

JONGEREN EN GEWELD

DADER- EN SLACHTOFFERSCHAP GEMETEN EN BELEEFD

Jongeren en geweld

Dader- en slachtofferschap gemeten en beleefd

*Evi Verdonck, Diederik Cops,
Prof. dr. Stefaan Pleysier en Prof. dr. Johan Put*

Acco Leuven / Den Haag

Eerste druk: 2011

Gepubliceerd door

Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven (België)

E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:

- *Uitlevering:* Centraal Boekhuis bv, Culemborg
- *Correspondentie:* Acco Nederland, Westvlietweg 67 F, 2495 AA Den Haag

Omslagontwerp: Wendy Guns, Gramma nv

© 2011 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

Lijst van afkortingen	9
Lijst van tabellen	11
Lijst van figuren	15
Voorwoord	17
Inleiding	19
Hoofdstuk 1. Jongeren en geweld gekaderd	23
1.1 De 'jeugd'	23
1.1.1 Vroeger en nu	23
1.1.2 De 'moeilijke jeugd'	25
1.2 Geweld	26
1.2.1 Een definitie van geweld	27
1.2.2 Maatschappelijke aandacht voor jongerengeweld	29
Hoofdstuk 2. Jongeren als dader	33
2.1 Verklaringen voor daderschap van geweld	33
2.1.1 (Socio)biologische theorieën	33
2.1.2 (Sociaal)psychologische theorieën	34
2.1.3 Socioculturele en ecologische theorieën	37
2.1.4 Geïntegreerde theorieën	39
2.1.5 Determinisme en formalisme in de studie van geweld	41
2.2 Risico- en protectieve factoren van daderschap	43
2.2.1 Individuele factoren	44
2.2.2 Factoren op gezinsniveau	45
2.2.3 Factoren binnen de school- en peercontext	47
2.2.4 Maatschappelijk-culturele factoren	48
2.2.5 Maatschappelijke reactie	49

Hoofdstuk 3.	Jongeren als slachtoffer	51
3.1	Verklaringen voor slachtofferschap van geweld	51
3.1.1	‘Klassieke’ theorieën	51
3.1.2	Algemene gelegenheidstheorie	52
3.2	De relatie tussen dader- en slachtofferschap	53
3.3	Onveiligheidsgevoelens bij jongeren	54
3.3.1	Jongeren als ‘fearless persons’?	54
3.3.2	Beïnvloedende factoren van het onveiligheidsgevoel	55
Hoofdstuk 4.	Jongerengeweld gemeten: 1998-2009	57
4.1	Beschikbare cijfergegevens en hun beperkingen	57
4.1.1	Officiële cijfers	57
4.1.2	‘Dark number’ gegevens	59
4.1.3	De beschikbare cijfers geëvalueerd	61
4.2	Jongerengeweld in Vlaanderen en België	62
4.2.1	Beschikbaar bronnenmateriaal	63
4.2.2	Prevalentie van daders	65
4.2.3	Prevalentie van slachtoffers	75
4.2.4	Conclusie	77
4.3	Jongerengeweld in internationaal perspectief	79
4.3.1	Een vergelijking tussen landen	79
4.3.2	Een kijkje in Nederland	84
Hoofdstuk 5.	Jongerengeweld in Vlaanderen geanalyseerd	89
5.1	Beschrijving van de gebruikte data	89
5.1.1	JOP-monitor 1 & 2	89
5.1.2	Veiligheidsmonitor	90
5.2	Hoeveel jongeren zijn dader of slachtoffer van geweld?	91
5.2.1	Daderschap	91
5.2.2	Slachtofferschap	98
5.2.3	Onveiligheidsgevoelens	111
5.3	Welke jongeren zijn dader of slachtoffer van geweld?	114
5.3.1	Voorspellende factoren van daderschap	114
5.3.2	Voorspellende factoren van slachtofferschap	120
5.4	Conclusie	123
Hoofdstuk 6.	Beleving van geweld bij jongeren	127
6.1	Een onderbelicht aspect	128
6.1.1	Houding, gedrag en context	128
6.1.2	Jongeren over ‘geweld’	130
6.2	Geweld ontrafeld	136

6.2.1 De onderzoeksmethode	136
6.2.2 Jongeren aan het woord	139
6.3 Conclusie	185
Hoofdstuk 7. Algemeen besluit	191
Bijlagen	197
Bijlage 1. Beschrijving van de gebruikte variabelen in de JOP-monitor	197
Bijlage 2. Focusgroepmethode	198
Eindnoten	215

LIJST VAN AFKORTINGEN

ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder
aso	Algemeen secundair onderwijs
bso	Beroepssecundair onderwijs
CBS	Centraal Bureau voor Statistiek
CGO	Directie van de operationele politionele informatie
CLB	Centra voor leerlingenbegeleiding
dbso	Deeltijds beroepssecundair onderwijs
DOMINO	Dossier minderjarigen opvolging
EU ICS	European Crime and safety Survey
HKS	Herkenningssysteem
ICVS	International Crime Victims Survey
IPPJ	Institutions Publiques de Protection de la Jeunesse
ISRD	International Self-report Delinquency Study
IVM	Integrale Veiligheidsmonitor
JAC	Jeugdadvisercentra
JOP	Jeugdonderzoeksplatform
MOF	Misdrijf omschreven feit
MZJ	Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit
NICC	Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek
NSO	Nationaal Scholierenonderzoek
OBJD	Onderzoeks- en Beleidsdatabase Justitiële Documentatie
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OLC	Ontwikkelings- en levensloopcriminologie
OM	Openbaar Ministerie
POLS	Permanent Leefsituatieonderzoek
POS	Problematische opvoedingssituatie
PV	Proces-verbaal
SAT	Situationele actietheorie

SES	Sociaal-economische status
tso	Technisch secundair onderwijs
VK	Vertrouwenscentra Kindermishandeling
VMR	Veiligheidsmonitor Rijk
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum

Hoofdstuk 4.

Tabel 4.1.	Beperkingen van officiële cijfers en ‘dark number’ cijfers	62
Tabel 4.2.	Onderzoek naar daderschap van geweld in Vlaanderen (België) – officiële cijfers	65
Tabel 4.3.	Prevalentie van geweld bij minderjarige veroordeelden	67
Tabel 4.4.	Onderzoek naar daderschap van geweld in Vlaanderen (België) – zelfrapportage	70
Tabel 4.5.	Percentage van 14- tot 18-jarige jongeren die in 2002 geweld gepleegd hebben	71
Tabel 4.6.	Percentage van geweld in 1998-1999 bij 12-18-jarigen	72
Tabel 4.7.	Prevalentie van geweld in 1998-1999 naar leeftijd	72
Tabel 4.8.	Prevalentie van geweld in 1998-1999 naar onderwijsvorm	73
Tabel 4.9.	Frequentie van geweld in 1998-1999	74
Tabel 4.10.	Prevalentie van geweldfeiten in 1998-1999 die al dan niet ontdekt werden (%)	74
Tabel 4.11.	Onderzoek naar slachtofferschap van geweld in Vlaanderen (België)	75
Tabel 4.12.	Frequentie van slachtofferschap voor ‘plegers’ en ‘niet-plegers’ in 1998-1999 (%)	76
Tabel 4.13.	Frequentie van slachtofferschap – ‘ooit’ (%)	76
Tabel 4.14.	Aantal meldingen van kindermishandeling en aantal betrokken minderjarigen (2005-2009)	77
Tabel 4.15.	Internationaal onderzoek naar daderschap van geweld – officiële cijfers.	80
Tabel 4.16.	Percentage minderjarige verdachten per land en per type gew addedict	80
Tabel 4.17.	Internationaal onderzoek naar daderschap van geweld – zelfrapportage	81

Tabel 4.18.	Internationaal onderzoek naar slachtofferschap van geweld	83
Tabel 4.19.	Onderzoek naar daderschap van geweld in Nederland – officiële cijfers	84
Tabel 4.20.	Onderzoek naar daderschap van geweld in Nederland – zelfrapportage	86
Tabel 4.21.	Onderzoek naar slachtofferschap van geweld in Nederland	87
Hoofdstuk 5.		
Tabel 5.1.	Frequentie daderschap bij Vlaamse jongeren (%)	92
Tabel 5.2.	Verschillen in percentage plegers bij 14- tot 25-jarigen tussen 2005 en 2008	93
Tabel 5.3.	Percentage daders bij Vlaamse jongeren per leeftijd	95
Tabel 5.4.	Frequentieverdeling daderschap fysiek geweld en wapendracht bij jongens en meisjes	96
Tabel 5.5.	Aantal gepleegde feiten en de ontdekkingsgraad bij 14- tot 25-jarigen	98
Tabel 5.6.	Frequentie slachtofferschap bij Vlaamse jongeren (%)	99
Tabel 5.7.	Percentage slachtoffers bij 14- tot 25-jarigen in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2	100
Tabel 5.8.	Percentage slachtoffers bij Vlaamse jongeren, per leeftijd	102
Tabel 5.9.	Geslachtsverschillen in slachtofferschap (% , X^2 en odds ratio)	104
Tabel 5.10.	Kruistabel daderschap wapendracht en slachtofferschap bedreiging met wapen	110
Tabel 5.11.	Kruistabel slachtofferschap en daderschap fysiek geweld	110
Tabel 5.12.	X^2 en odds ratio van daderschap en slachtofferschap	110
Tabel 5.13.	Percentage al dan niet dader van geweldgerelateerde feiten bij 14- tot 25-jarigen (JOP-monitor 2)	115
Tabel 5.14.	Stapsgewijze logistische regressie, al dan niet dader van een geweldgerelateerd delict	117
Tabel 5.15.	Logistische regressie, al dan niet dader van een geweldgerelateerd delict, in twee leeftijdsgroepen	119
Tabel 5.16.	Percentage al dan niet slachtoffer van een geweldgerelateerd delict, bij 14- tot 25-jarigen (JOP-monitor 2)	120
Tabel 5.17.	Stapsgewijze logistische regressie, al dan niet slachtoffer van een geweldgerelateerd delict	121
Tabel 5.18.	Percentage slachtoffers en niet-slachtoffers, in twee leeftijdsgroepen	122
Tabel 5.19.	Logistische regressie, al dan niet slachtoffer van een geweldgerelateerd delict, in twee leeftijdsgroepen	122

Hoofdstuk 6.

Tabel 6.1.	Aantal jongeren dat in de gegeven omstandigheden zelf geweld zou gebruiken, per leeftijd	133
Tabel 6.2.	Aantal jongeren dat het eens is met items van de geweldsformaliseschaal	135

Bijlagen

Tabel 1.	Gemiddelde scores en frequentieverdelingen van de opgenomen variabelen in de JOP-monitor	197
Tabel 2.	Verdeling van respondenten per leeftijd	207
Tabel 3.	Verdeling van respondenten per onderwijsvorm	207

Hoofdstuk 4.

- Figuur 4.1. Percentage van 'ernstig geweld' dat door jongeren in verschillende landen werd gerapporteerd in 2006 82

Hoofdstuk 5.

- Figuur 5.1. Evolutie doorheen de tijd (1998-2008) van het percentage 15- tot 30-jarigen dat aangeeft over een verdedigingsmiddel te beschikken 94
- Figuur 5.2. Prevalentie daderschap van fysiek geweld per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2 94
- Figuur 5.3. Prevalentie wapendracht per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2 95
- Figuur 5.4. Percentage daders van fysiek geweld en/of wapendracht, per geslacht en leeftijd 97
- Figuur 5.5. Evolutie doorheen de tijd (1998-2008) van delicten op persoonsniveau, weergegeven in percentage 15- tot 30-jarigen dat in de afgelopen twaalf maanden het slachtoffer werd van een delict 101
- Figuur 5.6. Evolutie doorheen de tijd (2000-2008) bij 15- tot 30-jarigen van het eigen slachtofferschap en het slachtofferschap van familie of vrienden van een strafbaar feit in de laatste vijf jaar 101
- Figuur 5.7. Percentage slachtoffers van fysiek geweld per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2 102
- Figuur 5.8. Percentage slachtoffers van bedreiging met wapen per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2 103
- Figuur 5.9. Percentage slachtoffers van delicten op persoonsniveau, weergegeven in percentage personen dat in de afgelopen twaalf maanden het slachtoffer werd van een delict, per leeftijd 103
- Figuur 5.10. Slachtofferschap van delicten op persoonsniveau, weergegeven in percentage personen dat in de afgelopen twaalf maanden het slachtoffer werd van een delict, per geslacht 105

Figuur 5.11. Percentage slachtoffers persoonsdelict, per geslacht en leeftijd	106
Figuur 5.12. Percentage slachtoffers 'lichamelijk geweld', per geslacht en leeftijd	107
Figuur 5.13. Percentage slachtoffers 'bedreiging met lichamelijk geweld', per geslacht en leeftijd	108
Figuur 5.14. Percentage slachtoffers 'lastiggevallen om seksuele reden', per geslacht en leeftijd	108
Figuur 5.15. Evolutie van het onveiligheidsgevoel per leeftijd en geslacht	111
Figuur 5.16. Gemiddelde score op de algemene vraag naar onveiligheidsgevoelens, de schaal voor mijdgedrag en de schaal voor risico-inschatting	113
Figuur 5.17. Gemiddelde score op de algemene vraag naar onveiligheidsgevoelens, de schaal voor mijdgedrag en de schaal voor risico-inschatting, per geslacht	113
Hoofdstuk 6.	
Figuur 6.1. De betekenis van geweld	144

VOORWOORD

Jongeren en geweld worden vaak in één adem genoemd. In het politieke en maatschappelijke debat gaat het daarbij meestal over jongeren als daders van geweld. Daar gaat vaak verontwaardiging mee gepaard over het toenemen en rauwer worden van jongerengeweld, het steeds jonger worden van de daders en de onmacht van politie en justitie. Weinig cijfers en wetenschappelijk onderzoek kunnen die claims echter ondubbelzinnig staven. Bovendien bestaan er veel meer mogelijke perspectieven op jongeren en geweld: jongeren als slachtoffers, als getuigen, als daders die slachtoffers worden en omgekeerd, de rol van beeldvorming en opvoeding, enzovoort. Die verschillende perspectieven beslaan een veel bredere waaier aan beleidsdomeinen: niet alleen veiligheid en justitie, maar ook bijvoorbeeld welzijn, media, cultuur en onderwijs.

Het was van meet af aan de opzet van het onderzoek dat aan de grondslag ligt van dit boek om die brede kijk op jongeren en geweld aan te houden. Op die manier wil het Vlaams Vredesinstituut een omvattend, realistisch en genuanceerd beeld schetsen van de rol van geweld in de leefwereld van jongeren. Daartoe werden drie complementaire wegen bewandeld. Ten eerste werd op basis van een brede literatuurstudie een stand van zaken opgemaakt van de bestaande visies op jongeren en geweld, en van het beschikbare cijfermateriaal. Naast een kritische kijk op dit bestaande cijfermateriaal, werden ten tweede ook nieuwe diepgravende analyses uitgevoerd op cijfers van de monitor van het Jeugdonderzoekplatform en de Veiligheidsmonitor. Tot slot werden ook jongeren zelf betrokken bij het onderzoek door hen in een kwalitatief luik te vragen naar hun attitudes en percepties in verband met geweld.

Het Vlaams Vredesinstituut vertrouwde de onderzoeksopdracht toe aan het Leuven Instituut voor Criminologie (LINC) van de Faculteit Rechtsgeleerdheid van de K.U.Leuven, en het Expertisecentrum Maatschappelijke Veiligheid van de Katho Hogeschool. Wij zijn de onderzoekers Evi Verdonck en Diederik Cops, alsook de promotoren Prof. Stefaan Pleyzier en Prof. Johan Put, erkentelijk voor de vruchtbare samenwerking. Het onderzoeksproject werd van nabij mee opgevolgd door Lieven De Rycke van het Kinderrechtencommissariaat. Tot slot gaat onze dank ook uit naar de meer dan honderd jongeren die hebben meegewerkt aan dit onderzoek.

Het Vlaams Vredesinstituut werd opgericht om het Vlaams Parlement met onderzoek en advies te ondersteunen. Jongeren zijn een wissel op de toekomst in elk beleidsdomein. Hoewel jongerengeweld vaak geassocieerd wordt met de repressieve bevoegdheden van de federale overheid, blijkt uit dit boek dat er ook een cruciale rol weggelegd is voor de bevoegdheden van het regionale en lokale beleidsniveau. Vooral bij preventieve en curatieve maatregelen zijn die van doorslaggevend belang.

Dit boek wil een wetenschappelijk onderbouwd en realistisch beeld schetsen van de omvang, de aard en de betekenis van geweld in de wereld van jongeren. Om te werken aan een meer vreedevolle samenleving voor en door onze jongeren, is het immers nodig dit thema ten gronde te analyseren en, na een open debat, de nodige maatregelen te nemen. Het is onze oprechte hoop dat dit boek hiertoe kan bijdragen.

Tomas Baum
Directeur Vlaams Vredesinstituut

INLEIDING

De aandacht voor jeugdcriminaliteit, en geweld in het bijzonder, is de laatste jaren sterk toegenomen. In het huidige debat lijkt de notie ‘geweld’ bijna geruisloos met de categorie ‘jongeren’ te zijn geconnoteerd, wat bovendien wordt versterkt door een reeks incidenten en geweldfeiten waarbij jongeren betrokken zijn. ‘Jeugd en geweld’ staat als thema onmiskenbaar en in schijnbaar toenemende mate in de aandacht van de publieke opinie, de media, het politieke debat en het wetenschappelijke discours.

De problematiek van steeds gewelddadiger wordende jongeren lijkt algemeen aanvaard te zijn, en wordt ten gepaste tijde sterk uitvergroot, met name in het licht van bepaalde mediagenieke incidenten.¹ Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de ‘mp3-moord’ in Brussel-Centraal in 2006 of de ‘sigarettenmoord’ in Oostende in 2007. Na dergelijke – in spreektaal – ‘zinloze’ incidenten zien politici zich *“vaak gedwongen – of hun kans schoon – om daar meteen op te reageren en met voorstellen te komen, vaak zonder dat de ernst en de oorzaken van de incidenten duidelijk zijn, of voordat de resultaten van eerder beleid en interventies bekend zijn”*.²

Deze aandacht voor het fenomeen jeugddelinquentie en jongerengeweld staat in schril contrast met de bevindingen uit wetenschappelijk onderzoek.³ Zo is het beeld gaan ontstaan dat jongeren steeds meer hun toevlucht zoeken tot criminaliteit en hierbij vaker gebruik lijken te maken van (‘zinloze’) gewelddadige interacties. Ook wint de veronderstelling terrein dat jeugdige daders steeds jonger gewelddadig gedrag beginnen te stellen en hierbij ook drierster te werk gaan. Deze ‘populaire mythen’ worden evenwel nauwelijks of niet ondersteund door wetenschappelijke bewijzen.⁴

Verschuillende overlegorganen buigen zich over de geweldproblematiek van jongeren, maar de jongere zelf wordt er meestal niet bij betrokken. In de maatschappelijke discussie over jongerengeweld blijft de belevingsdimensie te vaak buiten beschouwing. Om de ontwikkeling en omvang van geweld te bepalen, is een bredere aandacht nodig, wat om een andere houding vraagt ten aanzien van de jongere en zijn leefwereld. De meeste pogingen om grip te krijgen op de door het geweld ontstane onrust zullen geen oplossing op lange termijn bieden zolang de jongere zelf niet volwaardig bij het

overleg wordt betrokken. In algemene zin heeft men wel oog voor het welzijn van de jongere, maar verbazend genoeg nauwelijks vanuit een ‘jongerenperspectief’. De eigenlijke belevingswereld van de jongeren moet, naast en complementair aan het ‘klassieke’ prevalentieonderzoek, onderzocht worden als men zich een beeld wil vormen van geweld gepleegd door en op jongeren en daadwerkelijk tot inzicht en begrip wil komen.

Dit onderzoek tracht aan de hand van empirisch materiaal meer inzicht te geven in de aard en omvang van geweld bij jongeren. Daarenboven staat, gelet op bovenstaande argumentatie, de stem van de jongeren in dit onderzoek centraal, en worden jongeren expliciet bij het debat betrokken. Met dit onderzoek leveren we een bijdrage aan een meer genuanceerde kijk op het geweldfenomeen door naast de cijfers ook manifest ruimte te laten voor de opvattingen en meningen van jongeren.

De eerste drie hoofdstukken van dit boek bieden een overzicht van de bestaande literatuur rond het thema ‘jongeren en geweld’. Hierin wordt de literatuur besproken waarin de belangrijkste theorieën met betrekking tot gewelddelicten bij jongeren aan bod komen. Expliciete aandacht wordt daarbij geschonken aan zowel dader- als slachtofferschap. Beide fenomenen kunnen niet los van elkaar gezien worden. Uit een interactionele benadering van geweld vloeit immers voort dat dader- en slachtofferschap sterk met elkaar gerelateerd zijn. Daarnaast worden ook variabelen en factoren in beeld gebracht die het dader- of slachtofferschap van geweld verklaren of die ermee samenhangen. Deze hoofdstukken bieden zeker geen exhaustieve en gedetailleerde weergave van de bestaande literatuur. Ze hebben als doel een basiskader rond het thema ‘jongeren en geweld’ weer te geven.

In hoofdstuk 4 worden relevante studies met betrekking tot geweld bij jongeren beschreven, met de bedoeling dit fenomeen te kaderen en op basis van beschikbare data de belangrijkste bevindingen weer te geven. Er wordt een overzicht gegeven van de kwantitatieve studies die de afgelopen tien jaar werden uitgevoerd naar geweld door en op jongeren. Om zicht te krijgen op het daderschap en slachtofferschap van jongeren worden zowel internationale als Vlaamse studies bekeken. Er zal, waar mogelijk, een link worden gelegd met de theorievorming rond jongerengeweld en onderzoek dat als relevant naar voren komt uit de gegevens.

In hoofdstuk 5 worden nieuwe kwantitatieve analyses uitgevoerd naar de aard, omvang en context van geweld bij Vlaamse jongeren. Beschrijvende en verklarende analyses laten toe het beeld omtrent de prevalentie van daderschap en slachtofferschap, mede aan de hand van de literatuurstudie, verder uit te diepen en te nuanceren. Meer in het bijzonder wordt in eerste instantie gebruikgemaakt van de gegevens van de JOP-monitor. Deze monitor werd ontwikkeld door het Jeugdonderzoeksplatform (JOP) om tegemoet te komen aan de nood aan onderzoek naar jongeren in Vlaanderen, dat

in hoofdzaak gekenmerkt wordt door het kleinschalige, eenmalige en beperkte karakter ervan. De data van de JOP-monitor 2 (2008) worden vergeleken met de data van de JOP-monitor 1 (2005-06). Dat laat ons toe om, met de nodige voorzichtigheid, bepaalde tendensen en evoluties in de prevalentie van geweld bij Vlaamse jongeren af te leiden.

Wat de prevalentie van slachtofferschap betreft, wordt ook gekeken naar de Veiligheidsmonitor. De Veiligheidsmonitor, in grote lijnen een kopie van de Nederlandse Politiemonitor, werd in 1997 voor het eerst afgenomen. Sindsdien waren er ook edities in 1998, en vanaf dan tweejaarlijks in 2000, 2002, 2004, 2006 en recent in 2008-2009. In dit boek worden voor de jongere leeftijdscategorieën het slachtofferschap van een aantal delicten en het onveiligheidsgevoel van naderbij bekeken. Daarenboven worden eventuele evoluties tijdens de voorbije tien jaar geanalyseerd.

Hoofdstuk 6 biedt een belangrijke toegevoegde waarde: geweld op en door jongeren vanuit het perspectief van de jongeren zélf is een weinig onderzocht fenomeen. Terwijl er veel aandacht bestaat voor de aard en prevalentie van geweld gepleegd door jongeren, is er veel minder aandacht voor de perceptie en beleving van geweld door jongeren. In dit boek wordt het perspectief van jongeren expliciet bij het debat betrokken. De mogelijke invloeden op geweld, en ervaringen en belevingen van jongeren met betrekking tot geweld worden getoetst. De houding van jongeren ten aanzien van geweld werd bevraagd door middel van focusgroepen. Er werden in totaal een veertiental focusgroepen georganiseerd, die werden samengesteld volgens leeftijd, geslacht, onderwijsvorm en het criterium 'al dan niet student'. De jongeren werden opgesplitst in drie leeftijdscategorieën (12- tot 14-jarigen, 15- tot 18-jarigen en 19- tot 25-jarigen). De focusgroepen bij de eerste twee leeftijdscategorieën werden opgesplitst per geslacht en onderwijsvorm (aso en bso). De 19- tot 25-jarigen werden opgesplitst per geslacht en 'al dan niet student'. Binnen de groep van niet-studenten werd een onderscheid gemaakt per behaald diploma ('geen diploma of diploma secundair onderwijs' en 'diploma hoger onderwijs').

In een algemeen besluit (hoofdstuk 7) worden alle voorgaande hoofdstukken zo veel mogelijk met elkaar in verband gebracht en trachten we conclusies te trekken over de hoofdstukken heen.

HOOFDSTUK 1. JONGEREN EN GEWELD GEKADERD

In dit eerste hoofdstuk wordt, in een historische en socioculturele context, beschreven wat we onder ‘jeugd’ verstaan en hoe het thema ‘jongerengeweld’ begrepen kan worden in een brede maatschappelijke context.

1.1 De ‘jeugd’

Hoewel het concept ‘jeugd’ in onderzoek en beleid doorgaans gedefinieerd wordt op basis van de biologische leeftijd, bestaat er geen eensgezindheid over welke leeftijdsgroep precies als ‘jeugd’ beschouwd kan worden. In wat volgt, trachten we de categorie ‘jeugd’ te conceptualiseren en af te bakenen door ze in een historisch perspectief te plaatsen, en de ‘jeugd’ en de adolescentiefase als een duidelijk onderscheiden categorie met eigen kenmerken en bijzonderheden te benaderen.

1.1.1 *Vroeger en nu*

Het begrip ‘jongeren’ of ‘jeugd’ is niet eenvoudig te definiëren. De invulling en betekenis van het begrip varieert doorheen de tijd, maar ook tussen culturen, gemeenschappen en sociale klassen. Pas tijdens de Verlichting in de achttiende eeuw en de Romantiek in de negentiende eeuw ontstond de notie van een apart ‘jeugdland’.¹ Het kindbeeld veranderde tijdens de Verlichting, en kinderen en jongeren werden meer en meer benoemd tot de toekomst. Dit leidde aan het begin van de twintigste eeuw in de meeste West-Europese landen tot het invoeren van kindwetten.² In ons land was de wet op de kindbescherming van 15 mei 1912 een mijlpaal in de ontwikkeling van het recht: minderjarigen werden onttrokken aan het strafrecht.

Dit had tot gevolg dat een kinderrechtbank moest worden opgericht die maatregelen tot bescherming uitspreekt in plaats van straffen.³ Kinderwetten hebben niet alleen geleid tot het onderkennen van de onschuld en kwetsbare kanten van kinderen, maar

ook tot het tegenovergestelde ervan: ‘het delinquent kind’.⁴ Hierdoor werd volgens Brown een groep ‘anderen’ gecreëerd waarop – vooral via de media – te gemakkelijk een deel van het maatschappelijke ongenoegen wordt geprojecteerd.

Historisch onderzoek en studiewerk over de jeugd en jeugdculturen toont aan dat er in de samenleving in zekere zin altijd wel een debat is geweest over de jeugd in termen van ‘delinquent’. Volgens Althoff stond het discours over adolescenten, jeugd en jeugdculturen altijd al in het teken van ‘moraal en afwijking’. De “*problematisering en dramatisering van de jeugd als delinquent en/of gewelddadig is in de historische jeugdanalyse niet nieuw*”.⁵ Hoewel de ‘jeugd’ in dit historische perspectief pas relatief recent als een ‘onderscheiden categorie’ wordt beschouwd, vindt men reeds in de achttiende eeuw bewijzen terug van onrust, en in zekere zin zelfs een ‘*moral panic*’ veroorzaakt door jongeren en gewelddadige jeugdbendes.⁶ Spierenburg beschrijft hoe ook in vroegere eeuwen het meeste geweld op het conto van de jongeren kwam. Hij deelt wat dat betreft het geweld van, en vooral tussen ‘groepen jeugdigen’ op in de grove, maar veelzeggende driedeling: (1) ‘collectief met mes (17e-18e eeuw)’, (2) ‘collectief zonder mes (vanaf ongeveer 1800 tot ongeveer 1970)’, en (3) ‘individueel met mes (vanaf 1970)’.⁷ Althoff illustreert dit aan de hand van een ‘algemene klacht over de baldadigheid der jeugd’, ingesteld door de Nederlandse Tweede Kamer in 1914: een als gevolg daarvan geïnitieerde staatscommissie spreekt in haar verslag van een “*angstwekkende stijging van de criminaliteit en tuchteloosheid van de jeugd van dertien tot achttien jaar*”.⁸

Het debat over het ‘jeugdprobleem’ bevat met andere woorden een paradoxale dubbelzinnigheid: jongeren worden enerzijds gezien als een door de overheid te controleren bedreiging en anderzijds als een kwetsbare groep die bescherming nodig heeft.⁹ Dat het wereldwijd belangrijk wordt geacht – vooral in het licht van de bijzondere bescherming – een aparte categorie ‘kinderen’ te onderscheiden, blijkt uit de totstandkoming in 1989 van het verdrag van de Verenigde Naties inzake de Rechten van het Kind.¹⁰ In het eerste artikel verstaat het verdrag onder ‘kind’: “*ieder mens jonger dan 18 jaar, tenzij volgens het op het kind van toepassing zijnde recht de meerderjarigheid eerder wordt bereikt*”. De leeftijd van 18 jaar is een scharnierleeftijd; de meerderjarigheid begint vanaf dan, ook op strafrechtelijk gebied. Deze grens kan echter niet absoluut gehanteerd worden als we spreken over ‘jongeren’. Het gedragswetenschappelijke onderzoek naar de jeugd gaat in de eerste plaats over de levensomstandigheden en de jeugdervaringen zelf, en daarin kan moeilijk een klare leeftijdsgrens worden getrokken.¹¹ Strikt genomen valt ‘de jeugd’ samen met de adolescentieperiode, tussen pakweg 12 en 18 jaar. Bekijkt men dit wat breder, dan gaat het over de groep van de jongvolwassenen tot ongeveer 25 jaar en over het hele leeftijdsbereik dat de meerderjarigheid voorafgaat, dus ook kinderen jonger dan 12 jaar. In wat volgt wordt dieper ingegaan op de ontwikkeling van kinderen en jongeren tijdens de adolescentieperi-

ode. Meer in het bijzonder bespreken we bepaalde problemen en moeilijkheden die zij in deze periode moeten doorstaan.

1.1.2 *De 'moeilijke jeugd'*

De adolescentie kan gezien worden als een overgangsfase naar de (jong)volwassenheid.¹² Verschillende ontwikkelingen wijzen echter op een 'uitstel' van deze volwassenheid: jongeren gaan langer naar school en wonen langer bij hun ouders.¹³ Daartegenover zijn er tendensen die wijzen op een toegenomen verzelfstandiging bij jongeren, zoals seksuele contacten op vroege leeftijd en een vervroegd uitgaansgedrag. De leeftijdsgrenzen binnen de adolescentie worden met andere woorden wat uitgerekt en dienen dan ook ruimer gedefinieerd te worden. Het begin van de adolescentie wordt in het algemeen gesitueerd bij de leeftijd van ongeveer 12 jaar en gaat rond de leeftijd van 20 tot 24 jaar over in de (jong)volwassenheid.¹⁴

De adolescentieperiode kan, naast een overgangsfase naar de (jong)volwassenheid, ook gezien worden als een aparte fase met eigen kenmerken. Ten eerste moeten jongeren zich in deze fase aanpassen aan snelle en ingrijpende biologische en lichamelijke veranderingen en aan de nieuwe gevoelens en vermogens die daarmee gepaard gaan.¹⁵ Adolescenten worden zich bewust van hun eigen seksuele gevoelens. Ze zoeken toenadering tot leeftijdsgenoten en maken zich los van hun ouders en het ouderlijk huis. Daarnaast verschillen adolescenten op cognitief gebied nog sterk van volwassenen. Ze beginnen na te denken over relaties en over zichzelf als persoon.

Deze lichamelijke, seksuele, sociale en cognitieve veranderingen zorgen ervoor dat de adolescent voor de zware taak wordt geplaatst een eigen identiteit op te bouwen. Deze identiteitsontwikkeling verloopt niet zonder problemen en gaat gepaard met bepaalde moeilijkheden voor de jongere, en in zijn relatie met het gezin en de maatschappij. In de adolescentiefase zien we een verhoogde aanwezigheid van psychosociale en emotionele problemen, zoals neerslachtigheid en gevoelens van verdriet.¹⁶ Daarnaast zijn er ook problemen binnen het gezin, die voornamelijk te maken hebben met problematische interacties tussen adolescenten en hun ouders.¹⁷ In de adolescentiefase speelt de omgang met leeftijdsgenoten een belangrijke rol bij het zich losmaken van thuis.¹⁸ Vaak, en met name binnen jeugdcriminologisch onderzoek, wordt de slechte invloed van vrienden, ook wel de 'peergruppe' genoemd, geaccentueerd. Uiteraard kan de peergruppe ook een positieve invloed hebben op de persoonsvorming, emancipatie en socialisering van jongeren.¹⁹ Binnen hun vriendenkring verwerven jongeren een eigen identiteit en de vrije tijd die zij doorbrengen met de peers biedt hen de plaats en ruimte om te experimenteren en zich te uiten. Daarnaast vormt het gerichte aanbod van kleding, muziek, ritueel en taal ook een referentiekader of canvas waarbinnen ze hun eigen identiteit ontwikkelen en vorm geven.²⁰ Deze jeugd(sub)culturen worden

door volwassenen vaak geassocieerd met losbandigheid, baldadigheid en verzet tegen de heersende maatschappelijke waarden en normen; dit generatieconflict is echter, zoals eerder vermeld in dit hoofdstuk, een fenomeen van alle tijden.

Onze laatmoderne maatschappij geldt onmiskenbaar als emancipatoir en bevrijdend, maar een dergelijke samenleving stelt het naar identiteit en zekerheid zoekende individu, en meer in het bijzonder de jongere, voor een niet te onderschatten uitdaging.²¹ Jongeren groeien op in een periode van ononderbroken, elkaar steeds sneller opvolgende veranderingen en hervormingen, gekenmerkt door grote onrust en destabilisering, een onduidelijk toekomstperspectief en onvoorspelbaarheid op sociaal, economisch en politiek vlak.²² Een identiteit zoeken en vorm geven in een sterk geïndividualiseerde, gedetraditionaliseerde en gedifferentieerde samenleving, waar gedeelde waarden- en normenkaders steeds verder versnipperen, vervagen en vloeibaar worden, is voor jongeren niet eenvoudig. Wanneer de sociale condities onzeker, instabiel of vloeibaar worden, is ook het antwoord op de vraag hoe om te gaan met relaties, met geweld, met conflicten, met seksualiteit, met alcohol en drugs, allesbehalve eenvoudig.

Door de bovenstaande ontwikkelingen en de sterk geïndividualiseerde samenleving is de kans op antisociaal en delinquent gedrag in de adolescentiefase groter dan in andere levensfasen. In de adolescentiefase kan delinquentie als een normaal verschijnsel gezien worden. Het gaat hierbij voornamelijk om kleine of veelvoorkomende delinquentie zoals zwartrijden, winkeldiefstal en kleine vechtpartijen, die vanaf de leeftijd van 16 à 17 jaar daalt doordat de jongere zich integreert in de samenleving en meer stabiele en positieve bindingen aangaat met school, werk en relaties.²³ In deze periode lijkt er sprake van *“een toegenomen en soms selectieve gevoeligheid, die wringt met het inzicht dat grilligheid en nu en dan over de schreef gaan nu eenmaal horen bij de vroege adolescentie en gewoon overgaan zonder enige justitiële tussenkomst”*.²⁴

1.2 Geweld

De verschuivingen in de maatschappelijke visie op de ‘jeugd’ vormen een belangrijke achtergrond bij de bestudering van jongerengeweld in het verleden en heden. Men kan geweld vanuit verschillende invalshoeken bekijken. De wijze waarop mensen naar geweld kijken en over geweld spreken wordt beïnvloed door de maatschappelijke interpretatie en heersende discoursen rond jongeren en geweld. Alvorens in dit boek het begrip ‘geweld’ veelvuldig te gaan gebruiken, gaan we eerst in op het concept en wat eronder te verstaan. We bekijken geweld ook vanuit een historisch perspectief, en trachten het begrip in te bedden in de brede maatschappelijke context.

1.2.1 Een definitie van geweld

De term ‘geweld’ heeft in het alledaagse woordgebruik diverse betekenissen, en ook in wetenschappelijke disciplines ziet men uiteenlopende beschrijvingen. Hoewel iedereen dit concept intuïtief wel ‘begrijpt’, wordt het op verschillende manieren geïnterpreteerd en – gaande van zeer eng tot zeer breed – ingevuld. De wetenschappelijke literatuur maakt gewag van verschillende interpretaties van wat geweld inhoudt; een algemeen aanvaarde definitie van ‘geweld’ is er niet.²⁵ In de literatuur zijn er wel alerhande typologieën van geweld beschreven, die elk op hun manier een enge definitie inhouden, maar samen een brede invulling van geweld geven.

Geweld wordt vaak automatisch geassocieerd met crimineel geweld, geweld dat in strijd is met de strafwet. In het Belgisch Strafwetboek²⁶ wordt het begrip geweld – op een enge wijze – gedefinieerd in artikel 483, onder afdeling III: “*Onder geweld verstaat de wet daden van fysieke dwang gepleegd op personen*”. Crimineel, fysiek geweld is slechts één aspect van het fenomeen. Naast lichamelijk geweld is er verbaal geweld, zoals schelden, en emotioneel geweld, zoals uitsluiting. Vervolgens stelt Neihardt²⁷ dat er, naast fysieke en psychische macht, ook structurele macht van maatschappelijke instellingen bestaat, het zogenoemde structureel geweld.

Alle bovengenoemde vormen van geweld kunnen nog ingedeeld worden in, wat Boeykens²⁸ noemt, materiële en immateriële vormen van geweld. Onder materiële vormen van geweld verstaat hij alle geweld dat zichtbare schade met zich meebrengt, zoals verwondingen en moord. Immaterieel geweld leidt tot onzichtbare schade, en kan bijvoorbeeld de emotionele schade zijn die een persoon ervaart.

Patfoort²⁹ benadrukt in haar definitie van geweld dat er sprake moet zijn van een ‘onevenwichtige machtsrelatie’ vooraleer er van geweld gesproken kan worden. Als we kijken naar de oorspronkelijke betekenis van geweld, zien we dat de term afkomstig is van het Latijnse werkwoord ‘valere’, dat letterlijk betekent ‘uitoefenen van macht’.

Hoogerwerf³⁰ verwijst ook naar de machtsdimensie, maar maakt bovendien, net zoals Boeykens,³¹ het onderscheid op basis van het object van het geweld: geweld tegen mensen en geweld tegen goederen.

Cuyvers³² voegt hierbij nog een onderscheid toe op basis van het subject van geweld, waarmee hij het concept ‘geweld’, naast geweld tegen ‘anderen’, ook verruimt naar geweld dat een persoon zichzelf kan toebrengen, door vermindering of zelfmoord.

Een andere tweedeling van geweld is gebaseerd op het onderscheid tussen toebrengen of dreigen toe te brengen.³³ Het toebrengen van geweld wordt gezien als een actuele vorm van geweld, terwijl het dreigen met geweld als een potentiële vorm beschouwd kan worden; het geweld is er niet, maar kan nog komen.

De filosoof Achterhuis³⁴ verwijst in zijn definitie naar de intentie tot het plegen van geweld. Hij stelt dat, om over geweld te spreken, het van belang is de intentie achter een handeling zichtbaar te maken. Daarnaast speelt ‘taal’ volgens Achterhuis³⁵ een cruciale rol in de betekenisgeving van geweld; enerzijds blijkt ‘taal’ het tegenovergestelde van geweld te zijn, anderzijds kan ‘taal’ of verbaal geweld ook een aanleiding zijn voor het gebruik van fysiek geweld.

De term ‘agressie’ wordt – voornamelijk in de psychologische literatuur – vaak als synoniem voor ‘geweld’ gehanteerd. Sommige auteurs stellen dat er een kwalitatief verschil is tussen de twee termen, waarbij geweld een extreme vorm van agressie zou zijn. Andere auteurs stellen dat de term ‘agressie’ ook een positieve invulling kan hebben, in tegenstelling tot ‘geweld’, dat enkel negatieve connotaties heeft.³⁶

Deze beknopte opsomming maakt duidelijk dat zeer diverse vormen en specificaties van gedrag onder de noemer ‘geweld’ gevat kunnen worden. Bovendien blijft geweld een sociaal en per definitie subjectief construct. De mate waarin specifieke gedragingen als gewelddadig ervaren worden, wordt immers sterk bepaald door de culturele context waarin ze zich afspelen. Geweld kan voorkomen in verschillende contexten; er is geweld in gezinnen, kindermishandeling en verwaarlozing. Bovendien zijn er contexten waarin geweld tot op zeker hoogte en volgens bepaalde regels geaccepteerd wordt, zoals in bepaalde gevechtssporten.³⁷ De definiëring van wat onder geweld verstaan wordt, fluctueert sterk doorheen tijd en ruimte en het waardeoordeel verbonden aan geweld kan doorgaans sterke wijzigingen ondergaan in de loop van de geschiedenis.³⁸ Daarnaast moet voor een goede interpretatie van het begrip geweld ook rekening gehouden worden met de perceptie van de rechtstreeks betrokkenen (daders, slachtoffers, getuigen) over het gedrag.³⁹ De betekenissen die betrokkenen in een gewelddadige situatie geven aan hun eigen gedrag en het gedrag van anderen kan dus variëren en is van cruciaal belang om, vooreerst, te beslissen wat al dan niet beschouwd wordt als geweld, en vervolgens het ‘geweld’ daadwerkelijk te kunnen begrijpen.⁴⁰ Zoals Levi & Maquire⁴¹ stellen: geweld is *“a slippery term which covers a huge and frequently changing range of heterogeneous psychical and emotional behaviors, situations and victim-offender relationships”*.

In het kader van dit boek dringt een eerder enge definitie van geweld zich op. Het afbakenen van geweld helpt immers om de omvang en prevalentie van geweld beter te bepalen. Een brede definitie van geweld, zoals deze van Achterhuis,⁴² geïnspireerd op Boeykens (geweld is *“het min of meer intentioneel toebrengen of dreigen toe te brengen van schade aan mensen en voorwerpen”*), laat toe bijna alle criminele handelingen in rekening te brengen, zoals diefstal, dat min of meer intentioneel psychologische schade kan toebrengen aan het slachtoffer. Daarom bakenen we geweld strikt af en hanteren we de geweldsdefinitie van Hoogerwerf⁴³: *“elke handeling waardoor opzettelijk en te-*

gen de wil van de betrokkene een mens lichamelijk (...) wordt gepijnigd of verwond (of gedood) of op een andere wijze inbreuk wordt gemaakt op de lichamelijke integriteit van een mens". We beperken ons in dit boek dus tot de persoonsgerichte vormen van geweld.⁴⁴ Dit houdt in dat we, bij het bestuderen van de cijfers, ons uitsluitend hebben gericht op delicten waaraan fysiek geweld ten aanzien van personen te pas komt, of althans hiertoe een dreiging bestaat. Delicten als vernieling en vandalisme blijven buiten beschouwing.

1.2.2 Maatschappelijke aandacht voor jongerengeweld

Een historisch perspectief maakt duidelijk hoe onze Westerse cultuur in de loop van haar geschiedenis het fenomeen 'jongerengeweld' heeft benaderd.

Nagels⁴⁵ stelt dat jeugdgeweld als probleem in België met name werd 'geconstrueerd' tijdens de tweede helft van de twintigste eeuw. Het politieke en maatschappelijke discours over jongeren evolueerde van 'kinderen van de toekomst' en 'hoopgevende belofte' in de jaren zestig tot 'herrieschoppers' en 'bedreiging' in de jaren tachtig. Jongerengeweld werd een politiek kernthema, zonder dat er sprake was van een werkelijke verergering van het probleem.

Volgens Spierenburg zijn sommige uitingen van wat men in de volksmond 'zinloos geweld' noemt vergelijkbaar met de reacties van de bevolking in de achttiende eeuw. Hij stelt echter dat *"het cruciale verschil tussen nu en drie eeuwen geleden in de houding van de omgeving ligt"* en stelt dat onze huidige samenleving de omgang met geweld in grote mate ontwend is.⁴⁶ Onze laatmoderne maatschappij wordt de laatste decennia in toenemende mate geconfronteerd met een groeiend risicobewustzijn en een dalende risicoacceptatie. In een dergelijke 'risicomaatschappij' haalt 'de productie van risico's' de bovenhand op 'de productie van welvaart'.⁴⁷ Hoe meer we kunnen, kennen en hebben, hoe minder we accepteren dat het ook wel eens fout kan gaan, of dat wat we hebben, dreigt verloren te gaan.

In een samenleving die onveiligheid en geweld grotendeels wist te verbannen, stijgt de intolerantie ten aanzien van elke (resterende) vorm van geweld, criminaliteit en overlast.⁴⁸ In het aanschijn van ons ontologisch verlangen naar veiligheid en zekerheid werkt de confrontatie met het tegendeel verlamrend; het is inacceptabel in 'een samenleving als de onze'.⁴⁹

In een risicomaatschappij staat ook het streven naar veiligheid, op alle niveaus, in het teken van het voorzorgsprincipe⁵⁰: *"Thus, the 'likelihood' that future acts might cause 'harassment, alarm or distress' and the prevention of certain behaviours become the touchstones for intervention"*.⁵¹ In het verlengde hiervan spreekt men binnen de criminologie al een tijdje over een paradigmawissel. Daar waar in het verleden een straf-

rechtelijke inbreuk de ‘incentive’ tot actie was, is nu de reductie van veiligheidsrisico’s de doelstelling.⁵² De vraag neemt toe om gedrag dat voorheen niet als strafbaar stond gecatalogiseerd – of *de facto* niet als dusdanig werd beschouwd – en hoogstens maatschappelijk als hinderlijk werd aanzien, een halt toe te roepen.

In een dergelijk discours komen jongeren vervolgens vrij snel in beeld. Het reële gevaar schuilt dan in het vertalen van de welzijnsproblematiek van de meest kwetsbaren als een veiligheidsprobleem voor de minst kwetsbaren.⁵³ Een al te onkritische strijd tegen criminaliteit en onveiligheid dreigt dan uit te monden in een potentiële marginalisering, stigmatisering, uitsluiting en criminalisering van bepaalde groepen, omwille van een abstract risico. Volgens Van den Bunt & Van Swaaningen⁵⁴ lijkt het er met name om te gaan om overlastplegers – bedelaars, prostituees, daklozen, verslaafden, illegalen, enzovoort – uit het zicht te houden, of zelfs te verbannen. De auteurs zien hierin een moderne vorm van uitsluiting: daders, of beter: potentiële daders, worden tijdelijk of permanent geweerd uit bepaalde plaatsen of functies.

Dit debat leunt aan bij de ‘anti-social behavior orders’ die Crawford⁵⁵ bespreekt, en die met name jongeren viseren, labelen en uitsluiten. Zo wordt onder deze wetgeving in het Verenigd Koninkrijk relatief frequent gebruikgemaakt van zogenaamde ‘dispersal powers’, samenscholingsverboden. *“In effectively saying to young people that they are not welcome in certain essential public places, we may not only be criminalizing youth sociability and alienating swathes of young people on the basis of adult’s anxieties and assumptions about what young people might do, we may also be conveying stark messages about the status and value of young people in society”*.⁵⁶ Een mogelijk gevolg is het steeds verder verschuiven van de relatie tussen jongeren en politie naar verzet, onbegrip en afkering. Dit soort acties wordt opgezet vanuit de observatie dat de jeugd ‘respectloos’ zou zijn, terwijl de geviseerde jeugd nu net vindt dat de politie bijzonder respectloos optreedt.⁵⁷ Dit verzet tegen gezagsdragers zou er op kunnen wijzen dat er een element van gezagscrisis, van de ‘*loss of good authority*’ te merken valt in de toename van jongerengeweld.⁵⁸ In de media en publieke opinie trekt geweld vooral de aandacht als het omschreven wordt als ‘zinloos geweld’. Dit etiket is een in de media geliefde, maar vrij inhoudsloze kwalificatie van op het eerste gezicht onbegrijpelijke manifestaties van agressie. De notie ‘zinloos geweld’ drijft op de onderliggende idee dat het geweld in het algemeen toeneemt, maar ook dat het een kwalitatieve stijging kent: de term ‘zinloos geweld’ wordt zo populair dat het verschillende vormen van geweld gaat absorberen, in die mate dat het alle geweld gaat ‘overweldigen’: *“all violence is ‘senseless’”*.⁵⁹

In 2006 werd België opgeschrikt door enkele gevallen van extreem geweld. Ook op deze feiten werd de term ‘zinloos geweld’ gekleefd, hoewel men zich terecht de vraag kan stellen hoe ‘zinvol geweld’ er dan precies uitziet. België maakte toen ook (opnieuw) kennis met het fenomeen van de stille mars als antwoord op het ‘zinloos

geweld': een manifestatie, maar dan zonder spandoeken en zonder slogans, tegen geweld en voor een geweldloze samenleving. Vanuit een gevoel van collectieve verontwaardiging marcheren talrijke mensen mee in deze marsen. Het gaat telkens om zeer herkenbare situaties voor de burgers, wat de identificatie met slachtoffers versterkt en een soort saamenhorigheidsgevoel teweegbrengt. Deze marsen wijzen op een hoog niveau van angst en bezorgdheid bij de burgers voor dat zogenaamde 'zinloze geweld'. Ook de media spelen een herkenbare rol in de mobilisatie voor zulke marsen. Volgens Schinkel⁶⁰ ligt het scenario van de berichtgeving over dergelijke incidenten klaar op de redacties. Hij spreekt over een 'institutionalization of anxiety': de stille marsen en de aandacht voor jongerengeweld in de media leiden tot nog meer bezorgdheid over jongerengeweld binnen onze samenleving. Zinloos geweld is een mediaformat geworden waar de stille mars een onmisbaar onderdeel van is.

HOOFDSTUK 2. JONGEREN ALS DADER

2.1 Verklaringen voor ouderschap van geweld

Er bestaat heel wat literatuur over de verklaringen voor delinquentie en geweld bij jongeren. In dit hoofdstuk worden de meest gangbare theorieën besproken en staan we stil bij een recente theorie die zowel individuele als contextfactoren in acht neemt en de interactie tussen beide bestudeert. Deze gangbare, criminologische theorieën bieden slechts algemene verklaringen voor (gewelds)criminaliteit, die op zich vaak weinig inzicht bieden in de processen die in concrete gevallen leiden tot geweld. Om deze reden worden ook de motieven van ouders besproken. Naast deze ‘deterministische’ visie bestaat ook een formalistische visie, die een andere, eerder intern georiënteerde verklaring van geweld biedt.

Vanuit bijna elke discipline worden er gegevens en inzichten aangereikt. De theorieën kunnen zich primair richten op gewelddadig gedrag op individueel niveau, waarbij interne (persoonsgebonden factoren) en externe (omgevings)factoren bekeken kunnen worden. De variatie in de verklaringen representeert niet zozeer theoretische onenigheid, maar meer een verschil in focus en verklaringsniveau (micro, meso, macro). Van de ‘klassieke’ theorieën die geweld proberen te verklaren, worden hier (socio)biologische, (sociaal)psychologische, en socioculturele en ecologische varianten besproken. We hebben ons beperkt tot de belangrijkste theorieën die een verklaring geven voor geweld gepleegd door jongeren.¹

2.1.1 *(Socio)biologische theorieën*

Bij biologische verklaringen geldt de vooronderstelling dat er personen zijn die delicten plegen en dat dit doorheen de tijd en in alle samenlevingen ongeveer dezelfde antisociale handelingen zijn, omdat zij min of meer onveranderlijke eigenschappen bezitten. De hypothese dat een geneigdheid tot het plegen van delicten voor een deel een aangeboren eigenschap is, lag ten grondslag aan de lichaamstypetheorieën van Lombroso en Sheldon. Deze theorieën gelden in de eenentwintigste eeuw als

definitief verouderd, al wordt de laatste decennia weer meer aandacht besteed aan biologische oorzaken van criminaliteit en geweld, vandaag de dag ook wel ‘biosocial criminology’ genoemd.² De betekenis van biologische kennis voor de criminologie is dat deze duidelijk maakt dat sommige mensen door biologische, al dan niet aangeboren stoornissen, een grote kans lopen op delinquent gedrag. De mate waarin deze mensen daadwerkelijk delinquent gedrag zullen stellen, hangt sterkt af van de sociale context waarin zij leven.

De (bio)genetische theorieën krijgen steeds meer aanhangers, onder meer door bewijsmateriaal uit tweeling- en adoptiestudies, die stellen dat er een erfelijke component is voor de verklaring van criminaliteit. Erfelijkheid speelt een rol bij agressie, maar er is geen eenrichtingsverkeer van gen naar gedrag: tijdens de ontwikkeling bepalen factoren uit de omgeving welke genen geactiveerd of ‘gelezen’ worden.³ Gedrag en omgeving bepalen dus welke genen actief worden. Caspi et al.⁴ stellen dat jongens op latere leeftijd vaker delicten plegen omwille van een bepaald genotype én slachtofferschap van mishandeling in hun jeugd. Deze factoren afzonderlijk geven een veel kleinere verhoging van de kans op het plegen van delicten als volwassene. Tot slot zijn er theorieën die de rol van prenatale invloeden, neurotransmitters, hormonen, en het actieniveau van de hersenen erkennen voor de ontwikkeling van delinquentie.⁵

(Socio)biologische theorieën geven verklaringen voor individueel gedrag op basis van eigenschappen en gaan vaak voorbij aan de beslissende rol van situationele en uitlokkende factoren bij het ontstaan van geweld. Psychologische theorieën bieden daarvoor een alternatief.

2.1.2 *(Sociaal)psychologische theorieën*

(Sociaal)psychologische theorieën van geweld benadrukken zowel individuele als omgevingsinvloeden op criminaliteit. Bepaalde gedragingen of neigingen worden geïdentificeerd en er wordt onderzocht hoe ze ontstaan, volharden of veranderen. In deze theorieën richt men zich vooral op de persoonlijkheid en identiteit van het individu.

✓ Leren

In de psychologie bestaat er een lange traditie in onderzoek naar leren. Halverwege de jaren vijftig gaven Sutherland en Cressey aan dat geweld wordt aangeleerd via andere gewelddadige individuen. Gewelddadig gedrag, waaronder moord en doodslag, zou voortkomen uit blootstelling aan een agressief milieu. Sutherland⁶ heeft een leerbenadering ontwikkeld waarin voor het eerst het gezin en de peergroup als risicofactoren voor delinquentie gezien werden. Deze theorie kan worden geplaatst in het tussengebied van de psychologie en de sociologie, en combineert elementen uit de psychologie

met maatschappelijke processen en structuren. Zijn differentiële-associatietheorie stelt dat alle gedrag, en dus ook gewelddadig gedrag, geleerd wordt. De negatieve houding ten aanzien van wettelijke normen door anderen, en niet het plegen van criminaliteit op zich, is hier van belang. Gezinsleden of vriendengroepen die het niet zo nauw nemen met de strafrechtelijke regels, kunnen aldus een negatieve invloed uitoefenen.⁷ Deze invloedrijke differentiële-associatietheorie vormde de basis voor latere, afgeleide theorieën. Een van de bekendste is de theorie van het sociaal leren van Burgess & Akers.⁸ Deze theorie veronderstelt dat gedrag zal worden herhaald indien het vaker wordt beloond en aangemoedigd dan gedrag dat wordt bestraft en aangeduid als slecht of fout. Omgekeerd houdt hun theorie in dat gedrag zal veranderen of niet meer zal worden vertoond als daarop hoofdzakelijk negatief wordt gereageerd met straffen en het benoemen van het gedrag als slecht of fout.

✓ Ontwikkelings- en levensloopcriminologie

Binnen de ontwikkelings- en levensloopcriminologie (OLC) gaat men ervan uit dat gebeurtenissen in de vroege ontwikkelingsfase bepalend zijn voor later (gewelddadig) gedrag. Volgens deze benadering wordt de basis voor crimineel gedrag in de kindertijd of zelfs eerder gelegd. Crimineel gedrag wordt gezien als de cumulatie van ongunstige processen tijdens de verschillende ontwikkelingsfasen van de levensloop, waarbij de eerste ongunstige processen zich reeds vroeg in de kindertijd manifesteren.⁹ Drie aspecten staan in deze benadering centraal: (1) het ontstaan en de ontwikkeling van delinquent gedrag, (2) risico- en protectieve factoren tijdens verschillende perioden in de levensloop, en (3) het begrijpen van de effecten van gebeurtenissen en veranderingen op het verloop van criminele carrières. Door grootschalige longitudinale studies in de jaren tachtig en negentig, zoals de Pittsburgh Youth Study, konden risicofactoren op verschillende tijdstippen gekoppeld worden aan later delinquent gedrag.¹⁰

Binnen de OLC stelt men ook de vraag welke ontwikkelingstrajecten er te onderscheiden zijn en waarom dat het geval is. Dergelijk onderzoek heeft geleid tot het opstellen van typologieën van jeugddelinquenten. Elk type jeugddelinquent wordt dan gekenmerkt door een specifieke etiologie en een specifiek traject. Een bekende typologie is die van Moffitt¹¹ in 'life-course persistent' en 'adolescent-limited' daders. Moffitt gaf het type delinquent dat in de adolescentie begint met het plegen van delicten de naam 'adolescence-limited': hier gaat het om tijdelijk, alleen gedurende de adolescentie vertoond delinquent gedrag. In hoofdstuk 1 van dit boek wezen we op het feit dat de adolescentie geen helder omschreven en in leeftijdsgrenzen te vatten periode is, waardoor Moffitt steeds vaker de term 'adolescence-onset' gebruikt, in plaats van 'adolescent-limited'.¹² De groep van de zogenaamde persisterende delinquenten omvat ongeveer 5% van alle delinquenten, maar zou verantwoordelijk zijn voor zeker 50% van alle jeugdcriminaliteit.¹³ Daarnaast pleegt 95% van de delinquente adoles-

centen alleen tijdens de adolescentieperiode criminele daden. Bij de groep adolescentiegebonden delinquenten zou de oorzaak van het plegen van delicten voornamelijk gezocht kunnen worden in de sociale context. Bij de persisterende delinquenten daarentegen vormt een combinatie van biologische, psychologische en sociale factoren de oorsprong van de criminaliteit. In het eerste hoofdstuk hebben we gezien dat de ‘volwassenheid’ is uitgesteld: kinderen worden steeds vroeger biologisch rijp, terwijl zij pas later deelnemen aan het maatschappelijke leven. De periode tussen de biologische en maatschappelijke volwassenheid is langer geworden. Jongeren ervaren in deze periode, wat Moffitt¹⁴ noemt, een ‘maturity gap’, wat hen kan frustreren. Door regels te overtreden benadrukken de jongeren hun onafhankelijkheid en verkrijgen zij, weliswaar negatieve, aandacht van volwassenen. Daarnaast kiezen zij bij het ontdekken van hun identiteit de persisterende delinquente leeftijdsgenoten als rolmodel, diegenen die stoer zijn en alles durven. Tegen het einde van de adolescentieperiode ontdekken ze het belang van nieuwe aangegane banden – een job, een lief, enzovoort – en verdwijnt de voedingsbodem voor en verleiding van een delinquente identiteit. Voor deze groep is criminaliteit een tijdelijk onderdeel van hun levensstijl. Het leven en de ontwikkeling van de persisterende delinquenten is complexer, en veelal is criminaliteit bij hen reeds van jongs af een onderdeel van hun levensstijl.

✓ Binding en zelfcontrole

Een van de meest geteste theorieën is de sociale bindingstheorie. In plaats van de vraag te stellen waarom personen criminaliteit plegen, vraagt Hirschi¹⁵ zich af waarom mensen *geen* delinquent gedrag vertonen. In zijn bindingstheorie stelt hij dat vooral hechte relaties met personen (ouders, vrienden) en maatschappelijke instituties (school, buurt) de jongeren voor delinquentie behoeden.¹⁶ Hierbij staan vier soorten bindingen centraal: (1) affectieve banden met anderen (‘attachment’), (2) investeringen in bijvoorbeeld school (‘commitment’), (3) deelname aan conventionele bezigheden (‘involvement’), en (4) het onderschrijven van morele of maatschappelijke normen (‘beliefs’). Het centrale uitgangspunt is hier met andere woorden niet of jongeren door de samenleving worden gecontroleerd maar of zij zichzelf verbonden voelen met de samenleving en haar vertegenwoordigers. Het komt erop neer dat hoe sterker deze bindingen zijn, hoe minder waarschijnlijk er sprake is van delinquent gedrag.

Eind jaren tachtig van de vorige eeuw formuleerde Hirschi samen met Gottfredson een tweede perspectief, de zelfcontrolebenadering. De auteurs stellen dat delinquentie verklaard kan worden door één concept, namelijk zelfbeheersing. Een gebrekkige zelfcontrole, en dus delinquentie, is dan het gevolg van een deficiënte socialisatie. Aangezien het gezin de plaats bij uitstek is waar deze socialisatie moet plaatsvinden, leiden slechte opvoedingspraktijken, te weinig discipline en toezicht, gebroken families, enzovoort onrechtstreeks – via het concept ‘zelfcontrole’ – tot criminaliteit.¹⁷

Baumeister¹⁸ heeft zich laten inspireren door de zelfcontroletheorie bij het zoeken naar oorzaken en omstandigheden die mensen ertoe brengen gewelddadig gedrag te vertonen. Volgens hem berust gewelddadig gedrag vaak op een gekwetst gevoel van eigenwaarde. In tegenstelling tot heel wat publicaties die stellen dat gewelddadige personen een laag zelfbeeld hebben, is geweld volgens Baumeister bijna altijd het gevolg van miskende gevoelens van superioriteit en een bedreigd zelfbeeld. Niet iedereen met een gekwetst ego vertoont gewelddadig gedrag; zelfcontrole verhindert dat de agressieve neigingen tot feitelijk geweld leiden. Baumeister meent dus dat veel geweld losbarst doordat de zelfbeheersing wegvalt en een narcistische woede naar buiten treedt.

In het verlengde van de kritiek op biologische theorieën was ook de kritiek op deze stroming dat ze erg deterministisch van aard is. De (sociaal)psychologische benadering focust te eenzijdig op persoonlijke eigenschappen, waarbij weinig ruimte wordt gelaten voor situationele factoren en specifieke kenmerken van de sociale context.

2.1.3 *Socioculturele en ecologische theorieën*

Socioculturele en ecologische theorieën geven algemene verklaringen voor de aard en omvang van geweld en gewelddadig gedrag op maatschappelijk niveau op basis van sociale en culturele structuren en processen. In deze verklaringen staan de sociale achtergrondfactoren van daders en slachtoffers van geweld centraal.

De aandacht voor brede contextfactoren als verklaring voor jeugdcriminaliteit is niet nieuw. Aan het begin van de twintigste eeuw ontstond in Amerika de Chicago School. Shaw & McKay¹⁹ gaven aan dat buurten en hun karakteristieken een invloed uitoefenen op de aanwezigheid van criminaliteit. Zij lagen aan de basis van de sociale desorganisatietheorie, waarvan er de laatste jaren een opleving merkbaar is. Deze strekking heeft ook navolging gekregen in ons land.²⁰ De basis van de theorie is de sociale controle en cohesie, als functies van onderling vertrouwen en solidariteit, die leiden tot de bereidheid van bewoners om gedragsnormen te handhaven. Waar dit ontbreekt, kan crimineel gedrag het gevolg zijn. Pauwels komt tot de vaststelling dat de ecologische samenhang tussen buurtkenmerken en jeugddelinquentie volledig te wijten is aan de differentiële samenstelling van buurten, en dat aan buurtkenmerken geen oorzakelijke effecten kunnen worden toegeschreven. Volgens Pauwels heeft de woonomgeving nauwelijks invloed op het plegen van delicten, maar wel de omgeving waarin men daadwerkelijk de vrije tijd doorbrengt.

Met de strain- of spanningstheorieën is de aandacht gegroeid voor de economisch-maatschappelijke druk waaraan sommige bevolkingsgroepen onderhevig zijn. Armoede, relatieve deprivatie en onrechtvaardige verdeling van mogelijkheden en middelen, en dan vooral hoe deze gepercipieerd en ervaren worden door individuen, is de focus

van deze benadering.²¹ Het centrale idee in strain-theorieën is dat de universele, en met name economische doelen die een samenleving aanreikt aan haar leden, voor sommigen niet te realiseren zijn en voor anderen weinig aantrekkingskracht hebben. Delinquentie is dan een mogelijke oplossing, naast andere manieren van reageren (adaptatie), om het hoofd te bieden aan strain. De subcultuurtheorieën sluiten daar in die zin bij aan dat ze de nadruk leggen op het alternatieve en criminele waarde-systeem dat jongeren van de lagere klassen ontwikkelen, als gevolg van economische en sociale frustratie.²² Verder vindt ook de theorie van de 'maatschappelijke kwetsbaarheid' in zekere zin aansluiting bij deze stroming(en).²³ Deze benadering stelt dat jongeren die veel controle ervaren van maatschappelijke instellingen, zoals de school en arbeidsmarkt, en weinig kunnen genieten van het positieve aanbod, een ongunstig maatschappij- en zelfbeeld gaan ontwikkelen, wat vervolgens aanleiding kan geven tot criminaliteit.

Een andere veel onderzochte strekking, vooral met betrekking tot jongeren, is de routineactiviteitentheorie.²⁴ In deze theorie worden buurtfactoren als risico gezien in termen van de gelegenheid die zij bieden voor het plegen van criminaliteit. Cohen en Felson brengen criminaliteit in verband met de situationele context van het gepleegde delict. Zij gaan ervan uit dat een delict zal worden gepleegd indien aan de volgende voorwaarden is voldaan: (1) aanwezigheid van een gemotiveerde (potentiële) dader, (2) een geschikt doel of object en (3) de afwezigheid van adequate beveiliging. Volgens hen beïnvloeden deze variabelen de waarschijnlijkheid van een misdrijf. Deze theorie werd later uitgewerkt en gedefinieerd in de gelegenheidstheorie, maar is in zijn geheel nog niet getoetst voor delinquentie en geweld.²⁵

De sociale-reactiebenadering tot slot houdt zich bezig met hoe criminalisering tot stand komt. Deze visie wordt ook wel de 'criminologie van de lawmaker' genoemd, omdat ze zich eerder bezighoudt met de reactie op criminaliteit dan met de criminaliteit zelf.²⁶ Een voorbeeld van deze benadering is de labelingtheorie.²⁷ De labeling- of etiketteringbenadering is een perspectief waarin criminaliteit wordt beschouwd als een specifieke vorm van afwijkend gedrag, dat (mede) het resultaat is van een proces van strafrechtelijke classificatie. Vanaf het moment dat iemand het etiket 'delinquent' krijgt opgeplakt, wordt hij op een stereotiepe manier bekeken en behandeld. Gaandeweg gaat hij zich ook in overeenstemming met dit stereotype gedragen. De sociale reactie versterkt dus het gedrag dat zij juist beoogt te onderdrukken.²⁸

Culturele en structurele invloeden op geweld door jongeren hebben een – niet te onderschatten – invloed op de totstandkoming van een gewelddadige attitude en levensstijl van jongeren. Onder culturele invloeden worden begrepen: de gemeenschappelijke normen, waarden en overtuigingen die een invloed hebben op een persoon, doordat deze geschreven en ongeschreven regels voorschrijven die het gedrag

beïnvloeden. Structureel wordt geweld verklaard door de sociale druk waaraan mensen in een prestatie maatschappij blootstaan, met name wanneer zij zich onterecht in hun kansen achtergesteld voelen. Niettegenstaande deze belangrijke invloed kunnen zij moeilijk verklaren waarom onder vergelijkbare omstandigheden slechts bepaalde individuen geweld gebruiken, en andere niet.²⁹

2.1.4 *Geïntegreerde theorieën*

Uit het bovenstaande blijkt dat er sinds het ontstaan van de criminologie veel theorieën ontwikkeld werden ter verklaring van crimineel gedrag. Elke discipline reikt eigen gegevens en inzichten aan om geweld en delinquentie te verklaren. Het gevaar bestaat echter dat men binnen de verschillende disciplines de meerwaarde van een interdisciplinaire of multidisciplinaire verklaring over het hoofd ziet. Een adequate verklaring voor jongerengeweld en het daadwerkelijk begrijpen van de problematiek vereist een benadering die de afzonderlijke disciplines en de eigen inzichten, variabelen en factoren overstijgt. Er moet gekeken worden naar de interactie tussen al deze variabelen en tussen de verschillende actoren en factoren. Geweld wordt dan verklaard door verschillende factoren op verschillende niveaus (micro, meso, macro) die elkaar beïnvloeden. Studies die zowel individuele als contextuele factoren in acht nemen en de interactie tussen beide bestuderen, zijn erg zeldzaam. Binnen de jeugdcriminologie hebben zich de afgelopen jaren echter wel interessante ontwikkelingen voorgedaan. Bruinsma & Weerman³⁰ spreken van ‘theoretische vernieuwingen in de verklarende jeugdcriminologie’, en hebben zich hierbij beperkt tot drie grote klassieke thema’s: het ontstaan van jeugddelinquentie, de invloed van vrienden op jeugddelinquentie, en de ecologische invloeden op jeugddelinquentie. Deze ‘vernieuwingen’ worden hier kort besproken als geïntegreerde theorieën.

Het eerste thema dat Bruinsma & Weerman³¹ behandelen is het ontstaan van jeugdcriminaliteit, waarbij zij vooral focussen op de opkomst en verdere uitbouw van de ontwikkelings- en levensloopcriminologie (OLC). Binnen deze benadering zijn, zoals eerder vermeld, diverse veronderstelde etiologische verbanden ter discussie gesteld en werden ontwikkelingstrajecten van jongeren in de adolescentie blootgelegd en verbonden met de kindertijd en de volwassenheid. De gespecificeerde verklaringen voor verschillende ontwikkelingstrajecten, met een integratie van reeds gekende risicofactoren op het individuele niveau en op het niveau van de omgeving, is de belangrijkste vernieuwing binnen het OLC.

Het tweede thema betreft de klassieke vraag waarom vrienden invloed hebben op het criminele gedrag van jongeren.³² Enkele jaren terug bleef de verklaring steken bij ‘de omgang met delinquente peers’, maar recentelijk heeft men meer zicht gekregen op de processen en mechanismen tussen jongeren die verband houden met jeugdcrimi-

naliteit. Naast de empirische vooruitgang binnen dit thema bespreken Bruinsma & Weerman twee theoretische werken die ingaan op processen tussen leeftijdsgenoten. Binnen deze twee werken ligt de nadruk niet zozeer op het hebben van delinquente vrienden, maar vooral op groepsmechanismen die onder jongeren gewoon zijn.

Zo stelt Warr³³ dat leeftijdsgenoten elkaar enerzijds veel steun geven bij het proces van volwassenwording en anderzijds meer geneigd zijn, eerder dan volwassenen, om in groep delicten te plegen. Hierbij staan, volgens Warr, drie processen centraal: angst voor ridiculisering, loyaliteit en status. Angst voor ridiculisering heeft betrekking op het conformeren aan de groep om te voorkomen dat je belachelijk wordt gemaakt. Loyaliteit via delinquent gedrag is een manier om ervoor te zorgen dat je de vriendschap van leeftijdsgenoten waard bent en betrouwbaar blijkt. Behoeftes aan status kan leiden tot een directe en heftige reactie na een statusbedreiging, bijvoorbeeld als iemand wordt beledigd in aanwezigheid van leeftijdsgenoten. Daarnaast leidt het ook tot onuitgelokte delinquentie, omdat het plegen van delicten een manier kan zijn om gezichtsverlies te voorkomen.

Volgens Osgood & Anderson³⁴ gaat het bij leeftijdsgenoten vooral om de ongestructureerde omgang met leeftijdsgenoten zonder controle en toezicht van volwassenen. Dit biedt jongeren meer gelegenheden en meer verleidingen om delinquent gedrag te stellen. De veronderstelling die Osgood & Anderson maken is dat de meeste jongeren zich wel gebonden voelen aan de wet, maar in bepaalde situaties en omstandigheden toch bereid zijn regels te overtreden. De aanwezigheid van leeftijdsgenoten zorgt er dan voor dat jongeren worden verleid. Deze situaties bieden hen symbolische beloningen zoals status en reputatie, en dat vergemakkelijkt het plegen van bepaalde delicten.

Een derde thema dat Bruinsma & Weerman³⁵ behandelen zijn de ecologische invloeden op het ontstaan van jeugdcrimineel gedrag. De laatste jaren wordt in de literatuur steeds vaker gepleit voor de combinatie van deze benadering met de etiologische benaderingen, om zodoende adequater het ontstaan en voortbestaan van crimineel gedrag te kunnen verklaren. Een recentelijk ontwikkelde theorie die we hierbinnen bespreken, is de situationele actietheorie (SAT).³⁶ Naast statische factoren, die voornamelijk in de traditionele theorieën centraal staan, neemt deze theorie ook dynamische factoren in het model op. Het mee opnemen van dergelijke factoren laat toe om een meer interactionele benadering op de ontstaansredenen van geweld te betrekken. De SAT stelt dat de gepercipieerde afschrikking een situationeel kenmerk is dat enkel een sterk negatief effect uitoefent op de frequentie van het plegen van criminaliteit voor die individuen die hoog scoren op het kenmerk 'criminele geneigdheid'. Vanuit de SAT wordt expliciet statistische interactie verwacht tussen persoonskenmerken en omgevingskenmerken. De theorie biedt, naast een verklaring van crimineel gedrag,

in bredere zin een verklaring voor alle morele acties. Crimineel gedrag wordt gezien als een reeks morele acties, acties die geleid worden door morele regels over wat goed en slecht gedrag is in bepaalde omstandigheden. De SAT tracht die morele acties te verklaren door de processen die leiden tot criminele gedragingen, en factoren die dit proces (zowel direct als indirect) beïnvloeden, te identificeren. De theorie geeft, voor de verklaring van de variatie aan crimineel gedrag, een centrale rol aan de capaciteit om zelfcontrole te kunnen uitoefenen en aan de individuele morele regels die het gedrag sturen. Zij hecht belang aan de reden waarom bepaalde personen bepaalde acties als een alternatief percipiëren en anderen niet. Verschillen in 'geneigdheid tot crimineel gedrag' zijn in de SAT de resultante van ieders ontwikkeling in de kindertijd en adolescentie, mede in de context van de buurt. Het buurtkapitaal en de collectieve weerbaarheid beïnvloeden de levensstijl van kinderen en adolescenten, en de specifieke aanwezige bronnen en regels beïnvloeden de locatie van handelingen. Sommige levensstijlen hebben een grotere kans om te leiden tot delinquentie. Vooral kinderen die veel tijd doorbrengen in publieke en semipublieke ruimten, waarin zij elkaar zonder ouderlijke supervisie informeel socialiseren, ontwikkelen een levensstijl met een hoog risico voor delinquentie.

2.1.5 *Determinisme en formalisme in de studie van geweld*

De bovenstaande theorieën bieden slechts algemene verklaringen voor (gewelds)criminaliteit die maar in beperkte mate inzicht geven in de processen die in concrete gevallen leiden tot geweld. Zij verklaren niet waarom bepaalde personen in de ene situatie wel en in de andere geen geweld gebruiken, noch waarom iemand op een gegeven moment in een bepaalde situatie overgaat tot openlijke geweldpleging.³⁷

✓ Geweld als doel

Het wordt algemeen erkend dat verschillende motieven aan de basis kunnen liggen van gewelddadig gedrag. Een klassiek en vaak gehanteerd onderscheid in de literatuur is dat van instrumenteel versus expressief geweld. Bij instrumenteel geweld is er sprake van geweld als middel om een doel te bereiken.³⁸ Het kan gaan om ideologische doeleinden of om louter economische motieven. Dat is bijvoorbeeld het geval wanneer geweld gebruikt wordt om een beroving te laten slagen of om iemand te pijnigen. Deze vormen van geweld worden op een min of meer gecontroleerde, 'doelmatige' wijze gehanteerd.³⁹ Bij expressief geweld gaan daders niet op een weloverwogen manier te werk, maar gebeurt het geweld vaak in een opwelling, al dan niet door het gebruik van alcohol en drugs. De verhouding tussen het gepleegde geweld en de aanleiding is meestal zoek en ook een 'rationele' verklaring kan niet meteen gegeven worden. We hadden het in dat opzicht reeds eerder over de term 'zinloos geweld' die

hiervoor wel eens wordt gebruikt. In de criminologie wordt relatief weinig aandacht geschonken aan deze emotionele aspecten van gedrag. De Haan⁴⁰ stelt dat wanneer we een antwoord willen op de vraag waarom mensen geweld plegen en wat daarvoor hun motieven zijn, *“we aangewezen zijn op de beweegredenen die zij zelf geven voor hun gewelddadig gedrag”*. Reeds in 1964 heeft Matza gewezen op de betekenis van emoties als verklaring voor gewelddadig gedrag. Enkele decennia later stelden Scheff & Retzinger vast dat geweldpleging een manier is om gevoelens van tekortschieten te compenseren. Deze onderdrukte gevoelens van schaamte kunnen een ‘emotionele kettingreactie’ op gang brengen waarbij de woede kan uitlopen tot explosief geweld. Geweld ontstaat dan wanneer iemands positief zelfbeeld door anderen wordt bedreigd.⁴¹

Het onderscheid tussen instrumenteel en expressief geweld zal in bepaalde gevallen niet altijd duidelijk zijn.⁴² Als het geweld bijvoorbeeld wordt opgewekt door eigen pijn, zal het bij geweld tegen een ander niet noodzakelijk duidelijk zijn of de agressor handelt uit vijandigheid (expressief geweld) of dat het geweld een instrumenteel doel heeft (pijnreducerende functie).

Deze tweedeling – instrumenteel versus expressief geweld – blijft echter veelal deterministisch van aard: externe causale factoren worden verondersteld geweld te verklaren.⁴³ Binnen een deterministische benadering wordt geweld veelal gezien als middel tot het bereiken van een doel, waarbij dat doel extern aan het middel is, zoals in de bovenstaande ‘klassieke’ theorieën. Schinkel⁴⁴ stelt dat *“het zoeken naar de oorzaken van geweld een zoeken is naar een externe verwijzing daarvan, naar ‘wat zegt het geweld?’”*. Deterministische theorieën exploreren met andere woorden causale oorzaken van geweld, waarbij geweld een externe betekenis krijgt. Geweld wordt dan verklaard door het terug te voeren op factoren die extrinsiek aan dat geweld zijn: het intrinsieke aspect van geweld wordt, onder meer in het klassieke criminologische onderzoek, over het hoofd gezien.

✓ Geweld om het geweld zelf

Schinkel stelt dat een formalistische analyse een noodzakelijke aanvulling is om een beeld van geweld te krijgen. Hij spreekt over ‘autotelisch geweld’, ofwel ‘geweld om het geweld zelf’.⁴⁵ Geweld heeft, volgens Schinkel, voor geweldplegers een waarde op zichzelf. Dit soort geweld, is in tegenstelling tot instrumenteel en expressief geweld, geen ‘drager’ van een achterliggend iets. In het geval van instrumenteel geweld is dat achterliggende iets een doel; bij expressief geweld is het een sentiment of wellicht een frustratie. Schinkel stelt in zijn onderzoek dat ‘zinloos’ geweld waarschijnlijk groten-deels hierdoor verklaard kan worden. De pleger van ‘zinloos’ geweld heeft in de ogen van buitenstaanders geen motief, maar in veel gevallen is het zo dat de ‘zin’ van het geweld in het geweld zelf ligt. Daders krijgen een ‘kick’ van het plegen van geweld:

de wil tot geweld vanwege bijvoorbeeld het intrinsieke plezier dat genoten wordt bij het geweld zelf. Autotelisch geweld is geweld dat zichzelf tot doel verheft en dat bijgevolg niet extern-instrumenteel is. Schinkel heeft deze geweldvorm onderzocht met behulp van interviews en enquêtes die onder schoolgaande jongeren zijn afgenomen. Het blijkt dat een wil tot geweld bij geweldplegers, naast andere meer determinerende factoren, in belangrijke mate samenhangt met het gebruik van fysiek geweld bij jongeren. Jongeren kunnen geweld uitoefenen zonder enig ander doel dan het op enigerlei wijze plezier beleven aan dat geweld zelf. Er vindt bij autotelisch geweld een waardering plaats ‘zonder interesse’, zonder extrinsiek doel. Er zijn mensen die aangeven geweld te waarderen vanwege enkele aan dat geweld inherente kenmerken.⁴⁶ De hedendaagse ‘cultuur van geweld’ kan dusdanig, volgens Schinkel, als een ‘genot-cultuur’ ervaren worden.⁴⁷ Onze samenleving zit vol met geweld dat als doel heeft mensen te plezieren, te ontspannen. Denk maar aan het geweld in films en games, en ook op internet zijn allerlei ‘amusement’ geweldsfragmenten te bekijken. Het laatmoderne individu zoekt naar een geweldskick en geniet van zijn vrijheid binnen veilige grenzen, waar je controle over hebt.⁴⁸

✓ Een combinatie van intrinsieke en extrinsieke aspecten

Volgens Schinkel biedt een gecombineerde benadering van determinisme en formalisme een meerwaarde ten aanzien van de klassieke benaderingen, en wordt er hierdoor ook een meer realistisch beeld van geweld verkregen. Geweld kan een oorzaak van zichzelf zijn, omdat een reden voor het geweld in dat geweld zelf gelegen kan zijn.⁴⁹ Aangezien een formalistische benadering niet behelst dat er sprake is van causaliteit, maar uitgaat van een zekere zelfcausaliteit van geweld, biedt een dispositie tot autotelisch geweld geen deterministische verklaring, maar een combinatie van extrinsieke en intrinsieke causaliteit. Schinkel pleit aldus voor meer onderzoek dat de interactie tussen de sociale omgeving en de wil tot geweld bestudeert, en stelt dat het noodzakelijk is om hierbij ook de beleving van geweld bij plegers te onderzoeken in specifieke geweldsituaties, meer bepaald door na te gaan “*hoe geweld er uit ziet, hoe het voelt en smaakt*”.⁵⁰

2.2 Risico- en protectieve factoren van ouderschap

De laatste decennia hebben criminologen, psychologen en sociologen zich meer en meer toegelegd op het inventariseren van risicofactoren en protectieve (of beschermende) factoren die een invloed kunnen uitoefenen op delinquentie en geweld. Risicofactoren kunnen omschreven worden als een geheel van individuele en sociale

omstandigheden die het ontstaan van criminaliteit of het voortduren ervan vergemakkelijken. Op zichzelf zorgen ze niet noodzakelijk voor problemen. Beschermende factoren zijn factoren die gedefinieerd kunnen worden als variabelen of omstandigheden die samengaan met een grotere kans op positieve of wenselijke uitkomsten. Het zijn factoren die een individu ervoor behoeden of hem/haar beschermen om in dezelfde omstandigheden in de problemen te komen. In de literatuur worden risicofactoren en beschermende factoren grofweg ingedeeld in vier categorieën⁵¹: (1) individuele factoren of intrapersonlijke factoren, (2) factoren op gezinsniveau of interpersoonlijke factoren, (3) factoren binnen de school- en peercontext, en (4) maatschappelijk-culturele of brede factoren.

In wat volgt geven we de belangrijkste risico- en beschermende factoren op het individuele niveau, op het niveau van het gezin, van de school en peers, en op een breed maatschappelijk niveau. Daarnaast kan de ontwikkeling van delinquentie en geweld ook verklaard worden door de manier waarop de samenleving en haar instellingen omgaan met jongeren en hun gedrag. Naast de vier 'klassieke' niveaus beschrijven we met andere woorden ook de maatschappelijke reactie als een risicofactor.

2.2.1 *Individuele factoren*

Vele studies hebben zich toegelegd op de karakteristieke eigenschappen van jonge geweldplegers, zowel bij jongens als bij meisjes. Het als jongen geboren worden, wordt als een individuele risicofactor voor geweld gezien.⁵² Jongens plegen vaker gewelddedicten dan meisjes. Anderen wijzen op de interactie tussen het als jongen geboren zijn en omgevings- en opvoedingsinvloeden om geweld te verklaren. Hawkins⁵³ noemt het als meisje geboren worden expliciet een beschermende factor. Een andere aangeboren en protectieve eigenschap is volgens Hawkins een goede intelligentie. Gewelddadige jongens en meisjes zijn impulsiever, geven blijk van minder zelfbeheersing en hebben een lagere frustratietolerantiedrempel.⁵⁴

In de literatuur worden ook nog andere biologische en biogenetische factoren als risicofactoren gekwalificeerd.⁵⁵ Het gaat om zaken zoals complicaties tijdens de zwangerschap of bevalling, een tekort aan neurotransmitters, een teveel aan testosteron, loodvergiftiging, een hoge prikkeldrempel, trage alfa-activiteit in de cortex, neurologische problemen vlak na de geboorte, trage motorische ontwikkeling in het eerste levensjaar, vroege afwijzing door de moeder (bijvoorbeeld tot uiting komend in een poging tot abortus), een slechte conditioneerbaarheid, en alcoholgebruik en rookgedrag van de moeder tijdens de zwangerschap.

De laatste tijd is er veel discussie over de rol van het syndroom ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder) bij het ontstaan van gedragsproblemen, die soms leiden

tot delinquent gedrag. Doreleijers⁵⁶ stelt dat ADHD niet de oorzaak is van delinquent of gewelddadig gedrag, maar dat de gedragsstoornissen in combinatie met ADHD als risicofactoren kunnen worden aangeduid.

Het gebruik van psychofarmaca, drugs en/of alcohol wordt ook vaak als risicofactor genoemd. Geweld, en dan voornamelijk fysiek geweld, komt vaker voor bij jongeren die alcohol drinken en/of drugs gebruiken. In samenhang met andere factoren kunnen de door het middelengebruik veroorzaakte opwinding, oververmoeidheid, morele onverschilligheid of ontremming de doorslag geven om tot geweld over te gaan.⁵⁷ Naast druggebruik als rechtstreekse oorzaak voor geweld (psychofarmacologisch geweld), kan de oorzaak van geweld ook liggen in de verslaving aan drugs.⁵⁸ Het gewelddadig gedrag is er dan op gericht om drugs of geld voor het kopen van drugs te verwerven (economisch compulsief geweld). Tot slot onderscheidt Goldstein systemisch geweld dat een uitvloeisel is van betrokkenheid bij drugshandel. Naast kenmerken van het gebruik, zoals de frequentie van het gebruik en de hoeveelheid alcohol, vergroten ook de verwachtingen ten aanzien van de effecten van het gebruik de kans op ouderschap (en slachtofferschap).⁵⁹

2.2.2 *Factoren op gezinsniveau*

Er wordt veel onderzoek verricht naar de relatie tussen het gezin en jongerengeweld. In eerste instantie lag de nadruk op de gezinsstructuur, zoals de gezinsgrootte en het geboortenummer of de plaats in het gezin. Later werd meer aandacht besteed aan de functionele factoren, zoals gezinsklimaat, gezinsrelaties en opvoeding. Verschillende (longitudinale) studies tonen aan dat gezinsfactoren een centrale rol spelen bij de ontwikkeling van delinquentie en gewelddadig gedrag.⁶⁰

Het is bekend dat er in grote gezinnen relatief meer criminaliteit voorkomt. Grote gezinnen zouden een lager socialiserend vermogen hebben in vergelijking met kleine gezinnen, en dit vanwege de mogelijke materiële achterstand, minder leefruimte, minder ouderlijke aandacht en discriminatie door de omgeving.⁶¹ De algemene geldigheid van de gezinsgrootte als risicofactor voor gewelddadig gedrag staat echter niet vast.⁶² Een relatief klein gezin en enig kind zijn kunnen, volgens Hirschi,⁶³ wel aangeduid worden als beschermende factoren. De literatuur stelt verder dat omtrent het geboortenummer vooral middelste en jongste kinderen uit een gezin risico lopen om met criminaliteit in aanraking te komen.⁶⁴ Oudere kinderen krijgen doorgaans meer toezicht van de ouders en worden vaak als medeopvoeder ingeschakeld, waardoor het verantwoordelijkheidsbesef al vroeg ontwikkeld wordt. Verder zouden jongens in gezinnen bestaande uit de biologische moeder en stiefvader relatief vaak delinquent gedrag vertonen.⁶⁵ In dit verband wordt er ook gewezen op conflictueuze gezinssituaties, zoals wijzigingen in de thuissituatie en het uiteenvallen van het gezin,

als risicofactor.⁶⁶ Naast deze structurele gezinsfactoren vormen conflicten en slechte communicatie binnen een gezin dat (nog) niet uiteenvalt, ook belangrijke functionele risicofactoren. Uit onderzoek is gebleken dat de gezinsstructuur op zich weinig verklaart maar samen gezien moet worden met functionele factoren.⁶⁷

In de literatuur zijn er heel wat functionele factoren terug te vinden die een invloed hebben op het ontstaan van delinquent en gewelddadig gedrag bij jongeren. Het gebrek aan toezicht en discipline is een veelvuldig beschreven risicofactor voor geweld.⁶⁸ Het ontwikkelen van gewelddadig gedrag bij kinderen en jongeren lijkt vaak samen te hangen met een beperkt ouderlijk toezicht en een verminderde controle over het doen en laten van hun kinderen. Het gaat om ouders die veelal niet weten waar hun kinderen zijn, wat ze doen en met wie ze omgaan. Het streng en inconsequent straffen wordt binnen deze factor ook meermaals genoemd als een risico op gewelddadig gedrag.⁶⁹ Omgekeerd is duidelijk en consequent straffen een protectieve factor.⁷⁰ Een andere gezinsgerelateerde risicofactor is het gebrek aan ondersteuning en affectie. Een gebrek aan empathie, te weinig rekening houden met de jongere en negatieve verwachtingen ten aanzien van de jongere zijn kenmerken die samenhangen met delinquent gedrag.⁷¹ De afwijzing door de moeder wordt in verband gebracht met het ontwikkelen van deficiënte hechtingsstijlen, wat als nefast wordt beschouwd voor een gezonde ontwikkeling. Niet alle kinderen met afwijzende ouders worden gewelddadig. De negatieve effecten van de afwijzing kunnen tot op zekere hoogte opgeheven worden door een hechte band met ouders en/of andere volwassenen. Ouders en andere volwassenen dienen als rolmodel voor kinderen. Als ouders of andere volwassenen zelf geweld gebruiken, is dat een risico voor de ontwikkeling van gewelddadig gedrag bij kinderen. Dit geldt des te meer als kinderen zelf door hun ouders lichamelijk mishandeld worden.⁷² Ook de relatie tussen geweld en andere problemen van gezinsleden, zoals ouders met een alcohol- of drugsprobleem en het hebben van delinquente broers en/of zussen, is aangetoond.⁷³ Een goede relatie met broers en zussen kan een protectieve factor zijn: adolescenten uit gezinnen met veel conflicten tussen de ouders, maar waarin de kinderen onderling een goede relatie hadden, vertonen niet meer antisociaal gedrag dan kinderen uit gezinnen zonder problematische relaties.⁷⁴ Een andere gezinsfactor die vaak in verband wordt gebracht met de ontwikkeling van delinquentie bij jongeren is de socio-economische status (SES) van het gezin, wat veelal een combinatie is van de opleiding, het beroepsniveau en het inkomen van de ouders.⁷⁵ Kinderen die opgroeien in gezinnen met een lage SES hebben meer kans om antisociaal gedrag te ontwikkelen.⁷⁶ Tot slot wordt een allochtone herkomst vaak genoemd als risicofactor voor criminaliteit en geweld. Verondersteld wordt dat dit te maken heeft met een maatschappelijke achterstandspositie van allochtone jongeren. Verschillende factoren hangen bijvoorbeeld positief samen met een allochtone herkomst, zoals een lage SES, waardoor jongeren van allochtone herkomst een groter risico lopen op ge-

welddadig en ander crimineel gedrag.⁷⁷ Vanuit deze benadering kan de verwachting worden afgeleid dat jongeren van allochtone herkomst een groter risico lopen om zich op het criminele pad te begeven dan jongeren van autochtone herkomst.

2.2.3 *Factoren binnen de school- en peercontext*

Aan de school wordt een belangrijke rol toegekend bij het ontstaan van delinquent en gewelddadig gedrag. Een gebrekkige schoolmotivatie en het daarmee samenhangende spijbelgedrag en verminderde leerprestaties worden vaak genoemd als risicofactoren.⁷⁸ Verder worden op het niveau van de school een moeilijke schoolloopbaan, slechte leerprestaties, van school gestuurd worden en schooluitval als risicofactoren voor ernstige jeugddelinquentie aangehaald. Ook het volgen van bijzonder onderwijs, veel schoolwisselingen en onvoldoende onderwijsondersteuning door ouders, worden genoemd.⁷⁹ Meer specifiek leidt het vertonen van wangedrag op school tot een verhoogd risico op het ontwikkelen van delinquentie. Niet enkel gedragingen van de jongere, maar ook het gedrag en de reactie van de leerkrachten kunnen een negatieve invloed uitoefenen en een verklaring bieden voor geweld.⁸⁰ Daarnaast heeft ook de school zelf een invloed op de ontwikkeling van geweld: een veilig en vertrouwd school- en klasklimaat zijn in dit opzicht van belang. Scholen met een ondeugdelijke organisatie en onderwijsstructuur – scholen die weinig belang hechten aan normen en waarden, inconsistent gedrag van leerkrachten, veel conflicten, lage participatiemogelijkheden en verantwoordelijkheid voor leerlingen – verhogen de kans op de ontwikkeling van antisociaal gedrag bij leerlingen.⁸¹

Binnen de criminologie is er veel belangstelling voor de samenhang tussen de omgang met delinquente vrienden enerzijds en het zelf plegen van delicten anderzijds. Voor jongeren zijn vrienden een belangrijke bron van socialisatie. Zij brengen gemiddeld twee keer zoveel tijd door met hun vrienden als met hun ouders. Delinquente jongeren brengen ook nog eens meer tijd met hun vrienden door dan niet-delinquente jongeren. Het agressief gedrag van vrienden blijkt een risicofactor te zijn, met name voor die jongeren die veel tijd met vrienden doorbrengen.⁸² Het gegeven dat veel gewelddelicten in groep gepleegd worden, is in dit kader ook relevant.⁸³ Verder zouden ook risicovolle tijdsbestedingen samenhangen met criminaliteit en geweld. Een 'risicovolle tijdsbesteding' verwijst onder andere naar rondhangen op straat en alcohol- en druggebruik. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat deze jongeren vaak door niet-delinquente leeftijdsgenoten worden afgewezen waardoor ze met elkaar blijven optrekken en de kans op delinquentie vervolgens groter wordt.⁸⁴ Het nemen van risico's en het experimenteergedrag van jongeren kan echter ook gezien worden als een 'normaal' verschijnsel tijdens de adolescentieperiode, dat niet noodzakelijk leidt tot delinquentie, maar verdwijnt zodra de jongvolwassenheid is bereikt. Bovendien, zoals

eerder vermeld, hebben jongeren ook positieve contacten en bieden zij elkaar veel steun bij het proces van volwassenwording.⁸⁵

Bol et al.⁸⁶ stellen vast dat het hebben van een hechte band met leerkrachten en leeftijdsgenoten, en de houding van de leerkracht ten opzichte van de leerling, twee met de school en leeftijdsgenoten verbonden protectieve factoren zijn. Voor de leerling moet het duidelijk zijn wat er van hem verwacht wordt en aan welke normen hij zich heeft te houden.⁸⁷ Onderzoek toont aan dat jongeren die hun vrije tijd vooral doorbrengen met peers, en weinig met hun familie, meer criminaliteit plegen omdat zij vaker in risicosituaties terechtkomen.⁸⁸ De invloed van delinquente peers zou vooral belangrijk zijn bij de adolescentiegebonden delinquenten, en minder voor de persisterende delinquente jongeren die ook na de adolescentieperiode in de criminaliteit actief blijven.⁸⁹

Men moet evenwel voorzichtig zijn met causale uitspraken over het verband tussen delinquent gedrag en delinquente peers: met evenveel reden kan immers worden aangenomen dat men net door het eigen delinquente gedrag in contact komt met delinquente peers, en niet andersom. Delinquentie kan met andere woorden zowel de oorzaak (selectieprincipe) als het gevolg (socialisatiemodel) zijn van de omgang met delinquente vrienden.⁹⁰ Het selectieprincipe veronderstelt dat mensen elkaar als vrienden kiezen op basis van gemeenschappelijke kenmerken. Het socialisatieprincipe gaat ervan uit dat dit criminele gedrag een gevolg is van beïnvloedingsprocessen tijdens en door de vriendschap; omdat men met elkaar bevriend is, zal men na verloop van tijd hetzelfde gedrag gaan vertonen. Overigens stellen recente analysetechnieken ons in staat om deze relatie verder te exploreren, en daaruit blijkt dat het verband eerder wederkerig is, en dat beide processen met andere woorden een rol spelen. Bruinsma & Weerman⁹¹ leiden daaruit af dat *“de ‘oude gepolariseerde posities van de klassieke theorieën’ niet zo goed aansluiten bij het ‘diffuse’ samenspel van wederzijdse invloeden van delinquent gedrag en delinquente vrienden”*.⁹²

2.2.4 Maatschappelijk-culturele factoren

Bredere maatschappelijke risicofactoren die een invloed uitoefenen op de ontwikkeling van jeugddelinquentie zijn onder andere sociale integratie, inkomensverdeling, het politieke beleid, het niveau van de welvaart, sociale klasse en werkloosheid.⁹³ Deze factoren hangen vaak samen met de buurt waarin men woont, en de ‘klassieke’ risicofactoren die men op buurniveau vaststelt, zoals dicht op elkaar wonen, een grote mobiliteit en een geringe sociale cohesie. Tolerantie ten opzichte van antisociaal gedrag, een grote alcoholbeschikbaarheid en zwarte-markteconomieën, zoals drugs-handel, vormen volgens sommigen ook een risico op delinquentie.⁹⁴ De tolerantie voor antisociaal gedrag, wat ook als een ‘cultuur van afzijdigheid’ benoemd wordt,

houdt in dat mensen zich niet verantwoordelijk voelen voor het gedrag van anderen of angst hebben om die verantwoordelijkheid op te nemen. Beschermende factoren in dit verband zijn een hoog niveau van informele controle, zelfregulering van bewoners en collectieve weerbaarheid, uitgedrukt in de bereidheid en vaardigheid van wijkbewoners om in te grijpen in de eigen buurt en zo criminaliteit te voorkomen en onveiligheid tegen te gaan.⁹⁵

Daarnaast zijn er onderzoekers die stellen dat buurtkenmerken slechts een onrechtstreekse invloed hebben op de ontwikkeling van delinquentie. Zij menen dat structurele en culturele buurtkenmerken, zoals armoede en verloedering, een onrechtstreekse invloed hebben via het individu en gezin, zoals de kwaliteit van het gezinsleven of de opvoedingspraktijken van ouders.⁹⁶ Ook twee onderzoeken in ons land tonen dit aan. In het onderzoek van Vercaigne et al.⁹⁷ wordt bijvoorbeeld wel vastgesteld dat jongeren uit achtergestelde buurten vaker vertegenwoordigd zijn bij delicten, maar deze relatie verdwijnt nagenoeg volledig onder controle van de SES. Ook volgens Pauwels⁹⁸ voegen buurtkenmerken weinig toe aan de verklaring voor individuele verschillen in de frequentie van delictgedrag.⁹⁹ De relatie tussen buurtfactoren en delinquentie op individueel niveau wordt gemodereerd door de informele sociale controle (voornamelijk) van het gezin.

2.2.5 *Maatschappelijke reactie*

Niet alleen de individuele en contextgebonden factoren zijn van belang voor de ontwikkeling van jeugdcriminaliteit, maar ook de manier waarop we als maatschappij omgaan met en reageren ten aanzien van jongeren kunnen de (verdere) ontwikkeling van jeugddelinquentie in de hand werken. De maatschappelijke reactie kan dus als risicofactor optreden bij het ontstaan of persisteren van geweld.

Er is veel literatuur voorhanden die de invloed van geweld in de media onderzoekt. Het lijkt erop dat de invloed van mediageweld op reëel geweld noch eenduidig, noch uitgesproken is. Er zijn met andere woorden evenveel studies die een negatieve media-invloed aantonen, als studies die het tegenovergestelde beweren.¹⁰⁰

Een ander aspect is dat incidenten vaak uitvergroot worden, waardoor er in de samenleving een vertekend beeld van de omvang van (jeugd)criminaliteit ontstaat.¹⁰¹ In de criminologie wordt dit proces de 'amplificatiespiraal' genoemd¹⁰²: algemene berichten over criminaliteit worden uitvergroot en getransformeerd naar andere domeinen, met name ten aanzien van alle vormen van zogenaamde zware, met taboes omgeven of moreel verwerpelijke criminaliteit, om de populariteit van een thema maximaal te gebruiken. Daarbij is het mogelijk dat de media een oorspronkelijk probleem niet alleen groter maken, maar een gebeurtenis ook als probleem introduceren. In dit

kader kan gewezen worden op de 'crime carrousel' van Kutchinsky.¹⁰³ In zijn carrousel vertrekt hij van een bepaalde hoeveelheid delinquentie, waarvan een deel wordt geregistreerd. De meest sensationele zaken worden in de media gepresenteerd. Door de mediatisering van gewelddadige feiten kan het onveiligheidsgevoel bij de burgers worden aangescherpt, waardoor een roep naar 'law and order' ontstaat. De overheid geeft toe aan de vraag naar meer controle en veiligheid, wat vervolgens resulteert in een verhoogde registratie van feiten. Dit wordt op zijn beurt weer selectief in de media gebracht, zodat de carrousel verder draait.

Onderzoek toont aan dat het ingrijpen van actoren uit het politie- en rechtsapparaat ook een bepalende factor kan zijn voor het verdere delinquentietraject. Smith¹⁰⁴ stelt dat hoe vaker delinquente jongeren door de politie worden opgepakt, hoe minder ze geneigd zijn hun criminele activiteiten te verminderen of stop te zetten. Onderzoek bevestigt dit door de relatie te leggen tussen de (negatieve) beleving van het politietoetreden en latere delinquentie.¹⁰⁵ Een negatief gepercipieerd politietoetreden kan leiden tot weerspanning, wat bij jongeren met zwakkere conventionele en sterkere onconventionele bindingen tot een toename in de frequentie en/of ernst van de delinquentie leidt.¹⁰⁶ Naast het politietoetreden kan het ingrijpen van de jeugdrechter een effect hebben op de verdere ontwikkeling van delinquentie. Uit Amerikaanse studies blijkt duidelijk dat de beslissing om een jongere naar de strafrechter door te verwijzen een nefast effect kan hebben op de voortzetting van de carrière. Nuytiens & Brolet¹⁰⁷ geven hier twee mogelijke verklaringen. Ten eerste kan de nefaste invloed van een gevangenisstraf, wat door heel wat onderzoekers is aangetoond, een rol spelen, en ten tweede kunnen gevolgen van stigmatisering de voortzetting van het delinquent gedrag mee bepalen (cf. labeling).

HOOFDSTUK 3. JONGEREN ALS SLACHTOFFER

Binnen de sociale wetenschap en de criminologie is de belangstelling voor slachtofferschap en de figuur van het slachtoffer de laatste decennia toegenomen.¹ Naast de victimologie als deeldiscipline, is de interesse voor slachtoffers ook zichtbaar in het brede criminologische onderzoek. De rol en de positie van het slachtoffer worden meer erkend in de totstandkoming van een delict. In dit hoofdstuk wordt eerst ingegaan op de vraag welke personen een grotere kans hebben om het slachtoffer te worden van criminaliteit en geweld. Daarnaast staan we stil bij de samenhang tussen delinquentie en slachtofferschap, waar de afwisselende rol van jongeren in dit perspectief nader wordt bekeken. Niet alleen feitelijk slachtofferschap is van belang, ook de angst om slachtoffer te worden speelt een belangrijke rol. We wijden dan ook aandacht aan deze subjectieve component van slachtofferschap.

3.1 Verklaringen voor slachtofferschap van geweld

Iedereen kent in zijn naaste omgeving wel iemand die slachtoffer is geweest van licht of zelfs ernstig gewelddadig gedrag. De vraag welke personen een grotere kans hebben om slachtoffer te worden van criminaliteit, en geweld in het bijzonder, staat in deze paragraaf centraal.

We bespreken eerst twee klassieke victimologische theorieën om vervolgens stil te staan bij een meer recente theorie, de algemene gelegenheidstheorie.²

3.1.1 'Klassieke' theorieën

Eind jaren zeventig werden de eerste theorieën geformuleerd om de kans op slachtofferschap te verklaren, namelijk de leefstijltheorie en de routineactiviteitentheorie. Deze 'klassieke' theorieën vormen nog steeds de basis van veel onderzoek naar slachtofferschap.³

De leefstijltheorie⁴ geeft een verklaring voor de samenhang tussen bepaalde demografische en sociale kenmerken van individuen en de kans om slachtoffer van criminaliteit te worden. De individuele verschillen kunnen verklaard worden doordat mensen variëren met betrekking tot hun leefstijlactiviteiten. Deze leefstijlactiviteiten – regelmatig terugkerende activiteiten in verband met werk, school en vrije tijd – zouden een invloed hebben op de mate waarin personen zich op bepaalde tijdstippen en op bepaalde plaatsen blootstellen aan risicovolle situaties. In risicovolle situaties, zoals in uitgaansbuurten, zijn daders oververtegenwoordigd en komt criminaliteit veel voor. Bijgevolg is ook de kans op slachtofferschap in dergelijke situaties groter.

De routineactiviteitentheorie legt het accent eerder op de macro-ontwikkeling en niet zozeer op de individuele verschillen, zoals de leefstijltheorie doet. Cohen & Felson⁵ stellen dat de verklaring van criminaliteit moet liggen in de omstandigheden die er zijn om criminaliteit te plegen. Criminaliteit zou, volgens Cohen en Felson, plaatsvinden wanneer drie elementen gelijktijdig voorkomen: (1) een gemotiveerde dader, (2) een geschikt doelwit, en (3) de afwezigheid van bescherming. Door ingrijpende en snel opeenvolgende sociale veranderingen – onder meer door de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen, meer scheidingen, de bevolkingsexplosie in veel steden – in Amerika nam de gelegenheid tot criminaliteit sterk toe. Deze theorie werd in hoofdstuk 2 reeds beschreven als verklaring voor het ontstaan van geweld bij de pleger en kan dus ook als verklaring gelden voor slachtofferschap.

3.1.2 *Algemene gelegenheidstheorie*

In recenter onderzoek is duidelijk geworden dat de verklaring voor individueel slachtofferschap niet gekenmerkt wordt door een exclusief micro- of macroperspectief, maar dat beide geïntegreerd moeten worden. De algemene gelegenheidstheorie⁶ vormt de basis van onderzoek naar verklaringen van slachtofferschap. In deze theorie worden drie risicofactoren onderscheiden die de verschillen in de kans op slachtofferschap kunnen verklaren, en die afgeleid zijn van de routineactiviteitentheorie: (1) de aanwezigheid van gemotiveerde daders, (2) de aantrekkelijkheid van het doelwit, en (3) de mate waarin het doelwit bescherming geniet. De gelegenheidstheorie stelt dat elk van deze risicofactoren op individueel niveau en op het niveau van de sociale context uitgewerkt kunnen worden. De kans om slachtoffer te worden van criminaliteit tussen personen verschilt omdat zij in verschillende mate blootgesteld worden aan een gemotiveerde dader. Op individueel niveau betreft dit vooral de mate waarin (potentiële) slachtoffers direct in contact staan met (potentiële) daders, terwijl op het contextuele niveau het vooral de mate betreft waarin (potentiële) daders geografisch geconcentreerd zijn. De kans op slachtofferschap neemt ook toe naarmate de aantrekkelijkheid van slachtoffers of objecten groter is. De aantrekkelijkheid wordt bepaald

door kwetsbaarheid, antagonisme en voldoening, en speelt zowel op individueel als contextueel niveau een rol. Tot slot stelt de algemene gelegenheidstheorie dat naarmate de bescherming van personen of objecten geringer is, de kans op slachtofferschap vergroot.

3.2 De relatie tussen dader- en slachtofferschap

Uit verschillende studies weten we dat er een samenhang is tussen delinquentie en slachtofferschap. Personen die delinquent gedrag vertonen, hebben een grotere kans er zelf slachtoffer van te worden. Deze relatie blijkt het sterkst te zijn voor gewelddelicten: veel daders van delinquentie worden slachtoffer van geweld.⁷ Wittebrood⁸ stelt bovendien dat de kans op slachtofferschap toeneemt naarmate de dader recenter een delict heeft gepleegd. Daarnaast zijn slachtoffers van geweld zelf ook vaker betrokken bij criminaliteit dan niet-slachtoffers. Smith & Ecob⁹ vonden in een studie bij jongeren dat daders op korte termijn veel vaker slachtoffer worden, maar op lange termijn (twee en drie jaar later) juist minder vaak. Slachtoffers vertonen, volgens hen, niet op korte termijn, maar juist wel op lange termijn vaker delinquent gedrag. Bovendien vergroot niet alleen het plegen van geweldsmisdrijven, maar ook het vertonen van andere soorten deviant gedrag zoals drug- en alcoholgebruik, het slachtofferschap van een geweldsmisdrijf.¹⁰

In de literatuur worden twee verklaringen gesuggereerd voor de relatie tussen slachtofferschap en daderschap. De eerste verklaring is dat niet alleen de kans op slachtofferschap, maar ook de kans op delinquent gedrag verklaard wordt door de leefstijl en routineactiviteiten, die we in de vorige paragraaf beschreven hebben als verklaring voor slachtofferschap. Dit wil zeggen dat niet het delinquent-zijn zelf de kans op slachtofferschap vergroot, maar dat de risicovolle leefstijl van delinquenten een verklaring geeft voor slachtofferschap.¹¹ We spreken dan van indirect slachtofferschap. Deze samenhang blijkt gedeeltelijk verklaard te kunnen worden door een gemeenschappelijk dagelijks leefpatroon.¹² Het gebruik van drugs, veel uitgaan, het dragen van een wapen en ernstige problemen met ouders vergroten de kans op slachtofferschap van geweld. Het bijbehorende dagelijks leefpatroon zorgt ervoor dat jongeren vaker in risicovolle situaties komen, waardoor de kans op contact tussen potentiële daders en potentiële slachtoffers toeneemt.

De tweede verklaring voor de relatie tussen slachtofferschap en daderschap is dat specifieke aspecten van delinquent gedrag van invloed zijn op de risicofactoren die de kans op slachtofferschap bepalen.¹³ Het plegen van delinquent gedrag vergroot, naast het gemeenschappelijke leefpatroon van daders en slachtoffers, ook rechtstreeks de

kans om slachtoffer van geweld te worden. Hier spreken we van direct slachtofferschap. Zo vormen daders ook een aantrekkelijke groep om criminaliteit tegen te plegen, aangezien zij minder geneigd zijn om aangifte te doen bij de politie. Bij geweld-delicten is het verder mogelijk dat daders te maken krijgen met een vergelding voor eerder gepleegde geweldfeiten.

3.3 Onveiligheidsgevoelens bij jongeren

Eerder hadden we het reeds over de herwaardering van de positie van het slachtoffer, wat zich ook zichtbaar manifesteert in het criminologisch onderzoek (de 'victimologische wending'). Slachtofferschap lijkt in onze laatmoderne samenleving in veel opzichten één van de weinige, ons resterende identiteitsverlenende concepten te zijn: *"We're all victims, OK?"*.¹⁴ Dat gedeelde of collectieve slachtofferschap slaat in onze maatschappij echter niet enkel of niet langer op slachtoffers van criminaliteit in de traditionele zin van het woord, maar evenzeer op slachtoffers van 'angst voor criminaliteit'.¹⁵ In dat opzicht wordt gesproken over een tweede victimologische wending in de criminologie; het gedeelde slachtofferschap slaat bij uitbreiding ook op de zogenaamde 'fearing subjects', de slachtoffers van de angst voor criminaliteit. In wat volgt, geven we een overzicht van recent onderzoek naar de veiligheidsbeleving bij jongeren en de factoren die daarmee samenhangen.

3.3.1 *Jongeren als 'fearless persons'?*

Traditioneel wordt in het onderzoek naar onveiligheidsgevoelens uitgegaan van een lineaire relatie tussen leeftijd en het onveiligheidsgevoel, waarbij dit laatste met het ouder worden gradueel zou toenemen. Vooral de oudste leeftijdsgroepen vertonen hoge niveaus van angst en verworden zo tot 'prisoners of fear' omdat ze uit angst om slachtoffer te worden niet meer buitenshuis durven. De jongste leeftijdsgroepen daarentegen zouden het minst angst voor criminaliteit vertonen. Een neveneffect hiervan is dat zeer veel maatschappelijke en wetenschappelijke aandacht gegaan is naar die groepen die hoge angstniveaus rapporteren; onderzoek bij jongeren blijft echter zeer marginaal.

Toch lijkt het erop dat deze evolutie eerder het resultaat is van de wijze waarop het onveiligheidsgevoel bevraagd wordt: afhankelijk van de gebruikte methodologie kan de vraag of oudere mensen nu een hoger onveiligheidsgevoel hebben dan hun jongere medeburgers worden beantwoord op verschillende manieren en met uiteenlopende resultaten.¹⁶ Deze lineaire relatie blijkt voornamelijk stand te houden wanneer de gedragsmatige component wordt bevraagd. Een belangrijke nuancerings hierbij is dat

dergelijk vermijdingsgedrag niet enkel door angst voor criminaliteit wordt ingegeven, maar (deels) samenhangt met verschillende levensstijlen en leefwerelden. De meest genoemde redenen door ouderen om niet naar buiten te gaan, zijn ‘te ziek’, ‘niet naar buiten willen gaan’, ‘niets hebben om naartoe te gaan’, ‘te oud zijn’ en (tot slot) ‘angst voor criminaliteit’.¹⁷ Wanneer daarentegen de meer affectieve of cognitieve component van het onveiligheidsgevoel wordt bevraagd, is een dergelijke lineaire relatie veel minder eenduidig¹⁸ en lijkt het er zelfs op dat jongeren zich onveiliger voelen dan ouderen.¹⁹

3.3.2 *Beïnvloedende factoren van het onveiligheidsgevoel*

Binnen het tot op heden vrij rudimentaire onderzoek naar de beïnvloedende factoren van onveiligheidsgevoelens bij jongeren, is de invloed van het gezin één van de meest onderzochte verbanden. Algemeen werd verondersteld dat een sterkere band met ouders en een betere ouderlijke opvolging een lager onveiligheidsgevoel zouden voorstellen. Verschillende studies kwamen echter tot tegenovergestelde resultaten: hoe beter de relatie met de moeder en hoe meer respondenten percipieerden opgevolgd te worden door beide ouders, hoe onveiliger jongeren zich voelen.²⁰ Zani, Cicognanu & Albanesi²¹ vonden eveneens dat een sterkere ouderlijke steun samenhangt met een sterkere beperking van het eigen gedrag uit veiligheidsoverwegingen. Opvallend is echter dat de invloed van steun door peers hieraan tegenovergesteld is: hoe meer steun door vrienden, hoe minder vermijdingsgedrag wordt gesteld.

Wat de invloed van de vrijetijdsbesteding van jongeren betreft, zijn de resultaten analoog. Een informeel, commercieel vrijetijdspatroon, gekenmerkt door rondhangen met peers en uitgaan met vrienden naar een café, fuif of discotheek, blijkt significant samen te hangen met een lager onveiligheidsgevoel bij jongeren.²² Hierbij aansluitend vond Smits²³ dat een uitgebreider informeel netwerk een lager onveiligheidsgevoel voorspelt. Lidmaatschap van een sociale beweging, jeugdwerk, of een culturele, sport- of hobbyvereniging, en dito vrijetijdsbestedingen bleken geen invloed te hebben. Het formele sociaal netwerk lijkt met andere woorden geen effect te hebben op de onveiligheidsbeleving van jongeren. Informele contacten met peers, zonder formeel volwassen toezicht, spelen bij jongeren wel een belangrijke rol. De peergroup vervult dus tevens een veiligheidsfunctie: jongeren gaan in de publieke ruimte ‘samentroepen’ met peers om zich te beschermen tegen potentiële gevaren, zowel van andere jongeren als van volwassenen. Een laatste, maar opvallende bevinding is de invloed van delinquent gedrag, dat op consistente wijze samen blijkt te hangen met een lager onveiligheidsgevoel.²⁴

Naast het gezin en de peergroup vormt ook de buurt een belangrijk opvoedings- en socialiseringsmilieu. Verbondenheid met de buurt en de mate van gepercipieerde in-

tolerantie bij volwassen buurtbewoners hebben een significant effect: een sterkere verbondenheid met de buurt en een meer positieve inschatting van de wijze waarop volwassen buurtbewoners ten aanzien van jongeren staan, voorspellen een lager onveiligheidsgevoel.²⁵ Ook de perceptie van overlast in de buurt blijkt op belangrijke wijze samen te hangen met het onveiligheidsgevoel: hoe meer overlast jongeren ervaren, hoe onveiliger ze zich voelen.²⁶

De minst onderzochte piste is de relatie tussen onveiligheidsgevoelens en bredere indicatoren van maatschappelijk onbehagen, een piste die ook bij onderzoek over volwassenen pas sinds kort in opmars is. Zo blijkt dat een meer uitgesproken bezorgdheid over de toekomst vrij sterk samenhangt met een hoger onveiligheidsgevoel.²⁷ Ook de relatie met etnocentrisme blijkt sterk significant,²⁸ waarbij een meer etnocentrische attitude sterk samenhangt met een hoger onveiligheidsgevoel. Jacobs & Rea²⁹ vinden in aansluiting hierop dat Brusselse scholieren hun eigen onveiligheidsgevoel het meest uitgesproken verbinden met Marokkanen. Onveiligheidsgevoelens fungeren, op een meer fundamenteel niveau als een soort 'spons', een bliksemafleider voor meer abstracte bezorgdheden over de hedendaagse samenleving en de eigen plaats daarin.

Een belangrijke opmerking die, ter afsluiting, bij de beïnvloedende factoren van het onveiligheidsgevoel van jongeren te maken valt, is dat expliciete aandacht voor de interactie tussen al deze verschillende groepen van factoren noodzakelijk is. De resultaten van Prezza & Pacili³⁰ zijn hier een voorbeeld van. Zij vonden dat de mate van autonome mobiliteit (of de mate waarin het kind zonder toezicht buitenshuis speelt) tijdens de kindertijd een invloed uitoefent op de onveiligheidsbeleving tijdens de adolescentie. Hoe minder autonome mobiliteit, hoe hoger het onveiligheidsgevoel. Deze bevindingen tonen aan dat de verschillende groepen van variabelen (hier ouderlijke en buurtfactoren) niet los van elkaar gezien kunnen worden, maar dat er veeleer sprake is van een complexe samenhang tussen al deze factoren.

HOOFDSTUK 4. JONGERENGEWELD GEMETEN: 1998-2009

In dit hoofdstuk worden relevante studies met betrekking tot geweld door en op jongeren beschreven. Het doel is jongerengeweld te kaderen en op basis van beschikbare nationale en internationale data de belangrijkste bevindingen weer te geven. Naast het ouderschap van jongeren geeft de recentelijk verhoogde belangstelling voor het slachtoffer ook kennis en inzicht in de prevalentie van slachtofferschap. Bovenop de klassieke focus op 'jongeren als ouders', wordt er ook een overzicht gegeven van cijfers die ons een beter beeld geven van het slachtofferschap van geweld bij jongeren in ons land. Bijkomend bespreken we kort de prevalentie van geweld in Nederland en op Europees en internationaal vlak.

Alvorens we stilstaan bij de omvang van het jongerengeweld, geven we een overzicht van het bronnenmateriaal dat beschikbaar is om delinquentie te 'meten'. We gaan dieper in op de beperkingen van deze gegevens, die ons in staat stellen kritisch om te gaan met de bevindingen van studies die de prevalentie van geweld onderzocht hebben.

4.1 Beschikbare cijfergegevens en hun beperkingen

Statistische gegevens met betrekking tot de omvang en verdeling van delinquent gedrag zijn noodzakelijk om wetenschappelijk onderzoek te doen, maar ook om het beleid richting te geven. Daartoe kunnen we in de eerste plaats kijken naar officiële statistieken, en in de tweede plaats naar cijfers op basis van 'dark number' onderzoek, meer bepaald zelfrapportage studies en slachtofferenquêtes. Deze drie soorten bronnen, elk met hun beperkingen, worden in wat volgt besproken.

4.1.1 *Officiële cijfers*

In het debat rond jeugdcriminaliteit, en jongerengeweld in het bijzonder, wordt vaak te pas en te onpas verwezen naar officiële criminaliteitscijfers. Dergelijke officiële criminaliteitscijfers kunnen betrekking hebben op politie-, parket-, rechtbank- of

strafuitvoeringsstatistieken. Deze cijfers geven ons, in het beste geval, een idee van de omvang, soort en evolutie van de ontdekte en geregistreerde feiten gepleegd door jongeren.

✓ Politiecijfers

Media en politici baseren zich vaak uitsluitend op cijfers van de politie.¹ Politiecijfers geven echter, om meerdere redenen, geen antwoord op de vraag of er sprake is van een toename van geweld door en op jongeren.

Ze worden beïnvloed door de *meldingsbereidheid van slachtoffers en getuigen*, die erg kan verschillen naargelang de aard van het delict.² Heel wat gepleegde delicten worden niet ontdekt, en gebeurt dit wel, dan worden ze vaak niet aan de politie gemeld. Zo zal een vechtpartij binnen de schoolmuren in eerste instantie vaak door de school zelf worden opgelost, vooraleer zij de politie inschakelt. Daarnaast worden ook delicten die binnen het gezin worden gepleegd, niet gemakkelijk aan de politie gemeld. Ponsaers & Pauwels³ stellen dat 50% van de gepleegde feiten met slachtoffers nooit aan het licht komen. Ook misdrijven die geen direct slachtoffer of een onbekende dader hebben, en delicten waarvan de dader tevens slachtoffer is, worden niet of nauwelijks aangegeven bij de politie. Daarom mogen we veronderstellen dat het 'dark number' inzake bepaalde geweldsmisdrijven aanzienlijk kan zijn.

Minderjarigen kunnen binnen één jaar meer dan eens door de politie worden aangehouden en geregistreerd. Verschillende registraties, of met andere woorden *dubbeltellingen*, kunnen dus betrekking hebben op één jongere, wat impliceert dat de politiecijfers een geringer percentage weergeven van geweldpleging door minderjarigen.⁴ In aansluiting hierop kan ook meer dan één dader aangehouden worden van eenzelfde geweldsmisdrijf. Het aantal gewelddelicten gepleegd door *groepen minderjarigen* is hierdoor moeilijk te bepalen.

Politiediensten zijn daarnaast onderhevig aan *beleidsprioriteiten*.⁵ Beleidsprioriteiten zorgen voor selectiemechanismen en prioriteitenstelling binnen de werking van de politie, wat een invloed heeft op het soort feiten dat meer of minder zal worden aangegeven. Wanneer de politie een bepaalde vorm van jeugdcriminaliteit tot beleidsprioriteit verheft, kan dat resulteren in meer opgehelderde delicten in die categorie. Om verschillende redenen hebben misdrijven die zichtbaar zijn (bijvoorbeeld straatcriminaliteit) of als prioriteit fungeren (bijvoorbeeld geweldscriminaliteit), of daders uit specifieke groepen (bijvoorbeeld allochtonen), aanzienlijk meer kans om terecht te komen in de politieregistratie.⁶ De politiecijfers geven dus vooral een beeld van de (selectieve) activiteit op dit gebied en zijn vervolgens niet representatief voor de ontwikkeling van de feitelijke geweldscriminaliteit onder jongeren. Onderzoekers signaleren dan ook een 'prestatieparadox': hoe beter de politie haar werk doet, des te meer criminaliteit er lijkt te zijn.⁷

Een grotere *maatschappelijke gevoeligheid* voor geweld kan ook een invloed uitoefenen op de cijfers. Dit betekent dat bepaald gedrag sneller als onwenselijk en bedreigend wordt ervaren, waardoor er sneller aangifte wordt gedaan. *Veranderingen in de wetgeving*, die meestal het gevolg zijn van verschuivingen in de maatschappelijke aandacht voor bepaalde vormen van geweldscriminaliteit, beïnvloeden eveneens de kwalificaties en procedures, en dus de criminaliteitscijfers. Zo worden bijvoorbeeld sommige feiten als gewelddelict aangemerkt die in het verleden deels nog als vermogensdelict of feiten tegen de openbare orde werden gezien. In dit verband is er sprake van een wisselende prioriteit en selectiviteit in de ‘sociale constructie’ van jeugdcriminaliteit. Tevens moeten we rekening houden met *demografische factoren*, zoals de evolutie van het aandeel minderjarigen binnen de totale bevolking, of migratieprocessen.⁸

✓ Gerechtelijke cijfers

Op het niveau van het parket is het ook niet eenvoudig om een helder beeld te krijgen van de jeugddelinquentie. Veel dossiers bereiken het parket niet of worden door de parketmagistraten zonder gevolg gelaten en dus *geseponneerd*. Het gaat hier voornamelijk om kleine en veelvoorkomende delinquentie; gewelddelicten worden minder zonder gevolg gelaten.

De filtering zet zich, voor wat betreft de instroom en doorstroom op de jeugdrechtbank, verder. De dossiers die niet worden geseponneerd op parketniveau gaan voor het overgrote deel naar de jeugdrechtbank. Cijfergegevens op jeugdrechtbankniveau betreffen dus voornamelijk de ernstige jeugddelinquentie en recidivisten.⁹

4.1.2 ‘Dark number’ gegevens

Naast officiële cijfers geven zogenaamde ‘dark number’ gegevens inzicht in de omvang en ontwikkeling van delinquent en gewelddadig gedrag. Zelfrapportagestudies en slachtofferbevragingen peilen naar het ‘werkelijke’ aantal gepleegde delicten, en komen met andere woorden tegemoet aan de ‘dark number’ problematiek, de gebreken in de officiële cijfers. Beide methoden zijn een waardevolle aanvulling op de officiële registraties, maar uiteraard ook niet vrij van problemen en beperkingen.

✓ Zelfrapportagestudies

Zelfrapportage voorziet voor een deel in de leemten van geregistreerde criminaliteitsstatistieken, zodat inzicht wordt verworven in de omvang en de aard van het ‘dark number’. Door jongeren te vragen of zij zich schuldig hebben gemaakt aan strafbare feiten, kan zicht worden verkregen op delicten die niet ter kennis van de

politie – en vervolgens het parket en de jeugdrechtbank – zijn gekomen en bijgevolg onzichtbaar blijven voor de officiële instanties. De uitkomsten van zelfrapportageonderzoeken komen bij benadering overeen met de werkelijk gepleegde misdrijven.¹⁰ Als jongeren een bepaald delict hebben gepleegd, worden aanvullende vragen gesteld over onder meer de frequentie, de omstandigheden en de gevolgen ervan.¹¹ Verder kunnen in zelfrapportagestudies vragen gesteld worden over de achtergrond van de respondent zoals leeftijd, geslacht, etniciteit en sociale klasse, en vragen vanuit theoretische concepten, zoals zelfcontrole, leefstijl en sociale bindingen. De onafhankelijke variabelen, die mee in de vragenlijst zijn opgenomen, kunnen dan gerelateerd worden aan de delictscore. Zelfrapportageonderzoek betreft meestal een momentweergave.¹² Dit wordt cross-sectioneel onderzoek genoemd. Door zelfrapportageonderzoek periodiek te herhalen (bij herhaling cross-sectioneel), worden wel trends zichtbaar. Daarnaast wordt er ook een longitudinaal onderzoek gevoerd waarbij dezelfde steekproef of respondentengroep bij herhaling, en dus doorheen de tijd wordt onderzocht en opgevolgd. Op deze manier kunnen verschillende theorieën getoetst worden en trajecten in delinquentencarrières beschreven worden aan de hand van aspecten zoals startleeftijd, ernst, veranderlijkheid en het chronische karakter van de jeugdcriminaliteit.¹³ Zelfrapportagestudies zijn ook nuttig voor de evaluatie van beleidsmaatregelen, met inachtname van het feit dat zij binnen een relatief korte termijn en binnen een welomschreven regio plaatsvinden.

Net zo goed als het gegevensmateriaal van officiële instanties onderhevig is aan beperkingen, zijn er ook grenzen aan de bruikbaarheid van de informatie uit zelfrapportageonderzoeken. Bij zelfrapportageonderzoek kan men slechts *een beperkt aantal delicten in de enquête opnemen*. Zij geven ook *geen goed beeld van de ernst van de delicten*, in termen van schade en gevolgen voor mogelijke slachtoffers.¹⁴

Verder zijn zij het minst betrouwbaar voor ernstige en controversiële criminele gedragingen, zoals gewelddelicten.¹⁵ *Ernstige vormen* worden immers veel *moeilijker toegegeven* dan lichte en veel voorkomende delinquentie zoals vandalenstreken: weinig jongeren maken zich hieraan schuldig en de kans dat zij in een survey terechtkomen is derhalve klein. Als zij al worden aangetroffen, dan is hun aantal in het algemeen te gering om er zinnige uitspraken op te baseren. Bovendien zijn *sommige daders moeilijker te bereiken*¹⁶ en zijn de meer delinquente jongeren minder geneigd om mee te werken, net zoals jongeren uit de lagere sociale klassen, die om diverse redenen minder betrouwbaar reageren op zelfrapportagevragenlijsten.¹⁷ Verder zijn er factoren die *de betrouwbaarheid, de validiteit en de bruikbaarheid* van de zelfrapportagegegevens kunnen beïnvloeden, zoals de steekproefkwaliteit, de mate waarin de vragen al dan niet worden beantwoord (non-respons), de mate waarin de vragen eerlijk worden beantwoord en de mate waarin de neiging bestaat om sociaal wenselijke antwoorden te geven en geheugeneffecten.^{18, 19} Deze fouten worden door

Grooves grofweg ingedeeld in steekproeffouten, i.c. fouten in het werken met een steekproef in plaats van met de populatie; dekkingsfouten, i.c. fouten als gevolg van een divergentie tussen populatie en gebruikte steekproef; non-responsfouten, i.c. het ontbreken van waarden of variabelen en meetfouten, i.c. de meting van een variabele die afwijkt van wat de werkelijke waarde zou moeten zijn.²⁰

✓ Slachtofferenquêtes

Slachtofferbevragingen zijn ook een mogelijke bron om zicht te krijgen op de omvang van jeugddelinquentie. Bij deze enquêtes wordt aan een representatief staal uit de bevolking een vragenlijst voorgelegd, waarin gevraagd wordt of men in een bepaalde referentieperiode slachtoffer is geworden van een reeks delicten. Daarnaast wordt er ook vaak gevraagd of deze delicten aan de politie gemeld zijn, hoe de werking van de politie wordt gepercipieerd, enzovoort. Waar de enquêtes oorspronkelijk bedoeld waren om het slachtofferschap en meldingsgedrag in kaart te brengen, wordt nu ook de houding van respondenten ten aanzien van criminaliteit, onveiligheidsgevoelens, buurtproblemen, tevredenheid van politie- en gerechtelijk apparaat, levensstijl, enzovoort bevestigd.

Het voordeel van deze methode is dat de gegevens afkomstig zijn van het slachtoffer zelf en dus niet afhankelijk zijn van filters in de strafrechtelijke keten en de registratie van de politie, justitie of andere instanties.²¹ Deze methode is echter ook, zoals een zelfrapportagestudie, een bevolkingsbevraging, en ook hier gelden bedreigingen ten aanzien van de betrouwbaarheid, geldigheid en accuraatheid van de resultaten.²² Slachtofferenquêtes bevragen echter meestal alleen de slachtofferkenmerken van bepaalde delicten, en niet bepaalde kenmerken van de dader. Zij geven dus geen uitsluitel over de leeftijd van de daders, en om deze reden is het ook niet altijd duidelijk wanneer het minderjarige daders betreft. Wanneer we ons in het vervolg van dit boek beroepen op slachtofferstudies, dan geldt met andere woorden dat dit bronnenmateriaal enkel gebruikt wordt om zicht te krijgen op het slachtofferschap van jongeren (in tegenstelling tot de klassieke focus op jongeren 'als daders') en op onveiligheidsgevoelens van jongeren.

4.1.3 *De beschikbare cijfers geëvalueerd*

De verschillende gegevensbronnen die hierboven werden besproken, zijn onderhevig aan diverse vertekende factoren. Het is moeilijk aan te geven in hoeverre zij een invloed uitoefenen op het cijfermateriaal. Met deze beïnvloedende factoren in ons achterhoofd, moeten we dus met voorzichtigheid de prevalentiecijfers interpreteren die in de volgende paragrafen aan bod komen, zowel wat betreft de omvang van geweld als de trends die mogelijk zichtbaar zijn. De onderstaande tabel biedt een overzicht van de beperkingen van officiële cijfers en 'dark number' cijfers.

Zowel de politiecijfers als de resultaten van ‘dark number’ studies kennen hun eigen tekortkomingen. Beide bronnen zijn een indicator voor de geweldscriminaliteit, maar zijn in zekere zin onvolkomen. Door beide indicatoren naast elkaar te gebruiken, wordt getracht een zo adequaat mogelijk beeld van de ontwikkeling van geweld bij jongeren te geven. In hoeverre dat beeld werkelijk valide en betrouwbaar is, valt moeilijk te beschrijven. Wel kunnen we concluderen dat officiële cijfers een voldoende goed beeld geven van trends en evoluties met betrekking tot de registratie van ernstige delictvormen gepleegd door jongeren, zoals moord. Zelfrapportage en slachtofferbevragingen leveren in die zin een meerwaarde omdat zij betrouwbaar lijken te zijn voor de rapportage van de minder ernstige delictvormen.

Tabel 4.1. Beperkingen van officiële cijfers en ‘dark number’ cijfers.

Officiële cijfers		‘Dark number’ cijfers	
Politiecijfers	Gerechtelijke cijfers	Zelfrapportage	Slachtofferenquête
– Meldingsbereidheid	– Seponering op politieniveau	– Steekproeffouten (o.a. geen garantie van representativiteit)	– Steekproeffouten
– Dubbeltellingen van minderjarigen	↓		– Dekkingsfouten
– Groepen van minderjarigen	– Seponering op parketniveau	– Dekkingsfouten (o.a. niet alle daders bereikbaar)	– Non-responsfouten
– Selectieve afhandelingsprocedures	↓		– Meetfouten
– Beleidsprioriteiten	– Jeugdrechtbank: enkel ernstige jeugddelinquentie en recidivisten	– Non-responsfouten (o.a. missings)	– Geen daderkenmerken
– Maatschappelijke gevoeligheid	– Geen slachtofferkenmerken	– Meetfouten (o.a. beperking aantal delicten, sociaal wenselijke antwoorden)	
– Veranderingen in de wetgeving		– Geen slachtofferkenmerken	
– Demografische factoren			
– Geen slachtofferkenmerken			

4.2 Jongerengeweld in Vlaanderen en België

In wat volgt, wordt een overzicht gegeven van het prevalentieonderzoek naar geweld door en op jongeren, dat gevoerd is de laatste tien jaar (1998-2009). Waar mogelijk, worden bevindingen uit de verschillende studies met elkaar vergeleken. We moeten wel zeer voorzichtig zijn met het vergelijken van gegevens uit verschillende onderzoeken. Vaak wordt er gewerkt met andere onderzoekspopulaties die op een andere manier bevraagd worden. Om hieraan tegemoet te komen wordt, waar mogelijk, vermeld wat binnen een studie gedefinieerd wordt als ‘geweld’.

Naast inzicht in het daderschap van jongeren geeft de recentelijk verhoogde belangstelling voor het slachtoffer ook kennis en inzicht in de prevalentie van slachtofferchap. Dat uit zich in verschillende databronnen die opgezet worden om slachtofferchap in kaart te brengen en in wetenschappelijke publicaties op dit terrein.²³ Daarom geven we in deze paragraaf, naast cijfers over de plegers van geweld, ook een overzicht van cijfers die ons een beter beeld geven van het slachtofferschap van geweld bij jongeren.

4.2.1 *Beschikbaar bronnenmateriaal*

✓ Officiële cijfers

In België zijn er een aantal instanties die cijfergegevens verzamelen omtrent jeugdcriminaliteit. Er zijn geen politiecijfers beschikbaar die op lange termijn en op nationale basis een beeld geven van jeugdcriminaliteit. Er worden wel politionele criminaliteitsstatistieken gepubliceerd, maar aangezien de leeftijd niet mee wordt opgenomen, kan er geen onderscheid gemaakt worden tussen minderjarige en meerderjarige plegers. De statistieken worden nu geproduceerd binnen de directie van de operationele politionele informatie (CGO) die valt onder het commissariaat-generaal van de federale politie. De cijfers zijn gebaseerd op het pv dat door de lokale of federale politiediensten wordt opgesteld, ongeacht of het om een voltooid misdrijf gaat of een poging.

Vanuit gerechtelijke instanties zijn er meer initiatieven genomen. Het Nationaal Instituut voor de Statistiek (NIS) publiceerde tot en met 1989 jaarlijks cijfers inzake de jeugdparketten en de jeugdrechtbanken. Vanaf 1996 is hun taak overgenomen door de Dienst Statistiek van het Ministerie van Justitie. De meest bruikbare en recente informatie vinden we terug bij het Nationaal Instituut voor Criminalistiek en Criminologie (NICC).²⁴ Zij hebben een uniforme registratiemethode voor alle parketten ontworpen, die niet alleen meer accurate cijfers mogelijk maken, maar ook toelaat meer onderzoek te verrichten om zo de kennis met betrekking tot jeugdcriminaliteit in ons land uit te breiden. Wegens een gebrek aan betrouwbare gerechtelijke cijfergegevens rond jeugddelinquentie en jeugdbescherming, heeft de Minister van Justitie in 2003 aan het Departement Criminologie van het NICC een permanente onderzoeksopdracht toegekend die bestaat uit, enerzijds een wetenschappelijke bijdrage leveren aan de productie van cijfergegevens met betrekking tot jeugddelinquentie en jeugdbescherming, en anderzijds de wetenschappelijke exploitatie ervan. In de eerste plaats ligt de focus op de productie en exploitatie van gerechtelijke cijfergegevens. Op lange termijn is het de bedoeling om ook andere gegevens, die op andere niveaus verzameld worden, bij de analyse te betrekken. Met dit project is een eerste en belangrijke stap gezet inzake de productie en exploitatie van cijfergegevens met betrekking tot de jeugdbescherming.

Het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap beschikt sinds kort ook over een systematische, uniforme en betrouwbare registratie omtrent de aan jongeren opgelegde maatregelen, en dat zowel voor jongeren die een als misdrijf omschreven feit (MOF) hebben gepleegd als jongeren die in een problematische opvoedingssituatie (POS) verkeren.²⁵ De Vlaamse Gemeenschap heeft recentelijk een registratieproject opgestart voor de private voorzieningen in de Bijzondere Jeugdzorg, dat uitgevoerd wordt door de Ondersteuningsstructuur Bijzondere Jeugdzorg (tegenwoordig Steunpunt Jeugdhulp) in samenwerking met het Agentschap Jongerenwelzijn. Ook gegevens die verzameld worden in het kader van het elektronisch dossier van minderjarigen (DOMINO: dossier minderjarigen opvolging) bij de sociale diensten van de Comités voor Bijzondere Jeugdzorg en de jeugdrechtbanken worden geregistreerd. Voor de Franse Gemeenschap is er de database SIGMAJED die gegevens bevat omtrent de beslissingen van de adviseurs van de jeugdzorg (conseillers de l'aide à la jeunesse) alsook van de beslissingen van de jeugdrechters die aanleiding geven tot een financiële tussenkomst van de directie van de jeugdzorg (direction de l'aide à la jeunesse). Ook over de plaatsingen in de gemeenschapsinstellingen (Institutions publiques de Protection de la Jeunesse of afgekort, IPPJ) en te Everberg zijn er gegevens voorhanden.²⁶

✓ 'Dark number' gegevens

Er zijn in ons land te weinig zelfrapportageonderzoeken uitgevoerd op grote schaal en op langere termijn. Daardoor zijn de gegevens onderling weinig vergelijkbaar om inzicht te geven in de evolutie van jeugddelinquentie in het algemeen en geweld onder jongeren in het bijzonder. Eén van de weinige studies in Vlaanderen waar jongeren bevraagd worden over geweld is de JOP-monitor.²⁷ Ons land beschikt daarnaast ook over de Veiligheidsmonitor, een nationale slachtofferenquête die (on)veiligheidsfenomenen en criminaliteitsgegevens in kaart brengt, vanuit het perspectief van de burger of het slachtoffer zelf. De JOP-monitor en de Veiligheidsmonitor zijn in dat opzicht aanvullend op de officiële politionele en gerechtelijke statistieken. In hoofdstuk 5 van dit boek wordt dieper ingegaan op beide datasets.

✓ Algemene vaststelling

We stellen vast dat er in ons land weliswaar een verzameling cijfermateriaal voorhanden is, maar dat de beschikbaarheid en accuraatheid van cijfers omtrent jeugdcriminaliteit onvoldoende is. Er zijn met andere woorden weinig tot geen continue en betrouwbare cijfergegevens beschikbaar op politieniveau, noch met betrekking tot de instroom van zaken op parketniveau, noch met betrekking tot het gevolg dat aan deze zaken wordt gegeven.²⁸ Officiële cijfers geven geen beeld van het werkelijk gepleegde geweld en andere criminaliteitsvormen. 'Dark number' onderzoek vormt hierbij

een waardevol alternatief voor de meting van jeugddelinquentie. Het toenemende belang van grootschalige zelfrapportagestudies heeft binnen het wetenschappelijke discours ongetwijfeld het bewustzijn en de bezorgdheid vergroot over de kwaliteit, accuraatheid en betrouwbaarheid van de gegevens.²⁹ In een internationale context heeft de zorg voor de kwaliteit van de gegevens in zelfrapportageonderzoek geleid tot een aanzienlijke hoeveelheid onderzoek waaruit de sterktes en zwaktes van deze methodologie naar voren komen. Ondanks deze internationale aandacht voor de methodologische vraagstukken, krijgt het onderwerp in België veel minder aandacht dan in Nederland.³⁰ In ons land zijn er wel projecten lopende die pogen een meer systematische en kwaliteitsvolle dataverzameling op te zetten. We hadden het eerder onder andere over de door het NICC ontwikkelde uniforme registratiemethode die toelaat de kennis met betrekking tot jeugdcriminaliteit in Vlaanderen en in België uit te breiden, en de JOP-monitor die tracht om elke twee à drie jaar een bevraging onder jongeren te voeren. België beschikt ook over de Veiligheidsmonitor, die als grootschalige, cross-sectionele bevolkingsbevraging toelaat het slachtofferschap en de onveiligheidsgevoelens van de bevolking tweejaarlijks in kaart te brengen, en zo een vergelijking doorheen de jaren mogelijk maakt.

In wat volgt geven we een overzicht van de onderzoeken die gevoerd zijn de afgelopen tien jaar en die een beeld geven van het aantal geweldfeiten gepleegd door en op jongeren in Vlaanderen (en België).

4.2.2 *Prevalentie van daders*

✓ Geregistreerde gewelddelicten

De meest recente en meest bruikbare officiële informatie met betrekking tot jongerengeweld, en jeugddelinquentie in het algemeen, vinden we bij het NICC.³¹ Daarnaast zijn er de laatste tien jaar nog verschillende studies gevoerd die officiële cijfers hebben gebruikt om de ontwikkeling van geweld bij jongeren in kaart te brengen. Deze studies worden samengevat in de onderstaande tabel.

Tabel 4.2. Onderzoek naar daderschap van geweld in Vlaanderen (België) – officiële cijfers.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
Brolet (2009)	1995-2000	12-17 jaar	Alle afgesloten dossiers van de Brusselse jeugdrechtsbank, geopend tussen 1995 en 2000 en afgesloten in 2003 N = 599	– Slagen en verwondingen – Zedenfeiten – Moord en doodslag

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
Vercaigne, Walgrave, Mistiaë & Kesteloot (2000)	1998	12-17 jaar	Alle dossiers in Brussel van direct aangehouden en N = 533 alle dossiers in Brussel van niet-aangehouden en N = 2047	– Vermogensdelicten met geweld tegen personen – Persoonsdelicten
Vanneste (2001)	1999	...-17 jaar	Alle dossiers op parketniveau in acht Nederlandstalige en Franstalige gerechtelijke arrondissementen N = 649 Alle dossiers op rechtbankniveau in acht Nederlandstalige en Franstalige gerechtelijke arrondissementen N = 476	– Opzettelijke slagen en verwondingen – Gebruik van geweld – Gebruik van wapen
Groenen & Van Welzenis (1999) Vercaigne & Van Welzenis (2000)	1998	12-17 jaar	Alle pv's die door de politie van Antwerpen, Mechelen, Gent, Luik en Brussel zijn opgemaakt van diefstal met geweld en afpersing gepleegd op een openbare plaats en in groep waarvan minstens één dader minderjarig was N = 695	– Steaming
NICC Vanneste, Goedseels & Detry (Red.) (2008) Detry & Goedseels (2008)	2005	...-17 jaar	Alle protectionele zaken (MOF en POS) die in 2005 op 23 van de 27 jeugdparketten toekwamen en in het bestaande registratiesysteem ingevoerd werden N = 82 305	– Moord en doodslag – Opzettelijke slagen en verwondingen – Seksuele misdrijven

□ *Prevalentie*

Brolet³² heeft een dossieranalyse gevoerd bij de Brusselse jeugdrechtbank. De analyse betrof al de afgesloten dossiers, geopend tussen 1995 en 2000, waarin een minderjarige veroordeeld werd wegens een fysiek geweldfeit.³³ Tussen 1995 en 2000 werden 599 dossiers geopend. Dit betekent dat er 599 minderjarigen veroordeeld werden voor een of meerdere geweldfeiten. In totaal pleegden zij samen 908 geweldfeiten.³⁴ In de onderstaande tabel wordt het aantal geweldfeiten van minderjarige veroordeelden in Brussel weergegeven. We maken in tabel 4.3 een vergelijking met het aantal minderjarige veroordeelden in België voor het betreffende gewelddelict. De

analyse van het NICC³⁵ heeft inzicht geboden in de instroom van zaken op niveau van de jeugdparketten. Uit een analyse van de aangemelde, als misdrijf omschreven zaken (N = 45 722) bleek het in 17,8% van de gevallen om ‘misdrijven tegen personen’ te gaan.

Tabel 4.3. Prevalentie van geweld bij minderjarige veroordeelden.

	Brussel (1995-2000)		België (sep-dec 2005)	
	N	%	N	%
Slagen en verwondingen	734	81,1	6291	76,6
Zedenfeiten	159	17,5	1009	12,4
Moord en doodslag	13	1,4	39	0,5
Anderen	/	/	853	10,5

Als we kijken naar de kwalificatie van de geweldfeiten, valt op dat in beide studies meer dan 70% van de dossiers handelde om slagen en verwondingen. Deze categorie kan uiteenlopende situaties en gedragingen omvatten, die ook qua ernst van de gevolgen erg kunnen verschillen. In de dossiers is er sprake van gevechten tussen leerlingen op school en uitgaansruzies, maar ook van gezinsgeweld en afrekeningen tussen jongerenbendes. De onderzoekers suggereren dat het waarschijnlijk in de meeste gevallen gaat over ruzies van minder ernstige aard. Binnen de geweldfeiten betreft het 12 tot 17% zedenfeiten. Ook de ernst binnen deze categorie kan verschillen. Het misdrijf ‘verkrachting’ heeft bijvoorbeeld een meer objectieve ernstgraad. Slechts een klein percentage van de feiten (1,4% en 0,5%) valt onder moord en doodslag. Onder de categorie ‘anderen’ valt ‘misdrijven tegen de eer en de goede naam’ (N=728, 9%), ‘Onopzettelijke slagen en verwondingen’ (N=88, 1%) en ‘Racisme en xenofobie’ (N=37, 0,5%). De onderzoekers wijzen erop dat het niet zeker is of het daadwerkelijk om (poging tot) moord of doodslag gaat, aangezien het verdachten betreft die nog voor de jeugdrechtbank moeten verschijnen. De cijfers afkomstig van de twee studies zijn vergelijkbaar, maar er is wel sprake van meer dossiers van geweldfeiten in Brussel. Dit verschil kan verklaard worden door de regio die onderwerp was van de studie (Brussel versus België), maar ook door de onderzochte periode (5 jaar versus 3 maanden). Bovendien betreft het in de analyse van het NICC parketcijfers en in de analyse van Brolet gerechtelijke cijfers, die dusdanig een extra filtering doorstaan hebben. We moeten deze cijfers dus met de nodige voorzichtigheid vergelijken.

Om een beter zicht te krijgen op het aantal gemelde diefstallen, keken Detry & Goedseels³⁶ naar zaken die geplaatst konden worden onder de categorie 'diefstal met geweld'. De diefstallen met geweld maken 14,7% (N = 2153) van alle aangemelde diefstallen uit. In 81,4% van de gevallen was er sprake van diefstal door middel van geweld of bedreiging, in 14,2% ging het om afpersing en in 4,4% van de aangemelde diefstallen met geweld zou een wapen gebruikt of getoond zijn.

Het onderzoek van Vercaigne et al.³⁷ vertelt ons iets over de ernst van het jongerengeweld. Fysiek geweld blijkt uit deze parketregistratie een ernstig delict te zijn, aangezien het relatief het vaakst – in tegenstelling tot andere delicten – aanleiding vormt om een jongere aan te houden. Vercaigne et al. besluiten uit hun analyse van parketdossiers van direct aangehouden en parketdossiers van niet-aangehouden dat het grootste verschil tussen niet-aangehouden jongeren en direct aangehouden jongeren zich situeert in de categorie 'vermogensdelicten met geweld tegen personen' (15,4% van alle dossiers van direct aangehouden ten opzichte van 6.5% van alle dossiers van niet-aangehouden).

In 1998 is er een onderzoek gevoerd over steaming.³⁸ Bij steaming kiezen groepjes van twee of meerdere personen (meestal minderjarigen) een slachtoffer uit en proberen hem of haar met dreigende taal en een intimiderende houding iets afhandig te maken, bijvoorbeeld een gsm. De onderzoekers wilden nagaan of er inderdaad sprake was van een, toen, toenemend en nieuw fenomeen. De analyse betrof alle vaststellingen van diefstal met geweld en afpersing gepleegd op een openbare plaats en in groep waarvan minstens één dader minderjarig was (N = 695). In iets meer dan de helft van de gevallen was er sprake van fysiek geweld (53%). Het kan daarbij zowel gaan om één gewelddadige (25%) als om meerdere gewelddadige daders (28%). Er was in een minderheid van de gevallen sprake van wapenvertoon (12%) of van het gebruik van een wapen zoals een mes, een knuppel of traangas (15%).

□ *Geslacht en leeftijd*

Uit alle studies komt naar voren dat meer jongens dan meisjes verdacht en veroordeeld werden voor een geweldfeit. De minderjarigen pleegden hun eerste geweldfeit tussen 12- en 18-jarige leeftijd, met een gemiddelde leeftijd van 15 à 16 jaar. Er is een piek waarneembaar op 16 jaar, die daarna daalt. De onderzoekers van het NICC vonden geen bewijs van eventuele verjonging. Uit het onderzoek van steaming kwam ook naar voren dat het voornamelijk jongens betreft als dader (94%). Dit onderzoek geeft ook de door het slachtoffer geschatte leeftijd van de daders weer. Ruim de helft van de daders wordt door slachtoffers als minderjarig geschat (59%).

❑ *Aantal geweldfeiten en veroordelingen*

Brolet kwam in haar onderzoek tot de conclusie dat, van de voor geweld veroordeelde jongeren, de grootste groep jongeren slechts eenmaal veroordeeld is voor een geweldfeit (67,6%). Het aantal jongeren dat voor vijf of meer gewelddelicten, met een maximum van zeven, is veroordeeld, is miniem te noemen (1,5%). Brolet concludeert hieruit dat het bestaan van een 'echte', veelvuldige, gewelddadige jeugddelinquent dus eerder uitzonderlijk is.

In het onderzoek is ook nagegaan of de minderjarigen naast geweldfeiten nog andere delicten gepleegd hebben. In totaal hebben de 599 minderjarigen 3794 bijkomende delicten gepleegd (6,33 feiten per minderjarige). Brolet geeft aan dat ongeveer 20% van de onderzochte minderjarigen meer dan tien bijkomende feiten pleegden en dus samen verantwoordelijk zijn voor bijna 60% van de bijkomende feiten, die voornamelijk eigendomsdelicten betreffen. Ze merkt op dat meer geweldfeiten ook meer bijkomende feiten met zich meebrengen en dat een specialisatie in gewelddelicten zeldzaam is, met uitzondering van bepaalde zedendossiers. Eén op de zes jongeren werd voor geen enkel bijkomend feit veroordeeld.

In 1999 werd een onderzoek gevoerd omtrent de beslissingen van parketmagistraten en jeugdrechters ten aanzien van minderjarige delinquenten.³⁹ Uit dat onderzoek kunnen we afleiden om welke soort delicten het op het niveau van het parket en het niveau van de jeugdrechtbank gaat. De beslissing van de parketmagistraat of van de jeugdrechter kan betrekking hebben op een enkelvoudig feit of op meerdere feiten (gecumuleerd). Indien het over meerdere feiten gaat, kunnen deze van dezelfde of van verschillende aard zijn, bijvoorbeeld 'dubbele' slagen en verwondingen of slagen en verwondingen onder invloed van drugs. Opzettelijke slagen en verwondingen komen in 13% van alle dossiers voor op parketniveau en 21% op jeugdrechtbankniveau. Dit delict komt op het niveau van het parket in de meeste gevallen niet in combinatie met andere feiten voor (10%), terwijl de jeugdrechter op basis van louter opzettelijke slagen en verwondingen (enkelvoudig) in een minderheid van de gevallen een maatregel oplegt (5%).

✓ *Zelfrapportagecijfers*

In Vlaanderen zijn er vier onderzoeken die enig cijfermateriaal omtrent de incidentie van geweld bij Vlaamse jongeren omvatten: (1) het onderzoek 'Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld', (2) het onderzoek naar 'Maatschappelijke participatie van jongeren', (3) de International Self-reported Delinquency Study (ISRD) en (4) de JOP-monitor. De eerste drie studies worden in deze paragraaf besproken. De resultaten van de JOP-monitor komen aan bod in hoofdstuk 5 van dit boek. Vooreerst worden de vier studies in tabel 4.4 samengevat.

Tabel 4.4. Onderzoek naar daderschap van geweld in Vlaanderen (België) – zelfrapportage.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld De Witte, Hooge & Walgrave (Red.) (2000) Goedseels, Vettenburg & Walgrave (2000)	1998- 1999	12-18 jaar	Vlaamse leerlingen uit het voltijds secundair onderwijs N = 4891	– Wapendracht – Slagen met verwondingen
Maatschappelijke participatie van jongeren Smits (2004)	2002	14-18 jaar	Vlaamse jongeren N = 1769	– Gevochten tijdens het uitgaan – Gevochten bij een sportwedstrijd (geen gevechtssport) – Samen met anderen iemand in elkaar geslagen – Een dolk, stok of vuurwapen op zak gehad (zakmes niet inbegrepen)
ISRD 2: België Vettenburg, Gavray & Born (2010)	2006	12-15 jaar	Schoolgaande jongeren uit de eerste drie jaren van het middelbaar onderwijs uit twee steden in Wallonië en twee steden in Vlaanderen N = 2247	– Vechten in groep – Wapendracht – Slagen (bedreiging)
JOP-monitor 1 Vettenburg, Elchardus & Walgrave (Red.) (2007) Burssens (2007)	2005- 2006	14-25 jaar	Vlaamse jongeren N = 2503	– Slagen met verwondingen – Wapendracht
JOP-monitor 2 Vettenburg, Deklerck & Siongers (Red.) (2010) Op de Beeck & Cops (2010)	2008	12-30 jaar	Vlaamse jongeren N = 3700	– Slagen met verwondingen – Wapendracht

□ Prevalentie

Het onderzoek naar ‘Maatschappelijke participatie van jongeren’⁴⁰ geeft cijfermateriaal over de incidentie van geweld bij Vlaamse jongeren. In dit onderzoek werd in 2002 een representatieve steekproef van 1769 Vlaamse jongeren tussen 14 en 18 jaar bevraagd. Via een face-to-face enquête werden 35 mogelijke probleemgedragingen bevraagd, waarbij de jongeren moesten aangeven hoe vaak ze deze ooit stelden. Vier

van de vijfendertig gedragingen betreffen geweldfeiten: (1) gevochten tijdens het uitgaan, (2) gevochten bij een sportwedstrijd (geen gevechtssport), (3) samen met anderen iemand in elkaar geslagen en (4) een dolk, stok of vuurwapen op zak gehad (zakmes niet inbegrepen). De resultaten staan weergegeven in tabel 4.5.

Tabel 4.5. Percentage van 14- tot 18-jarige jongeren die in 2002 geweld gepleegd hebben.

	(Bijna) nooit	Soms	(Heel) vaak
Gevochten tijdens het uitgaan	94,4	4,6	1
Gevochten bij een sportwedstrijd	94,6	3,9	1,5
Samen met anderen iemand in elkaar geslagen	96	3,5	0,5
Wapendracht	96,7	2,2	1,2

Bron: Smits (2004).⁴¹

Uit deze cijfers kunnen we afleiden dat een erg klein aantal jongeren aangeeft het afgelopen jaar regelmatig gevochten te hebben. Ook de groep jongeren die rapporteert het afgelopen jaar soms te hebben gevochten is klein. Een minderheid van de jongeren (4%) heeft gevochten in groep. In het onderzoek 'Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld'⁴² gaf ongeveer 40% van de jongeren, die het afgelopen jaar iemand hadden geslagen, aan dit in groep te hebben gedaan.

Een minderheid van de jongeren geeft aan een wapen gedragen te hebben het afgelopen jaar: 1,2% zegt dit vaak te doen, 2,2% soms en 96,7% (bijna) nooit. Het percentage jongeren dat een wapen op zak had, ligt beduidend lager dan het percentage 'wapendracht' in het onderzoek 'Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld', waar 12,7% van de jongeren zegt het afgelopen jaar wel eens een wapen – zakmes niet inbegrepen – gedragen te hebben. Dit verschil kan mogelijk verklaard worden door de verschillende leeftijdsafbakening in beide onderzoeksgroepen (14-18 jaar versus 12-18 jaar).

In de ISRD 2⁴³ werd aan jongeren gevraagd of zij 'ooit' in het afgelopen jaar één van de vijftien delicten gepleegd hebben, waaronder drie gewelddelicten, namelijk vechten in groep, het dragen van een wapen en bedreiging. Dertien percent rapporteerde het afgelopen jaar in groep gevochten te hebben, 10% had een wapen op zak. Het percentage jongeren dat het afgelopen jaar iemand geslagen heeft zodat hij of zij verwondingen opliep, bedraagt slechts 2%. Ook in andere zelfrapportagestudies worden vechten in groep en wapendracht veelvuldig gerapporteerd. Een verschil is echter dat in de ISRD 2 'wapendracht' niet nader gespecificeerd werd, waardoor het op zak hebben van een zakmes ook mee in rekening werd gebracht. Bijna 38% van de jongeren die aangaven een wapen gedragen te hebben, rapporteerden dat dit het afgelopen jaar meer dan drie keer voorkwam.

□ *Leeftijd en geslacht*

In het onderzoek 'Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld' hebben De Witte et al.⁴⁴ in het schooljaar 1998-1999 Vlaamse jongeren uit het voltijds secundair onderwijs tussen 12 en 18 jaar bevraagd over diverse aspecten van hun leven zoals hun identiteit, psychisch welbevinden, gezin, school, vrienden, werk, religie, en ook de delicten die de jongeren in het afgelopen jaar hebben gepleegd. In totaal werden 4891 jongeren via een schriftelijke enquête klassikaal bevraagd. Naast verschillende aspecten uit de leefwereld van de jongere, werd gevraagd of ze het afgelopen jaar wel eens één van de acht opgesomde delicten pleegden.⁴⁵ Twee van de acht delicten betroffen gewelddelicten, namelijk wapendracht en slagen.⁴⁶ Bijna 13% van de jongeren zegt het afgelopen jaar wel eens een wapen – zakmes niet inbegrepen – gedragen te hebben of iemand geslagen te hebben. Tabel 4.6 toont het aantal gewelddelicten gepleegd door Vlaamse jongeren naargelang hun geslacht.

Tabel 4.6. Percentage van geweld in 1998-1999 bij 12-18-jarigen.

	Jongens (N = 2375)	Meisjes (N = 2435)	Totaal (N = 4829)
Wapendracht	22,2	3,4	12,7
Slagen met verwondingen	19,6	5,8	12,6

Bron: Goedseels et al. (2000).⁴⁷

Uit tabel 4.6 blijkt zeer duidelijk dat meer jongens dan meisjes zich schuldig gemaakt hebben aan beide gewelddelicten. Minder dan 4% van de meisjes rapporteerde wapendracht, terwijl dit percentage bij jongens zes keer zoveel is (22,2%). Bijna 6% van de meisjes zegt het afgelopen jaar iemand zodanig geslagen te hebben dat hij of zij verwondingen opliep. Dit percentage ligt bij jongens bijna drie keer hoger (19,6%). Deze bevindingen zijn vergelijkbaar met het zelfrapportageonderzoek van het WODC (MZJ) in Nederland waar wapendracht en slagen met verwondingen minstens twee keer zoveel door jongens gerapporteerd werden dan meisjes. Dit in tegenstelling tot het ISRD, waar er geen significant verschil gevonden is tussen jongens en meisjes omtrent het dragen van een wapen. Naast het geslacht is ook de leeftijd een belangrijke factor bij het stellen van gewelddadig gedrag.

Tabel 4.7. Prevalentie van geweld in 1998-1999 naar leeftijd.

	12 (N = 691)	13 (N = 856)	14 (N = 637)	15 (N = 824)	16 (N = 702)	17 (N = 758)	18 (N = 243)	+18 (N = 93)
Wapendracht	7,9	10,4	13,4	14,6	13,6	11,8	21,9	21,7
Slagen	9,6	10,8	13,7	14,6	14,5	9,3	16,1	19,4

Bron: Goedseels et al. (2000).⁴⁸

Uit tabel 4.7 merken we op dat het percentage 18-jarigen en 18-plussers die het afgelopen jaar een wapen hebben gedragen of iemand hebben geslagen systematisch hoger ligt dan voor de andere leeftijdsgroepen. Deze onderzoeksgroep is niet representatief voor alle 18-jarigen en 18-plussers uit Vlaanderen, aangezien het om 18-jarigen en 18-plussers gaat die nog op de middelbare school zitten. Als we deze cijfers buiten beschouwing laten, zien we een piek bij de 15-jarigen voor wapendracht. De piek voor slagen bevindt zich bij de 15- en 16-jarigen. Op 17-jarige leeftijd zien we het percentage voor beide gewelddelicten dalen, met 2% voor wapendracht en 5% voor slagen.

❑ *Onderwijsvorm*

Uit tabel 4.8 blijkt zeer duidelijk dat zowel voor wapendracht als voor slagen bij jongeren uit het aso lagere percentages voorkomen dan bij jongeren uit het bso en tso. Meer jongeren uit het bso (21,5%) dan het tso (14,1%) zeggen iemand geslagen te hebben. Deze verschillen zijn significant bevonden. Ook in andere studies zoals het ISRD vond men dat jongeren uit het bso meer gewelddelicten pleegden dan jongeren uit het aso.

Tabel 4.8. Prevalentie van geweld in 1998-1999 naar onderwijsvorm.

	Onderbouw		Bovenbouw		
	(A N = 1506)	(B N = 163)	(aso N = 1304)	(bso N = 805)	(tso N = 1051)
Wapendracht	9,5	13,5	8,7	18,3	17,8
Slagen	10,8	18,2	7,3	21,5	14,1

Bron: Goedseels et al. (2000).⁴⁹

❑ *Land van herkomst*

Goedseels et al. vonden ook verschillen naargelang het land van herkomst. Meer jongeren van niet-Belgische afkomst maakten zich schuldig aan wapendracht en slagen. Bijna 23% van de jongeren van niet-Belgische afkomst rapporteerden iemand geslagen te hebben, terwijl dit cijfer voor jongeren van Belgische afkomst 11,4% bedraagt. Het geweld ligt beduidend hoger bij jongeren van niet-Belgische afkomst. Een eenduidige verklaring is hier niet voorhanden, aangezien dit verschil ook geduid kan worden door de achtergrondkenmerken van jongeren van niet-Belgische afkomst, zoals SES. Er werd ook een significant verschil gevonden naargelang het opleidingsniveau van de vader en/of moeder. Naarmate het diploma van de vader en/of moeder stijgt, daalt het percentage jongeren dat zegt het afgelopen jaar iemand geslagen te hebben. Dit gaat niet op voor wapendracht.

□ *Frequentie*

In het onderzoek van Goedseels et al. werd aan de jongeren ook de vraag gesteld hoe vaak ze het afgelopen jaar een bepaald delict hebben gepleegd. De resultaten zijn terug te vinden in tabel 4.9.

Bijna 70% van de jongeren die het voorbij jaar iemand geslagen hebben, zegt dat dit slechts één keer gebeurde. Het aandeel jongeren dat regelmatig iemand geslagen heeft bedraagt 5,7%. Van zij die het afgelopen jaar een wapen hebben gedragen, zeggen meer jongeren af en toe een wapen gedragen te hebben (43,8%) dan slechts één keer een wapen gedragen te hebben (31,7%).

Tabel 4.9. Frequentie van geweld in 1998-1999.

	Eén keer		Af en toe		Regelmatig	
	N	%	N	%	N	%
Wapendracht	188	31,7	260	43,8	145	24,5
Slagen	409	68,2	157	26,2	34	5,7

Bron: Goedseels et al. (2000).⁵⁰

□ *Al dan niet ontdekt*

Door de vraag te stellen of het gepleegde delict al dan niet ontdekt werd, konden Goedseels et al. nagaan in welke mate de gepleegde feiten al dan niet gekend zijn door de politie en dus opgenomen worden in de officiële cijfers.

Het delict slagen werd in tegenstelling tot wapendracht meer ontdekt, zowel door de politie (9,5% ten opzichte van 5,8%) als door anderen zoals school, ouders, vrienden en lief (35,6% ten opzichte van 22%). Als de gewelddelicten ontdekt worden, is het dus in de meeste gevallen door anderen en niet door de politie. Dit betekent dat 90% van de gevallen niet opgenomen wordt in de politiestatistieken, en vervolgens beschouwd kan worden als het 'dark number' van de officiële cijfers.

Tabel 4.10. Prevalentie van geweldfeiten in 1998-1999 die al dan niet ontdekt werden (%).

	Nooit ontdekt	Ontdekt door de politie	Ontdekt door anderen
Wapendracht (N = 593)	72,6	5,8	22,0
Slagen (N = 600)	55,2	9,5	35,6

Bron: Goedseels et al. (2000).⁵¹

4.2.3 Prevalentie van slachtoffers

Jongeren kunnen niet alleen pleger zijn van gewelddelicten, maar worden er ook regelmatig het slachtoffer van. Tegenover het vele onderzoek naar jongeren als dader, is slechts een bijzonder klein aantal onderzoeken met betrekking tot jongeren als slachtoffer van geweld terug te vinden. Naast de JOP-monitor rapporteert ook de Veiligheidsmonitor over slachtofferschap. De data van deze monitors vormen het onderwerp van hoofdstuk 5 van dit boek en worden hier dus niet behandeld.

Tabel 4.11. Onderzoek naar slachtofferschap van geweld in Vlaanderen (België).

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld De Witte, Hooge & Walgrave (Red.) (2000) Goedseels, Vettenburg & Walgrave (2000)	1998-1999	12-18 jaar	Vlaamse leerlingen uit het voltijds secundair onderwijs N = 4891	– Slagen
Maatschappelijke participatie van jongeren Smits (2004)	2002	14-18 jaar	Vlaamse jongeren N = 1769	– Bedreigd door anderen – Geslagen met verwondingen als gevolg
ISRD 2: België Vettenburg, Gavray & Born (2010)	2006	12-15 jaar	Schoolgaande jongeren uit de eerste drie jaren van het middelbaar onderwijs uit twee steden in Wallonië en twee steden in Vlaanderen N = 2247	– Slagen/bedreiging
Veiligheidsmonitor	– 1998 – 2000 – 2002 – 2004 – 2006 – 2008-2009	15-30 jaar	– 1998: N = 668 – 2000: N = 582 – 2002: N = 507 – 2004: N = 2973 – 2006: N = 2841 – 2008: N = 2398	– Diefstal met geweld – Bedreiging geweld – Fysiek geweld – Seksueel misdrijf
JOP-monitor 1 Vettenburg, Elchardus & Walgrave (Red.) (2007) Burssens (2007)	2005-2006	14-25 jaar	Vlaamse jongeren N = 2503	– Slagen met verwondingen – Bedreiging met wapen
JOP-monitor 2 Vettenburg, Deklerck & Siongers (Red.) (2010) Op de Beeck & Cops (2010)	2008	12-30 jaar	Vlaamse jongeren N = 3700	– Slagen met verwondingen – Bedreiging met wapen

In het onderzoek 'Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld' werd, naast de vraag naar hun eigen delictgedrag, ook aan jongeren van 12-18 jaar gevraagd of zij het afgelopen jaar het slachtoffer werden van diefstal, vandalisme of slagen met verwondingen.⁵² Deze vraag werd gesteld aan de groep 'plegers', jongeren die het afgelopen jaar één van de acht bevraagde delicten pleegden, en aan de groep 'niet-plegers', jongeren die het afgelopen jaar de betrokken feiten niet pleegden. Tabel 4.12 geeft een overzicht van het aantal 'plegers' en 'niet-plegers' die het afgelopen jaar slachtoffer werden van slagen met verwondingen.

Meer dan 3% van de 'plegers' ten opzichte van 1,1% van de 'niet-plegers' zegt meermaals het slachtoffer te zijn geweest van slagen met verwondingen. Een grote groep jongeren die het afgelopen jaar geen betrokken feiten pleegden, rapporteerden nooit het slachtoffer te zijn geweest van slagen. Van de groep 'plegers' was 23,4% één enkele keer het slachtoffer. Dit percentage ligt voor de groep 'niet-plegers' ook beduidend lager (6,1%).

Tabel 4.12. Frequentie van slachtofferschap voor 'plegers' en 'niet-plegers' in 1998-1999 (%).

	Nooit	Eén keer	Meermaals
'Plegers'	73,1	23,4	3,5
'Niet-plegers'	92,8	6,1	1,1

Bron: Goedseels et al. (2000).⁵³

In het onderzoek 'Maatschappelijke participatie van jongeren' werd in 2002 ook naar slachtofferschap van geweld bij Vlaamse jongeren (14-18 jaar) gepeild. Er werd gevraagd aan de jongeren of zij ooit het slachtoffer zijn geweest van 'bedreiging door anderen' en 'slagen met verwondingen'. Tabel 4.13 geeft de resultaten weer.

Tabel 4.13. Frequentie van slachtofferschap – 'ooit' (%).

	(Bijna) nooit	Soms	(Heel) vaak
Bedreiging	88,2	9,2	2,6
Slagen en verwondingen	95,4	3,8	0,8

Bron: Smits (2004).⁵⁴

Meer jongeren zijn het slachtoffer geweest van 'bedreiging' (13%) dan van 'slagen en verwondingen' (4,5%). De meerderheid van de groep zegt bijgevolg wel (bijna) nooit het slachtoffer te zijn geweest van geweld. Bijna 10% geeft aan soms het slachtoffer geweest te zijn van bedreiging en bijna 4% van slagen en verwondingen.

Uit de resultaten van de ISRD 2⁵⁵ blijkt dat de jongeren minder vaak rapporteren het slachtoffer te zijn geweest van bedreigingen (3,1%) dan van diefstal (19,7%) en pesten (17%). Bedreiging werd door de jongeren meer gerapporteerd bij de politie dan deze delicten (15,9% tegenover 15,4% en 5,7%).

In ons land is er een groeiende aandacht voor slachtoffers van kindermishandeling. Kindermishandeling is een situatie waarin een kind lichamelijk of psychisch schade wordt berokkend, actief door schadelijk optreden of passief door ernstige nalatigheid van volwassenen die voor het kind moeten zorgen. Deze vorm van geweld is een zeer complexe vorm van geweld. Kindermishandeling vormt niet het uitgangspunt in dit boek, maar om toch een beeld te krijgen van de omvang van dit fenomeen, worden hier enkele resultaten weergegeven.⁵⁶ Kind en Gezin heeft samen met de vertrouwenscentra kindermishandeling (VK) een elektronisch dossierbeheerssysteem uitgewerkt dat een uniforme registratie en rapportering mogelijk maakt van de bij de vertrouwenscentra kindermishandeling beschikbare gegevens over kindermishandeling.⁵⁷ Dat beheerssysteem zal een meer uniforme meting en rapportering mogelijk maken van de bij de VK's beschikbare gegevens over meldingen van en diagnosestelling bij vermoedens van kindermishandeling. De VK's, die door Kind en Gezin erkend en gesubsidieerd worden, zijn een aanspreekpunt voor alle mogelijke situaties van intrafamiliaal geweld op kinderen. In het jaarverslag 2009 van Kind en Gezin staat het aantal meldingen van een vorm van kindermishandeling of -verwaarlozing en het aantal betrokken minderjarigen vermeld. Uit tabel 4.14 blijkt dat het aantal meldingen over de periode 2005 tot 2009 licht fluctueert. Er is echter geen eenduidig herkenbare evolutie uit af te leiden.

Tabel 4.14. Aantal meldingen van kindermishandeling en aantal betrokken minderjarigen (2005-2009).

	2005	2006	2007	2008	2009*
Meldingen	4836	4598	4704	4490	4858
Betrokken minderjarigen	6538	6117	6078	6071	6503

* Voorlopige cijfers

Bron: Jaarverslag Kind en Gezin 2009.⁵⁸

4.2.4 Conclusie

Bij het overlopen van de officiële cijfers is het duidelijk dat geweldfeiten meer door jongens dan door meisjes gepleegd worden. De piek ligt op ongeveer 16 jaar. Er is een sterke band waarneembaar tussen leeftijd en geweld. Dat jongeren op steeds jongere leeftijd geweld zouden plegen, wordt op basis van de cijfers niet bevestigd. Verder

brengen geweldfeiten ook meer bijkomende feiten, zoals het plegen van vermogensdelicten, met zich mee. Een specialisatie in geweld lijkt op basis van deze bevindingen eerder zeldzaam te zijn.

Als we kijken naar de ontwikkeling over de jaren heen, blijkt uit de officiële cijfers een stijging van geweld. Dat betekent echter niet noodzakelijk dat er in werkelijkheid meer jongerengeweld is. Walgrave⁵⁹ schrijft deze stijging mogelijk toe aan de grotere gevoeligheid voor geweld, *“waardoor zaken sneller als gewelddadig worden aanzien”*. Hij zegt vervolgens dat *“een vermeende stijging en verzwaring van de jeugddelinquentie niet zijn terug te vinden in de parketcijfers”*. We moeten er bovendien rekening mee houden dat officiële cijfers weinig zeggen over de werkelijke omvang van geweld gepleegd door jongeren. Een deel ervan bereikt nooit de politie, noch het parket, noch de jeugdrechtbank.

Om een volledig en betrouwbaar beeld te krijgen over jongerengeweld zijn zelfrapportagestudies noodzakelijk, zodat het ‘dark number’ zichtbaar wordt. De data met betrekking tot de zelfgerapporteerde gewelddelicten zijn over het algemeen consistent door de verschillende studies heen. Bij een grote meerderheid van de jongeren beperkt het geweld, voornamelijk slagen en verwondingen, zich tot één keer. Het dragen van een wapen gebeurt meer op regelmatige basis, maar dat betekent niet noodzakelijk dat jongeren deze wapens ook werkelijk gebruiken. Volgens onderzoek⁶⁰ geeft het dragen van een wapen bij jongeren een gevoel van veiligheid. Het dragen van een wapen vergroot daarnaast wel de kans op slachtofferschap.⁶¹ In de zelfrapportagecijfers is er een piek waarneembaar op 16-17-jarige leeftijd, en vooral jongens durven wel eens fysiek geweld te plegen. Het zijn gedragingen die eigen zijn aan de adolescentietijd en die tijdens de transitie naar de (jong)volwassenheid geleidelijk verdwijnen. Meer jongeren uit het bso zeggen het afgelopen jaar iemand in elkaar geslagen te hebben. Niet alle geweldsvormen worden ontdekt door de politie. Als ze ontdekt worden, is het meestal door anderen. Hierbij kan men bijvoorbeeld denken aan getuigen bij een gevecht op een fuif of op straat, de vormen van zogenaamd ‘publiek geweld’.

Naast daderschap is het belangrijk om zicht te krijgen op het slachtofferschap van jongeren van geweld. Een belangrijke vaststelling hierbij is de homogeniteit tussen daders en slachtoffers van geweld: jongeren die geweld plegen, worden ook vaker het slachtoffer dan niet-plegers.

Bij het overlopen van deze bevindingen valt op te merken dat Vlaamse jongeren niet zo gewelddadig zijn als ze vaak worden voorgesteld. De meeste jongeren vertonen geen of slechts in beperkte mate gewelddadige gedragingen. De vraag naar een mogelijke stijging of daling van geweld bij jongeren moet onbeantwoord blijven. Het is

ook moeilijk om trends of evoluties in verband met jongerengeweld weer te geven op basis van de bovenstaande bevindingen. De zelfrapportagestudies beperkten zich vaak tot slechts één bevraging en zijn zelden longitudinaal. In Nederland is, in tegenstelling tot in ons land, (longitudinale) zelfrapportage al jaren ingeburgerd.

4.3 Jongerengeweld in internationaal perspectief

Niet alleen in België, maar ook in andere landen is de bezorgdheid over stijgend geweld bij jongeren toegenomen. In deze paragraaf geven we in vogelvlucht een beeld van de omvang en ontwikkeling van de geweldscriminaliteit in andere landen. We besteden bijzondere aandacht aan het onderzoek dat gevoerd is in Nederland.

4.3.1 *Een vergelijking tussen landen*

Bij internationale vergelijkingen moeten we rekening houden met verschillen in cijfers die zijn toe te schrijven aan verschillen in de strafwet en de strafrechtspleging van de verscheidene landen.⁶² Ook de definitie van wat criminaliteit precies inhoudt, hoe de reactie daarop vanuit de samenleving georganiseerd is en de manier waarop deze gemeten is, verschillen van land tot land.⁶³ De ondergrens van strafrechtelijke vervolging varieert per land. In Nederland bijvoorbeeld ligt deze grens op 12 jaar. In ons land kunnen jongeren pas vanaf hun 16 jaar vervolgd worden. Dat betekent dat delicten gepleegd door personen jonger dan 16 jaar niet in de statistieken terechtkomen. Ook de gebrekkige registratie in sommige landen is een handicap bij het interpreteren van de resultaten. Ondanks deze beperkingen bestaat toch de behoefte om kennis te nemen van de ontwikkelingen in andere landen. Dit soort onderzoeken, waarin internationale fenomenen, trends, enzovoort gesignaleerd kunnen worden, kunnen van belang zijn voor het nationaal te voeren beleid. Om trends en ontwikkelingen over de landen heen waar te nemen, wordt ten eerste gekeken naar de officiële statistieken en in de tweede plaats naar de resultaten van zelfrapportagestudies en slachtofferenquêtes.

✓ Prevalentie van daders

❑ *Geregistreerde gewelddelicten*

In 2010 is de vierde editie van het 'European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics' verschenen.^{64, 65} Het European Sourcebook is bedoeld als ondersteuning voor vergelijkende onderzoeken naar criminaliteit in verschillende landen. Hierdoor

wordt het mogelijk om trends over de afgelopen jaren te exploreren. Voor de meeste landen en voor de meeste gegevens zijn er nu tijdreeksen van 1990 tot 2007 beschikbaar. Over het aandeel van minderjarige verdachten van geweld zijn er gegevens beschikbaar voor de jaren 1999, 2003 en 2006 (zie tabel 4.16).

Tabel 4.15. Internationaal onderzoek naar daderschap van geweld – officiële cijfers.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics	1999 2003 2006 2010	18-... jaar	Veertigtal landen	– Diefstal met geweld – Mishandeling – Moord en doodslag – Verkrachting
Aebi et al. (2010)				

Tabel 4.16. Percentage minderjarige verdachten per land en per type gewelddelict.

	Diefstal met geweld			Mishandeling			Moord en doodslag			Verkrachting		
	1999	2003	2006	1999	2003	2006	1999	2003	2006	1999	2003	2006
Duitsland*	40	37	35	20	19	19	8	8	8	11	12	13
Engeland en Wales	42	42	–	18	21	–	7	7	–	9	12	–
Frankrijk	40	39	42	16	15	19	8	8	8	21	22	23
Luxemburg	–	20	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Bulgarije*	17	23	22	2	6	11	4	5	3	13	11	12
Estland	23	–	32	7	–	11	8	–	8	19	–	18
Finland*	32	18	20	14	12	11	5	2	2	4	7	7
Griekenland	–	4	6	–	1	1	–	2	5	–	6	2
Hongarije	29	35	48	7	7	13	4	6	6	13	7	6
Ierland	–	25	–	–	15	40	–	5	–	–	6	–
Italië	7	8	–	3	2	–	3	2	–	6	5	–
Letland	8	–	–	3	–	–	6	–	–	7	–	–
Litouwen**	27	27	35	5	5	12	7	7	9	17	24	0
Nederland	33	30	36	18	16	19	5	7	10	17	19	18
Noorwegen	48	–	–	15	–	–	4	–	–	25	–	–
Oostenrijk*	38	32	45	17	14	15	5	4	4	14	11	13
Polen	27	24	23	21	21	16	7	3	4	10	10	14
Roemenië	20	23	–	13	–	8	–	–	8	8	12	15
Slovenië	39	27	33	10	11	9	5	9	10	6	9	7

	Diefstal met geweld			Mishandeling			Moord en doodslag			Verkrachting		
	1999	2003	2006	1999	2003	2006	1999	2003	2006	1999	2003	2006
Slowakije	–	26	6	–	8	5	–	2	0	–	6	2
Spanje	23	24	–	–	–	–	5	5	–	–	–	–
Tsjechië*	27	29	–	9	10	8	2	3	2	12	5	8
Zweden	22	30	34	15	18	19	3	–	7	5	11	13
Zwitserland	38	40	37	16	15	18	6	5	4	8	7	13

* Bulgarije, Duitsland, Finland, Oostenrijk, Tsjechië: 2000 in plaats van 1999.

** Litouwen: 2002 in plaats van 2003.

Bron: European Sourcebook, overgenomen van Smit (2009).⁶⁶

Diefstal met geweld blijkt in alle landen een veel voorkomend gewelddelict te zijn bij minderjarigen, in vergelijking met de overige delictvormen, over de drie jaren heen. In het algemeen is er echter geen eenduidige trend merkbaar met betrekking tot het aandeel minderjarigen in diefstallen met geweld. In 2006 werden hoge percentages gevonden voor Frankrijk (42%), Hongarije (48%) en Oostenrijk (45%). In deze landen lijkt het aandeel minderjarige verdachten voor diefstal met geweld gestaag te stijgen. Op de tweede plaats staat mishandeling. In de helft van de landen is het percentage jongeren dat iemand mishandelt heeft gestegen in 2006 ten opzichte van 2003 en 1999. Het aandeel minderjarigen dat verdacht werd van verkrachting fluctueert van land tot land. Bij moord en doodslag ligt van alle gewelddelicten het aandeel minderjarigen het laagst. Hoge(re) percentages werden aangetroffen in Slovenië en Nederland (beide 10%).

□ Zelfrapportagecijfers

De vorige paragraaf bevat alleen gegevens die verzameld werden door de politiediensten. Maar een klein gedeelte van alle misdrijven wordt gemeld aan de politie en andere rechtsapparaten. Om dit hiaat te vullen, hebben veel landen ook gebruikgemaakt van zelfrapportagestudies om de ontwikkelingen met betrekking tot criminaliteit beter in kaart te brengen. In 2006 werd de tweede ISRD uitgevoerd onder jongeren van een dertigtal landen (tabel 4.17).

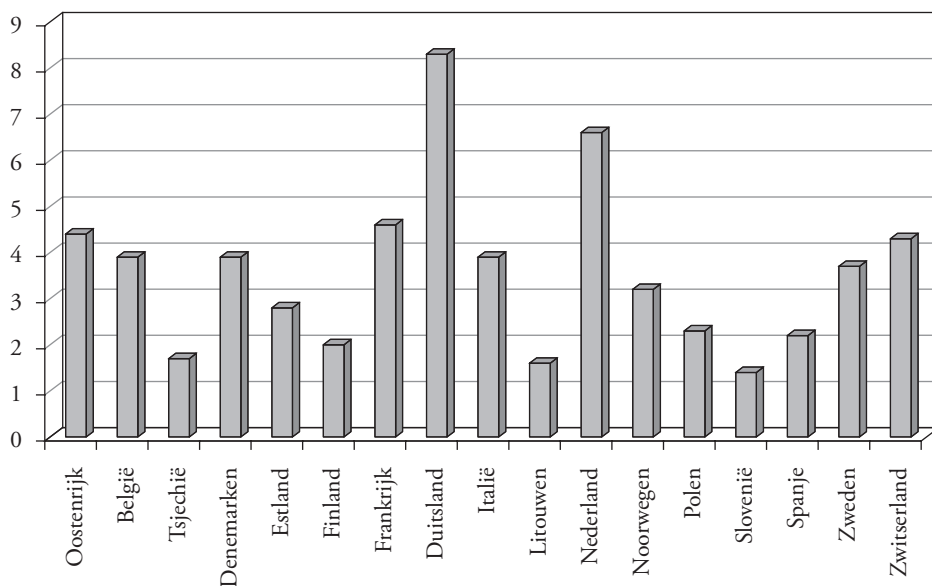
Tabel 4.17. Internationaal onderzoek naar daderschap van geweld – zelfrapportage.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
ISRD 2	2006	12-15 jaar	Schoolgaande jongeren uit 36 steden en 31 landen N = 43 968	– Slagen en verwondingen – Beroving/overval – Diefstal met geweld
Junger-Tas et al. (2010)				

De ISRD is een cross-sectioneel internationaal onderzoek naar de prevalentie en frequentie van jeugddelinquentie en middelengebruik. In 2006⁶⁷ werd deze studie voor de tweede keer uitgevoerd met als doel delinquent gedrag, middelengebruik en slachtofferschap van jongeren in een groot aantal landen met elkaar te vergelijken en daaruit algemene conclusies te trekken, en handvaten voor preventief en curatief jeugdbeleid te bieden aan beleidsmakers. Verder is het de bedoeling om dergelijk onderzoek iedere vijf jaar te herhalen om de ontwikkeling van jeugddelinquentie in Europa, Noord-Amerika en Zuid-Amerikaanse landen in kaart te brengen.

Figuur 4.1 geeft het percentage 'ernstig geweld' weer dat jongeren het afgelopen jaar gerapporteerd hebben in verschillende landen. Onder 'ernstig geweld' wordt verstaan: slagen met verwondingen, beroving/afpersing en het agressief wegnemen van een handtas.⁶⁸ Het onderscheid met 'minder ernstig geweld' is dat 'ernstig geweld' over het algemeen zeldzame geweldsmisdrijven zijn en dat de minder ernstige vormen van geweld het meest voorkomen.

Figuur 4.1. Percentage van 'ernstig geweld' dat door jongeren in verschillende landen werd gerapporteerd in 2006.

Bron: ISRD 2, overgenomen van Aebi et al. (2010).⁶⁹

Uit figuur 4.1 blijkt dat er grote verschillen zijn tussen de verschillende Europese landen inzake het aantal ernstige gewelddelicten gepleegd door jongeren. Ons land heeft een relatief laag percentage (3,9%) in vergelijking met de buurlanden zoals Duitsland (8,3%), Nederland (6,6%) en Frankrijk (4,6%).

✓ Prevalentie van slachtoffers

In deze paragraaf worden beschikbare cijfers over de omvang van het slachtofferschap van geweld weergegeven. Omdat het moeilijk is om cijfers uit nationaal onderzoek met elkaar te vergelijken, werd op internationaal vlak de International Crime Victims Survey (ICVS) ontworpen om gegevens te produceren die geldige vergelijkingen over de verschillende landen heen toestaan. Naast het ICVS bevat het ISRD ook cijfers over het slachtofferschap bij jongeren. Deze twee internationale studies worden in tabel 4.18 kort samengevat.

Tabel 4.18. Internationaal onderzoek naar slachtofferschap van geweld.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
ICVS	2000	15-...	33 landen	– Slagen/bedreiging
EU ICS	2004-2005	jaar	N = ± 2000 per land	– Beroving/overval
Van Dijk, Van Kesteren & Smit (2008)				– Seksuele delicten
ISRD 2	2006	12-15	Schoolgaande jongeren	– Slagen/bedreiging
Junger-Tas et al. (2010)		jaar	uit 36 steden en 31 landen N = 43 968	

De ISRD 2 heeft gegevens verzameld over slachtofferschap van fysiek geweld.⁷⁰ Het aantal 12- tot 15-jarige slachtoffers voor dit misdrijf ligt voor de Latijns-Amerikaanse en vroegere communistische landen lichtjes hoger dan voor de andere landen. De hoogste percentages werden gevonden in Rusland (7,9%), de Nederlandse Antillen (7,7%), Estland (6,8%), Suriname (6,2%), Polen en Duitsland (beide 6,1%), en de laagste in België en Litouwen (beide 2,8%). De auteurs geven als mogelijke verklaring voor de variatie tussen de zelfrapportagecijfers en slachtoffergegevens dat jongeren tussen 12 en 15 jaar vaak door oudere overtredders tot slachtoffer worden gemaakt, en dat dit van land tot land varieert en fluctueert.

Een internationale slachtofferenquête die zich oriënteert op criminaliteit en onveiligheid en internationale vergelijkingen mogelijk maakt is de ICVS.⁷¹ In 2004-05 werd een Europese versie van de ICVS, de European Crime and safety Survey (EU ICS) uitgevoerd. In totaal zijn tot nu toe vijf ICVS-metingen verricht (1989, 1992, 1996, 2000 en 2005), met meer dan 300 000 respondenten. De ICVS meet en vergelijkt de omvang van door slachtoffers ondervonden criminaliteit in verschillende landen.⁷² De respondenten werd gevraagd of zij in de laatste vijf jaar en meer in het bijzonder in de laatste twaalf maanden slachtoffer zijn geweest van beroving/overval, seksuele delicten, en slagen of bedreiging.⁷³ We kunnen echter geen resultaten rapporteren over jongeren, aangezien deze gegevens niet voorhanden zijn.

4.3.2 Een kijkje in Nederland

Er zijn heel wat cijfers beschikbaar over geweld bij jongeren in Nederland. In deze paragraaf beschrijven we de belangrijkste conclusies uit de verschillende onderzoeken samen. Dit laat, waar mogelijk, een vergelijking met cijfers van ons land toe.

✓ Prevalentie van daders

□ Geregistreerde gewelddelicten

In wat volgt geven we een overzicht van Nederlandse studies die rapporteren over officiële cijfers van geweld gepleegd door jongeren.⁷⁴ We maken gebruik van twee studies: 'Criminaliteit en Rechtshandhaving 2008' en de Monitor Jeugdcriminaliteit 2009 (tabel 4.19).

Tabel 4.19. Onderzoek naar daderschap van geweld in Nederland – officiële cijfers.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
Criminaliteit en rechtshandhaving 2008 Kalidien & Eggen (Red.) (2009) Goudriaan & Eggen (2009)	2006-2007	12-17 jaar	Alle <i>gehoorde verdachten</i> in 2007 volgens de politiestatistiek N = 69 000 alle <i>aangehouden</i> minderjarige <i>verdachten</i> in 2006 volgens het HKS. N = ± 30 000	– Mishandeling – Diefstal met geweld/afpersing – Misdrijven tegen leven/persoon – Seksuele misdrijven
Monitor Jeugdcriminaliteit 2009 Van der Laan, Blom, Tollenaar & Kea (2010)	1996-2007	12-24 jaar	Alle <i>aangehouden verdachten</i> die door de politie in het HKS zijn geregistreerd en waarbij het OM strafvervolg-ing zinvol achtte N = ± 85 300 Alle <i>daders</i> tegen wie door het OM of de rechter een strafzaak is afgedaan afkomstig uit de OBJD N = 52 318	– Zeden – Bedreiging – Geweld tegen personen – Diefstal met geweld – Wapens

In het rapport 'Criminaliteit en rechtshandhaving 2008'⁷⁵ wordt er aandacht besteed aan de aard, omvang en ontwikkeling van minderjarige verdachten, zowel minderjarige gehoorde verdachten⁷⁶ als minderjarige aangehouden verdachten.⁷⁷

Het aantal door de politie gehoorde 12- tot 17-jarige verdachten is gestegen van 16% in 1996 tot 23,2% in 2007. De toename is voor een groot deel toe te schrijven aan het aantal minderjarigen dat verdacht is van mishandeling en misdrijven tegen het leven en de persoon (vooral bedreiging). Voor de overige geweldsmisdrijven is er een zeer lichte daling (1% tot 2%) merkbaar van 1998 tot 2007. Uit het onderzoek komt naar

voren dat meer jongens dan meisjes gewelddelicten plegen, maar het aandeel meisjes dat wordt verhoord voor een gewelddelict stijgt wel jaar na jaar.⁷⁸

Ook het aantal aangehouden verdachten⁷⁹ van een gewelddelict is sinds 2000 tot 2007 zowel toegenomen voor jongens als voor meisjes.⁸⁰ Geweld tegen personen is het meest voorkomende geweldmisdrijf onder de aangehouden verdachte jongeren in 2007. Het aantal aangehouden verdachten voor bedreigingen en gewelddelicten tegen personen (voornamelijk mishandeling) per 1000 jongeren is in 2007 met de helft toegenomen ten opzichte van 2002. Deze trend is zichtbaar voor zowel de 12- tot 17-jarigen als voor de 18- tot 24-jarigen. Het aantal aanhoudingen voor diefstal met geweld en zedendelicten is voor de 12- tot 17-jarige verdachten in deze periode afgenomen (respectievelijk -12% en -11%). Voor de oudere leeftijdsgroep is dit stabiel gebleven. Een andere opvallende vaststelling is dat wapendracht bij de 12- tot 17-jarige aangehouden verdachten sinds 2002 met een derde is toegenomen in 2007. Deze trend is niet zichtbaar bij jongeren uit de oudere leeftijdsgroep.

Naast het aantal aangehouden verdachten hebben Van der Laan et al.⁸¹ het aantal daders in kaart gebracht tegen wie, door het OM of de rechter, een strafzaak is afgedaan. Onder de 12- tot 17-jarige daders zijn dezelfde trends zichtbaar als bij de aangehouden verdachten, namelijk een sterke toename van het aantal daders van bedreiging en geweld tegen personen (+41% en +30%). Het aantal daders van wapendracht is bij de 18- tot 24-jarigen sterker afgenomen dan bij de jongere leeftijdsgroep, waar het aantal stabiel is gebleven. Diefstal met geweld is voor beide groepen gedaald in 2007 ten opzichte van 2002.

❑ *Zelfrapportagecijfers*

Studies in Nederland die gebaseerd zijn op zelfrapportage zijn het Nationaal Scholierenonderzoek (NSO), het Permanent Leefsituatieonderzoek (POLS) van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), de Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit (MSJ) van het Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum (WODC) en de ISRD 2 uitgevoerd in Nederland. De belangrijkste resultaten van deze onderzoeken worden in deze paragraaf beschreven. Eerst geven we een overzicht van deze studies in tabel 4.20 weer.

In de 'Rapportage Jeugd 2002'⁸² staan de uitkomsten van het Nationale Scholierenonderzoek (NSO)⁸³ uit 2002. In het NSO 2002 (N = 9782) geeft 15% van de ondervraagden aan zich schuldig te hebben gemaakt aan een van de tien gegeven delicten.⁸⁴ Eén op de elf jongeren zegt in 2002 te hebben deelgenomen aan een serieuze vechtpartij op school en één op zeven aan een serieuze vechtpartij buiten school. Ruim 9% geeft aan iemand zo geslagen te hebben dat het slachtoffer medische verzorging nodig had. Het geweld blijkt tussen 1996 en 2002 toegenomen te zijn. Bovendien gaf 7% van de jongeren aan regelmatig een wapen mee naar school te nemen en ruim 9%

nam regelmatig een wapen mee tijdens het uitgaan. Het Permanent Leefsituatieonderzoek (POLS)⁸⁵ van het CBS (2005) heeft, net zoals het NSO, vechtpartijen bevestigd in haar zelfrapportage bij 12- tot 29-jarigen. In het POLS⁸⁶ rapporteerde 9,7% van de 12- tot 29-jarigen gevochten te hebben in de publieke ruimte. Dit percentage is vergelijkbaar met dat van het NSO in 2002 (8,8%), maar als we rekening houden met de leeftijd, kunnen we stellen dat het aantal vechtpartijen bij 12-tot 18-jarigen hoger ligt dan bij 12-29-jarigen, mede ook door het hoge percentage vechtpartijen buiten school in het NSO (14,4%). In het POLS verklaarde 3,4% van de jongeren iemand mishandeld te hebben met een letsel als gevolg, 5,8% had het voorbije jaar iemand bedreigd en 7,9% had een wapen op zak. Alle gewelddelicten, behalve wapenbezit, zijn tussen 1996 en 2001 gestegen. Sindsdien zijn deze tamelijk stabiel gebleven tot in 2003. Er is een dalende trend merkbaar in het aantal jongeren dat een wapen op zak heeft.

Tabel 4.20. Onderzoek naar daderschap van geweld in Nederland – zelfrapportage.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
NSO Wittebrood (2003)	2002	12-18 jaar	Scholieren uit het voortgezet onderwijs (N = 9782)	– Serieuze vechtpartij op school – Serieuze vechtpartij buiten school – Slagen zodat hij/zij verbonden moest worden of naar een dokter moest
POLS CBS (2005)	2003	12-29 jaar	Personen van in particuliere huishoudens N = 3789	– Vechtpartij in het openbaar – Verwond met mes of ander voorwerp – Mishandeling met letsel – bedreiging
WODC MSJ Van der Laan & Blom (2006)	januari-april 2005	10-17 jaar	Aselecte steekproef van Nederlandse jongeren N = 1460	– Iemand bedreigd, bang maken – Geslagen zonder verwonding – Geslagen met verwonding – Iemand bedreigd om te stelen – Geweld gebruikt om te stelen – Iemand met wapen verwond – Onvrijwillige seks
ISRD 2: Nederland Junger-Tas, Skekete & Moll (2008)	april-juni 2006	12-15 jaar	Stedelijke steekproef van scholen en representatieve steekproef van leerlingen uit het 1e, 2e en 3e leerjaar N = 2295	– Beroving – Wapendracht – Bedreiging – Vechten – Mishandeling

Het meest uitvoerige onderzoek op het gebied van zelfrapportage is dat van het WODC, de Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit (MZJ).⁸⁷ Deze resultaten liggen in lijn met voorgaande bevindingen uit zelfrapportagestudies. Op basis van de MZJ⁸⁸ en de Nederlandse ISRD⁸⁹ kunnen we nagaan welke verschillen er zijn tussen subgroepen van jongeren. Slaan met verwondingen, iemand bedreigen of bang maken, en wapendracht bij het uitgaan worden meer door jongens dan meisjes gerapporteerd. Het meest voorkomende delict bij alle leeftijdsgroepen is iemand slaan zonder verwondingen. Jongens zijn significant meer betrokken bij het plegen van gewelddelicten dan meisjes. Slechts een minderheid van de jongeren heeft deze delicten meer dan vijf keer gepleegd het voorbije jaar. In het algemeen blijkt uit het onderzoek dat minder ernstige vormen van geweld, zoals groepsgevechten, meer voorkomen (19,2%) dan ernstige vormen van geweld (4,5%), zoals beroving. De meeste jongeren zeggen dat ze deze delicten het voorbije jaar één of twee keer gepleegd hebben. Slechts een minderheid pleegt deze delicten meer dan tien keer.

✓ Prevalentie van slachtoffers

Ook de vraag naar de aard, de omvang en de ontwikkeling van geweldscriminaliteit zoals die door Nederlandse jongeren wordt ervaren, moet worden beantwoord. Hiervoor kijken we naar de resultaten van onderzoeken die gebruikgemaakt hebben van slachtofferenquêtes (tabel 4.21).

Tabel 4.21. Onderzoek naar slachtofferschap van geweld in Nederland.

Onderzoek	Periode	Leeftijd	Steekproef	Gewelddelicten
Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2009 (CBS, 2009)	2006 2007 2008	15-25 jaar	Personen uit particuliere huishoudens N = onbekend	– Geweld
ISRD 2: Nederland Junger-Tas, Skekete & Moll (2008)	april-juni 2006	12-15 jaar	Representatieve steekproef van leerlingen uit het 1e, 2e en 3e leerjaar N = 2295	– Beroving – Mishandeling

In Nederland zijn recentelijk verschillende slachtofferenquêtes geïntegreerd in de Integrale Veiligheidsmonitor (IVM).⁹⁰ In 2008 werd de IVM voor de eerste keer zowel landelijk als lokaal uitgevoerd. Het onderzoek moet worden gezien als de opvolger van de in de afgelopen jaren uitgevoerde Veiligheidsmonitor Rijk (VMR). Daarom wordt in deze rapportage ook gebruikgemaakt van de eerdere resultaten van de VMR uit de jaren 2005-2008. Het jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor 2009⁹¹ baseert zich op cijfers van de VMR en de IVM. Bijna 13% van de jongeren kreeg in 2008 als slachtof-

fer te maken met een gewelddelict.⁹² Daarbij komt bedreiging het meeste voor. Jongens worden iets vaker het slachtoffer van een gewelddelict. In 2006 werd 12,4% van de 15-tot 25-jarigen het slachtoffer van geweld, in 2007 12,9% en in 2008 12,7%. Mannen jonger dan 25 jaar lopen het grootste risico om het slachtoffer te worden van geweld. Mannen en jongeren jonger dan 25 jaar worden vaker het slachtoffer van delicten dan vrouwen en ouderen vanaf 25 jaar. Bijna 16% van de mannen tussen 12 en 24 jaar werd in 2001 het slachtoffer van een gewelddelict. Van de mannen van 25 jaar en ouder werd slechts 5% het slachtoffer van geweld. Bij vrouwen jonger dan 25 jaar werd 11% het slachtoffer van geweld, ten opzichte van 3% bij de vrouwen van 25 jaar en ouder. Bovendien komt uit het Nederlandse deel van de ISRD 2⁹³ naar voren dat jongeren die gewelddelicten gepleegd hebben een grotere kans lopen om zelf het slachtoffer te worden van een misdrijf.

HOOFDSTUK 5. JONGERENGEWELD IN VLAANDEREN GEANALYSEERD

Waar in de vorige hoofdstukken een breed en beschrijvend overzicht werd gegeven van relevante studies met betrekking tot geweld door en op jongeren in eigen land en in een, zij het beperkt, internationaal perspectief, wordt in dit deel dieper ingegaan op de omvang en evolutie van enkele geweldgerelateerde feiten waar jongeren hetzij als dader, hetzij als slachtoffer bij betrokken zijn.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de mate waarin de verschillende vormen van geweld voorkomen bij jongeren. Daarnaast wordt nagegaan welke evoluties en tendensen op dit vlak vastgesteld kunnen worden, en hoe jongeren verschillen in hun ervaring met geweld. Bovendien wordt ook ingegaan op de beleving van (on)veiligheid door jongeren. Daartoe worden secundaire analyses uitgevoerd op de databestanden van de JOP-monitor en de Veiligheidsmonitor. De eerste paragraaf beschrijft de in dit hoofdstuk gebruikte databestanden en de daarbij voor dit onderzoek relevante aspecten kort beschreven. De tweede paragraaf bevat een beschrijvende analyse van zowel het daderschap en het slachtofferschap bij jongeren van enkele geweldgerelateerde feiten, als van het onveiligheidsgevoel bij jongeren. In een derde paragraaf gaan we in de JOP-monitor op zoek naar enkele (theoretisch relevante) verklaringen voor het dader- en slachtofferschap van dit geweld.

5.1 Beschrijving van de gebruikte data

5.1.1 *JOP-monitor 1 & 2*

De JOP-monitor werd ontwikkeld en afgenomen door het Jeugdonderzoeksplatform (JOP), en is in essentie een surveyonderzoek waarbij een steekproef van Vlaamse jongeren via een postenquête wordt bevraagd.¹ Tot op heden vonden reeds twee afnames van de monitor plaats: de JOP-monitor 1 werd in 2005-2006 afgenomen bij in totaal

2503 respondenten tussen 14 en 25 jaar, en de JOP-monitor 2 werd in het najaar van 2008 afgenomen bij 3710 respondenten, dit keer tussen 12 en 30 jaar.²

Het doel van deze bevraging is tweeledig. Vooreerst impliceert de wijze van de selectie van de respondenten (via een toevalstrekking uit het Rijksregister) dat de resultaten van de JOP-monitor in principe veralgemeend kunnen worden naar de gehele Vlaamse jeugd. De bedoeling is om zo een goed en onderbouwd beeld te krijgen van de brede leefwereld van de Vlaamse jongeren. Vervolgens stelt de JOP-monitor zich ook als doel de identificatie van trends mogelijk te maken. Alhoewel de JOP-monitor in essentie een herhaald cross-sectioneel design kent, en dus geen daadwerkelijk longitudinale panelstudie is, is het niettemin mogelijk om bepaalde verschuivingen of trends in het leven (en de leefwereld) van jongeren te detecteren.

Vanuit deze doelstellingen bevrageert de JOP-monitor een breed spectrum aan thema's die raken aan de leefwereld van jongeren in Vlaanderen. Meer in het bijzonder wordt gevraagd naar de leefomstandigheden (de gezinssituatie, het aantal gezinsleden, de afkomst, ...) van de jongeren, houdingen en attitudes van jongeren (de relatie met ouders, hun zelfbeeld en toekomstperspectief, de evaluatie van de schoolomgeving, ...), en hun gedrag. Onder 'gedrag' vallen vragen naar de vrijetijdsbesteding, het eventuele lidmaatschap van verenigingen, en ook delinquent gedrag. Een dergelijke brede invalshoek heeft als logische beperking dat het aantal items met betrekking tot delinquent gedrag relatief beperkt blijft. Een beknopte lijst van criminaliteit- en geweldgerelateerde feiten wordt voorgelegd aan de respondenten. Anderzijds biedt de brede invalshoek die binnen de JOP-monitor gehanteerd wordt ook onmiskenbaar een groot voordeel: daar waar traditionele instrumenten, zoals zelfrapportagestudies en slachtofferenquêtes, vaak slechts een aantal relevante achtergrondkenmerken kunnen opnemen, laat een dergelijke brede invalshoek toe om de mogelijke invloed van een reeks theoretisch relevante concepten en indicatoren voor delinquent gedrag, het slachtofferschap of de beleving van onveiligheid na te gaan.³

5.1.2 *Veiligheidsmonitor*

De Veiligheidsmonitor is een grootschalig, federaal bevolkingsonderzoek, uitgevoerd door de dienst Beleidsgegevens van de CGO van de Federale Politie, in opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken. De Veiligheidsmonitor, gestoeld op de Nederlandse Politiemonitor, peilt aan de hand van een telefonische bevraging naar de ervaringen van de Belgen met betrekking tot criminaliteit, onveiligheid en het functioneren van de politie.⁴ De vragenlijst is opgedeeld in modules waarbij de perceptie en de ervaringen van de respondenten met betrekking tot buurtproblemen,

onveiligheidsgevoelens, slachtofferschap en aangiftegedrag, en het politiefunctioneren, aan bod komen. Naast de mogelijkheid om ruimtelijk te vergelijken (tussen gewesten, provincies, gemeentetype, ...), richt de Veiligheidsmonitor – alhoewel ook dit een cross-sectionele survey en geen longitudinaal panelonderzoek is – zich ook op vergelijkingen in de tijd. In 2008-2009 werd de Veiligheidsmonitor voor de zevende maal georganiseerd, na eerdere afnamen in 1997, 1998, 2000, 2002, 2004 en 2006.⁵ Tijdens de herhaalde metingen van de Veiligheidsmonitor werd gewaakt over een belangrijke basisvoorwaarde, zijnde de vergelijkbaarheid en continuïteit van het instrument en de methodologie. Niettemin doen zich bij dergelijke grootschalige surveys tal van problemen voor die een bedreiging kunnen vormen voor de kwaliteit, validiteit en betrouwbaarheid van de resultaten.⁶

Aangezien de Veiligheidsmonitor een algemeen, federaal bevolkingsonderzoek betreft, wordt met het oog op de secundaire analyses in dit boek een dubbele selectie doorgevoerd. Vooreerst wordt enkel gewerkt met de Vlaamse respondenten, dit wil zeggen respondenten die op het moment van de bevraging in het Vlaams Gewest woonachtig zijn. Vervolgens wordt ook op leeftijd geselecteerd, en beperken de analyses zich hier tot de leeftijdsgroep tussen 15 en 30 jaar. Hierbij wordt gebruikgemaakt van de federale monitoren van 1998 tot 2008.⁷

5.2 Hoeveel jongeren zijn dader of slachtoffer van geweld?

Zoals reeds in de beschrijving van de databanken werd gesteld, zijn minstens drie opeenvolgende metingen nodig vooraleer op een betrouwbare manier tendensen en evoluties vastgesteld kunnen worden. De Veiligheidsmonitor, waarbij zes opeenvolgende afnamen worden gebruikt over een periode van tien jaar, stelt ons in staat om mogelijke evoluties of trends met betrekking tot het slachtofferschap en het onveiligheidsgevoel bij jongeren te exploreren. Op basis van de JOP-monitor, die relatief recent voor de tweede maal werd afgenomen, zal het daarentegen niet mogelijk zijn om trends te identificeren. Een vergelijking tussen de bevindingen in de JOP-monitor 1 en 2 is wel mogelijk, maar moet met de nodige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden.

5.2.1 *Daderschap*

✓ Prevalentie

Vooreerst bespreken we de prevalentie van geweldgerelateerde feiten bij Vlaamse jongeren. Hiervoor kunnen enkel de resultaten van de JOP-monitor gebruikt worden; in

de Veiligheidsmonitor wordt daderschap immers niet bevraagd. In de JOP-monitor wordt het stellen van twee vormen van geweldgerelateerde feiten bevraagd. Naast een vraag naar 'fysiek geweld' ('heb je het voorbije jaar wel eens iemand zodanig in elkaar geslagen dat deze persoon er verwondingen aan overhield?'), werd ook 'wapendracht' bevraagd ('wel eens een wapen bij zich gedragen hebben (en niet een zakmes)').⁸ Dat laatste is weliswaar geen gewelddelict op zich, maar houdt er desondanks verband mee. Vandaar dat we ervoor opteren om dit item ook mee in onze analyses op te nemen.⁹

Tabel 5.1. Frequentie daderschap bij Vlaamse jongeren (%).

		Nooit	Eén keer	Twee keer	Drie keer	Meer dan drie keer
Fysiek geweld	JOP-monitor 1	94,4	3,1	1,2	0,3	0,8
	JOP-monitor 2	96,1	2,4	1,0	0,2	0,3
Wapendracht	JOP-monitor 1	96,6	0,7	0,4	0,2	2,1
	JOP-monitor 2	97,6	0,9	0,4	0,1	1,0

Bron: JOP-monitor 1 & JOP-monitor 2.

Tabel 5.1 geeft de antwoordverdelingen weer op de items in verband met het daderschap van fysiek geweld en wapendracht.

In de eerste JOP-monitor gaf 5,6% van de respondenten aan dat ze het voorbije jaar minstens één keer 'iemand zodanig in elkaar hadden geslagen dat deze persoon er verwondingen aan overhield'. Meer dan de helft hiervan deed dit slechts één keer het voorbije jaar. Van de bevraagde jongeren gaf 1,1% toe het voorbije jaar drie keer of meer iemand in elkaar geslagen te hebben. Het dragen van wapens komt voor bij 3,4% van de bevraagde 14- tot 25-jarigen. De meesten onder hen gaven aan dat ze dit meer dan drie keer deden (2,1% van de totale steekproef).¹⁰ De resultaten van JOP-monitor 2 zijn gelijklopend. Ongeveer 4% van de respondenten geeft aan het voorbije jaar fysiek geweld gebruikt te hebben. Bij de meeste respondenten blijkt dit beperkt te blijven tot één keer het voorbije jaar (2,4% van de steekproef). Wat wapendracht betreft daarentegen, geeft een meerderheid van de jongeren die wel eens een wapen bij zich dragen, aan dit het afgelopen jaar meer dan drie keer te hebben gedaan.

Aangezien de leeftijdsgroep voor beide afnames niet identiek dezelfde is, mag men deze percentages niet zonder meer met elkaar vergelijken. Hiervoor is het nood-

zakelijk om voor beide afnames eenzelfde leeftijdsgroep af te bakenen, wat in dit geval betekent dat voor beide studies de groep van 14- tot 25-jarigen geselecteerd wordt.

Uit tabel 5.2 blijkt dat er tussen JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2 geen significante verschillen zijn in de prevalentie van de bevraagde feiten bij de 14- tot 25-jarigen. Gezien de relatief beperkte tijdspanne (drie jaar) tussen beide afnames hoeft dit ook niet meteen te verbazen. Bovendien zou een eventueel verschil evenzeer het gevolg kunnen zijn van toeval, in plaats van een indicatie van een daadwerkelijke verschuiving of trend. Er is immers nood aan (minstens) een derde meting vooraleer we op een wetenschappelijk verantwoorde wijze kunnen overgaan tot het identificeren van bepaalde trends.¹¹

Tabel 5.2. Verschillen in percentage plegers bij 14- tot 25-jarigen tussen 2005 en 2008.

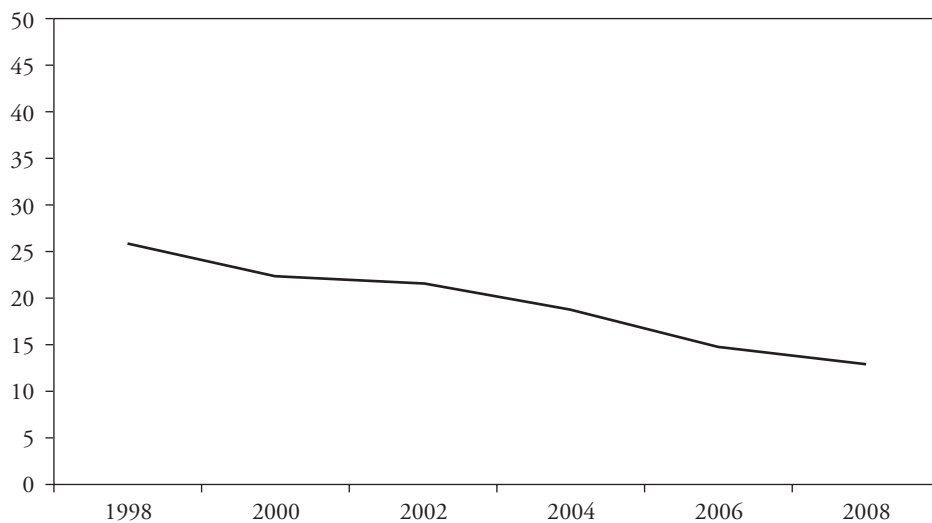
	JOP-monitor 1 2005 (N = 2097)	JOP-monitor 2 2008 (N = 2378)	Exp (B) JOP-monitor 1 (ref. cat. JOP-monitor 2)
Geweld	5,5	5,3	1,038 (n.s.)
Wapendracht	3,2	3,2	0,979 (n.s.)

n.s. = niet significant

Bron: JOP-monitor 1 & JOP-monitor 2.

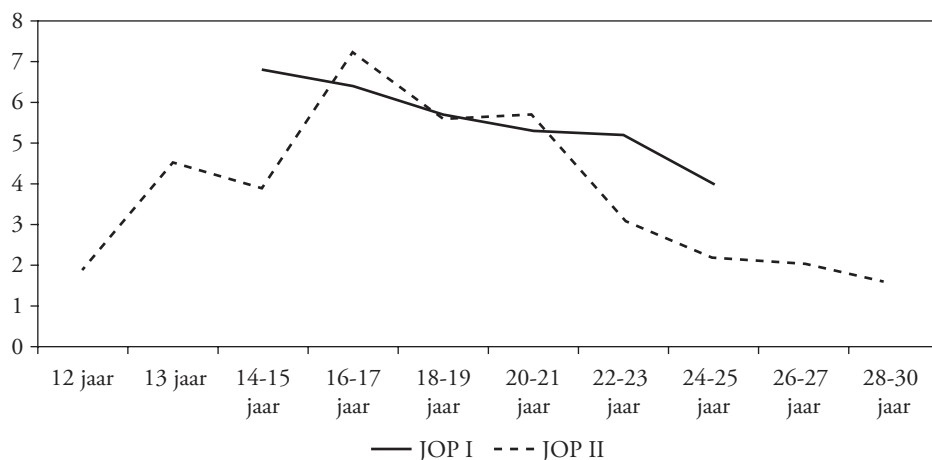
Alhoewel de Veiligheidsmonitor geen vragen over ouderschap bevat, valt er toch een beperkte parallel te trekken, met name met betrekking tot 'wapendracht'. In de Veiligheidsmonitor wordt aan de respondenten gevraagd of ze 'een verdedigingsmiddel hebben om zich in geval van nood te verdedigen', waarbij wordt vermeld dat dit 'niet noodzakelijk een vuurwapen hoeft te zijn'. Alhoewel de connotatie (accent op 'verdedigingsmiddel', niet op 'wapen') van de vraagstelling met andere woorden fundamenteel verschilt van de vraagstelling uit de JOP-monitor, is het niettemin interessant om in het licht van het bovenstaande ook de antwoordverdeling op deze vraag bij de 15-30-jarige jongeren uit de Veiligheidsmonitor te bekijken. In figuur 5.1 valt vooreerst op dat het aandeel jongeren dat in de Veiligheidsmonitor aangeeft over een verdedigingsmiddel te beschikken aanzienlijk hoger ligt dan het aandeel dat in de JOP-monitor zegt wel eens een wapen bij zich te dragen. Wat evenwel interessant(er) is, is dat het percentage jongeren dat over een verdedigingsmiddel zegt te beschikken doorheen de jaren (tussen 1998 en 2008) gestaag is gedaald.

Figuur 5.1. Evolutie doorheen de tijd (1998-2008) van het percentage 15- tot 30-jarigen dat aan- geeft over een verdedigingsmiddel te beschikken.

Bron: Veiligheidsmonitor 1998-2008.

Figuur 5.2. Prevalentie daderschap van fysiek geweld per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2.

✓ Leefijd en daderschap

De prevalentie van 'fysiek geweld' en 'wapendracht' is vaak niet gelijk verdeeld onder de verschillende groepen in de bevolking. In figuren 5.2 en 5.3 wordt de prevalentie

van de twee geweldgerelateerde feiten uitgezet per leeftijd. Dat laat ons toe om te bepalen of er leeftijdsgroepen zijn die relatief gezien meer fysiek geweld plegen of wapens bij zich dragen dan andere leeftijdsgroepen.

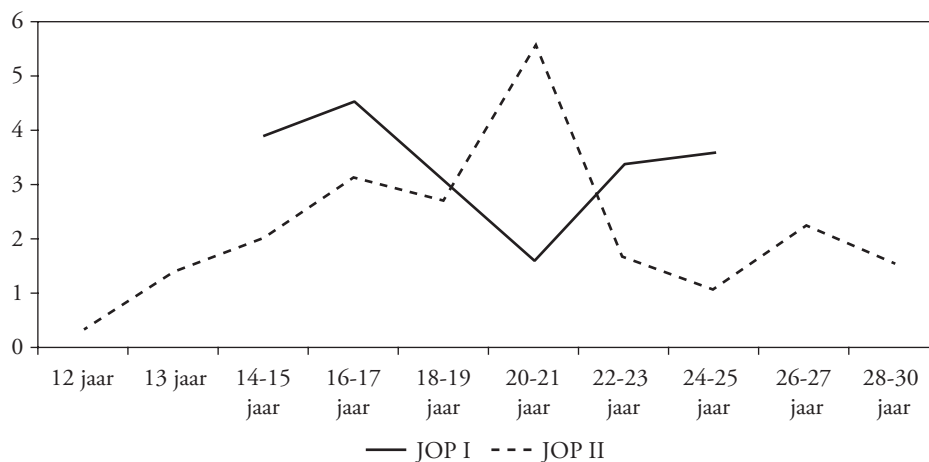
Het is duidelijk dat de prevalentie van daderschap voor beide feiten sterk verschilt tussen de verschillende leeftijdsgroepen. Voor zowel fysiek geweld als wapendracht is er in zekere zin een piekleeftijd vast te stellen. 'Fysiek geweld' lijkt met name in de leeftijdsgroep 16-17 jaar prominenter aanwezig te zijn dan in de andere leeftijdscategorieën (figuur 5.1). Voor wapendracht ligt de piek in JOP-monitor 2 bij de 20 en 21-jarigen, terwijl vreemd genoeg in JOP-monitor 1 deze leeftijdsgroep net het minst wapendracht rapporteert (figuur 5.2).

Tabel 5.3. Percentage daders bij Vlaamse jongeren per leeftijd.

		12 jaar	13 jaar	14-15 jaar	16-17 jaar	18-19 jaar	20-21 jaar	22-23 jaar	24-25 jaar	26-27 jaar	28-30 jaar
Fysiek geweld	JOP-monitor 1	/	/	6,8	6,4	5,7	5,3	5,2	4,0	/	/
	JOP-monitor 2	1,9	4,5	3,9	7,2	5,6	5,7	3,1	2,2	2,0	1,6
Wapendracht	JOP-monitor 1	/	/	3,9	4,5	3,1	1,7	3,4	3,6	/	/
	JOP-monitor 2	0,5	1,6	2,1	3,2	2,8	5,4	1,7	1,2	2,3	1,6

Bron: JOP-monitor 1 & JOP-monitor 2.

Figuur 5.3. Prevalentie wapendracht per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2.

✓ Geslacht en ouderschap

Naast verschillen tussen diverse leeftijdsgroepen, biedt in tweede instantie ook een opdeling per geslacht een zicht op eventuele verschillen in de prevalentie van geweld-gerelateerde feiten. Traditioneel wordt er binnen de criminologische theorievorming (en het hieraan gekoppelde empirisch onderzoek) uitgegaan van een ‘gender gap’: jongens plegen manifest meer delinquent gedrag dan meisjes. Deze bevinding wordt bovendien in verschillende tijdsperiodes en in verschillende culturen bevestigd.¹² Ook in het maatschappelijke debat rond dit thema is een dergelijke interpretatie op zijn minst impliciet aanwezig. Een specifieke opdeling tussen jongens en meisjes voor de twee bevroegde delicten is dan ook noodzakelijk.

Tabel 5.4. Frequentieverdeling ouderschap fysiek geweld en wapendracht bij jongens en meisjes.

		Nooit	Eén keer	Twee keer	Drie keer	Meer dan drie keer
Fysiek geweld	Jongens (N = 1610)	93,0	4,2	2,0	0,3	0,5
	Meisjes (N = 2039)	98,6	0,9	0,2	0,1	0,1
Wapendracht	Jongens (N = 1609)	95,7	1,7	0,7	0,1	1,7
	Meisjes (N = 2036)	99,2	0,3	0,1	0,0	0,3

Bron: JOP-monitor 2.

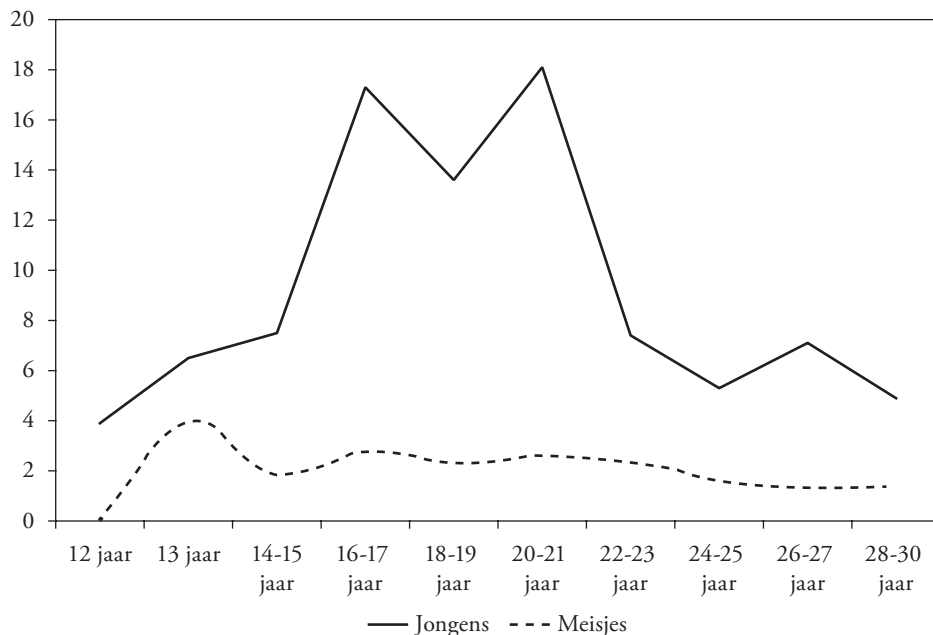
Op basis van tabel 5.4 lijkt die ‘genderkloof’ bevestigd te worden. Het aantal meisjes dat fysiek geweld pleegde of een wapen bij zich droeg, is zeer marginaal te noemen: 1,4% van de deelnemende meisjes zegt het voorbije jaar iemand in elkaar geslagen te hebben, en slechts 0,8% van hen zegt minstens één keer een wapen bij zich gedragen te hebben. Bij de jongens liggen deze cijfers wat hoger: 7% van de jongens zegt fysiek geweld te hebben gepleegd. Echter, ook bij de jongens blijft dit voor de meerderheid beperkt tot één keer het voorbije jaar. Ook wat wapendracht betreft geven jongens (relatief) meer aan dan meisjes dat ze het voorbije jaar een wapen bij zich gedragen hebben.

✓ Leeftijd, geslacht en ouderschap

Een volgende analyse die we willen uitvoeren heeft betrekking op de relatie tussen leeftijd en geslacht en de verdeling voor zowel ‘fysiek geweld’ als ‘wapendracht’. We willen met andere woorden nagaan of het hierboven vastgestelde verschil in prevalentie tussen jongens en meisjes constant is voor de verschillende leeftijdsgroepen (tussen 12 en 30 jaar). Figuur 5.4 geeft het percentage respondenten weer dat minstens één

keer dader is geweest van fysiek geweld en/of wapendracht. Bovendien beperken we ons voor deze analyses tot de JOP-monitor 2.

Figuur 5.4. Percentage daders van fysiek geweld en/of wapendracht, per geslacht en leeftijd.

Bron: JOP-monitor 2

Deze figuur toont aan dat de evolutie in de prevalentie van beide geweldgerelateerde feiten verschillend verloopt voor jongens en meisjes. Bij meisjes lijkt er een (relatieve en minimale) piek te zijn op de leeftijd van 13 jaar; in de jaren daarna blijft het percentage vrij stabiel rond de 2%. Bij jongens tekent de stijging in de prevalentie zich veel sterker af, wat resulteert in een piek (ongeveer 18%) in de prevalentie van 'fysiek geweld' en/of 'wapendracht' tussen 16 en 21 jaar. Nadien is er wel sprake van een sterke afname van de prevalentie; op 30 jaar stelt nog ongeveer 6% één van deze feiten.

✓ Zelfgerapporteerde versus officiële criminaliteit

Een laatste analyse die we in dit deel opnemen, heeft te maken met de registratiegraad van de bevraagde delicten. In de JOP-monitor wordt immers niet enkel bevraagd of jongeren het betreffende feit al dan niet gepleegd hebben, maar ook of er al dan niet een proces-verbaal is voor opgesteld. Dit laat met andere woorden toe na te gaan welk aandeel van de gepleegde feiten al dan niet gekend is bij de politie en dus mogelijk opgenomen is in de officiële statistieken.¹³

Een eerste algemene conclusie die we op basis van deze cijfers kunnen formuleren, is dat het aantal feiten dat, volgens de jongeren, gekend is door de politie en geregistreerd wordt (en zo in de officiële statistieken zou moeten terechtkomen) slechts een klein deel van de totale hoeveelheid gepleegde feiten betreft. Tussen de 10 en 20% van de gerapporteerde feiten wordt opgenomen in de politiestatistieken.¹⁴ Vervolgens illustreert tabel 5.5 ook dat verschuivingen in politiestatistieken niet altijd gelijkgesteld kunnen worden met een verandering van de reële criminaliteitsgraad. Immers, wanneer enkel naar de ‘geregistreerde feiten’ zou worden gekeken, dan zou op basis van de vergelijking tussen 2005 (JOP-monitor 1) en 2008 (JOP-monitor 2) geconcludeerd kunnen worden dat de prevalentie van wapendracht afgenomen is en dat de prevalentie van fysiek geweld gestegen zou zijn. Wanneer we echter kijken naar de prevalentie van wat wordt gerapporteerd in de zelfrapportage, dan blijkt dat het aantal jongeren dat deze delicten pleegde niet verschilt tussen beide afnames (voor fysiek geweld respectievelijk 5,5% en 5,3%; voor wapendracht respectievelijk 3,2% en 3,2%).

Tabel 5.5. Aantal gepleegde feiten en de ontdekkingsgraad bij 14- tot 25-jarigen.

	JOP-monitor 1		JOP-monitor 2	
	% pleger	% geleid tot proces-verbaal	% pleger	% geleid tot proces-verbaal
Fysiek geweld	5,5	10,9	5,3	18,4
Wapendracht	3,2	18,8	3,2	11,4

Bron: JOP-monitor 1 & JOP-monitor 2.

5.2.2 Slachtofferschap

✓ Prevalentie

Slachtofferschap vormt de keerzijde van delinquentie, wat met name opgaat voor persoonsgerelateerde delicten waar inherent een slachtoffer bij betrokken is. Waar de eigendomsgerelateerde delicten in een aantal gevallen geen concreet slachtoffer hebben, of waarbij er geen rechtstreeks contact is tussen dader en slachtoffer, impliceert een persoons- of geweldgerelateerd delict juist wel een rechtstreekse en directe interactie tussen dader en slachtoffer. De gevolgen van dergelijke feiten kunnen dan ook zowel op korte (o.a. fysieke letsels) als op langere termijn (de psychologische verwerking ervan) vaak als meer ingrijpend worden gezien.

Wat het slachtofferschap in de JOP-monitor betreft, worden analoge analyses en beschrijvingen uitgevoerd als bij het daderschap. Naast een aantal meer algemene beschrijvingen van de mate waarin slachtofferschap van ‘fysiek geweld’ en ‘bedrei-

ging met een wapen' voorkomen bij Vlaamse jongeren, gaan we eveneens na in welke mate er verschillen gevonden kunnen worden per leeftijd en geslacht. In een eerste fase beschrijven we de algemene percentages van slachtofferschap van fysiek geweld en bedreiging met een wapen zoals deze in beide JOP-monitors gerapporteerd werden.

Ook in de Veiligheidsmonitor wordt het slachtofferschap van geweldgerelateerde delicten bevraagd. Meer zelfs, aangezien de Veiligheidsmonitor in hoofdzaak een slachtofferenquête is, kan op basis van deze data het slachtofferschap voor een bredere selectie aan delicten in beeld worden gebracht. De Veiligheidsmonitor maakt een onderscheid tussen slachtofferschap op persoons- en huishoudniveau. In de secundaire analyses die verder aan bod komen, ligt de nadruk op het slachtofferschap tijdens de afgelopen twaalf maanden van vier persoonsdelicten, met name 'diefstal met bedreiging/geweld', 'lichamelijk geweld' (niet bij een diefstal), 'bedreiging met lichamelijk geweld' (zonder dat de bedreiging werd uitgevoerd), en, sedert 2000, 'lastiggevallen omwille van seksuele redenen'. Ook twee algemene vragen met betrekking tot enerzijds het eigen slachtofferschap, en anderzijds dat van familie of vrienden, van strafbare feiten tijdens de afgelopen vijf jaar, werden in de analyses opgenomen.

Wanneer we in eerste instantie de JOP-monitor bekijken, dan blijkt dat het percentage slachtoffers van zowel 'fysiek geweld' als 'bedreiging met wapen' rond 5% schommelt (tabel 5.6). De meeste respondenten zijn bovendien slechts één keer het slachtoffer van het betreffende delict geworden. Om echter een betrouwbare vergelijking te maken tussen beide afnames is het, zoals we hierboven bij ouderschap al beargumenteerden, noodzakelijk om een identieke leeftijdsgroep af te bakenen.

Tabel 5.6. Frequentie slachtofferschap bij Vlaamse jongeren (%).

		Nooit	Eén keer	Meermaals
Fysiek geweld	JOP-monitor 1 (N = 2424)	95,0	4,3	0,7
	JOP-monitor 2 (N = 3605)	94,5	4,3	1,2
Bedreiging met wapen	JOP-monitor 1 (N = 2439)	95,6	3,8	0,6
	JOP-monitor 2 (N = 3601)	95,0	3,7	1,2

Bron: JOP-monitor 1 & JOP-monitor 2.

Wanneer we in tabel 5.7 de vergelijking maken tussen beide afnames van de JOP-monitor, kunnen we concluderen dat er geen significante verschuivingen zijn tussen de eerste afname in 2005 en de tweede in 2008. Er is weliswaar een lichte stijging vast te stellen bij beide feiten, maar deze verschillen zijn te klein om significant te zijn.

Tabel 5.7. Percentage slachtoffers bij 14- tot 25-jarigen in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2.

	JOP-monitor 1 (2005-06)	JOP-monitor 2 (2008)	Vershil
Fysiek geweld	5,0	5,8	+ 0,8
Bedreiging met wapen	4,4	5,4	+ 1,0

Bron: JOP-monitor 1 & JOP-monitor 2.

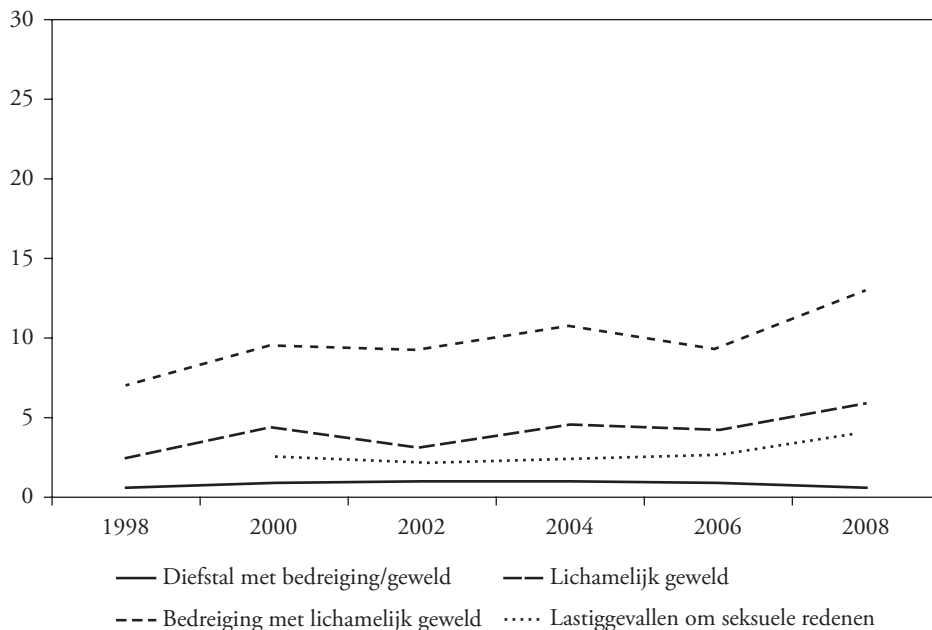
In tegenstelling tot de JOP-monitor biedt de Veiligheidsmonitor het voordeel dat we relatief verder in de tijd kunnen teruggaan, wat bij het vaststellen van tendensen of trends een absolute noodzaak is. In figuur 5.5 wordt de evolutie van het slachtofferschap voor de vier opgenomen persoonsdelicten weergegeven voor de periode 1998-2008. Ook hier schommelt het percentage slachtoffers onder jongeren voor de opgenomen delicten tussen de 0 en 10%, waarbij ‘bedreiging met lichamelijk geweld’ het vaakst voorkomt. Alhoewel bij de laatste afname in 2008 het slachtofferschap voor drie van de vier delicten een lichte stijging lijkt te vertonen, duidt de grafiek sedert 1998 in grote lijnen evenwel een vrij stabiele evolutie aan. Hetzelfde geldt overigens wanneer we de evolutie van het percentage jongeren (15-30-jarigen) bekijken dat aangeeft zelf slachtoffer van een strafbaar feit te zijn geweest in de afgelopen vijf jaar, of aangeeft dat dit iemand van de familie of vrienden overkwam (figuur 5.6).

✓ Leeftijd en slachtofferschap

Een consistente bevinding binnen victimologisch onderzoek is het feit dat leeftijd een belangrijke invloed heeft op slachtofferschap. Jongeren lijken immers veel vaker slachtoffer te worden dan ouderen. ‘Jong zijn’ is een centrale voorspeller van slachtofferschap.¹⁵ Een beperking van de traditionele studies is dat ze vaak een steekproef uit de volledige populatie bevatten, waarbij ‘jongeren’ als een homogene groep geanalyseerd worden. In deze analyse wordt opnieuw gekeken naar de differentiële verdeling van slachtofferschap per leeftijd in de groep jongeren.

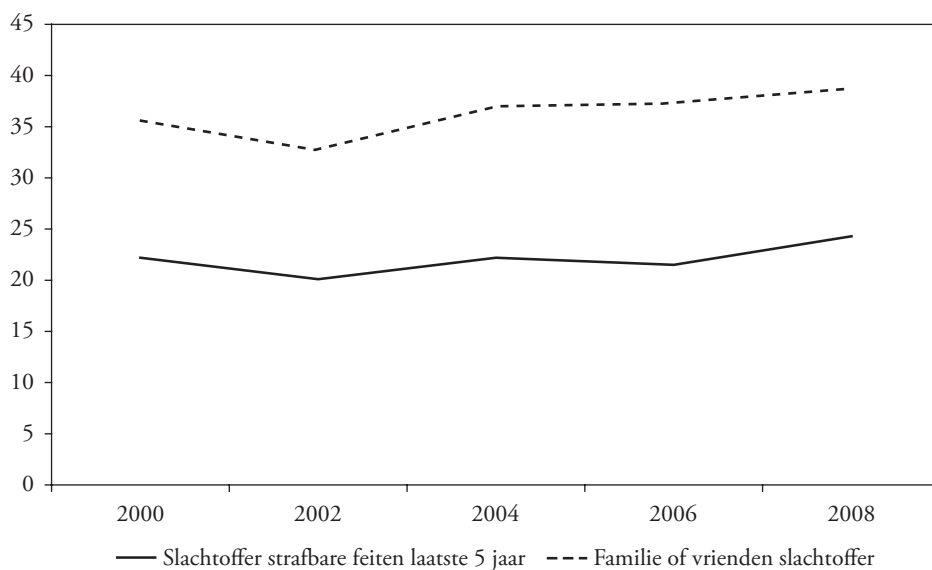
De analyses van de JOP-monitor beperken zich voor de duidelijkheid tot het ‘al dan niet slachtofferschap’ van ‘fysiek geweld’ en ‘bedreiging met wapen’, waarbij met andere woorden abstractie wordt gemaakt van het aantal keer dat respondenten slachtoffer zijn geworden. De antwoordcategorieën ‘één keer’, ‘twee keer’ en ‘meer dan twee keer’ worden bijgevolg samengenomen.

Figuur 5.5. Evolutie doorheen de tijd (1998-2008) van delicten op persoonsniveau, weergegeven in percentage 15- tot 30-jarigen dat in de afgelopen twaalf maanden het slachtoffer werd van een delict.

Bron: Veiligheidsmonitor 1998-2008.

Figuur 5.6. Evolutie doorheen de tijd (2000-2008) bij 15- tot 30-jarigen van het eigen slachtofferchap en het slachtofferschap van familie of vrienden van een strafbaar feit in de laatste vijf jaar.

Bron: Veiligheidsmonitor 2000-2008.

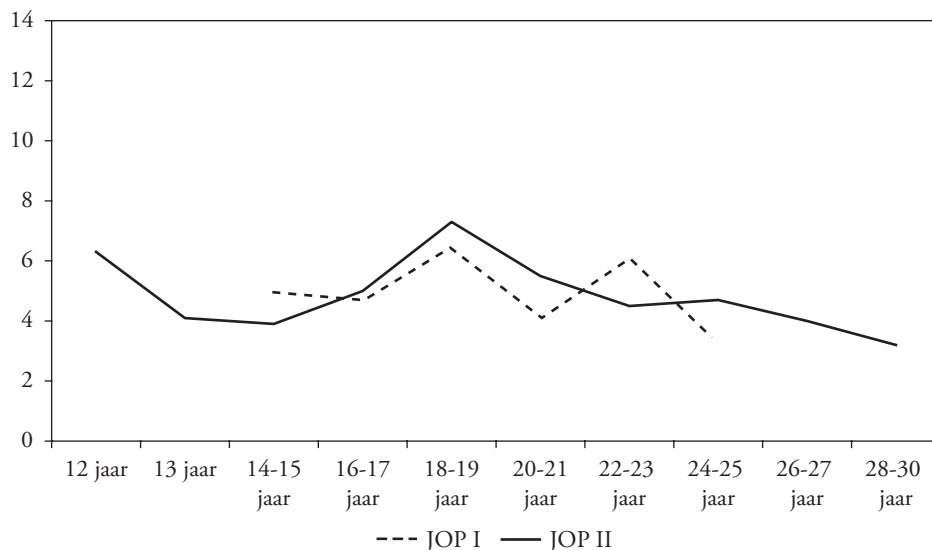
Tabel 5.8. Percentage slachtoffers bij Vlaamse jongeren, per leeftijd.

		12 jaar	13 jaar	14-15 jaar	16-17 jaar	18-19 jaar	20-21 jaar	22-23 jaar	24-25 jaar	26-27 jaar	28-30 jaar
Fysiek geweld	JOP-monitor 1	/	/	4,9	4,7	6,4	4,1	6,0	3,2	/	/
	JOP-monitor 2	6,3	4,1	3,9	5,0	7,3	5,5	4,5	4,7	4,0	3,2
Bedreiging met wapen	JOP-monitor 1	/	/	3,7	4,8	4,5	4,7	3,7	4,6	/	/
	JOP-monitor 2	2,4	2,9	1,4	4,7	7,3	4,0	3,4	5,0	3,4	4,0

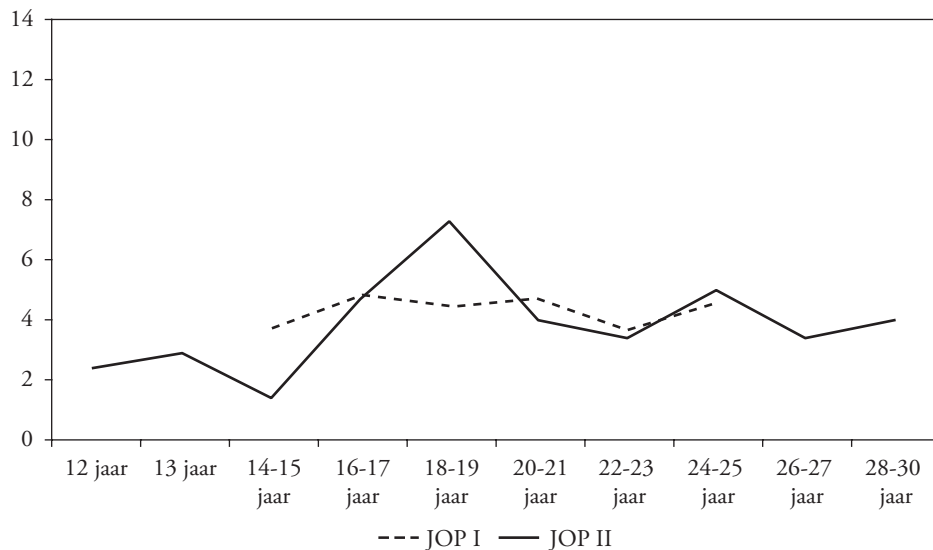
Bron: JOP-monitor 1 & JOP-monitor 2.

Als we naar de evolutie van de prevalentie van slachtofferschap over de verschillende leeftijdsgroepen heen (tabel 5.8), dan is een aan het daderschap analoge evolutie vast te stellen. Ook hier 'piekt' het slachtofferschap over de leeftijdsverdeling heen, en komt met name de leeftijd van 18-19 jaar terug als relatief hoogtepunt. Opvallend is echter wel dat de frequentie van slachtofferschap van fysiek geweld op de leeftijd van 12 jaar ook reeds (relatief gesproken) vrij hoog ligt.

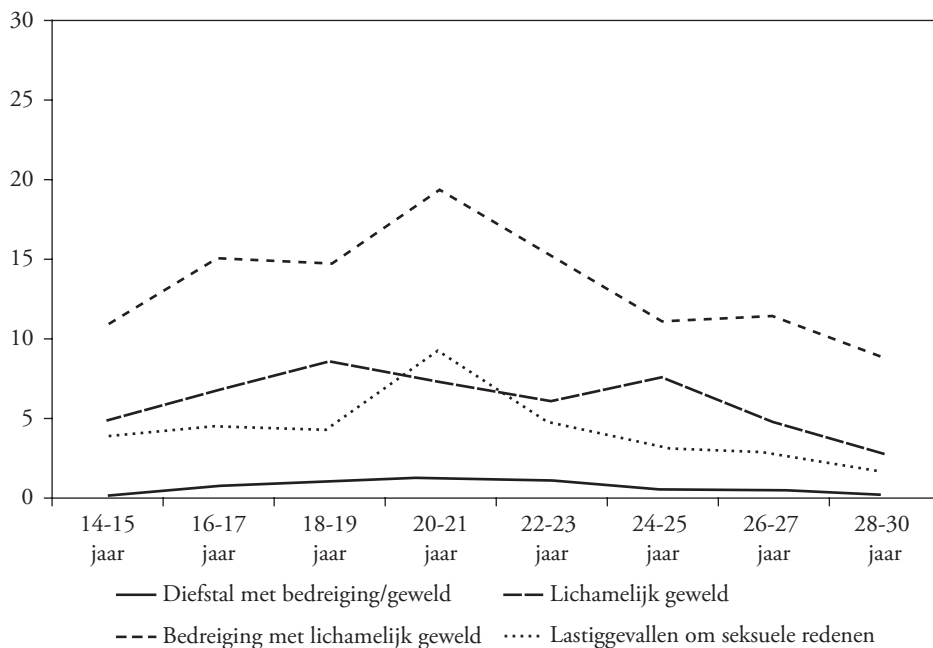
Figuur 5.7. Percentage slachtoffers van fysiek geweld per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2.

Figuur 5.8. Percentage slachtoffers van bedreiging met wapen per leeftijd in JOP-monitor 1 en JOP-monitor 2.

Figuur 5.9. Percentage slachtoffers van delicten op persoonsniveau, weergegeven in percentage personen dat in de afgelopen twaalf maanden het slachtoffer werd van een delict, per leeftijd.

Bron: Veiligheidsmonitor 2008.

In figuur 5.9 bekijken we opnieuw het slachtofferschap van de vier persoonsdelicten, zoals bevraagd in de Veiligheidsmonitor 2008, ditmaal uitgesplitst per leeftijd. Wat opvalt is dat ook hier, met uitzondering van 'diefstal met bedreiging/geweld', het percentage slachtoffers aanzienlijk verschilt tussen de verschillende leeftijdscategorieën. Met name het percentage slachtoffers van 'bedreiging met lichamelijk geweld' ligt, in vergelijking met de andere bevraagde vormen van slachtofferschap, zowel in de Veiligheidsmonitor als in de JOP-monitor opvallend hoog: voor alle leeftijdscategorieën bedraagt het percentage slachtoffers tussen de 10 en 20%, met een piek in de leeftijdscategorie 20-21 jaar (19,1%).

✓ Geslacht en slachtofferschap

Naast leeftijd, is ook geslacht een belangrijke 'voorspeller' voor de prevalentie van slachtofferschap. Vrijwel alle slachtofferenquêtes komen tot de conclusie dat mannen significant meer kans lopen om slachtoffer te worden dan vrouwen. Wanneer we in eerste instantie opnieuw naar de JOP-monitor kijken, blijkt uit tabel 5.9 dat deze bevinding ook in de JOP-monitor 2 wordt bevestigd. Voor elk van de bevraagde delicttypes blijkt dat mannen significant vaker slachtoffer worden dan vrouwen. Hierbij moet wel duidelijk vermeld worden dat dit slechts opgaat voor de beperkte reeks van bevraagde delicten. Op basis van deze bevindingen kan niet zonder meer gezegd worden dat vrouwen in het algemeen minder vaak het slachtoffer van delinquentie worden dan mannen. De opname van andere criminaliteitsvormen, zoals seksuele delicten, kunnen deze bevindingen mogelijk nuanceren.

Tabel 5.9. Geslachtsverschillen in slachtofferschap (% , X^2 en odds ratio).

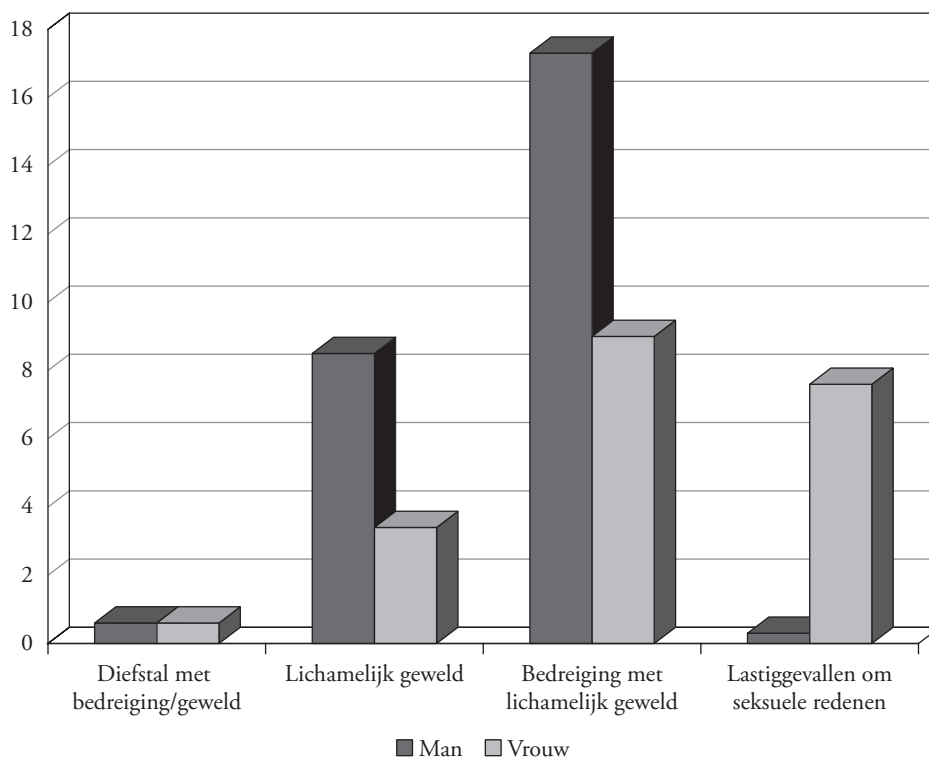
	Man	Vrouw	X^2 ¹⁶	Odds ratio ¹⁷
Fysiek geweld	7,2	3,0	34,63***	2,5
Bedreiging met wapen	6,7	2,2	46,29***	3,2

*** $p < 0,001$

Bron: JOP-monitor 2.

Uit tabel 5.9. blijkt dat voor beide in de JOP-monitor 2 bevraagde feiten jongens meer slachtoffer worden dan meisjes. Aan de hand van de odds ratio's kunnen we bovendien concluderen dat jongens 3,2 keer meer het slachtoffer worden van bedreiging met een wapen en 2,5 keer meer het slachtoffer worden van fysiek geweld dan meisjes.

Figuur 5.10. Slachtofferschap van delicten op persoonsniveau, weergegeven in percentage personen dat in de afgelopen twaalf maanden het slachtoffer werd van een delict, per geslacht.

Bron: Veiligheidsmonitor 2008.

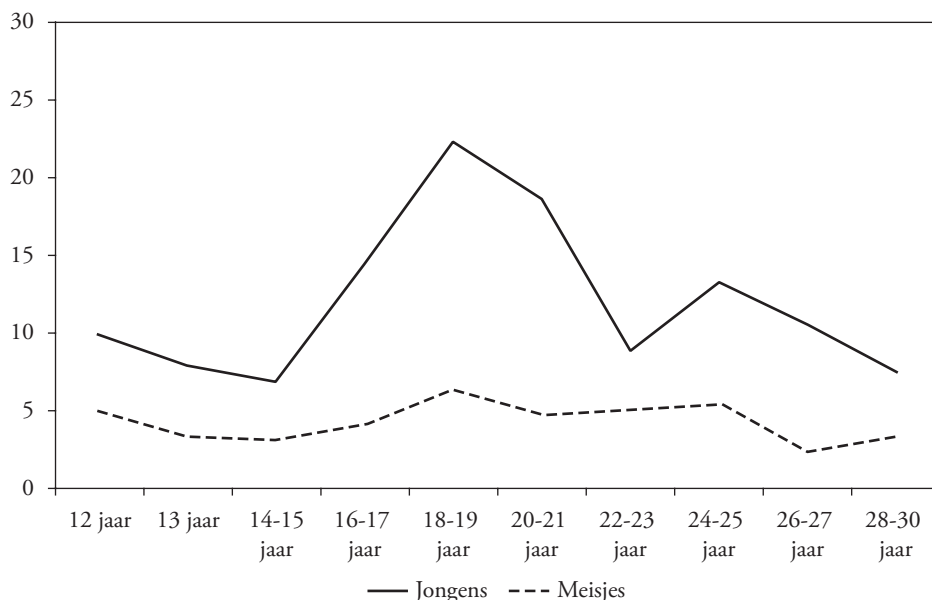
Op basis van de gegevens van de Veiligheidsmonitor 2008 en de verhouding tussen geslacht en slachtofferschap, kunnen we de bovenstaande bevindingen verder verduidelijken. Vooreerst blijkt uit figuur 5.10 dat de bevroegde vormen van slachtofferschap aanzienlijke verschillen vertonen per geslacht. Daar waar jongens en meisjes niet verschillen met betrekking tot het slachtofferschap voor ‘diefstal met bedreiging/geweld’, valt op dat jongens aanzienlijk (en significant) meer het slachtoffer worden van ‘lichamelijk geweld’ (8,5% tegenover 3,4% bij de meisjes) en ‘bedreiging met lichamelijk geweld’ (17,3% tegenover 9% bij de meisjes). Daar staat tegenover – en dit is op basis van de literatuur niet meteen verbazend – dat meisjes opvallend vaker het slachtoffer worden van feiten omschreven als ‘lastiggefallen om seksuele redenen’ (7,6% tegenover 0,3% bij de jongens).

✓ Leef tijd, geslacht en slachtofferschap

In een volgende stap worden leeftijd en geslacht in de analyses samengebracht, en wordt bekeken of het verschil tussen jongens en meisjes constant blijft, dan wel of er eerder sprake is van een differentiële evolutie van het slachtofferschap doorheen de levensloop voor jongens en meisjes. De vraag is met andere woorden ook hier of de prevalentie van slachtofferschap een analoge evolutie kent bij jongens en meisjes, of dat er daarentegen eerder sprake is van een evolutie die afwijkt door de verschillende leeftijdsgroepen heen.

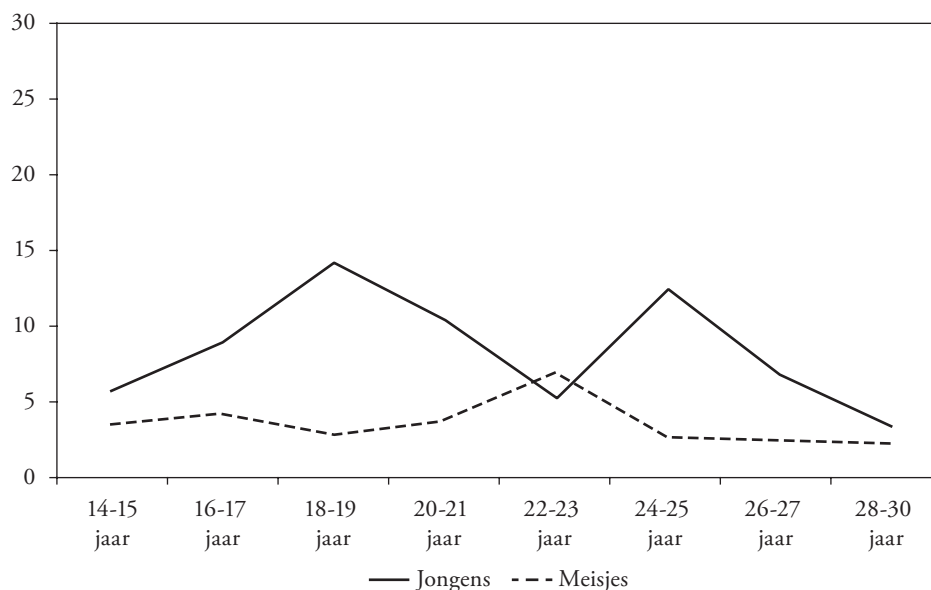
In de analyses op basis van de JOP-monitor 2 valt op dat, enigszins gelijkaardig aan de toestand met betrekking tot ouderschap, er bij de meisjes sprake is van een relatief lage en constante prevalentie van het slachtofferschap, enkele kleine fluctuaties niet te na gesproken (figuur 5.11). In de meeste leeftijdsgroepen geeft ongeveer 5% aan het slachtoffer van een persoonsdelict te zijn geweest. Bij de jongens daarentegen is veel meer sprake van een piekbeweging, waarbij de prevalentie van slachtofferschap op de leeftijd van 18-19 jaar op iets meer dan 20% piekt. In deze leeftijdsgroep is met andere woorden één op vijf jongens het slachtoffer geweest van (minstens) één persoonsdelict.

Figuur 5.11. Percentage slachtoffers persoonsdelict, per geslacht en leeftijd.

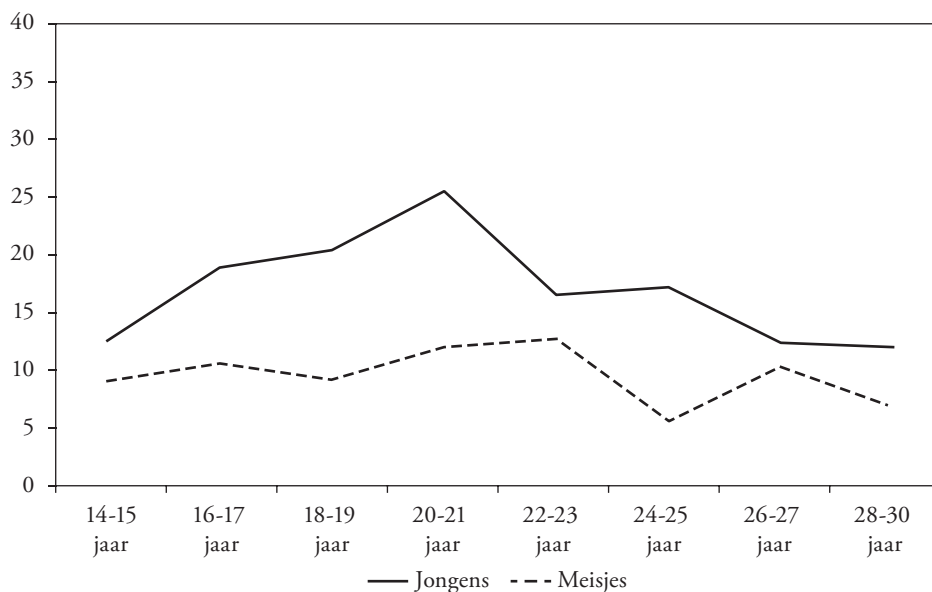
In een laatste stap wordt ook het slachtofferschap zoals bevraagd binnen de Veiligheidsmonitor 2008 opgesplitst, zowel per geslacht als per leeftijd. Dit wordt samengevat in de drie figuren (5.12, 5.13 en 5.14), respectievelijk voor het slachtofferschap van 'lichamelijk geweld', 'bedreiging met lichamelijke geweld' en 'lastiggevallen om seksuele reden'. Aangezien eerder al werd aangehaald dat het slachtofferschap van 'diefstal met bedreiging/geweld' niet alleen relatief laag ligt, maar bovendien geen verschillen vertoont per geslacht, wordt dit hier even achterwege gelaten. De grafieken met betrekking tot de overige drie vormen van slachtofferschap bevestigen verder wat reeds op basis van de bivariate verdeling met respectievelijk leeftijd en geslacht kon worden afgeleid. Bij de jongensgroep ligt het slachtofferschap van zowel 'lichamelijk geweld' als 'bedreiging met lichamelijke geweld' aanzienlijk hoger dan bij de meisjes, en dit doorheen (met één uitzondering bij 'lichamelijk geweld') alle leeftijdscategorieën. De grafiek met betrekking tot het slachtofferschap van 'lastiggevallen om seksuele reden' lijkt evenwel een spiegelbeeld: hier observeren we aanzienlijk hogere percentages slachtoffers bij de meisjes in vergelijking met de jongensgroep, en dit opnieuw voor alle leeftijdscategorieën.

Figuur 5.12. Percentage slachtoffers 'lichamelijk geweld', per geslacht en leeftijd.

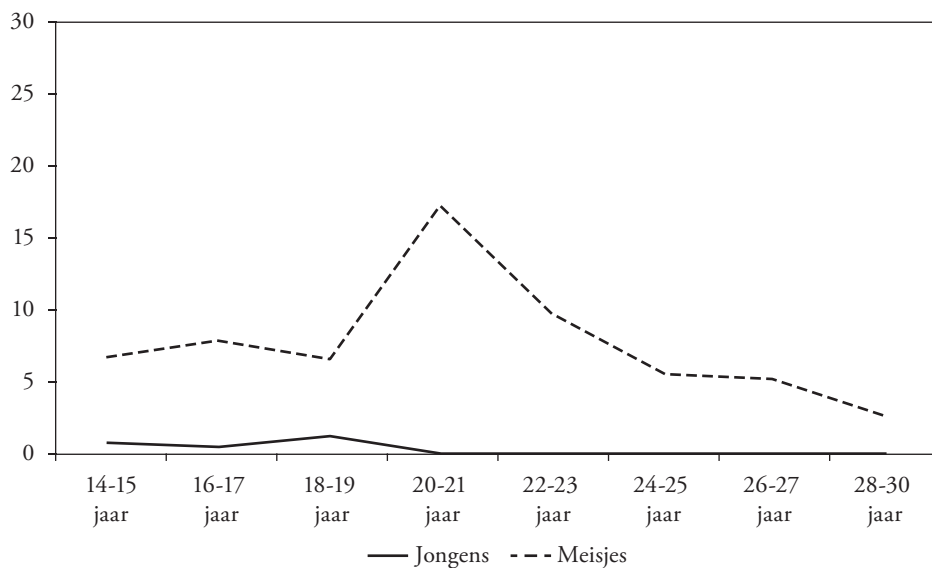
Bron: Veiligheidsmonitor 2008.

Figuur 5.13. Percentage slachtoffers 'bedreiging met lichamelijk geweld', per geslacht en leeftijd.

Bron: Veiligheidsmonitor 2008.

Figuur 5.14. Percentage slachtoffers 'lastiggevallen om seksuele reden', per geslacht en leeftijd.

Bron: Veiligheidsmonitor 2008.

✓ Daders en slachtoffers: heterogeen of homogeen?

Een laatste stap die we willen zetten, is het nagaan van de link tussen dader- en slachtofferschap. Vanuit een maatschappelijke en strafrechtelijke visie worden beide categorieën vaak apart behandeld, en ook in het criminologische onderzoek worden dader- en slachtofferschap traditioneel afzonderlijk bestudeerd. De veranderende benadering van delinquentie als 'routineactiviteit' liet toe om de gescheiden inzichten op dadermotivatie en het risico op slachtofferschap te integreren in een meer algemene benadering, gericht op criminele *gebeurtenissen*.¹⁸ Theorieën die focussen op 'biopsychosociale' oorzaken van delinquent gedrag gaan immers vaak voorbij aan de beslissende rol van situationele en uitlokkende factoren bij het ontstaan van criminaliteit.¹⁹ Studies vanaf de jaren negentig hebben aangetoond dat er wel degelijk een verband bestaat tussen daderschap en slachtofferschap: daders van delinquent gedrag worden relatief gezien ook vaker het slachtoffer van dergelijk gedrag.²⁰ Ook in de voorgaande delen van dit boek kan een dergelijke evolutie onderscheiden worden. Traditionele verklaringen en theorieën hadden voornamelijk aandacht voor eerder statische factoren in de verklaring van delinquent gedrag. Meer recente theorieën nemen ook dynamische factoren op, waarbij 'gelegenheid' en specifieke situationele aspecten de verklaring voor delinquentie versterken. Zeker met betrekking tot geweldgerelateerde feiten laat een dergelijke benadering meer ruimte voor het interactionele aspect bij het ontstaan ervan. Bij deze feiten is er immers inherent sprake van een concrete dader én een concreet slachtoffer. Bovendien vallen beide 'rollen' niet steeds duidelijk te onderscheiden. Met name bij fysiek geweld is het onderscheid tussen dader en slachtoffer vaak ook gebaseerd op 'geluk', op het verschil in fysieke kracht, ... In wat volgt gaan we in dat opzicht na in welke mate jongeren die aangeven dat ze wel eens een wapen bij zich dragen, en jongeren die wel eens fysiek geweld plegen, al dan niet een grotere kans lopen om het slachtoffer te worden van respectievelijk een bedreiging met een wapen en fysiek geweld.

Om het mogelijke verband tussen dader- en slachtofferschap te bepalen, werden de variabelen gedichotomiseerd (ja/nee) en in een kruistabel samengebracht. Naast de effectieve aantallen in elke cel, wordt ook telkens het verwachte aantal berekend. Dat is het aantal respondenten dat in die cel verwacht wordt wanneer er geen samenhang zou zijn tussen 'daderschap' en 'slachtofferschap'. Hoe groter het verschil tussen het effectieve aantal en het verwachte aantal, hoe meer uitgesproken het verband tussen beide variabelen is.

Deze tabellen laten uitgesproken verschillen zien tussen de verwachte en de effectieve aantallen. Om te bepalen in welke mate deze verschillen ook significant zijn (en we met andere woorden ook kunnen besluiten dat daders effectief vaker het slachtoffer worden dan niet-daders), wordt in de onderstaande tabellen de chi-kwadraat (X^2) en

odds ratio berekend, wat een indicatie geeft van de verhouding tussen daders en niet-daders in de kans om slachtoffer te worden.

Tabel 5.10. Kruistabel daderschap wapendracht en slachtofferschap bedreiging met wapen.

		Geen slachtoffer	Slachtoffer	Totaal
Geen dader	Aantal	3411	115	3526
	Verwachte aantal	3377,7	148,3	3526
Dader	Aantal	51	37	88
	Verwachte aantal	84,3	3,7	88
Totaal	Aantal	3462	152	3614

Tabel 5.11. Kruistabel slachtofferschap en daderschap fysiek geweld.

		Geen slachtoffer	Slachtoffer	Totaal
Geen dader	Aantal	3336	140	3476
	Verwachte aantal	3309,7	166,3	3476
Dader	Aantal	107	33	140
	Verwachte aantal	133,3	6,7	140
Totaal	Aantal	3443	173	3616

Tabel 5.12. X^2 en odds ratio van daderschap en slachtofferschap.

	X^2	Odds ratio
Wapendracht/bedreiging met wapen	320,5***	21,52
Fysiek geweld	112,8***	7,35

*** $p < 0,001$

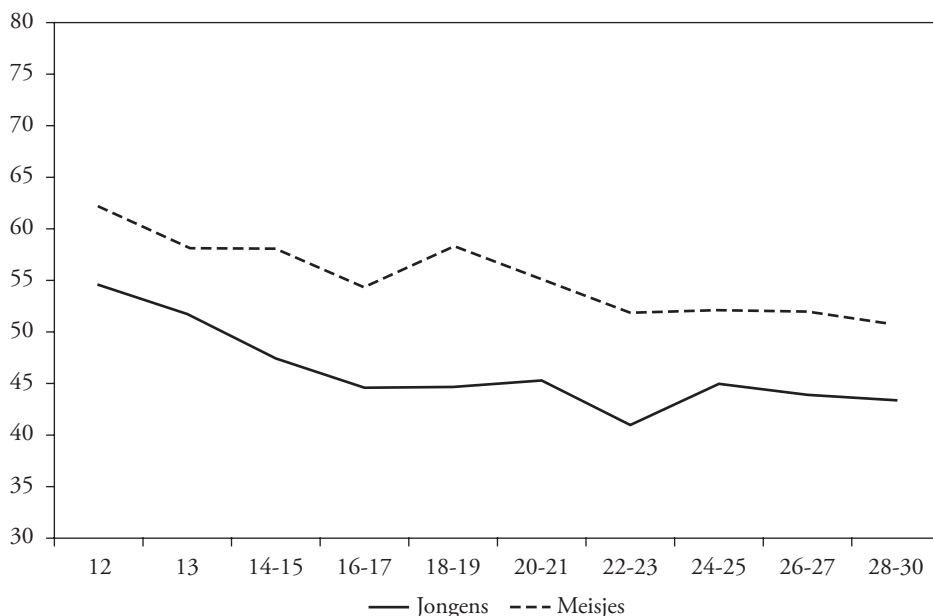
De X^2 -test toont aan dat er voor beide feiten een sterke en significante samenhang gevonden kan worden. Op basis van de odds ratio's kunnen we daarenboven concluderen dat jongeren die aangeven dat ze minstens eenmaal een wapen bij zich droegen 21,52 keer meer kans hebben om zelf bedreigd te zijn met een wapen dan respondenten die nooit een wapen bij zich droegen. Daders van fysiek geweld hebben 7,35 keer meer kans om ook het slachtoffer van fysiek geweld te worden dan jongeren die zelf geen fysiek geweld hebben gepleegd.

Naast de eerder geformuleerde vaststelling dat daders en slachtoffers dezelfde 'sociale karakteristieken' (wat betreft leeftijd en geslacht) hebben, blijkt er ook op het individuele niveau een duidelijke relatie te bestaan tussen dader- en slachtofferschap: jongeren die aangeven dat ze een wapen bij zich gedragen hebben of fysiek geweld gepleegd

hebben, zijn tegelijkertijd ook vaker het slachtoffer van deze delicten geworden dan jongeren die deze delicten niet gepleegd hebben.

5.2.3 Onveiligheidsgevoelens

Figuur 5.15. Evolutie van het onveiligheidsgevoel per leeftijd en geslacht (gemiddelde scores op de schaal).

Bron: JOP-monitor 2.

Naast het daderschap en het slachtofferschap van objectieve onveiligheid is het ook nuttig om stil te staan bij de subjectieve component van onveiligheid, met name de beleving van onveiligheid bij jongeren. In zowel de JOP-monitor als de Veiligheidsmonitor wordt de onveiligheidsbeleving (bij jongeren) bevraagd. Een belangrijke nuance is echter dat de bevraging van dit onveiligheidsgevoel fundamenteel verschillend is tussen enerzijds de JOP-monitor en anderzijds de Veiligheidsmonitor. De resultaten die we in wat volgt beschrijven, kunnen dus niet zonder meer vergeleken, laat staan gelijkgesteld worden.

Het onveiligheidsgevoel wordt in de JOP-monitor bevraagd aan de hand van een schaal bestaande uit acht items die peilen naar de beleving van onveiligheid.²¹ Bovendien kunnen de drie componenten van het onveiligheidsgevoel – de cognitieve, affectieve en gedragsmatige dimensie – geïdentificeerd worden. Voor elk van de acht uitspraken moesten de respondenten aangeven in welke mate ze er al dan niet akkoord mee gingen,

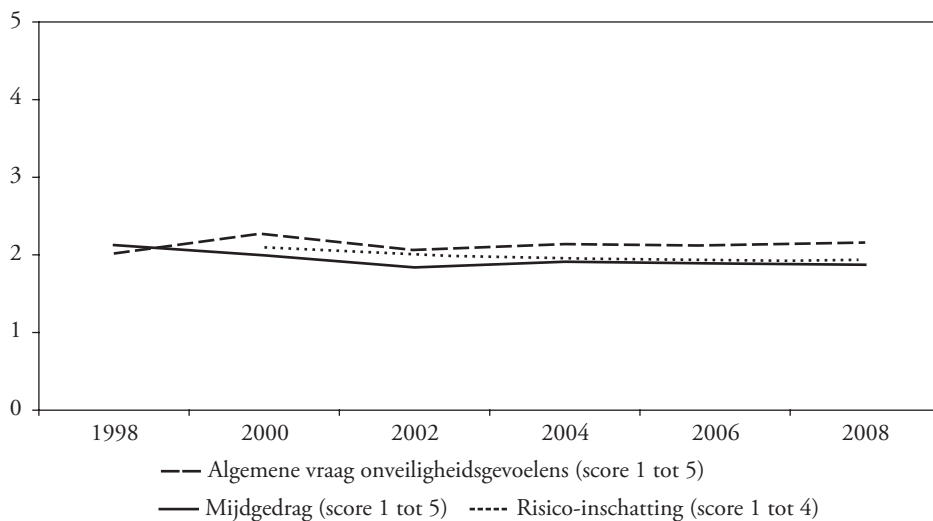
gaande van ‘helemaal niet akkoord’ tot ‘helemaal akkoord’. Hoewel de afzonderlijke frequentieverdelingen van de verschillende items op zich ook een bepaalde relevantie bezitten, gaat onze interesse hier veeleer uit naar het achterliggende theoretische construct – het onveiligheidsgevoel. Aan de hand van een factoranalyse blijkt dat er inderdaad sprake is van een achterliggend construct. Dit laat toe om de antwoorden op de verschillende items samen te tellen en zo de nieuwe, latente variabele ‘onveiligheidsgevoelens’ te creëren.

Figuur 5.15 toont aan dat de gemiddelde score op de schaal die peilt naar onveiligheidsgevoelens zowel bij jongens als bij meisjes geleidelijk afneemt doorheen de verschillende leeftijdsgroepen. Met het ouder worden lijken jongeren zich dus progressief minder onveilig te voelen. Deze daling doet zich vooral tussen twaalf en vijftien jaar voor, erna is er eerder sprake van een stabilisering. Bovendien blijkt dat op alle bevaagde leeftijden meisjes zich onveiliger voelen dan jongens.

Ook de Veiligheidsmonitor brengt het onveiligheidsgevoel in beeld, zij het op een fundamenteel andere manier. In de betreffende module is een algemene vraag naar het onveiligheidsgevoel (‘Gebeurt het dat u zich onveilig voelt?’) opgenomen, naast een schaal rond ‘mijddgedrag’ op basis van vier items (met vijf antwoordcategorieën: ‘altijd’, ‘vaak’, ‘soms’, ‘zelden’ en ‘nooit’), en een schaal – opnieuw op basis van vier items – die de subjectieve ‘risico-inschatting’ op slachtofferschap van vier misdrijven (‘inbraak waarbij iets gestolen wordt’, ‘lichamelijk geweld of dreiging met lichamelijk geweld’, ‘diefstal zonder geweld of dreiging’, en ‘een misdrijf in het verkeer’) meet met vier antwoordcategorieën gaande van ‘heel groot risico’ tot ‘heel klein risico’. In zekere zin kan men stellen dat de algemene vraag eerder de affectieve of emotionele component van de beleving van onveiligheid vat. De vragen naar mijddgedrag leunen logischerwijs aan bij de gedragsmatige component, en de vragen naar de risico-inschatting op slachtofferschap vertegenwoordigen eerder de cognitieve component van onveiligheidsbeleving. Op basis van een factoranalyse werd voor beide laatste schalen, mijddgedrag en risico-inschatting, een nieuwe variabele (somscore teruggebracht op de oorspronkelijke schaal) geconstrueerd.

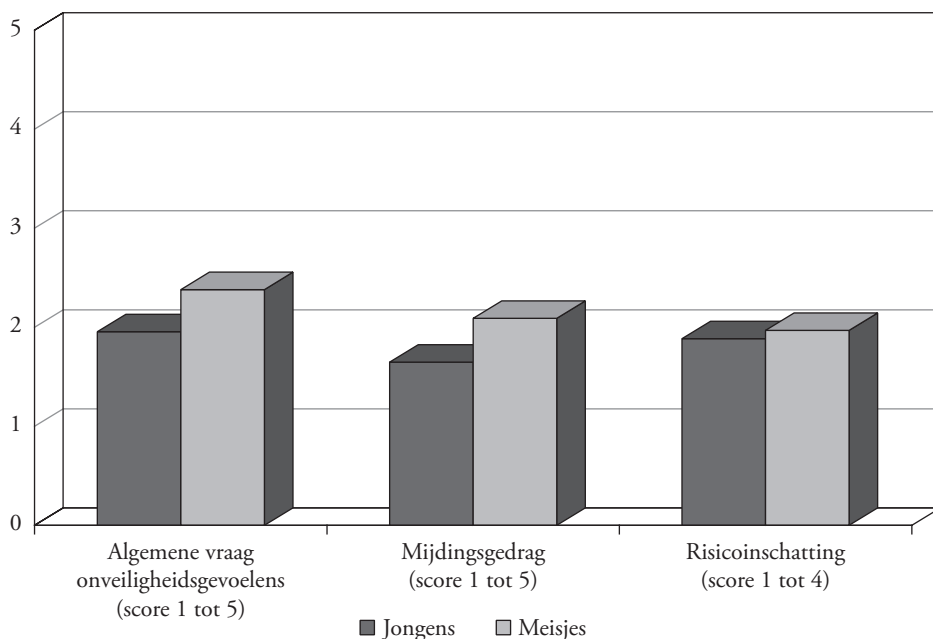
Figuur 5.16 laat zien dat het onveiligheidsgevoel zoals gemeten in de Veiligheidsmonitor, zowel met betrekking tot de cognitieve, affectieve als gedragsmatige component, sedert de afname in 1998 niet meteen een duidelijke stijging of daling vertoont. Meer zelfs, de gemiddelde scores op de algemene vraag, de vragen naar mijddgedrag en de vragen naar risico-inschatting vertonen een opvallend vlak verloop tussen 1998 en 2008. Wanneer met betrekking tot de afname van de Veiligheidsmonitor in 2008 het verschil tussen jongens en meisjes van naderbij bekeken wordt (figuur 5.17), dan zien we een bevestiging van de literatuur: zowel voor de algemene vraag naar onveiligheidsgevoelens, als voor de samengestelde scores voor mijddgedrag en risico-inschatting, zien we dat de gemiddelde score bij de meisjes significant hoger ligt dan bij de jongens.

Figuur 5.16. Gemiddelde score op de algemene vraag naar onveiligheidsgevoelens, de schaal voor mijdgedrag en de schaal voor risico-inschatting.

Bron: Veiligheidsmonitor 1998-2008.

Figuur 5.17. Gemiddelde score op de algemene vraag naar onveiligheidsgevoelens, de schaal voor mijdgedrag en de schaal voor risico-inschatting, per geslacht

Bron: Veiligheidsmonitor 2008.

5.3 Welke jongeren zijn vader of slachtoffer van geweld?

In deze paragraaf wordt nagegaan hoe jongeren verschillen in hun ervaringen met geweld. Hier gaan we met andere woorden nog een stap verder in onze analyses. Terwijl de voorgaande paragrafen voornamelijk beperkt bleven tot meer algemene en beschrijvende bevindingen van de prevalentie van vader- en slachtofferschap en het onveiligheidsgevoel, en de verdeling van beide fenomenen onder jongeren op basis van leeftijd en geslacht, willen we in dit gedeelte op zoek gaan naar risicofactoren van zowel vader- als slachtofferschap op het individuele niveau. Het is met andere woorden onze bedoeling om die factoren bloot te leggen die de kans op vaderschap en slachtofferschap van geweld verhogen of beperken. Hiervoor maken we gebruik van de data verkregen via de tweede JOP-monitor.

In het algemeen kiezen we ervoor om te werken met de leeftijdsgroep van 14-tot 25-jarigen. Alhoewel deze leeftijdsgroep vaak als een homogene groep wordt beschouwd, heeft het geen betoog dat deze categorie jongeren omvat die zich op heel verschillende momenten in hun levensloop bevinden. Zo bevat deze leeftijdsgroep niet alleen jongeren die naar het secundair onderwijs gaan en nog thuis wonen, maar ook jongeren die hoger onderwijs volgen (en eventueel op kot zitten) of jongeren die niet meer schoolgaand zijn, werken, zelfstandig wonen en getrouwd zijn. Het feit dat binnen deze leeftijdscategorie individuen met zeer verschillende leefwerelden opgenomen zijn, kan mogelijk de relatieve impact van bepaalde variabelen beïnvloeden.

5.3.1 *Voorspellende factoren van vaderschap*

In eerste instantie wordt nagegaan in hoeverre een aantal factoren het vaderschap van fysiek geweld en/of wapendracht kunnen voorspellen. Omwille van de afhankelijke variabelen en de relatief kleine aantallen van vaders, hebben we ervoor gekozen om beide geweldsgerelateerde feiten, met name het plegen van fysiek geweld en het al dan niet bij zich dragen van een wapen tijdens het afgelopen jaar, samen te nemen en een nieuwe variabele te construeren. Hierdoor komen in de ene groep die respondenten die geen van beide geweldsgerelateerde feiten hebben gemeld; in de andere groep komen dan diegenen die minstens één van beide bevraagde feiten gepleegd hebben. Door het dichotome karakter van de afhankelijke variabele werken we in wat volgt met een meervoudige logistische regressie. Er zullen verschillende sets van variabelen in de analyse mee opgenomen worden, waarvan verwacht kan worden dat ze als risicofactor voor gewelddadig gedrag fungeren.

Tabel 5.13. Percentage al dan niet dader van geweldgerelateerde feiten bij 14- tot 25-jarigen (JOP-monitor 2).

Geen dader (N = 2262)	92,9
Dader van één feit (N = 146)	6,0
Dader van twee feiten (N = 27)	1,1

Zoals reeds aangehaald wordt deze variabele gehercodeerd en worden de laatste twee categorieën samengenomen. Hierdoor creëren we een nieuwe variabele ‘al dan niet dader van een geweldgerelateerd feit’, bestaande uit twee groepen: de niet-plegers (N = 2262, 92,9%) en de plegers (N = 173, 7,1%).

Op basis van de literatuuranalyse eerder in dit boek werden een aantal variabelen geselecteerd.²² Die worden opgenomen in de multivariate analyses om de mogelijke invloed ervan op het al dan niet daderschap van geweldgerelateerde feiten na te gaan. De variabelen zullen niet tegelijkertijd ingebracht worden; we kiezen daarentegen voor een stapsgewijze opname van verschillende blokken van variabelen. Deze manier van werken laat toe om de relatieve belangrijkheid van elk blok bloot te leggen. Hierdoor krijgen we niet enkel een zicht op de vraag welke variabelen al dan niet daderschap voorspellen, maar ook de relatieve kracht waarmee de betreffende variabelen hierin slagen.

✓ Achtergrondvariabelen

In eerste instantie wordt een blok met traditionele sociodemografische indicatoren opgenomen. Geslacht (man versus vrouw), leeftijd, onderwijsvorm/opleidingsniveau, een welvaartsindicator²³ en de verstedelijkingsgraad van de woonomgeving²⁴ behoren tot dit verklaringsblok.

✓ Gezinsgerelateerde variabelen

Een tweede groep omvat de gezinsgerelateerde variabelen. Een eerste variabele die we opnemen is objectief van aard en verwijst naar de familiale situatie en of de ouders al dan niet gescheiden zijn. In de literatuur wordt dit vaak als een belangrijke stressfactor in het leven van jongeren genoemd. Daarnaast worden ook een aantal meer subjectieve variabelen opgenomen, zoals de responsiviteit van de moeder en de vader, en de mate van opvolging door de ouders. Het is belangrijk hierbij te vermelden dat het telkens gaat om de perceptie van de jongere zelf, en niet om een ‘objectieve’ maat.

Er wordt met andere woorden aan de jongeren gevraagd om de relatie met hun vader en moeder te beoordelen en de mate waarin zij controle door hun ouders ervaren.

✓ Vrijtijdsbesteding en peergerelateerde variabelen

Ook aan de peergroup wordt een belangrijke rol toegedicht in het ontstaan van delinquent gedrag bij jongeren. Peers nemen tijdens de adolescentie in toenemende mate een centrale plaats in de leefwereld van jongeren in. Zoals in het literatuurgedeelte reeds aan bod kwam, kennen verschillende theorieën een cruciale plaats toe aan de peergroup in het ontstaan van delinquent gedrag tijdens de adolescentie.

De vrijetijdsbesteding van de jongere, een variabele die sterk samenhangt met de peergroup, kan ook een belangrijke invloed op het ouderschap uitoefenen. In de JOP-monitor kregen de respondenten een lijst van meer dan twintig activiteiten voorgelegd waarbij ze moesten aangeven hoe frequent ze deze uitoefenden (gaande van 'nooit' tot 'elke dag'). Een factoranalyse gaf aan dat vijf vrijetijdspatronen geïdentificeerd konden worden. Twee ervan nemen we op in deze analyses. Een eerste is een 'uitgaansgericht vrijetijdspatroon', dat activiteiten zoals op café gaan, naar een fuif gaan en dergelijke omvat. Een tweede betreft een 'digitaal vrijetijdspatroon', dat activiteiten omvat die betrekking hebben op internetgebruik. We gaan ervan uit dat dergelijke jongeren vaker hun (vrije) tijd doorbrengen voor de pc en zich minder buitenshuis begeven.

✓ Schoolgerelateerde variabelen

Een derde belangrijk socialiserend milieu, dat vooral vanuit de sociale bindingen-benadering een centrale rol toegedicht krijgt, is de school. Het schoolse milieu wordt vanuit deze benadering immers gezien als een cruciaal milieu waar het individu al dan niet sociale banden ontwikkelt. Ook hier maken we een opsplitsing tussen objectieve en subjectieve variabelen. Als objectieve indicator wordt schools succes opgenomen, wat geoperationiseerd wordt als 'al dan niet meerdere malen een jaar overgedaan in het secundair'. Als subjectieve indicatoren worden de schoolbeleving en de beleving van de relatie met leerkrachten opgenomen.

✓ Daderschap van andere delicten

Het is interessant om na te gaan of delinquent gedrag een 'contaminerend' effect heeft, en of met andere woorden daderschap van eigendomsgerelateerde delicten ook als een voorspeller fungeert voor het stellen van de hier opgenomen geweldgerelateerde feiten.

✓ Zelfbeeld

Deze variabele bevindt zich meer op het psychologische niveau en is een indicator van het persoonlijke zelfwaardegevoel van het individu. Ook deze variabele wordt veelvuldig in verband gebracht met ouderschap. Over de richting van het verband bestaat evenwel geen eenduidigheid.

Tabel 5.14. Stapsgewijze logistische regressie, al dan niet dader van een geweldgerelateerd delict.

Factoren	Exp (B) Model 1	Exp (B) Model 2	Exp (B) Model 3	Exp (B) Model 4
Leeftijd	0,965	0,953	0,967	0,904
Geslacht (ref. cat. man)	0,199***	0,219***	0,175***	0,153***
Onderwijsvorm/opleidingsniveau (ref. cat. bso)				
aso	0,316***	0,273***	0,290***	0,293***
tso	0,680	0,606*	0,721	0,551
Verstedelijkingsgraad (ref. cat. stedelijke buurt)	1,38	1,51	1,58	1,48
Welvaartsindicator	1,05	1,05	1,34	1,28
Daderschap eigendomsdelict(en) (ref. cat. geen dader)	4,42***	4,21***	4,14***	2,95***
Responsiviteit moeder		0,986**	0,990	0,985*
Responsiviteit vader		1,01	0,995	0,998
Opvolging door ouders		0,998	1,00	0,996
Gezinssituatie (ref. cat. ouders niet gescheiden)		0,683	0,714	0,812
Schools succes (ref. cat. maximaal één keer gebist)			1,38	2,04
Schoolbeleving			0,995	0,991
Relatie met leerkrachten			1,01	1,01
Digitaal vrijetijdspatroon				0,713*
Uitgaansgericht vrijetijdspatroon				1,55**
Zelfwaardegevoel				0,979*
Nagelkerke R	0,212	0,222	0,237	0,272

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Als de resultaten in tabel 5.14 bekeken worden, dan blijkt bij de achtergrondvariabelen geslacht een sterke 'voorspeller' te zijn. Zelfs wanneer rekening wordt gehouden met alle andere variabelen in het model, hebben mannen een aanzienlijk grotere kans

om geweldgerelateerde feiten te plegen dan vrouwen. Wat de (genoten) onderwijsvorm betreft, blijkt enkel dat jongeren uit het aso minder vaak feiten plegen dan jongeren uit het bso. De andere achtergrondvariabelen (leeftijd, woonbuurt en welvaart) blijken geen significante voorspellers te zijn. Daders van een eigendomsdelict hebben een grotere kans om geweldgerelateerde feiten te plegen, al vermindert de voorspellende kracht van deze variabele wanneer in het laatste model de variabelen met betrekking tot vrijetijdsbesteding geïntegreerd worden.

Opvallend is dat de twee volgende modellen, waarin respectievelijk gezins- en schoolgerelateerde variabelen opgenomen zijn, slechts in zeer beperkte mate de verklarende kracht van het model verhogen. Enkel de relatie met de moeder – een slechtere relatie voorspelt (in beperkte mate) ouderschap – blijkt significant te zijn. De andere gezinsvariabelen en de drie schoolgerelateerde variabelen hebben echter geen voorspellende waarde.²⁵

De variabelen met betrekking tot vrijetijdsbesteding blijken daarentegen wel belangrijke voorspellers van delinquent gedrag te zijn, en dit in de richting zoals verwacht werd. Hoe frequenter jongeren uitgaan en met vrienden optrekken, hoe groter de kans dat ze geweldgerelateerde feiten plegen. Jongeren die daarentegen aangeven dat ze frequent op het internet surfen (en dus wellicht vaker thuis zijn) blijken een lagere kans te hebben op delinquent gedrag. Ook het zelfwaardegevoel blijkt tot slot significant te zijn, waarbij een lager zelfwaardegevoel samenhangt met een grotere kans op ouderschap.

Samenvattend kunnen we stellen dat het geslacht van de jongeren (man), de genoten onderwijsvorm (bso in vergelijking met aso), hun eventueel ouderschap van eigendomsdelicten, en een uitgaansgerichte vrijetijdsrelatie een belangrijke voorspellende kracht hebben op het stellen van geweldgerelateerde feiten (fysieke geweldpleging of het dragen van een wapen). Ook andere factoren zoals de relatie met de moeder, een digitaal vrijetijdspatroon en het gevoel van zelfwaarde van de jongeren spelen een, zij het eerder beperkte, rol.

Aangezien de leeftijdsgroep van de 14- tot 25-jarigen vaak ten onrechte als een homogene groep wordt beschouwd ('de jeugd', 'de jongeren'), werden de bovenstaande analyses een tweede maal uitgevoerd, dit keer met een opsplitsing tussen de 14- tot 18-jarigen enerzijds en de 19- tot 25-jarigen anderzijds. Bij de 19- tot 25-jarigen worden de twee variabelen die een subjectieve inschatting van de relatie met leerkrachten en met de school in het algemeen meten uit de analyses weggelaten. Deze groep bevat immers een groot aantal jongeren die geen onderwijs meer volgen en die bijgevolg deze vragen ook niet hebben ingevuld. 'Genoten onderwijsvorm' en 'schools succes' werden daarentegen wel bevraagd bij de jongeren die geen onderwijs meer volgen, en worden bijgevolg ook opgenomen in het model.

Tabel 5.15. Logistische regressie, al dan niet dader van een geweldgerelateerd delict, in twee leeftijdsgroepen.

	14-18 jaar Exp (B)	19-25 jaar Exp (B)
Leeftijd	0,982	0,925
Geslacht (ref. cat. man)	0,148***	0,348**
Onderwijsvorm/opleidingsniveau (ref. cat. bso)		
aso	0,431*	0,324**
tso	0,608	0,663
Verstedelijkingsgraad (ref. cat. stedelijke buurt)	1,72	1,25
Welvaartsindicator	0,801	1,25
Daderschap eigendomsdelict(en) (ref. cat. geen dader)	4,40***	3,36***
Responsiviteit moeder	0,983*	0,997
Responsiviteit vader	1,01	0,988
Opvolging door ouders	0,996	0,985*
Gezinssituatie (ref. cat. ouders niet gescheiden)	0,973	0,462 (p = 0,062)
Schools succes (ref. cat. maximaal één keer gebist)	0,874	2,18 (p = 0,09)
Schoolbeleving	0,990	/
Relatie met leerkrachten	1,02	/
Digitaal vrijetijdspatroon	0,698*	0,785
Uitgaansgericht vrijetijdspatroon	1,78**	1,21
Zelfwaardegevoel	0,985	0,998
Nagelkerke R	0,311	0,224

* p < 0,05; ** p < 0,1; *** p < 0,001

In het algemeen zijn er geen uitgesproken verschillen wat betreft de voorspellende variabelen tussen de twee leeftijdsgroepen. Zowel geslacht, onderwijsvorm als daderschap van een eigendomsdelict zijn in beide groepen significante voorspellers. Zowel bij de 14- tot 18-jarigen als bij de 19- tot 25-jarigen blijken mannen, jongeren uit het bso (in vergelijking met het aso) en plegers van een eigendomsdelict een grotere kans te vertonen om geweldgerelateerde feiten te plegen. Toch zijn er ook enkele verschillen tussen beide groepen te vinden. Bij de gezinsfactoren blijkt de relatie met de moeder significant te zijn voor de jongste groep (hoe minder goed de relatie, hoe hoger de kans op geweldgerelateerde feiten). De mate van opvolging door de ouders is dan weer enkel voor de oudste groep van belang (hoe sterker de opvolging door de ouders, hoe lager de kans op geweldgerelateerde feiten). De schoolgerelateerde variabelen blijken geen invloed uit te oefenen. Bij de vrijetijdsvariabelen is ook weer een verschil terug te vinden. In de jongste groep fungeert een meer uitgaansgericht patroon als voorspeller

voor geweldgerelateerde feiten, terwijl jongeren die een meer digitaal patroon rapporteren een lagere kans hebben om dergelijke feiten te plegen. Beide vrijetijdspatronen blijken echter niet significant te zijn voor de oudste leeftijdsgroep.

5.3.2 *Voorspellende factoren van slachtofferschap*

Bij de keuze van de op te nemen verklarende variabelen laten we ons ook hier grotendeels leiden door de voorafgaande literatuuranalyse. Aangezien onderzoek naar risicofactoren van slachtofferschap bij jongeren vrijwel onbestaand is (zeker in vergelijking met het onderzoek naar voorspellende factoren van ouderschap) krijgen ook variabelen uit de brede leefwereld van jongeren een plaats in het model.²⁶ Wat de geselecteerde variabelen betreft, opteren we ervoor om met dezelfde indicatoren te werken als bij ouderschap, met één uitzondering: waar misschien verwacht zou worden dat we 'slachtofferschap van een eigendomsdelict' als onafhankelijke variabele invoeren, opteren we hier voor het ouderschap van geweldgerelateerde feiten. Deze keuze wordt ingegeven door de bovenstaande bevindingen dat dader- en slachtofferschap vrij sterk samen lijken te hangen. Via deze analyse kunnen we vervolgens nagaan in welke mate dit verband blijft bestaan wanneer een brede reeks van andere variabelen mee getoetst wordt.

Zoals op basis van de beschrijvende analyses verwacht kon worden, blijkt geslacht een belangrijke voorspeller te zijn: jongens lopen een grotere kans op slachtofferschap van een persoonsdelict dan meisjes. Ook leeftijd is significant: hoe ouder, hoe groter de kans op slachtofferschap. Wat de onderwijsvorm betreft, blijken jongeren uit het bso een grotere kans te hebben dan jongeren uit het aso. Dit effect is wel niet meer significant na controle voor de vrijetijdsvARIABLEN en het zelfwaardegevoel. Uit verdere analyses (niet mee opgenomen) blijkt dat het oorspronkelijke effect van de onderwijsvorm kan worden toegeschreven aan een verschil in zelfwaardegevoel. Jongeren uit het bso blijken een significant minder positief zelfwaardegevoel te rapporteren dan jongeren uit het aso. Jongeren die als dader bij geweldgerelateerde feiten betrokken zijn, blijken ook na controle op de andere variabelen, een (veel) grotere kans te hebben om zelf slachtoffer van een dergelijk delict te worden. Ook dit effect verkleint enigszins na inbreng van de vrijetijdsvARIABLEN, maar blijft sterk aanwezig.

Tabel 5.16. Percentage al dan niet slachtoffer van een geweldgerelateerd delict, bij 14- tot 25-jarigen (JOP-monitor 2).

	%
Geen slachtoffer (N = 2165)	90,0
Slachtoffer één geweldgerelateerd delict (N = 212)	8,8
Slachtoffer twee geweldgerelateerde delicten (N = 29)	1,2

Tabel 5.17. Stapsgewijze logistische regressie, al dan niet slachtoffer van een geweldgerelateerd delict.

Factoren	Exp (B) Model 1	Exp (B) Model 2	Exp (B) Model 3	Exp (B) Model 4
Leeftijd	1,052*	1,06*	1,13**	1,04*
Geslacht (ref. cat. man)	0,360***	0,370***	0,296***	0,233***
Onderwijsvorm/opleidingsniveau (ref. cat. bso)				
aso	0,586**	0,609*	0,562*	0,616
tso	0,762	0,710	0,712	0,821
Verstedelijkingsgraad (ref. cat. stedelijke buurt)	0,879	0,864	0,932	0,949
Welvaartsindicator	1,08	1,08	1,04	1,15
Daderschap geweldgerelateerde feiten (ref. cat. geen dader)	5,87***	5,78***	3,74***	3,06***
Responsiviteit moeder		0,996	1,01	1,01
Responsiviteit vader		0,996	0,993	0,993
Opvolging door ouders		1,01	1,01	1,01
Gezinssituatie (ref. cat. ouders nog samen)		0,911	0,648	0,500*
Schools succes (ref. cat. maximaal één keer gebist)			1,18	1,06
Relatie met leerkrachten			1,01	1,01
Schoolbeleving			0,987	0,990
Digitaal vrijetijdspatroon				0,995
Uitgaansgericht vrijetijdspatroon				1,93***
Zelfwaardegevoel				0,976**
Nagelkerke R	0,155	0,154	0,155	0,233

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p > .001$

Net zoals bij de analyses voor het daderschap, blijken ook hier de gezins- en schoolge-relateerde variabelen geen significante voorspellers van de kans op slachtofferschap te zijn. Opvallend is wel dat de gezinssituatie significant blijkt te worden na inbreng van de vrijetijdsvariabelen en het zelfwaardegevoel. Deze laatste groep variabelen blijkt bovendien wel een relatief belangrijke meerwaarde te bieden om de kans op slachtofferschap van een persoonsdelict te voorspellen. Jongeren met een meer uitgaansgericht vrijetijdspatroon hebben een grotere kans om slachtoffer te worden (het andere patroon blijkt niet significant) en ook een lager zelfwaardegevoel hangt samen met een hogere kans op slachtofferschap.

Naar analogie met de analyses voor daderschap, wordt ook hier een opsplitsing in twee leeftijdsgroepen gemaakt. Wat de verdeling tussen slachtoffers en niet-slachtoffers betreft, geeft dit de volgende resultaten (tabel 5.18).

Tabel 5.18. Percentage slachtoffers en niet-slachtoffers, in twee leeftijdsgroepen.

	Geen slachtoffer	Slachtoffer
14-18 jaar	91,3 (N = 1077)	8,7 (N = 103)
19-25 jaar	88,7 (N = 1087)	11,3 (N = 138)

Er vallen enkele verschillen vast te stellen wat betreft de voorspellende factoren van de kans op slachtofferschap van een persoonsdelict tussen enerzijds 14- tot 18-jarigen en anderzijds 19- tot 25-jarigen. Zowel geslacht als leeftijd blijken gelijkaardige effecten te hebben, al lijkt de voorspellende waarde van geslacht sterker in de jongste leeftijdsgroep. De genderkloof is hier, zelfs na controle op de andere variabelen, met andere woorden meer uitgesproken dan in de oudste groep. Daderschap van een persoonsdelict is in beide groepen een voorspeller van slachtofferschap, maar dit effect speelt veel sterker bij de 19- tot 25-jarigen, waar daders van een persoonsdelict tien keer meer kans hebben om slachtoffer te worden dan niet-plegers. Dit is een sterk en zeer opvallend verband, maar verklaringen voor dit opmerkelijke effect zijn niet onmiddellijk beschikbaar.

Bij de gezinsvariabelen blijkt er een tegengesteld effect uit te gaan van de mate van ouderlijke opvolging: terwijl een sterkere opvolging door de ouders bij de 14- tot 18-jarigen met een iets hogere kans op slachtofferschap samenhangt, voorspelt dit bij de oudere leeftijdsgroep juist een iets lagere kans op slachtofferschap. Daarnaast blijkt ook dat in deze oudste groep het hebben van gescheiden ouders de kans om slachtoffer te worden voorspelt. Het voorspellend effect van een uitgaansgericht vrijetijdspatroon in beide groepen is analoog: hoe frequenter jongeren uitgaan en met vrienden rondhangen, hoe groter de kans om slachtoffer van een persoonsdelict te worden. Het effect van het zelfwaardegevoel is tot slot eveneens in beide groepen gelijkaardig (hoewel het in de oudste groep net geen significant effect is): slachtofferschap van een persoonsdelict hangt bij beide groepen samen met een lager zelfwaardegevoel.

Tabel 5.19. Logistische regressie, al dan niet slachtoffer van een geweldgerelateerd delict, in twee leeftijdsgroepen.

	14-18 jaar Exp (B)	19-25 jaar Exp (B)
Leeftijd	0,142*	0,864*
Geslacht (ref. cat. man)	0,177***	0,447**
Onderwijsvorm/opleidingsniveau (ref. cat. bso)		
aso	0,589	0,913
tso	1,06	0,891
Verstedelijkingsgraad (ref. cat. stedelijke buurt)	1,35	0,854
Welvaartsindicator	1,01	1,19 (p = ,10)
Daderschap geweldgerelateerde feiten (ref. cat. geen dader)	1,97*	10,47***
Responsiviteit moeder	0,999	1,01
Responsiviteit vader	0,997	0,998
Opvolging door ouders	1,02*	0,984*
Gezinssituatie (ref. cat. ouders niet gescheiden)	1,05	0,428*
Schools succes (ref. cat. maximaal één keer gebist)	2,05	1,34
Schoolbeleving	1,01	/
Relatie met leerkrachten	1,01	/
Digitaal vrijetijdspatroon	1,06	0,896
Uitgaansgericht vrijetijdspatroon	1,73***	1,59***
Zelfwaardegevoel	0,966**	0,985 (p = 0,065)
Nagelkerke R	0,259	0,257

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001

5.4 Conclusie

Samenvattend kunnen we stellen dat, wat de beschrijvende analyses betreft, het daderschap van geweldgerelateerde feiten duidelijke overeenkomsten vertoont met de literatuur en ander (internationaal) zelfrapportageonderzoek: op basis van de JOP-monitor zien we dat het aantal Vlaamse jongeren – en dat zijn in hoofdzaak jongens – dat zich engageert in geweldgerelateerde feiten ('fysiek geweld' en 'wapendracht') zeer beperkt blijft. Uitgezet per leeftijd valt vervolgens op – en ook dit komt overeen met de literatuur – dat er zich een piek voordoet rond de leeftijd van 16-17 jaar voor 'fysiek' geweld'. Voor wapendracht ligt deze leeftijdspiek wat later. Ook het slachtofferschap van geweldgerelateerde feiten blijft onder jongeren in Vlaanderen relatief

beperkt. Wanneer echter wordt opgesplitst per geslacht en leeftijd, dan valt niettemin op dat het slachtofferschap van bepaalde geweldgerelateerde delicten – bijvoorbeeld ‘bedreiging met lichamelijk geweld’ – voor specifieke groepen – andermaal de jongensgroep, in de leeftijdscategorie 18-21 jaar – een stuk hoger ligt dan de ‘gemiddelde’ cijfers. Het feit dat hogere prevalenties van zowel ouderschap als slachtofferschap zich concentreren binnen dezelfde categorieën van geslacht en leeftijd (jongens, 16-21 jaar), komt overeen met het in de literatuur geformuleerde verband tussen ouderschap en slachtofferschap.²⁷ Dit wordt overigens op basis van de analyses van de JOP-monitor minstens ten dele bevestigd.

Het onderzoek op basis van secundaire analyses van de JOP-monitor, laat zich het best samenvatten aan de hand van de in de literatuur aan bod gekomen grote verklarende blokken.

De verklarende variabelen die in de secundaire analyses werden opgenomen, bevonden zich hoofdzakelijk op het niveau van het gezin en de school- en peercontext.²⁸ Uit de analyses blijkt dat wat de gezinsvariabelen betreft enkel de relatie met de moeder van belang is: een slechtere relatie met de moeder hangt samen met een hogere kans op delinquent gedrag. Of de ouders al dan niet gescheiden zijn is, in tegenstelling tot wat men misschien zou verwachten, van geen belang. Opvallend is ook dat de mate van opvolging door de ouders niet significant blijkt, hoewel dat op basis van de bespreking van de relevante theorieën en eerder onderzoek wel kon worden verwacht.

De schoolgerelateerde variabelen krijgen in criminologische theorievorming en onderzoek vaak een belangrijke rol toegekend als risicofactor, maar blijken op basis van deze analyses niet significant samen te hangen met geweldgerelateerde feiten. Geen van de opgenomen factoren – schoolbeleving, relatie met leerkrachten en schools falen – vertoont een relatie met het stellen van geweldgerelateerd gedrag. Een mogelijke verklaring hiervoor kan liggen in het ontbreken van factoren op het niveau van de school zelf. Variabelen die peilen naar de schoolcultuur, het schoolklimaat, enzovoort zijn niet beschikbaar, maar kunnen potentieel wel een belangrijke verklaring bieden voor verschillen in de kans op delinquentie.

De opgenomen peergroepgerelateerde factoren ten slotte (hier ingevuld als vrijetijdsbesteding) helpen wel om de kans op ouderschap te voorspellen. Zoals kon worden verwacht, bleek inderdaad dat jongeren die frequenter uitgaan en samenkomen met vrienden in de publieke ruimte een grotere kans hebben om geweldgerelateerd gedrag te stellen. Jongeren die daarentegen eerder een vrijetijdspatroon hebben dat zich vooral binnenshuis afspeelt (digitaal vrijetijdspatroon) hebben een lagere kans op delinquent gedrag. Het feit dat geweld veeleer in groep wordt gepleegd en vooral lijkt voor te komen tijdens ‘risicovolle vrijetijdsbestedingen’, wordt door de bovenstaande analyses enigszins bevestigd. Bovendien wordt gesuggereerd dat deze factoren vooral

belangrijk zijn bij de leeftijdsgebonden delinquentie tijdens de adolescentie. Het feit dat de invloed van een uitgaansgericht vrijetijdspatroon in deze studie enkel bij de 14- tot 18-jarigen significant is, kan hierdoor verklaard worden.

Rest ons een laatste punt, wat meteen de brug slaat met het volgende hoofdstuk van dit boek. Het empirisch onderzoek en de secundaire analyses in dit deel hebben zich georiënteerd op een onderzoekstraditie met een belangrijke kwantificerende inslag. Alhoewel we overtuigd zijn van het belang en de plaats van dergelijke kwantitatieve benaderingen, stuit zo'n benadering op een aantal plaatsen ook op de grenzen van een kwantitatief paradigma. Bij het formuleren van de conclusies van dit hoofdstuk komen meermaals vragen naar voren die neigen naar een eerder kwalitatieve benadering van het thema. Men kan zich in dat opzicht terecht afvragen of het wel gezond is om bijna exclusief naar cijfers en statistieken te verwijzen om meer inzicht te verwerven in complexe fenomenen en concepten zoals delinquentie, geweld en onveiligheid. Binnen de sociaalwetenschappelijke methodologie heeft men het wat dat betreft al langer over de meerwaarde van triangulatie of multi-method-benaderingen. In het volgende hoofdstuk laten we in dat opzicht de jongeren zelf aan het woord: we staan stil bij de inhoud en betekenis die jongeren zelf geven aan geweld, en hun beleving en ervaringen met geweld.

HOOFDSTUK 6.

BELEVING VAN GEWELD BIJ JONGEREN

De vraag wat geweld betekent, is problematischer geworden in de laatmoderne cultuur.¹ De literatuur toont aan dat de publieke perceptie van geweld door jongeren gebaseerd is op onwetendheid en onnodige angst voor de bedoelingen en intenties van jongeren. ‘Jongeren in problemen’ worden vervolgens meer en meer omschreven als ‘problematische jongeren’, en hun visie en standpunten worden vaak over het hoofd gezien in wetenschappelijk onderzoek en beleidsbeslissingen. Jongeren komen in hoofdzaak vaak in het nieuws als ‘probleemveroorzakers’, maar daarnaast worden ze ook vaak het slachtoffer van geweld en criminaliteit, wat selectiever belicht wordt in de media. De toenemende erkenning dat geweld binnen de samenleving een probleem is, heeft geleid tot een toename van wetenschappelijk onderzoek naar slachtoffers en daders van geweld. De vraag blijft echter welke betekenissen jongeren zelf geven aan het geweldsfenomeen. Luisteren naar hoe jongeren praten over geweld maakt het mogelijk om de betekenisverlening van jongeren aan geweld te verkennen. Veel onderzoekers focussen op het zoeken naar verklaringen van geweld in de biologische, psychologische of sociale achtergrond van daders en slachtoffers, maar wat geweld werkelijk betekent voor jongeren, blijft onduidelijk. Door jongeren over geweld aan het woord te laten, stellen we ons expliciet als doel om dit onderbelichte aspect van geweld bij jongeren na te gaan. *“We must simply listen to what young people themselves have to say when making sense of their own lives”.*²

Geweld op en door jongeren vanuit het perspectief van de jongeren is immers een weinig onderzocht fenomeen.³ Waar in het criminologisch onderzoek veel aandacht uitgaat naar de aard, prevalentie en achtergronden van geweld gepleegd door jongeren, is er veel minder aandacht voor de perceptie van geweld door jongeren. Nochtans kan verwacht worden dat de stem van jongeren andere accenten kan leggen in het debat over jongerengeweld. Onze interesse in dit boek gaat niet primair uit naar de vragen hoeveel jongeren hoe vaak geweld plegen en welke jongeren geweld plegen, maar richt zich ook op de vraag hoe jongeren geweld definiëren, nader omschreven geweldsituaties beschrijven en wat hun houding tegenover geweld en geweldsituaties

is. Het perspectief van de jongeren wordt met andere woorden mee in het debat getrokken en een centrale plaats verleend.

Er is tot nu toe weinig geweten over de subjectieve beleving van geweld door jongeren, zowel vanuit dader- als slachtofferperspectief. Het doel van dit hoofdstuk is aldus explorerend, waarbij we tot inzichten proberen te komen over de subjectieve beleving van geweld door jongeren zelf. Hiervoor werd gebruikgemaakt van focusgroepen. In focusgroepen worden jongeren expliciet uitgenodigd om naar elkaar te luisteren en op elkaars antwoorden in te gaan. Doordat zij ervaringen uitwisselen, gevoelens delen en van mening verschillen, is elke focusgroep, elk luisterproces, een interactief denkproces over geweld. Op deze manier krijgen jongeren de gelegenheid om te spreken over hun leven, en kunnen we op een efficiëntere manier oorzaken en oplossingen ontdekken inzake hun visie op geweld.

In een eerste paragraaf wordt een overzicht gegeven van de literatuur rond beleving van geweld bij jongeren. Eerder werd vermeld dat hierover weinig onderzoek verricht is en dat het aldus een ‘onderbelicht aspect’ is in de studie naar jongerengeweld. Alvorens in te gaan op ons onderzoek, is het belangrijk na te gaan wat er al geweten is rond de beleving en houding van jongeren ten opzichte van geweld. In de tweede paragraaf worden de gebruikte onderzoeksmethode en steekproef toegelicht, en de resultaten weergegeven.

6.1 Een onderbelicht aspect

De stem van jongeren is belangrijk om andere accenten te leggen in het debat over jongerengeweld. In deze paragraaf geven we een kort overzicht van enkele studies die de beleving van geweld bij jongeren centraal hebben gesteld. Eerst conceptualiseren we de begrippen ‘houding’, ‘gedrag’ en ‘context’.

6.1.1 *Houding, gedrag en context*

✓ Houding

Houdingen zijn hypothetische constructen of verborgen variabelen die bepaald zijn door het interne waardensysteem van een persoon. Individuen ontwikkelen houdingen via een complex en selectief evaluatieproces, gebaseerd op cognitieve en affectieve reacties op levenservaringen.⁴ Houdingen kunnen vluchtig zijn of relatief blijvend, bestand tegen overredende invloeden en zijn in het geheugen niet geïsoleerd van andere houdingen en overtuigingen. Ze worden als het ware in het geheugen opgeslagen

als een associatief netwerk. Dit netwerk laat zien dat houdingen verweven zijn met andere houdingen en verbonden zijn met beelden, overtuigingen, emoties en ervaringen. Sommige houdingen zijn in het geheugen gemakkelijker op te roepen dan andere. Het geheugen bevat twee lagen van houdingen: de 'oppervlaktehoudingen' en de 'innerlijke' houdingen. 'Oppervlaktehoudingen' zijn voor individuen toegankelijker omdat ze sterker gerelateerd zijn aan bijvoorbeeld politieke of religieuze overtuigingen. Deze thema's worden meer bediscussieerd en er wordt vaker over nagedacht. De 'innerlijke' houdingen zijn minder toegankelijk.⁵ De sterkte van een houding heeft betrekking op haar bestendigheid in de tijd, haar tegenkanting tegen overredende invloeden, en haar impact op gedrag of op de verwerking van informatie, en kan erg verschillen. Een houding kan vervolgens ook geleid worden door de opinie van media en politici en wordt op deze manier gevormd door individuele waarden en attitudes enerzijds, in combinatie met de blootstelling aan media anderzijds.⁶

✓ Incongruentie tussen houding en gedrag

Tijdens de adolescentieperiode lijkt geweld een 'normaal' verschijnsel, dat zich zowel uitdrukt in daderschap als in slachtofferschap.⁷ Het is algemeen aanvaard dat houdingen een belangrijke invloed uitoefenen op gedrag, en dus ook op gewelddadig gedrag.⁸ Normatieve overtuigingen en opvattingen over geweld worden als belangrijke mechanismen gezien in de voortzetting van dergelijk gedrag op latere leeftijd.⁹ Vanuit een sociaal-cognitief perspectief beïnvloeden bepaalde attitudes en opvattingen de menselijke interacties. Verschillende studies hebben een verband gevonden tussen de perceptie van geweld als een prosociale handeling en het stellen van gewelddadig gedrag (al dan niet tegen peers). In het geval van geweld kan de overtuiging dat gewelddadig gedrag leidt tot de gewenste resultaten jongeren meer aanzetten tot het stellen van dergelijk antisociaal gedrag.¹⁰ Ook Bruynooghe, Noelanders & Opdebeeck¹¹ stellen dat er een statistisch significante samenhang is tussen opvattingen die geweld legitimeren en het gebruik van geweld, waardoor legitimaties als een risicofactor voor het gebruik van geweld geduid kunnen worden. Van San¹² ziet wel een oorzakelijk verband tussen opvattingen en gedragingen in verband met geweld: door legitimeringen te verschaffen, geeft de cultuur aan de individuen een motivatie om delicten te plegen. Omgekeerd blijkt ook dat jongeren die zowel ernstige als lichte delicten gepleegd hebben positief staan tegenover het gebruik van geweld.¹³ Maar, zegt Shapiro,¹⁴ als een jongere zich positief opstelt ten opzichte van geweld, betekent dit niet noodzakelijk dat hij/zij dergelijk gedrag pleegt of zal plegen; omgevingsfactoren en uitlokkende factoren spelen hierbij een belangrijke rol. Dit maakt duidelijk dat in de complexe sociale realiteit zelden een eenduidige congruentie bestaat tussen normen, houdingen en gedrag, zeker voor jongeren die zich in een overgangsfase bevinden tussen het 'kind zijn' en de (jong)volwassenheid.¹⁵

✓ Rol van de context

De beleving van geweld bij jongeren kan niet achterhaald worden door enkel de intentie en houding voor het plegen van geweld bij jongeren te onderzoeken. Iedereen die betrokken is bij een bepaalde gebeurtenis, namelijk dader(s), slachtoffer(s) en getuige(n), heeft een invloed op de betekenis van die gebeurtenis. De betekenisgeving aan een gewelddadige handeling is afhankelijk van interactionele, contextuele, culturele en sociale situationele factoren. Het is de interactie van deze situationele factoren die een bepaalde betekenis produceert.¹⁶ De transactionele of situationele benadering bekijkt gewelddadige gebeurtenissen als een interactie van motieven, percepties, en sociale attributen van de onmiddellijke omgeving. Deze benadering houdt rekening met zowel de motieven die individuen tot gewelddadige situaties brengen als de actuele situatie, namelijk het actueel gedrag dat plaatsvindt binnen de gewelddadige gebeurtenis. Terwijl de werkelijke inhoud en vorm van de gewelddadige handeling en de gevolgen daarvan belangrijk zijn, moet er ook rekening gehouden worden met contextuele invloeden. De context is van belang om geweld te begrijpen. De plaats van de handeling, de relatie tussen en de reactie van de betrokkenen, de waarschijnlijkheid van een interventie, en de beschikbaarheid en prevalentie van gedragsnormen zijn belangrijke mediators van betekenisgeving.¹⁷

6.1.2 *Jongeren over 'geweld'*

✓ Attitude ten aanzien van geweld

De Hogeschool Rotterdam en de Universiteit Antwerpen hebben een voorstudie gevoerd naar de opvattingen en ervaringen van jongeren tussen 12 en 16 jaar ten aanzien van geweld.¹⁸ Er werd aan jongeren uit Rotterdam en Antwerpen gevraagd om bepaalde geweldsvormen zoals vechten normatief te beoordelen aan de hand van, enerzijds 'verkeerd', 'een beetje verkeerd' en 'niet verkeerd', of anderzijds 'gewelddadig' en 'niet gewelddadig'. Uit de studie die werd gevoerd bij Antwerpse leerlingen blijkt dat de meerderheid van de jongeren geweld afkeurt, maar dat er ook een hoge mate van 'onverschilligheid' bij jongeren valt op te merken. Het pesten van klasgenoten vinden twee op drie leerlingen 'verkeerd', een kwart van de leerlingen vindt het een 'beetje verkeerd'. Bijna 40% vindt iemand uitschelden via internet een 'beetje verkeerd', ten opzichte van 27% die het 'niet verkeerd' vindt. Fysiek geweld wordt door jongeren als meer problematisch geacht dan psychisch geweld. Meer bepaald vinden zeven op tien jongeren het 'verkeerd', 20% vindt het een 'beetje verkeerd' en 7% ziet er geen problemen in. Deze hoge mate van 'onverschilligheid' ten aanzien van geweld kan verklaard worden vanuit het feit dat jongeren dagelijks worden geconfronteerd met geweldsituaties op school, op straat en via de media, zodat ze meer en meer 'vertrouwd' geraken met het geweldsfenomeen.¹⁹

De resultaten zijn te vergelijken met de bevindingen uit de Nederlandse²⁰ en Belgische²¹ afname van de ISRD 2 onder jongeren van 12 tot 15 jaar.²² In het Nederlandse onderzoek staat één op vijf jongeren positief tegenover geweld, terwijl een nog kleinere groep er zeer positief tegenover staat (2,6%). De meerderheid van de jongeren staat negatief tegenover geweld (55,6%) en 22% wijst geweld volledig af. Zowel in Nederland als in België werd een significant verband gevonden tussen de houding ten opzichte van geweld van jongeren en hun delictgedrag. Vooral de groep jongeren die zowel ernstige als lichte delicten pleegt, staat (zeer) positief ten opzichte van geweld. Daarnaast komt uit de studies duidelijk naar voren dat meisjes een significant negatievere houding hebben ten opzichte van geweld dan jongens.

✓ Jongens versus meisjes

Uit de literatuur blijkt dat jongens geweld vaker als aanvaardbaar percipiëren dan meisjes. Dat kan verklaren waarom ze ook een hogere kans hebben om zowel dader als slachtoffer van gewelddadig gedrag te worden.²³ Voor jongens is het 'normaal' om zichzelf te willen bewijzen door met anderen te vechten.²⁴ Bovendien zou het verklaard kunnen worden door de verschillen in culturele waarden- en normenpatronen: *“een jongen moet sterk en stoer zijn, een meisje zacht en zorgzaam”*.²⁵ Fysiek geweld is volgens jongens de belangrijkste vorm van 'geweld'.²⁶ Ook meisjes geven fysiek geweld als belangrijkste vorm aan, dit in tegenstelling tot het geweld waar zij hoofdzakelijk mee in aanraking komen.²⁷ Meisjes vullen het begrip 'geweld' wel breder in dan jongens, en noemen naast fysiek geweld ook verbaal geweld en vandalisme als vormen van geweld waar zij in aanraking mee komen.²⁸ Ook het pesten van anderen, racistische opmerkingen en seksistische uitspraken worden door meisjes sneller als geweld beschouwd dan door jongens.²⁹ Seksueel geweld en siblinggeweld vormen hier een uitzondering op: meisjes associëren seksueel misbruik vaak niet met de term 'geweld', en siblinggeweld wordt door hen eerder als 'normaal' beschouwd.³⁰

Roddels en beledigingen komen meer tot stand tussen 'vriendinnen' dan 'vrienden' – dit in tegenstelling tot het feit dat meisjes hun vriendschap met andere meisjes als 'het belangrijkste in hun leven' beschouwen. Verbaal geweld binnen een vriendschapsrelatie wordt door meisjes beschouwd als een krachtige katalysator voor fysiek geweld. Jongeren, en voornamelijk meisjes, hechten veel belang aan hun relaties met peers, maar uit onderzoek blijkt dat de meeste conflicten wel ontstaan binnen deze intieme relaties; de ene keer als dader, de andere keer als slachtoffer.³¹

Verbale conflicten lijken zich dus vaker te manifesteren in de leefwereld van meisjes, wat voor velen een bron van angst vormt.³² Uit de literatuur blijkt dat vrouwen een grotere 'angst voor criminaliteit' vertonen dan mannen. In hoofdzaak is dit toe te schrijven aan de hogere fysieke kwetsbaarheid van vrouwen, in vergelijking met

mannen: “(...) *women perceive themselves to be at greater risk (...) than do men, they are usually less able than men to defend themselves physically, and in each situation women are faced with the added possibility of being sexually assaulted*”.³³ ‘Angst voor criminaliteit’ is bij vrouwen net zoals ‘geweld tegen vrouwen’ ingebed, en kan niet los van elkaar worden gezien. ‘Fear of crime’ is met andere woorden steeds tot op zekere hoogte een fundamenteel en onvermijdelijk cultureel, genderbepaald concept.³⁴ Men spreekt bijgevolg niet geheel onterecht over ‘female fear’, en we moeten er derhalve ernstig rekening mee houden dat het concept ‘fear of crime’ een fundamenteel verschillende connotatie heeft.³⁵

Onderzoekers spreken over de ‘schaduwhypothese’³⁶: vrouwen vertonen in diverse situaties en bij de idee aan zeer uiteenlopende potentiële bedreigingen of gevaar meer ‘angst voor (elke vorm van) criminaliteit’ dan mannen, en dit omdat ook in die situaties voor vrouwen steeds een gevaar op seksueel geweld ‘loert’. *“In other words, sexual assault may ‘shadow’ other types of victimization among women. Rape may operate like a ‘master offense’ among women, (...) heightening fear reactions for other offenses*”.³⁷ Ferraro³⁸ stelt dat de ‘fear of crime’ bij vrouwen sterker is wanneer het situaties of delicten betreft waarbij een zekere face-to-face confrontatie met de dader waarschijnlijk lijkt, de zogenaamde ‘personal offenses’, en wanneer deze gepleegd worden door onbekenden in de publieke sfeer³⁹: *“the worst thing that could happen to a woman”*.⁴⁰ Om die redenen spreekt men over een ander angstcomplex of een vorm van ecologische kwetsbaarheid bij vrouwen.⁴¹ Deze ‘ecologische kwetsbaarheid’ kan het best worden gezien als een complexe mix van enerzijds een – in vergelijking met mannen – verhoogde fysieke kwetsbaarheid, en anderzijds een hogere sociale kwetsbaarheid. Dit vertaalt zich niet enkel in een hogere ‘angst voor criminaliteit’, maar ook in een verhoogde gevoeligheid en aandacht voor potentieel bedreigende situaties in de omgeving.⁴²

Geweld wordt door jongens en meisjes aldus verschillend gepercipieerd en moet dan ook anders geconceptualiseerd worden om deze twee verschillende groepen te benaderen. Naast het genderspect als belangrijke variabele verschillen jongeren ook van mening over de mogelijke oorzaken en functies van het geweldgebruik.

✓ Mogelijke oorzaken

In het onderzoek ‘Vrede in Vlaanderen’ dat gevoerd werd in opdracht van het Vlaams Vredesinstituut werd nagegaan hoe de Vlaamse bevolking aankijkt tegen geweld en oorlog.⁴³ Er werd gepeild naar de situaties waarin de Vlaming zelf geweld zou gebruiken aan de hand van zeven items. In tabel 6.1. staat het percentage jongeren, opgesplitst in drie leeftijdscategorieën, dat in de voorgelegde situatie geweld zou gebruiken.

Tabel 6.1. Aantal jongeren dat in de gegeven omstandigheden zelf geweld zou gebruiken, per leeftijd.

	15-18 jaar (N = 84)	19-24 jaar (N = 75)	25-30 jaar (N = 48)	p(X ²).
Als mijn partner of kinderen bedreigd worden	83,3	78,7	91,7	n.s.
Als ik persoonlijk fysiek bedreigd word of word aangevallen	75	80	87,5	n.s.
Als mijn persoonlijke bezittingen bedreigd worden	48,8	37,3	43,8	n.s.
Als men mij onrechtvaardig behandelt	27,4	12	16,7	0,043*
Als men mij of mijn naasten beledigt	22,6	10,7	10,4	0,062
Als ik heel erg boos ben	11,9	5,3	4,2	n.s.
Nooit	2,4	6,7	0	n.s.

n.s. = niet significant; $p < 0,10$; * $p < 0,05$

Bron: Vrede in Vlaanderen 2007.

Op basis van deze secundaire analyse stellen we vast dat meer dan acht op tien jonge Vlamingen geweld overweegt om zijn partner of zijn kinderen te beschermen, en twee derde overweegt ook geweld als ze zelf worden bedreigd of aangevallen. De overige voorgelegde situaties worden veel minder vermeld. Ook in andere studies komt naar voren dat jongeren het gebruik van geweld aanvaardbaar vinden wanneer het op zelfverdediging aankomt⁴⁴ en om familieleden te beschermen, bijvoorbeeld als er over hen geroddeld wordt.⁴⁵ Verbale en fysieke provocaties, onder andere tegen dierbare personen, vormen voornamelijk voor mannen een aanleiding voor een gewelddadige confrontatie. Volgens Davis & de Haan⁴⁶ voelen jongens en mannen zich bedreigd of aangevallen in hun mannelijke genderidentiteit. Geweld is dan een mogelijk middel om dit te herstellen. Uit de tabel blijkt bovendien dat, hoe ouder de jongeren, hoe minder snel zij geneigd zijn geweld te gebruiken, behalve als de partner of kinderen worden bedreigd.

Een ander motief om geweld te plegen is, volgens jongeren, een aantasting van het zelfrespect.⁴⁷ De Haan⁴⁸ concludeert dat in veel gevallen geweld ontstaat wanneer iemands positieve zelfbeeld door anderen wordt aangevallen of bedreigd. Het geweld kan volgens jongeren ook toegeschreven worden aan het niet kunnen verwerken van emoties, bijvoorbeeld ten gevolge van jaloezie, agressie of intolerantie.⁴⁹ Daarnaast worden de invloed van drugs of alcohol en de nood aan zelfverdediging als motieven aangehaald. Ook het schenden van een rechtvaardigheidsgevoel kan aanleiding geven tot geweld tegen een persoon.⁵⁰ Tijdens het afwegen van het al dan niet stellen van delinquent gedrag redeneren jongeren vanuit hun eigen leefwereld en halen ze criminogene factoren aan die binnen deze context gesitueerd kunnen worden. Als beïn-

vloedende factoren noemen zij gender- en persoonlijkheidseigenschappen, maar ook factoren zoals de nood om bij vrienden te horen, een spanningsbehoefte, een nood aan amusement, impulsiviteit, drugs en een consumptiebehoefte. Jongeren zijn zich bewust van de invloed die vrienden kunnen uitoefenen op hun gedrag.⁵¹ De jongeren beseffen dat er aan delinquent gedrag ook nadelen verbonden zijn, maken bewust of onbewust een afweging en zien af van jeugdcriminaliteit als ze merken dat de nadelen de voordelen ervan overstijgen.⁵² Deze eerder rationele afweging om geweld te plegen kan als tegenhanger gezien worden van de meer expressieve vormen van geweld – geweld gebruikt als uitlaatklep voor frustratie, zoals impulsief gedrag.

Factoren die delinquent gedrag kunnen doen afnemen, kunnen ook gesitueerd worden binnen de leefwereld van de jongeren. De identificatie met een slachtoffer kan voldoende zijn om zich te onthouden van een delict. Ook intrinsieke morele motiveringen kunnen een rol spelen. Sommige daden ‘doe je gewoon niet’ uit respect voor het slachtoffer, volgens de jongeren.⁵³ Het thema ‘geweld’ is bij jongeren thuis soms het onderwerp van een gesprek,⁵⁴ waarbij ouders hun kind(eren) voornamelijk advies geven over hoe zij moeten reageren op geweld: weggaan en melden aan de ouders komt voornamelijk voor bij meisjes, zichzelf verdedigen komt vooral voor bij jongens. Slovak, Carlson & Helm⁵⁵ benadrukken de invloed van het gezin op de attitude van jongeren op geweld. Zij stellen dat wanneer jongeren in het gezin in aanraking gekomen zijn met geweld (mishandeling door ouders, conflicten tussen ouders, enzovoort), zij geweld eerder als een ‘normaal verschijnsel’ percipiëren in vergelijking met jongeren die niet in aanraking zijn gekomen met huiselijk geweld. In hoofdstuk 2 zagen we reeds dat geweld door ouders of andere volwassenen een risicofactor is voor de ontwikkeling van gewelddadig gedrag bij kinderen. Bovendien wordt dit risico groter als kinderen zelf lichamelijk mishandeld worden door hun ouders.⁵⁶

Jongerengeweld kan ook voor een deel als een uiting van eigenrichting gezien worden.⁵⁷ Ten aanzien van de legitimiteit van bedreigingen, intimidatie en het gebruik van fysiek geweld, blijken jongeren mede op grond van hun eigen ervaringen met geweld andere normen te ontwikkelen. Zij keuren het inschakelen van de politie af als een teken van zwakte of een vorm van verraad. Omgekeerd propageren zij individuele en collectieve zelfredzaamheid (selfhelp). Er zijn drie condities waaronder jeugdgeweld in toenemende mate het karakter van eigenrichting kan aannemen: wantrouwen tegenover politie en justitie, een subcultuur waarin de eenheid van de buurt centraal staat, wat tot uitdrukking wordt gebracht in territoriale aanspraken, en een omgeving met een voortdurende dreiging van geweld. Wanneer deze condities elkaar nog eens versterken, is er het risico dat een subcultuur ontstaat waarin het geweld zich ook tegen de politie keert.

Eerder hebben we het leeronderzoek bij Antwerpse en Rotterdamse leerlingen aangehaald. Aan de leerlingen in Rotterdam werd gevraagd hoe ze het geweld persoonlijk hebben ervaren, in de zin van 'leuk', 'spannend', 'eng', beangstigend'. Vijftien tot twintig percent van de jongeren vond bepaalde geweldsactiviteiten waarbij ze persoonlijk betrokken waren 'leuk' en 'positief spannend'. In Rotterdam werden aan de jongeren stellingen voorgelegd die betrekking hadden op het 'mooie, leuke, lekkere en kunstzinnige' van geweld. Er werden een zestal stellingen aan de jongeren voorgelegd, afkomstig uit het onderzoek van Schinkel,⁵⁸ die het geweldsformalisme (zie 2.1.5) getoetst heeft. De helft van de jongeren was het 'niet eens' met de opvatting 'geweld is fun', 34% was het 'eens noch oneens'. 16% van de jongeren was het 'eens' met de stelling en vindt geweld aantrekkelijk. Ook uit het onderzoek van Schinkel blijkt dat jongeren het eens zijn over de esthetiek van fysiek geweld en geweld als rechtvaardiging en vergelding, maar daartegenover kwam uit het onderzoek sterk naar voren dat jongeren ook zeer afwijzend staan tegenover het leuk, lekker of 'cool' vinden van rake klappen uitdelen en anderen pijn doen. De resultaten worden weergegeven in tabel 6.2.

Tabel 6.2. Aantal jongeren dat het eens is met items van de geweldsformaliseschaal.

Item	N	%
Een flying kick in het echt kan mooi zijn	739	43
Af en toe is het leuk iemand die dat verdient een klap te geven	746	47
Het is leuker iemand met wie je ruzie hebt in elkaar te slaan dan het uit te praten	746	14
Ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft	746	7
Geweld op tv is leuk, maar in het echt kan het ook leuk zijn	742	11
Geweld kan in het echt soms gewoon lekker zijn	746	10
Iemand pijn doen kan lekker zijn	740	12
Met vrienden iemand pakken is soms cool	738	7

Bron: De Jong & Schinkel (2005).⁵⁹

Uit de tabel blijkt dat 43% van de jongeren het '(helemaal) eens' is met de stelling 'ik vind een goed uitgevoerde flying kick wel mooi', 28% van de jongeren is het daar '(helemaal) niet mee eens'. Bijna de helft van de jongeren is het '(helemaal) eens' met de stelling 'af en toe is het leuk iemand die dat verdient een klap te geven' ten opzichte van 32% dat het niet eens is met deze stelling. Naarmate jongeren zeggen meer plezier te beleven aan het uitoefenen van geweld, zullen zij dat ook vaker doen, volgens Schinkel & De Jong. Verder scoren jongeren die in aanraking zijn gekomen met geweld (voornamelijk in groep) hoger op de geweldsformaliseschaal, wat be-

tekent dat zij meer plezier beleven aan het plegen van geweld dan jongeren die lager scoren op deze schaal.

6.2 Geweld ontrafeld

Om de beleving van geweld bij jongeren te doorgronden, is er nood aan een methode die toelaat: (1) de jongeren te laten deelnemen aan het onderzoek, (2) hun perceptie van geweld te bestuderen, (3) hun attitude en ervaringen met betrekking tot geweld te achterhalen, (4) hun visie op de mogelijke oorzaken en remedies voor geweld in kaart te brengen en (5) hen een grote controle over het onderzoeksproces te geven. Het is met andere woorden in dit kwalitatief gedeelte van het onderzoek expliciet onze betrachting om de visie en beleving van geweld bij jongeren te bestuderen, binnen de context van hun leven. De focus in het onderzoek ligt niet op bepaalde doelgroepen van jongeren, zoals benadeelden of jongeren in een gemeenschapsinstelling, maar op 'doorsnee' Vlaamse jongeren. Er werden focusgroepen georganiseerd waarbij gewerkt werd met vignetten en foto's. Op basis van dergelijke werkvormen kunnen we achterhalen welke situaties jongeren als gewelddadig percipiëren en waarom, of ze dergelijke situaties herkennen op basis van hun eigen ervaringen en wat hun attitude ten aanzien van deze situaties is. Reflecties over mogelijke oorzaken en over mogelijke manieren om hier tegen op te treden, kunnen hierdoor ook gestimuleerd worden.

6.2.1 *De onderzoeksmethode*

✓ De focusgroepmethode

De afgelopen tien jaar is de literatuur rond onderzoek met kinderen en jongeren enorm toegenomen. Deze literatuur stelt dat kinderen geen passieve objecten zijn van onderzoek, maar 'active agents' met een eigen mening en perceptie: 'human beings' in plaats van 'human becomings'.⁶⁰ Rekening houden met de leefwereld en de perceptie van jongeren vraagt met andere woorden ook consideratie bij de keuze van de gepaste methoden en technieken voor het onderzoek. De houding van jongeren ten aanzien van geweld werd door ons onderzocht aan de hand van focusgroepen. Een focusgroep is een methode om informatie te verkrijgen over de voorkeuren en waarden van personen met betrekking tot een bepaald onderwerp. In tegenstelling tot individuele interviews, stellen focusgroepen de deelnemende individuen in staat om hun opvattingen te ontwikkelen en naar voren te brengen in een eerder 'natuurlijke' sociale context. Focusgroepen zijn een goede onderzoeksmethode om op een relatief

korte termijn gegevens te verzamelen over een nieuw te exploreren onderwerp. De moderator en de notulist werken nauw samen om de focusgroepen te optimaliseren. Deze methode is dus een uitstekende manier om percepties, attitudes en ervaringen van geweld bij jongeren in dit onderzoek te bestuderen. Bovendien maakt het 'geweld' als een gevoelig maatschappelijk onderwerp bespreekbaar. Meer informatie over deze onderzoeksmethode is te vinden in bijlage 2. Om de feiten over en de beleving van een bepaald fenomeen te achterhalen, moet de onderzoeker respondenten zelf aan het woord laten zonder hen benoemen voor te leggen. Een manier om dat te doen, is het werken met activerende technieken, eerder dan een klassieke vragenlijst te gebruiken.⁶¹ Op deze manier worden deelnemers aangesproken en gemotiveerd om aan het gesprek deel te nemen. Bovendien garandeert het een maximale participatie van deelnemers en maakt het een gevoelig onderwerp toegankelijk, in het bijzonder bij jongeren.⁶²

Elke onderzoeksmethode heeft zijn beperkingen, dus ook de focusgroepmethode. We moeten hier met twee belangrijke beperkingen rekening houden. Ten eerste moeten de respondenten zich inleven in een beschreven situatie of foto en bedenken wat ze in een dergelijke situatie zouden doen, voelen, enzovoort. Er wordt dus geen werkelijk gedrag gemeten, maar intenties. We gaan ervan uit dat intenties indicaties zijn voor het werkelijke gedrag en de werkelijke gevoelens van mensen, en hoe zij deze situatie percipiëren.⁶³ Als tweede beperking van de focusgroepmethode geldt dat de validiteit en betrouwbaarheid van de groepen niet gegarandeerd kan worden. Jongeren kunnen, net zoals volwassenen, liegen. Het gevoelige thema kan de jongeren ervan weerhouden om over hun ervaringen te vertellen. Er moet aldus rekening gehouden worden met mogelijke sociaal wenselijke antwoorden van jongeren.

✓ Samenstelling van de steekproef

De opzet van het onderzoek was om veertien focusgroepen te houden, met gemiddeld acht jongeren per groep. De concrete invulling van de focusgroepen werd gevoed door de bevindingen uit het theoretische en kwantitatieve luik. Omdat het onze bedoeling was een ruime waaier aan betekenissen te achterhalen, moest de onderzoeksgroep veel diversiteit bevatten. In het boek werd er al eerder op gewezen dat verschillen in geslacht, leeftijd en onderwijsvorm belangrijke kenmerken zijn die gepaard kunnen gaan met andere opvattingen en meningen over geweld. Als kenmerken hebben we behouden: (1) geslacht, (2) leeftijd, (3) onderwijsvorm, (4) beroepsstatus en (5) het behaalde diploma. De opdeling per leeftijd is noodzakelijk omdat we met jongeren verwijzen naar een erg heterogene groep tussen 12 en 25 jaar. We hebben de jongeren opgesplitst in drie leeftijdscategorieën om een zo adequaat mogelijke dataverzameling toe te laten: 12-15-jarigen, 16-18-jarigen en 19-25-jarigen. Binnen de leeftijdscategorieën 12-15 jaar en 16-18 jaar werden acht – met twee extra⁶⁴ – focusgroepen

afgenomen, waarbij opgesplitst werd per geslacht en onderwijsvorm. Het geslacht blijkt immers een belangrijke variabele te zijn in de houding van jongeren ten aanzien van geweld, evenals in het dader- en slachtofferschap. Er worden per leeftijdscategorie dus twee groepen geselecteerd met meisjes en twee groepen met jongens. Verder werden de groepen opgesplitst per onderwijsvorm: één focusgroep met jongens en één met meisjes uit een aso- (en tso-) richting, en één focusgroep met jongens en één met meisjes uit een (d)bso-richting. Uit onderzoek blijkt dat naast de leeftijd en het geslacht, ook de onderwijsvorm een belangrijke variabele is: jongeren uit het (d)bso komen het meest in aanraking met geweld, jongeren uit het tso in mindere mate, en jongeren uit het aso en kso in nog mindere mate.⁶⁵ Binnen de leeftijdsgroep van 19 tot 25 jaar werden er vier focusgroepen gehouden, die opgedeeld werden per geslacht en beroepsstatus (student en niet-student). Er werden twee focusgroepen gehouden met studenten en twee met werkende jongeren.⁶⁶ De onderzoeksgroep is gekomen via professionele kanalen en via netwerking. In totaal hebben 106 jongeren deelgenomen aan veertien focusgroepen. In bijlage 2 is een overzicht van de kenmerken van alle respondenten terug te vinden.

Voor de organisatie van de focusgroepen met jongeren van 12 tot 18 jaar werd samengewerkt met scholen, met uitzondering van twee groepen die georganiseerd werden binnen een jeugdbeweging. Voor de organisatie van de focusgroepen met studenten, werden de studenten persoonlijk aangesproken door onderzoekers in cafetaria's van hogescholen en studentenrestaurants. Deze groepen komen op bepaalde tijdstippen samen, waardoor het eenvoudiger is om hen samen te krijgen dan toevallig geselecteerde individuen. De focusgroepen met werkende jongeren werden samengesteld via netwerking met collega's, vrienden en familieleden. Omdat er niet gevarieerd werd naargelang verstedelijkingsgraad, werden op voorhand Vlaamse steden en dorpen gekozen waar jongeren werden bevraagd. De verschillende focusgroepen werden over vier centrumsteden en twee gemeenten in Vlaanderen verdeeld. Alle jongeren kregen als incentive een filmticket per post opgestuurd met bijgevoegd een begeleidende brief.

✓ Het onderzoeksmateriaal

Het onderzoeksmateriaal bestaat uit twee onderdelen: het aanbod van geschreven vignetten en het aanbod van fotomateriaal. Er werden vier vignetten opgesteld die kort een verhaal weergeven waarin jongeren een vorm van geweld zouden kunnen herkennen. In de beschrijvingen komt het woord 'geweld' niet voor. Er waren verhalen met de volgende inhoud: (vignet 1) siblinggeweld, (vignet 2) steaming,⁶⁷ (vignet 3) ongewenst seksueel gedrag, en (vignet 4) vandalisme. Naast het aanbod van vignetten werd ook visueel materiaal gebruikt. Vier foto's werden gebruikt om beschrijvingen te genereren

die de jongeren zelf gebruiken. De foto's geven de volgende geweldsituaties weer: (foto 1) fysiek geweld tegen een kind, (foto 2) gevecht tussen twee mannen,⁶⁸ (foto 3) happy slapping⁶⁹ en (foto 4) diefstal van een oude vrouw. Het gebruikte materiaal is terug te vinden in bijlage 2. Om de gesprekken te voeren hebben we gebruikgemaakt van een uitgebreid gespreksschema of een topiclijst die te raadplegen is in bijlage 2.

✓ De onderzoeksmethode voor de gegevensverwerking

Een eerste stap in de analyse bestond uit de transcriptie van de geluidsopnames. Er werd voor gekozen om de volledige opname uit te typen, zodat de context van het groepsgesprek niet verloren zou gaan. De drie codeerfases van Straus & Corbin⁷⁰ werden gevolgd, namelijk (1) open coderen, (2) axiaal coderen, en (3) selectief coderen (zie bijlage 2). Verder werden de gegevens geanalyseerd via een constante vergelijkingsanalyse. Er werd gewerkt met verschillende groepen om verschillende thema's die zijn voortgekomen uit de ene groep te vergelijken met andere groepen. Tijdens de analyse stonden de onderzoeksvragen centraal. Tot slot werd er ook gekeken naar hoe de geanalyseerde gegevens zich verhouden tot de bestaande literatuur over jongerengeweld.

6.2.2 *Jongeren aan het woord*

In deze paragraaf geven we een overzicht van de analyse en het materiaal dat verzameld werd tijdens de focusgroepen met jongeren. Vooreerst wordt een overzicht gegeven van de betekenissen van geweld zoals omschreven en beleefd door jongeren. We gaan dieper in op de verschillende benamingen en specificaties van wat geweld is, en wat geen geweld is, zoals aangereikt door de jongeren zelf. Daarna wordt dieper ingegaan op de attitude en houding van jongeren ten aanzien van verschillende geweldsituaties en geweld in het algemeen. Naar aanleiding hiervan gaan we in op de ervaringen van jongeren met geweld, als dader en slachtoffer, en de beweegredenen voor en betekenisgeving aan het geweld. Er wordt tevens een overzicht gegeven van situaties waarin jongeren in staat zijn geweld te plegen en hoe zij hun eigen daderschap beleven en percipiëren. Verder wordt stilgestaan bij wat jongeren onder de 'zin' van het geweld verstaan. Tot slot geven we een beschrijving van de mogelijke oorzaken van en remedies tegen geweld, andermaal geformuleerd door jongeren zelf.

Het is belangrijk te benadrukken dat het in dit gedeelte steeds gaat om subjectieve, persoonlijke invullingen van het begrip 'geweld'. De nadruk ligt met andere woorden op hoe jongeren geweld percipiëren en wat zij als geweld definiëren en ervaren.⁷¹

6.2.2.1 De betekenis van geweld

In dit gedeelte wordt dieper ingegaan op de manier waarop jongeren invulling geven aan het begrip 'geweld'. Deze invullingen geven jongeren eerst als antwoord op een open vraag. Naar aanleiding van deze open vraag en na gericht doorvragen, geven de jongeren verdere verduidelijking, specificaties en verbijzonderingen van de eigenschappen of kenmerken, verbonden aan de dader of het slachtoffer, waaraan moet worden voldaan vooraleer er over geweld gesproken kan worden.

□ *Geweld is schade toebrengen*

Veel jongeren associëren geweld met fysieke contacten. Ze geven als voorbeelden 'vechten', 'slaan', 'steken', 'aan de haren trekken', 'trappen', 'schoppen', 'moord'. Als deze jongeren denken aan geweld, denken ze voornamelijk aan lichamelijk geweld. Daarnaast zijn er ook jongeren die geweld breder definiëren dan louter het fysieke en een onderscheid maken tussen verbaal en non-verbaal geweld. Onder verbaal of psychisch geweld wordt verstaan: 'schelden', 'roepen', 'harde woorden', 'beledigen', 'iemand lastigvallen'.

G9: *Vechten, slaan en (...) onbeleefd. Je kunt ook met woorden gewelddadig zijn, bijvoorbeeld iemand pesten, uitmaken.*

[♀, 16 jaar of ouder, bso]

Behalve over lichamelijk en psychisch geweld spreken sommige respondenten ook over seksueel geweld, dat dan voornamelijk wordt geassocieerd met het dwingen tot de geslachtsdaad. Enkele jongeren vermelden ook vormen van structureel geweld, die ingebed zijn in de maatschappelijke en politieke structuren en wetten van onze samenleving. Een meisje antwoordt het volgende op de vraag welke woorden zij associeert met geweld:

G1: *Geld, omdat ..., over de bezittingen van mensen. Land, als ze het niet eens zijn wie wat heeft, bijvoorbeeld de grenzen. Dictator, als er iets erg is, zodat ze burgeroorlogen gaan voeren. En armoede, dat de armen gaan opkomen tegen de rijken.*

[♀, jonger 16 jaar, aso]

Uit de verschillende vormen, voorbeelden en invullingen van geweld die jongeren vermelden, kan worden opgemaakt dat zij geweld vooral omschrijven in termen van pijn, schade toebrengen, kwetsen. Dit wordt door de jongeren zelf verder verduidelijkt en gespecificeerd. Zo merken zij op dat de schade fysiek, psychisch, structureel of financieel kan zijn.

G8: *Als je iemand slaagt, zal die dat ook aan de binnenkant voelen, omdat dit echt wel pijn doet. Als je maar iets zegt, of zo, zal die wel zeggen: "Dat is niet erg". Maar in haar eigen kan dat wel kwetsend zijn.*

[♀, 16 jaar of ouder, bso]

G3: *Misschien wel die mensen van het huis, omdat het veel gekost heeft, zoals de ruiten (...) Dat is financiële pijn.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

□ *Geweld gericht tegen personen en zaken*

Volgens de meeste respondenten moet er in een geweldsituatie altijd sprake zijn van een slachtoffer. Sommige jongeren, voornamelijk de minderjarigen, stellen dat geweld per definitie (direct) slachtofferschap impliceert.

G4: *Ik denk dat dit meer vernielen is, geen geweld. Geweld vind ik tegen iemand, niet tegen een huis of zo.*

[♀, 16 jaar of ouder, dbso]

Anderen gaan verder en geven een enge beschrijving van geweld waarbij ze spreken over geweld indien het slachtoffer daadwerkelijke fysieke verwondingen heeft. Diefstal bijvoorbeeld wordt in die optiek pas als geweld gepercipieerd als er een directe lichamelijke confrontatie is tussen een dader en een slachtoffer.

G6: *Die oma raakt niet gewond, dus het is niet echt geweld.*

G5: *Dat weet je niet, want door die handtas weg te trekken, kan die oma wel vallen.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

De oudere adolescenten definiëren bepaalde situaties ook als geweld wanneer er sprake is van een indirect slachtoffer, zoals in het geval van vandalisme. Anderen vinden dan weer dat vandalisme benoemd moet worden als een disrespect voor andermans eigendommen, en niet zozeer als geweld.

G9: *Bij geweld is er altijd wel een slachtoffer.*

G2: *Ik denk dat ook, dat er steeds een slachtoffer is.*

G3: *Niet altijd rechtstreeks, maar er is altijd wel iemand de dupe.*

[♂, student]

Naast geweld tegen personen (direct of indirect), geven jongeren ook aan dat er geweld gebruikt kan worden tegen goederen. Hier maken ze een onderscheid op basis van het object van geweld, zoals Hoogerwerf⁷² en Boeykens⁷³ ook in de literatuur

aangeven. Het vernielen van zaken, zoals ‘op auto’s schoppen’, ‘met molotovcocktails gooien’ en ‘ruiten inslaan’ beschouwen sommige jongeren als geweld. De jongeren percipiëren de handeling op zich als gewelddadig, ongeacht of ze gericht is tegen personen of zaken.

G2: *Je schopt op auto's en je maakt dingen kapot. Dat doe je toch meestal met geweld. Dat ga je niet rustig, op je dood gemakje doen. (gelach). Allez...*

[♀, jonger 16 jaar, aso]

De jongeren geven ook beschrijvingen van geweld die de nadruk leggen op het slachtoffer. Om te kunnen spreken van geweld is de rol van het slachtoffer hier belangrijk. De aard van het geweld, in grote lijnen hetzij fysiek hetzij psychisch, doet in deze niets ter zake. Zo definiëren sommige respondenten geweld ruimer en stellen ze dat geweld alle gedragingen of gebeurtenissen zijn die het slachtoffer tegen zijn wil moet ondergaan, waarbij een persoonlijke grens bij het slachtoffer wordt overschreden. In deze invulling van geweld is er ruimte voor individuele verschillen, afhankelijk van de subjectieve perceptie en tolerantiegrens van de persoon in kwestie.

G4: *(...) andere mensen slaan die dat niet willen, zoals afpersen. Ik vind dat geweld, omdat je hen dingen laat doen die zij niet willen.*

[♂, 16 jaar of ouder, aso]

In de specifieke context van ongewenste intimiteiten, zoals in vignet 3 (ongewenst seksueel gedrag),⁷⁴ wordt deze gedachtegang door verscheidene respondenten verder doorgetrokken. Ze stellen dat er pas sprake is van daadwerkelijk seksueel geweld als het slachtoffer een teken of een signaal geeft dat hij of zij het niet wil en de pleger blijft verder doen. Ook in de literatuur zijn er aanwijzingen dat, voor een goede interpretatie van het begrip geweld, rekening gehouden moet worden met de perceptie van de rechtstreeks betrokkenen over het gedrag of de gebeurtenis.⁷⁵ Echter, een ruime tolerantiegrens als subjectieve drempel betekent volgens de respondenten niet noodzakelijk dat het gedrag of de gebeurtenis ook aanvaardbaar is. In bepaalde gevallen blijft het evengoed geweld, ook al wordt de grens van het individuele slachtoffer niet overschreden. Jongeren zien verbale beledigingen hier als een voorbeeld: alhoewel er mensen zijn die zich niets aantrekken van beledigingen, zijn er anderen die hierdoor gekwetst worden en mentale schade ondervinden.

G1: *Ik vind het juist dat de ene meer kan verdragen dan de andere, maar het feit dat iemand iets zegt of iets doet, kan al geweld zijn, ook al kan je verdragen dat iemand "dikke trut" zegt. Dat is al niet juist.*

[♀, werkend]

□ *De intentie van de dader*

Er zijn ook jongeren die stellen dat de intentie van de dader de doorslag geeft om gedragingen of gebeurtenissen al dan niet als geweld te bestempelen. Geweld wordt hier vrijwel uitsluitend gepercipieerd en gesitueerd aan de daderkant. Ten eerste wordt er een onderscheid gemaakt tussen opzettelijk en onopzettelijk geweld, waar opzettelijk geweld door de respondenten wordt gezien als het welbewust plegen van geweld door personen op andere personen of goederen. Onopzettelijk geweld wordt volgens jongeren niet doelbewust gepleegd, er is geen opzet in het spel. De meerderheid van de jongeren percipieert vignet 3 (ongewenst seksueel gedrag) niet als geweld, voornamelijk omdat de betrokkene (Pieter) geen intentie heeft om Liesbeth te kwetsen. Er was geen opzet aanwezig bij Pieter om Liesbeth psychische of fysieke schade toe te brengen.

G1: *Misschien heeft Pieter Liesbeth fout begrepen. Dat kan. Dan is het geen geweld, anders wel.*

I: *Wanneer is het volgens jou wel geweld?*

G1: *Als de intentie van Pieter slecht is, dan is het geweld.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

Een tweede onderscheid gemaakt door jongeren betreft de intentie van de dader om de betrokken persoon al dan niet materiële of immateriële schade toe te brengen. Bijvoorbeeld in het geval van vandalisme is er, volgens de jongeren, enkel sprake van geweld als de betrokkene weet aan welke persoon of personen hij schade toebrengt, en dit doet met de intentie deze persoon of personen te kwetsen.

G1: *Als je expres de auto ingooit, om de persoon te kwetsen, dan vind ik het wel geweld.*

G3: *Maar ook al is dat niet om die persoon te kwetsen. Als je beseft dat dit van iemand is ... Neem nu deze stoel. Die is van de (organisatie). Als ik die kapot maak, is dat toch geweld. Dat is geweld tegen de (organisatie).*

G1: *Ik vind dit enkel geweld als het echt bedoeld is om de (organisatie) daar mee te raken.*

[♀, student]

□ *Machtsrelatie*

Een aantal jongeren omschrijft geweld als oneerlijkheid en het uitoefenen van macht door een partij op een andere partij. Naar hun mening is de dader vaak iemand die fysiek sterker is dan het slachtoffer, of zijn er meerdere daders tegenover slechts één slachtoffer, waardoor het slachtoffer kwetsbaar is en machteloos staat. Volgens de jongeren is er in dat opzicht in een geweldsituatie steeds sprake van een 'meerdere' en een 'mindere'. We zagen reeds dat deze 'onevenwichtige machtsrelatie' tussen dader(s) en slachtoffer(s) ook door Patfoort⁷⁶ in haar definitie van geweld benadrukt wordt.

G3: *Oneerlijkheid, want vaak zie je, als je geweld gebruikt, dat het veel mensen tegen één is.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

□ *Geweld als agressie*

De term 'agressie' wordt door enkele jongeren doorheen de focusgroepen ter sprake gebracht. Wat deze term juist inhoudt of voor hen betekent, is wederom niet gemakkelijk te definiëren of onder woorden te brengen. Sommigen vinden agressie een adjectief voor de dader: geweld wordt gepleegd door agressieve personen. Het wordt door jongeren ook gebruikt en benadrukt als een synoniem voor geweld. Anderen zijn van mening dat agressie gericht is tegen voorwerpen, en geweld tegen personen. Met het gebruik van de term 'agressie' wordt de nadruk gelegd op de rol en de houding van de dader, los van de interpretatie door of beleving van het slachtoffer.

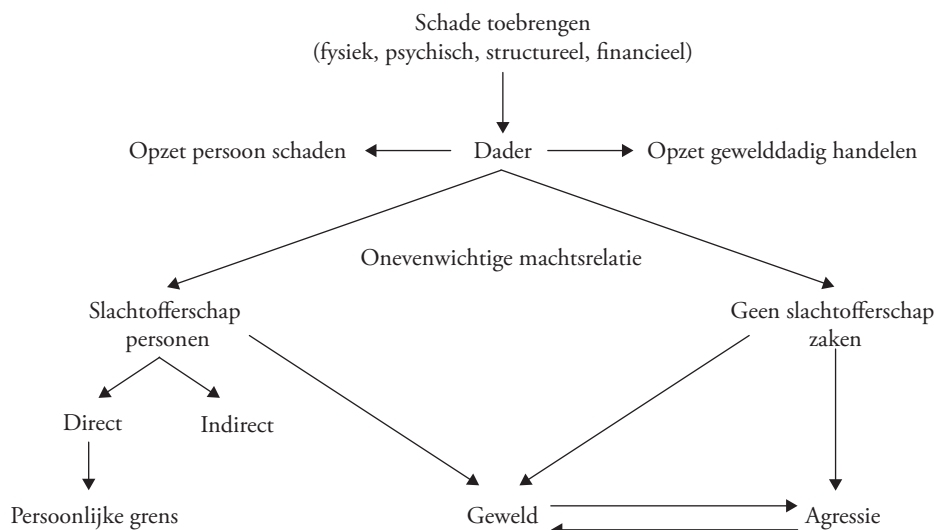
G1: *Ik vind agressie een gevoelige toestand dat je hebt. Dat kan je uiten tegen alles. Maar geweld is echt tegen levendige objecten, mensen en dieren.*

[♀, student]

□ *De betekenis van geweld samengevat*

Hoe jongeren geweld percipiëren en in welke omstandigheden er van geweld gesproken kan worden, wordt in figuur 19 samengevat.

Figuur 6.1. De betekenis van geweld.

Jongeren gebruiken verschillende distincties en typologieën om geweld onder woorden te brengen, die elk op hun manier verwijzen naar een eerder enge of een eerder brede definitie van geweld. In de literatuur zijn er ook allerlei typologieën van geweld beschreven die samen een brede invulling van geweld geven. Een enge benadering die in de literatuur gebruikt wordt is ‘crimineel geweld’. Daarnaast geven verschillende auteurs allerlei specificaties van geweld zoals ‘structureel geweld’, ‘geweld tegen goederen en personen’, ‘geweld tegen zichzelf’, en ‘het dreigen van geweld’. Bovendien wordt er, zoals eerder vermeld, ook naar de machtsdimensie tussen dader en slachtoffer verwezen als er gesproken wordt over geweld.

Net zoals er in de literatuur verschillende invullingen van geweld voorhanden zijn, geven jongeren zeer diverse vormen en specificaties van gedrag die onder de noemer ‘geweld’ geplaatst kunnen worden. Voor veel jongeren blijft geweld beperkt tot fysieke acties tegen personen – zoals slaan of vechten – en de uitkomst van deze acties, in de vorm van kwetsuren en verwondingen. Voor anderen is geweld een ruimer begrip dat het louter fysieke overstijgt. In dat opzicht wordt onder andere gesproken over psychische, seksuele, verbale, structurele en andere vormen van geweld. Uit de verscheidene vormen, voorbeelden en invullingen van geweld die jongeren vermelden, kunnen we opmaken dat zij geweld vooral omschrijven in termen van pijn, schade toebrengen en kwetsen. Sommige respondenten expliciteren dat er geweld toegebracht kan worden aan zowel personen (direct en indirect) als goederen. De jongeren geven ook beschrijvingen van geweld die de nadruk leggen op de rol en ervaring van het slachtoffer. Zo definiëren sommige respondenten geweld als alle gedragingen of gebeurtenissen die het slachtoffer tegen zijn wil moet ondergaan, waarbij een persoonlijke grens van het slachtoffer wordt overschreden. Er zijn ook jongeren die stellen dat de intentie van de dader de doorslag geeft om al dan niet te spreken van geweld. Hierbij wordt enerzijds verwezen naar het opzettelijke karakter bij het aanbrengen van schade, en anderzijds naar het gericht schade toebrengen (materieel of immaterieel) aan personen. Jongeren geven ten slotte aan dat er tussen dader en slachtoffer steeds sprake is van een (onevenwichtige) machtsverhouding.

Aan de hand van deze specificaties rangschikten de jongeren de acht situaties (vier vignetten en vier foto's) op een schaal van ‘minst geweld’ naar ‘meest geweld’. Twee situaties kwamen nadrukkelijk terug als ‘meest gewelddadig’. Het ging om fysiek geweld tegen een kind (foto 1) en happy slapping (foto 3). De psychische en fysieke schade die toegebracht wordt aan het slachtoffer, is de voornaamste reden om deze situaties als ‘meest gewelddadig’ te percipiëren. Welke situaties jongeren als ‘minst geweld’ beschouwen is minder eenduidig. Siblinggeweld (vignet 1), ongewenst seksueel gedrag (vignet 3) en vandalisme (vignet 4) werden door de meeste jongeren als ‘minst geweld’ gepercipieerd. De situatie beschreven in vignet 1 beschouwen veel jongeren als ‘onschuldig’ en ‘normaal’. Jongeren geven als reden om vignet 3 als het

‘minst geweld’ te percipiëren aan dat er in deze situatie geen intentie aanwezig is om de betrokkene schade toe te brengen. Vandalisme tot slot wordt door veel jongeren niet als geweld beschouwd omdat er geen directe (lichamelijke) confrontatie is tussen dader en slachtoffer.

6.2.2.2 Attitude tegenover geweld

In wat volgt wordt beschreven hoe jongeren geweld percipiëren en ervaren in hun leefwereld.

□ *Alloctonen en geweld*

Uit de gesprekken kwam naar voren dat, volgens de respondenten, jongeren van een andere etniciteit meer fysiek geweld zouden plegen, en ook vaker geweld plegen met wapens in het algemeen en messen in het bijzonder. Bovendien voelen allochtone jongeren zich, volgens een aantal respondenten, snel bedreigd. Sommigen geven aan dat het te lang aankijken van een allochtoon al aanleiding kan geven tot verbale beledigingen.

G5: *Als je iets te lang in iemands ogen kijkt, dan beginnen ze direct van: “Wat heb ik jou misdaan, he!”. Terwijl je gewoon zit te kijken. (...) Het zijn echt zo’n klieken. Die pakken het altijd onmiddellijk op als racisme: “Ze hebben iets tegen ons”, terwijl het misschien maar tegen één persoon is.*

[♂, 16 jaar en ouder, aso]

Alloctonen plegen volgens een vrouwelijke respondent vaker fysiek geweld omdat zij niet geïntegreerd zijn in onze maatschappij. Het gebruik van fysiek geweld is, volgens deze respondent, dan een soort uitlaatklep voor die jongeren. De jongeren in ons onderzoek geven vervolgens aan dat het belangrijk is om deze jongeren in onze maatschappij te integreren.

G6: *Omdat zij in onze maatschappij niet geïntegreerd geraken. Ik merk dat bij veel, dat zij er niet voor zijn dat zij hier wonen. Daardoor gaan zij daar anders tegen doen en hen niet opnemen. Zij moeten dan maar een manier vinden om bekend te geraken en daarom plegen zij meer geweld, denk ik.*

[♀, werkend]

Deze standpunten worden door een deel van de respondenten evenwel ook meteen genuanceerd: volgens hen besteden de media en de publieke opinie aan het gewelddadig gedrag van allochtone jongeren verhoudingsgewijs meer aandacht dan aan soortgelijk gedrag van autochtone jongeren.

- G4: *Ik vraag me af of allochtonen echt wel meer geweld plegen dan autochtonen. Ik denk dat de media daar ook een rol in spelen. Als een allochtoon iets misdaan heeft staat er in de kop: "Marokkaan doet dit" of "Turk doet dat". Terwijl dat bij een autochtoon volgens mij minder in de kop gaat staan. Daar staat dan: "Zestienjarige doet dit".*
[♀, werkend]

De jongeren geven met andere woorden aan dat niet alle allochtone jongeren per definitie 'over de schreef gaan': *"Er zijn goeden en slechten"* [♀, 16 jaar of ouder, dbso]. Jongeren in ons onderzoek geven aan dat zij ook positieve contacten hebben met allochtone jongeren. Een vijftienjarige jongen merkt op dat deze vooroordelen bij elke etnische groep bestaan.

- G7: *Je zet hier één iemand met een zwart uiterlijk tussen allemaal blanken en er gebeurt een overval. Dan gaan ze de zwarte de schuld geven. Maar al je een blank iemand tussen allemaal zwarten zet, en er gebeurt iets dergelijks, dan beschuldigen ze de blanke. En denken ze: "Die buitenlanders kunnen weer vechten en beroven". Wij denken zo over hen en zij denken zo over ons.*
[♂, 16 jaar jonger, aso]

□ *Huiselijk geweld: het ergste dat je kunt meemaken*

De jongeren geven verschillende redenen op waarom zij huiselijk geweld, van alle aangeboden vignetten en foto's, als de ergste vorm van geweld percipiëren. Volgens de respondenten is de schade bij het meisje zeer zichtbaar en intens. Er is bovendien niet enkel sprake van lichamelijke schade, maar ook van ernstige emotionele schade. Verder oordelen jongeren dat er bij partner- of familiaal geweld een langdurig of voortdurend contact is tussen pleger en slachtoffer, dat kan leiden tot ernstige psychologische gevolgen bij het slachtoffer.

- G4: *Deze is mentaal de moeilijkste situatie om te verwerken. Het komt bij mij over dat dit meisje compleet gekraakt is, zowel fysiek als mentaal. Ik weet niet of het een eenmalige situatie was, maar bij mij komt het over dat het niet eenmalig is.*
[♀, student]

In tegenstelling tot geweld dat toegebracht wordt door ouders of partners, wordt geweld tussen siblings door de jongeren niet meteen als ernstig beschouwd. De respondenten stellen dat er in elke siblingrelatie wel sprake is van een zekere mate aan conflict. Conflicten tussen broers en/of zussen maken deel uit van de 'normale' ontwikkeling en hebben volgens jongeren een 'onschuldig' karakter. Meer bepaald stellen zij vast dat de situatie in kwestie een voorbeeld is van een alledaags conflict met niet al te grote

gevolgen. Hoewel de meeste jongeren deze situatie als ‘onschuldig’ benoemen, percipiëren velen deze, omwille van het fysieke karakter van de situatie, toch als geweld. Bovendien ervaren verschillende jongeren uit ons onderzoek een slag in het gezicht als iets wat je niet doet. Hiermee geven jongeren aan dat het bij een ruzie tussen broer of zus in principe voornamelijk blijft bij duwen of knijpen in de armen en benen.

G2: *Maar slagen in iemand zijn gezicht is erger dan aan de haren trekken.*

G7: *Ja, dat vind ik ook niet kunnen.*

G2: *Bij ons is dat de regel. In het gezicht slagen doe je niet, want dat is supervernederend.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

□ *Respect voor de zwakkeren van de maatschappij*

Uit de gesprekken blijkt dat jongeren een traditioneel waardepatroon hanteren in hun perceptie en houding tegenover geweld. Met andere woorden zijn de meeste jongens in ons onderzoek van mening dat je geen kinderen en vrouwen slaat. Volgens deze jongens “doe je zoiets niet”. Dit is, volgens hen, een algemeen gekend basisprincipe.

G1: *Een kind is weerloos. Uw eigen kind slaag je toch niet. Als je moet kiezen tussen jouw eigen kind of een wildvreemde. Ik zou het wel weten. Het is misschien wel cru, maar als je echt moest kiezen ...*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

Naar aanleiding van foto 4 (diefstal van een oude vrouw) percipiëren enkele jongeren deze situatie als geweld, met name omwille van het kwetsbare en weerloze karakter van het slachtoffer. Het is volgens hen geweld omdat het slachtoffer “oud en verrimpeld is” [♀, jonger 16 jaar, aso], “gevoeliger en mentaal zwakker is” [♂, 16 jaar of ouder, bso] en “niets kan terug doen” [♀, 16 jaar of ouder, bso]. Bovendien kwam in dit geval bij de jongeren een ander basisprincipe ter sprake, namelijk dat men moet strijden met gelijke middelen. Veel jongeren vinden het zwak dat een jong persoon een oudere persoon als slachtoffer neemt. Ook omgekeerd zijn jongeren van mening dat een oudere persoon geen veel jongere persoon moet kiezen als slachtoffer.

G7: *Ik vind die man een lafaard.*

I: *Waarom?*

G7: *Die doet dit bij een oma. Als ik dit zou zijn, ik zou dit doen bij iemand die toch wel sterker is dan een oma.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

Dit wordt in de focusgroepen evenwel ook genuanceerd. De jongeren in het onderzoek beseffen dat een dergelijk basisprincipe weinig rationeel is in een crimineel kader, en

dat het nu eenmaal gemakkelijker is een oude vrouw te beroven dan een jonge en forse kerel. Ze geven dus aan dat veel plegers hun slachtoffers doelbewust uitkiezen, met name oudere en zwakke slachtoffers. In dat opzicht spraken we reeds over een machtsdimensie tussen het slachtoffer en de dader. Hieruit blijkt nogmaals dat jongeren in een bepaalde geweldsituatie steeds een ‘meerdere’ en een ‘mindere’ onderscheiden.

- G5: *De kans is fiftyfifty, zeg jij. Maar ik geloof nooit dat Robbe (dader), als dat een normale mens is, dat hij een body builder neemt als slachtoffer. Hij zal altijd een zwak slachtoffer uitkiezen. (...) Maar als je mensen van straat op een rij zet, weet ik wel wie dat ik ga kiezen.*
- G1: *Ik denk ook dat je steeds iemand kiest die alleen is.*
- G3: *Ja, die alleen is en die fijn is. Maar de kans is kleiner dat je iemand groot afkunt. Je kunt het altijd verkeerd schatten, maar de kans dat je iemand smal afkunt, is groter.*
- [♂, student]

❑ *Onpersoonlijke band dader-slachtoffer*

De onpersoonlijke band tussen dader en slachtoffer is volgens enkele oudere jongeren een mogelijke verklaring voor diefstal en vandalisme. Als men weet van wie men steelt of van wie men iets vernielt, is de kans kleiner dat men het effectief ook gaat doen.

- G4: *Ik kom twee weken later in mijn stamcafé en daar stond mijn fiets. Ik kom binnen en zei: “Hey! Wie is er hier met de (merk van fiets)?”. Iemand zei: “Ja, ik”. Ik zei: “Ja, dat is wel mijn fiets. Twee weken geleden gepikt aan de sporthal”. Hij zei: “Oh, gevonden in het (...) bos”. Uiteindelijk had hij het wel gedaan, maar durfde hij dat niet toegeven. (...)*
- G5: *Dat bedoel ik. Had hij geweten dat jij dat was, dat daar een naam op stond, dan had hij de fiets niet meegenomen. Daar ben ik zeker van, omdat hij dan weet van wie hij gestolen heeft. Maar nu dacht hij aan zichzelf en niet aan de ander.*
- [♀, werkend]

Bovendien hebben de omgeving, de buurt en de gelegenheid volgens jongeren ook een invloed op het al dan niet plegen van een delict.

- G2: *Ik denk in sommige situaties, bijvoorbeeld op een festival, zou je het geld er eerst uithalen en dan de portefeuille ergens gaan afleveren. Terwijl als je hier op de markt een portefeuille vindt, deze met het geld er nog in zal terugbrengen.*
- [♀, werkend]

Dit ligt in lijn met wat Dijkstra & Miedema⁷⁷ een ‘moreel tekort’ in het publieke domein noemen. Een moreel tekort wil zeggen dat in het spanningsveld tussen eigen en algemeen belang het eigenbelang primeert. Dit moreel tekort in een publiek do-

mein kan leiden tot het plegen van delinquentie of geweld. Het ontbreken van een wederkerige, persoonlijke band met anderen geeft dan de doorslag om over te gaan tot het plegen van een delict. Op de markt in jouw eigen dorp is de wederkerige relatie sterk genoeg om het geld niet uit de portefeuille te halen, maar op een festival ontbreken sterke bindingen met anderen, en meer in het bijzonder met het mogelijke slachtoffer, waardoor er geen (of minder) schuldgevoel bestaat voor het misdrijf dat je pleegt.

□ *Bedreiging*

De jongeren geven uiteenlopende beschrijvingen voor het begrip 'bedreiging'. De meeste jongeren categoriseren bedreiging als geweld, hetzij verbaal, psychisch of geweld *tout court*. Sommigen stellen vast dat er enkel van bedreiging gesproken kan worden als er daadwerkelijk fysiek geweld aan te pas komt. Anderen zien bedreiging als een aanleiding tot fysiek gewelddadig gedrag en categoriseren bedreiging in dat opzicht als een situatie die leidt tot geweld. Net zoals Boeykens⁷⁸ aangeeft, wordt het dreigen met geweld door jongeren als een potentiële vorm van geweld beschouwd: het geweld is er nog niet, maar kan nog komen.

G7: *Een soort van afpersing, denk ik. Als je jouw gsm niet geeft, dan steek ik je neer. Allez ja, dat is toch de aanleiding precies.*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

Bert (slachtoffer in vignet 2) voelt zich volgens sommige jongeren bedreigd omdat de dader niet alleen is. Enkele jongeren beschouwen het in die concrete situatie pas als een dreigement als de persoon een mes tevoorschijn haalt. Wat er dan gezegd wordt, wordt niet noodzakelijk als een bedreiging door deze jongeren geïnterpreteerd, maar wel de handeling op zich, met name het nemen van het wapen. Anderen zijn van oordeel dat het besef dat iemand een mes op zak heeft, al een dreigement op zichzelf is.

G10: *Maar er staat niet bij dat hij zegt dat hij een mes bij heeft. Jaja, die zegt dat niet tegen Bert. Dan vind ik dit geen bedreiging. Als je weet dat Robbe een mes bijheeft, dan zou ik me wel bedreigd voelen. Maar als je dat niet weet dan ...*

[♀, 16 jaar of ouder, bso]

Volgens sommige jongeren zit er een grote ruimte tussen het dreigen met een wapen en het expliciet gebruiken van het wapen. Zij zijn van mening dat jongeren niet snel een wapen gebruiken, ook al dreigen ze ermee. Deze stelling wordt door anderen genuanceerd met een verwijzing naar enkele belangwekkende cases in ons land, zoals Joe Van Holsbeeck en Bart Bonroy, waaruit moet blijken dat jongeren wel degelijk in staat zijn om een wapen te gebruiken.

- G1: *Er zit een grote ruimte tussen gebruiken en dreigen. Dus ik zou gewoon doorstappen, omdat ik weet dat hij niet zou snijden. Allez, dat lijkt me logisch. Anders is Robbe wel heel dom.*
- G4: *Nee, allez. Zoals Joe Van Holsbeeck. Die hebben ze ook doodgestoken voor een mp-3. Het gebeurt dus wel.*
- [♂, jonger 16 jaar, aso]

Jongeren zijn er evenwel van overtuigd dat wanneer iemand een wapen op zak heeft, de kans op het gebruik ervan toeneemt. Volgens enkele respondenten in ons onderzoek is de aanwezigheid van een wapen voldoende om een bepaalde situatie als een 'gewelddadige opstelling' te omschrijven. Het dragen van een wapen is voor enkele jongeren logischerwijze geweld omdat ze menen dat het op zak hebben van een wapen reeds wijst op een soort gewelddadige predispositie, en in dat opzicht inherent gewelddadig is.

- G3: *Ik zeg het, het is misschien radicaal, maar een wapen dragen, vind ik al geweld. Op dat moment ben je zo gefrustreerd en dan ga je impulsief handelen. Je denkt niet meer na wat je doet en dan gebeuren er ongelukken. Ik zou ook nooit op een wapenbedrijf werken. Ik ben daar principieel tegen.*
- [♂, student]

Sommige respondenten ontwikkelen deze redenering wat verder en bestempelen het dragen van wapens op zich niet als gewelddadig, maar vinden dit wel geweld wanneer personen een wapen op zak hebben met de intentie om het te gebruiken. De meerderheid van de jongeren zijn van mening dat je geen wapen op zak moet hebben, ook niet om jezelf te verdedigen. Als je vanuit een dergelijke defensieve houding een wapen op zak hebt, is dat volgens jongeren ook een indicatie dat je zelf niet weigerachtig staat tegenover het gebruik van geweld.

- G4: *Als ik een zakmes op zak heb, is dat om mijn appel te schillen. Maar als je een echt vlindersmes meeneemt om jezelf te beschermen, is dit al een aanzet tot geweld.*
- G7: *Als je dit meeneemt voor verdediging, noem ik dit geen geweld.*
- G2: *Verdediging vind ik als je dit thuis hebt liggen, voor moest er iemand in jouw huis zitten en er iets gebeurt, om jezelf te verdedigen. Maar niet op voorhand meenemen, moest er iets gebeuren. Die ziet ook dat mes. Hij zou sneller iets doen, omdat jij als verdediger een mes bij hebt.*
- [♀, student]

Enkele jongeren zijn van mening dat het gebruik van een mes de doorslag geeft om vignet 2 (steaming) als gewelddadig te beschouwen, en dit omwille van twee redenen.

Zij geven aan dat geweld met een wapen altijd extreem is. Meer bepaald kan één messteek de dood al als gevolg hebben.

G1: *Een zakmes kan tot de dood leiden. Slaan ook, maar een zakmes is meer: een sneetje in jouw nek en je bent dood.*

[♀, jonger 16 jaar, aso]

Bovendien heeft de pleger, dankzij het wapen, de controle over de gebeurtenis, waardoor het slachtoffer volledig afhankelijk is van zijn/haar handelen.

G5: *Dit is de enige (vignet of foto) met een wapen. En uiteindelijk kan het meisje wel ontsnappen (foto 1), maar die jongen (vignet 2) kan niets. Als die mannen goesting hebben om te steken, doen die dat. Zij wordt geslagen (foto 1), dat is heel erg, maar dat is niet met een wapen. Je moet maar één keer steken en dan kan het gedaan zijn.*

[♂, werkend]

□ Gender en geweld

Fysiek geweld is volgens de jongeren duidelijk een mannenzaak. Verbaal geweld wordt eerder in verband gebracht met vrouwen. Meisjes geven aan dat zij weinig in aanraking komen met fysiek geweld, maar aan de haren trekken wordt wel als ‘typisch voor meisjes’ beschouwd. Het gebruik van verbaal en psychisch geweld lijkt een deel van meisjes hun leefwereld te zijn. Ze gebruiken andere middelen dan fysiek geweld om iemand klein te krijgen, zoals roddelen en het uitsluiten van iemand.

G10: *Jongens zijn de hardere, ze zijn feller, met de vuist en stampen.*

ONB: *Die kloppen er direct op.*

G8: *Meisjes maken zoiets kleins mee, en die maken er zoiets groots van.*

G9: *Jongens zijn eerder agressief, terwijl meisjes eerder venijnig zijn.*

[♀, 16 jaar of ouder, bso]

De jongeren geven verschillende verklaringen voor dit verschil in gebruik van geweld tussen meisjes en jongens. Volgens de jongeren zijn meisjes fysiek minder sterk dan jongens waardoor zij vervolgens minder geneigd zijn te vechten. Bovendien kunnen jongens, volgens de respondenten, hun gevoelens, emoties minder goed verwoorden dan meisjes. Volgens hen uiten jongens hun gevoelens dan via het gebruik van fysiek geweld. Een vrouwelijke respondent geeft aan dat ook de cultuur een invloed heeft op de traditionele rolpatronen van vrouwen en mannen.

G1: *Ik heb ergens iets gelezen van een bepaalde stam uit Afrika. Daar was het omgekeerd. De vrouwen hadden de mannenrol: dat zij instaan voor eten. De man-*

nen stonden in voor de kinderen en de man gebruikte dan ook meer verbaal geweld.

[♀, student]

6.2.2.3 Jongeren als slachtoffer

In deze paragraaf wordt kort stilgestaan bij hoe slachtoffers reageren op het geweld dat ze ondergaan en welke gevoelens en emoties hiermee gepaard gaan. Daarnaast beschrijven we ook mogelijke gevolgen van ervaren gewelddelicten op lange termijn. Net zoals Vandenberck et al.⁷⁹ maken we een onderscheid tussen ‘effectieve reacties’, zijnde reacties van jongeren die reeds het slachtoffer zijn geweest van een gewelddelict, en ‘veronderstelde reacties’, reacties van jongeren over hoe zij denken dat ze op een bepaalde vorm van geweld zouden reageren. Uit de gesprekken kunnen we afleiden dat jongeren de sterke impact van geweld heel duidelijk aanvoelen. Zij zijn er met andere woorden van overtuigd dat ernstige vormen van geweld destructieve gevolgen kunnen hebben voor slachtoffers.

❑ Vernedering

Geweld wordt door de jongeren meerdere keren geassocieerd met vernedering. Vernedering als reactie van een slachtoffer wordt voornamelijk genoemd bij psychisch geweld. Foto 3 (happy slapping) beschouwen de meeste jongeren als een vernedering voor het slachtoffer. Zij stellen dat het al erg is dat het slachtoffer fysiek wordt aangevallen, maar geven aan dat het filmen ervoor zorgt dat het slachtoffer (publiekelijk) vernederd wordt en dat dit hem altijd blijft achtervolgen, zelfs thuis op de computer.

G6: *Vernederd. Op het filmpje staat dat hij zichzelf niet kan verdedigen en daardoor kan hij gepest worden.*

G4: *Ja, dan weten nog meer mensen dat hij verloren heeft.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

G3: *(...) Ik zou dat vreselijk vinden, als iemand dit doet bij mij en ik zie dat iemand anders dit staat te filmen en er zo van staat te genieten. Daar zou ik niet blij om zijn. Ik zou mij dubbel zo vernederd voelen.*

[♀, student]

❑ Paniek, afschuw

Paniekgevoelens kwamen ter sprake bij enkele meisjes die geconfronteerd werden met ongewenste seksuele intimiteiten. Ook gevoelens van afschuw worden door jongeren

vernoemd als reacties op seksueel geweld. Uit de gesprekken blijkt dat vooral meisjes zich bedreigd voelen als ze intiem aangeraakt worden.

G10: (...) *Ik wou weggelopen, maar hij trok mij terug. Hij had zelfs mijn riem kapot getrokken. Agressieveling, dat hij was. Ik heb hem sindsdien niet meer gezien.*

I: *Hoe voelde jij je toen hij zich zo opdringerig opstelde?*

G10: *Ik weet niet. Zo in paniek. Ik kan dat niet beschrijven. Je weet niet wat je moet doen...*

[♀, 16 jaar of ouder, bso]

Uit de ervaringen van de jongeren blijkt dat de perceptie over de daad afhankelijk is van persoon tot persoon. De betekenissen die een betrokkene aan een situatie geeft, kunnen met andere woorden sterk variëren. Een vrouwelijke respondent beschreef hoe een vriend haar eens betastte op een feestje. Zij percipieert deze situatie als ernstig en voelt zich aangetast in haar lichamelijke integriteit.

G4: *Ik vind het niet leuk als mensen mij aanraken, intiem aanraken op een manier waarop ik dit niet graag heb. Ik vond dat echt vies. Ja, ja, vies. Ik kan het niet anders uitleggen.*

[♀, student]

□ *Schuldgevoelens, schaamte, hulpeloos*

Gevoelens van schuld en schaamte worden door jongeren ook vaak vermeld in het kader van seksueel geweld. Uit de gesprekken kwam naar voren dat dergelijke gevoelens slachtoffers van seksueel geweld vaak beletten om aan iemand over het ondervonden geweld te vertellen, en om hiervan aangifte te doen bij de politie. Volgens jongeren is het voor een slachtoffer van intrafamiliaal geweld ook niet gemakkelijk om de stap naar de formele hulverlening te zetten.

G7: *Er zullen wel van die groepen zijn waar je terecht kunt, maar de stap om naar daar te gaan, is erg moeilijk. Voor wie dan ook, welk geval dan ook. Dat gaat niet alleen over zo'n dingen. Neem nu de AA (Anonieme Alcoholisten), dat is iets anders, maar de stap om naar deze groepen te gaan is erg moeilijk.*

I: *Waarom is die stap moeilijk te zetten?*

G7: *Volgens mij is dat persoonlijk dat je dit niet ziet zitten.*

G5: *Om dat te aanvaarden zelf.*

[♂, werkend]

Als het slachtoffer het probleem wil erkennen en er voor uitkomt, dan pas kunnen anderen hem of haar helpen. Dat is volgens de jongeren een zware mentale opgave.

De jongeren benoemen zulke situaties dan ook vaak als 'hulpeloos'. Een kind dat mishandeld wordt binnen het gezin ziet geen uitweg meer, volgens jongeren.

- G2: *Uw vader zou normaal iemand moeten zijn die voor u zorgt en u graag ziet.*
 G4: *Ja, en die u beschermt.*
 G2: *Hij is misschien de enige persoon waar zij op zou moeten kunnen rekenen, en dat kan ze niet.*
 [♂, 16 jaar of ouder, aso]

Bovendien geven respondenten aan dat slachtoffers bang zijn voor de reacties van de buitenwereld. Vanuit hun eigen schaamtegevoelens vrezen ze een negatieve reactie van de omgeving. Deze schaamte kan hen beletten om hulp te zoeken of het geweld aan te geven. Slachtoffers van seksueel misbruik of huiselijk geweld grijpen volgens jongeren naar een symbolische troost, zoals een pop of knuffel. Naar aanleiding van foto 1 (fysiek geweld tegen een kind) percipieerden heel wat jongeren de pop op de foto als een symbolische troost voor het verdriet en leed van het kind, een soort toevluchtsoord, een veilige haven.

- G4: *Bang, he. Jeugddingen en bang. En dan ja... Automatisch, als je jong bent, zoals mijn broertje: hij heeft een knuffel waar hij zich veilig voelt.*
 G5: *Misschien voelt zij zich daar ook veilig bij.*
 G4: *Ja, dat zij zich daar veilig bij voelt. Ik zou dat nu niet doen...*
 G1: *Jama, zij is zeker toch 20 of 19 jaar. Ik weet het niet.*
 G4: *En dan. Wedden dat jij ook naar een pop grijpt, als ze u in elkaar slagen.*
 G1: *Ik heb een knuffel, geen pop.*
 G4: *Voilà, dat is toch hetzelfde.*
 [♀, 16 jaar of ouder, dbso]

❑ *Inbreuk op de privacy*

Veel slachtoffers van diefstal blijven volgens de respondenten achter met een kwetsbaar gevoel. Zij stellen dat de diefstal op zich geen erge zaak is, maar dat de inbreuk op hun privacy hen weerloos maakt. Jouw privé zaken worden blootgesteld aan vreemden en het idee dat zij privé gegevens kunnen inkijken, bijvoorbeeld via je gsm, vinden jongeren angstaanjagend.

- G2: *Mijn gsm is vorig weekend op de fuif gepikt. Dat is echt een verschrikkelijk gevoel. Gewoon de gedachte dat iemand aan uw spullen komt, want in een gsm staan nummers, persoonlijke berichten en informatie.*
 [♀, 16 jaar of ouder, aso]

Een studente werd het slachtoffer van een diefstal in de woning van haar ouders. Voor haar was het niet zozeer de diefstal op zich die haar schrik aan joeg, maar wel het vandalisme dat zichtbaar was.

- G8: *Bij ons hebben ze op oudjaar ook eens ingebroken. En dat was via de voordeur. Eerst het slot geforceerd en daarna ingetrapt. Dat was echt een goede, houten, dikke deur. Die was dus kapot en kon je niet meer gebruiken. Ik was meer geschokt door dat, dan door het feit dat er gestolen werd. Gewoon door het feit...*
- G7: *Dat doe je niet met mijn deur.*
- G8: *Ja, dan had ik liever gehad dat ze ergens binnenkwamen en niets kapot moesten maken. Gewoon ook omdat zo... Ja, waarom moet je dat nu kapot doen?*

[♀, student]

□ Onveiligheidsgevoelens

Uit de gesprekken blijkt dat directe ervaringen met geweld en andere vormen van delinquentie het onveiligheidsgevoel kunnen versterken.

- G1: *Ik kende een meisje. En voor het seminarie moesten we naar een school gaan, en daar was een mooi meisje. Alle Turken vielen haar eigenlijk lastig, en op den duur durfde dat meisje niet meer buiten komen.*

[♂, student]

- G1: *Ooit is er hier op de (jeugdbeweging) ook veel ingebroken. Als er nu een alarm afgaat of er is iets raars, denk ik dat niemand van ons durft gaan kijken. En meestal is dat gewoon iets heel kleins. Maar misschien is dat op een andere locatie ... Ik durf wel alleen naar S. haar thuis rijden, maar om hier alleen op de (jeugdbeweging) aan te komen, vind ik maar eng, omdat het hier vroeger gebeurd is.*

[♀, werkend]

Onveiligheidsgevoelens worden door sommige jongeren ook ter sprake gebracht in verband met andere buurten. Voor inwoners van kleinere steden of centrumsteden bijvoorbeeld lijken de grote steden in ons land vaak een bron van onveiligheid. Voor wie echter in de grotere stad woont is dat niet noodzakelijk zo. Hun gevoel van onveiligheid is situationeel en afhankelijk van de omgeving en buurt waar men woont.

- G3: *Ik woon in een grote stad (...) met metro's en veel mensen, dus ik hoor wel veel over geweld. Er wonen meer dan honderd mensen waar ik woon, dus ik kan ook van meer dan honderd mensen iets horen en er gebeurt ook met meer dan honderd mensen iets. Maar ik weet nu niet dat ik daar veel banger van word. Als ik vriendinnen moet afzetten ergens en die wonen mega verlaten, dan denk ik: "Hier wil ik niet wandelen". Of waar mijn grootouders wonen: kei verlaten en open,*

allemaal bossen. Ik denk dan: "Jakkas, geef mij maar straten". Ik ken ook mensen die bij ons lopen en denken: "Oh, al die mensen hier. Die gaan mij opeten".

[♀, student]

Sommige jongeren in ons onderzoek stemmen hun gedrag af op bepaalde gevoelens van onveiligheid, terwijl deze 'angst' voor anderen geen invloed heeft op hun dagelijks leven. Sommigen gaan ervan uit dat ze de kans op slachtofferschap kunnen minimaliseren of voorkomen door mijdingsgedrag, en bepaalde buurten of straten te ontlopen. Uit de gesprekken blijkt dat jongeren hier bewust mee bezig zijn. Vooral meisjes staan erop om op bepaalde tijdstippen en op bepaalde plaatsen niet alleen te fietsen of te wandelen.

G4: *Maar je kunt wel met vrienden op straat gaan, zodat je je veiliger voelt.*

I: *Bedoel je dan samen naar huis rijden?*

G4: *Ja, met een grote groep bijvoorbeeld een trein nemen.*

[♀, jonger 16 jaar, aso]

Enkele jongeren proberen slachtofferschap te vermijden door hun fysieke kwetsbaarheid te verbergen of te verminderen door zich als meisje te gedragen als een man, door met de benen open te fietsen en een kap op te zetten.

G6: *Als ik me bedreigd voel, dan ga ik telefoneren of zo. Of als ik alleen in een lege straat moet fietsen, dan fiets ik zoals een man. (gelach) Ja, gewoon om jezelf zo onaantrekkelijk mogelijk te maken of jezelf zo weinig mogelijk in de positie van een mogelijk slachtoffer te zetten.*

[♀, student]

G3: *(...) Ik voel me soms zo aangevallen. Ik krijg soms al schrik als ik alleen ergens in een straat loop, en daar staan drie of vier jongens onnozel te doen. Als ik met de fiets naar huis kom en daar staan jongens (...) aan de overkant, en die steken de straat over om mij even te roepen: "Whaa". Gewoon om onnozel te doen, dan voel ik mij al bedreigd. (gelach)*

[♀, werkend]

Meisjes zijn voornamelijk bang om het slachtoffer te worden van fysiek of seksueel geweld en voor overvallen. De geruchten, verhalen die ze van elkaar en via de media horen, dragen bij tot een gevoel van onveiligheid. Voor sommigen hebben met name verhalen die buurtgerelateerd zijn, bijvoorbeeld een verkrachting in een nabijgelegen dorp, een invloed op hun onveiligheidsbeleving. Zij passen hun gedrag dan aan. Uit de literatuur blijkt ook dat de perceptie van overlast in de buurt samenhangt met het onveiligheidsgevoel. Eerder werd vermeld dat hoe meer overlast jongeren ervaren, hoe onveiliger zij zich voelen.⁸⁰

- G5: *Als er iemand in Brussel verkracht wordt, dan denk je: "Aja, dat is in een grootstad". Maar als dat (hier) gebeurt ...*
- G3: *Dan durf ik weer een maand niet meer naar huis rijden.*
[♀, werkend]

De beleving van onveiligheid wordt door jongeren ook gerelateerd aan leeftijd. Meer bepaald stellen zij vast dat het onveiligheidsgevoel sterker wordt naarmate men ouder wordt. Bovendien kwam de beleving van onveiligheid meer ter sprake bij meisjes uit de oudste leeftijdsgroep. Dit kan wijzen op de reële angst bij deze leeftijdsgroep, maar het kan wederom ook een mogelijk methode-effect zijn. Meer bepaald praten meisjes en vrouwen meer open over gevoelens en emoties, in dit geval hun onveiligheidsgevoel, dan jongens en mannen, die dit minder makkelijk doen, en zeker niet bij een vrouwelijke onderzoeker.⁸¹

6.2.2.4 Jongeren als dader

In dit onderdeel beschrijven we de situaties waar jongeren al dan niet geweld zouden gebruiken. Zijn er, volgens jongeren, situaties en omstandigheden waarbij geweld tegen personen onvermijdelijk, noodzakelijk, gerechtvaardigd of zelfs aantrekkelijk is? Daarnaast bespreken we hoe jongeren na het plegen van geweld tegenover hun daden staan. Meer bepaald bekijken we hun perceptie en beleving van hun eigen ouderschap van dichterbij.

□ *Geweld om zichzelf te verdedigen*

Naar aanleiding van foto 2 (een gevecht tussen twee mannen) kwam zelfverdediging bij de jongeren ter sprake. Over de vraag of zelfverdediging als geweld beschouwd kan worden, zijn de meningen van de respondenten verdeeld. Sommigen stellen dat fysiek geweld gebruiken om zichzelf te verdedigen gelijk staat met geweld, omwille van de fysieke contacten. De jongeren noemen het dan eerder gerechtvaardigd, verantwoord of defensief geweld.

- G6: *Dat is goed geweld.*
- G3: *Dat is geweld dat mag. Ik vind dat je je niet moet laten doen.*
- ONB: *Verantwoord geweld.*
[♀, 16 jaar of ouder, aso]

Enkele jongeren zijn van mening dat zelfverdediging overgaat in geweld als de handeling het doel overtreft. Hiermee bedoelen ze dat je niet meer geweld mag gebruiken dan nodig; enkel om jezelf als persoon te beschermen. Sommige jongeren oordelen dat men moet strijden met gelijke wapens en verwijzen naar de case van de Kortrijkse

juwelier die een overvaller heeft doodgeschoten. Eerder hebben we vermeld dat jongeren geweld met name veroordelen wanneer daders kwetsbare of zwakke slachtoffers beogen. Hieruit volgt ook dat jongeren van mening zijn dat in een conflict met gelijke middelen – ‘vuist tegen vuist’ – gestreden moet worden.

- G5: *Hmm, zoals een juwelier die dieven doodschiet. Ja, dat vind ik geweld.*
 G3: *Als het echt is voor jezelf, als je aangevallen wordt, dan mag het, vind ik.*
 G4: *Ik vind dat je met gelijke middelen moet strijden, bijvoorbeeld alle twee met de vuisten.*

[♀, werkend]

- G6: *Het hangt er van af hoe hard je iets terugdoet. Je kunt zijn arm terugdraaien zodat hij eventjes op de grond gaat, of je kunt zijn arm of enkele ribben breken.*
 G7: *Dan is het geweld en geen verdediging. Als je op de grond ligt met pijn, en je gaat nog shotten om te shotten, dat is geen zelfverdediging meer.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

Veel jongeren geven aan in staat te zijn fysiek geweld te gebruiken om zichzelf te verdedigen. Zelfverdediging wordt dan gebruikt om het geweld te rechtvaardigen: zich verdedigen als men aangevallen wordt. Meer bepaald zijn de jongeren van mening dat “je jezelf niet als vloermat moet laten gebruiken” [♂, student], “je niet over je heen moet laten walsen” [♀, werkend] en “je niet moeten laten doen” [♀, 16 jaar of ouder, aso].

- G4: *Als iemand mij zou aanvallen in de stad of zo, zou ik mij wel, zoals die meneer doet (op foto 6), proberen te verdedigen.*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

Sommige jongeren stellen zich de vraag wat zelfverdediging is: is dat behalve jezelf ook eigen bezittingen en andere personen verdedigen? Uit de gesprekken kunnen we afleiden dat jongeren in staat zijn fysiek geweld te plegen, niet enkel om zichzelf te verdedigen, maar ook als reactie op een provocatie om dierbare personen te beschermen.

□ *Geweld omwille van verbale en fysieke provocaties*

Tijdens de focusgesprekken vertelden veel jongens hoe incidenten met fysiek geweld vaak werden voorafgegaan door verbale beledigingen. Zulke beledigingen worden als provocaties van fysiek geweld gezien. Deze bevinding ligt in lijn met de bevindingen van Davis & de Haan,⁸² die stellen dat in veel vechth verhalen bij mannen er sprake is van een confrontatie naar aanleiding van een verbale belediging.

- G2: *Ik had prul gezocht met vierdejaars. (...) Die hebben mij een pak slaag gegeven. Een man of drie, vier. Ik heb mij daar proberen te verdedigen, maar zij hebben*

mij tegen de ramen en de muren gegoooid.

I: *Hoe is dat gevecht ontstaan?*

G2: *Ik weet het niet goed meer. Ik denk dat ik iets verkeerd gezegd had, of zo. Ik kwam juist uit de bus, en toen is hij beginnen te slagen.*

[♂, jonger 16 jaar, bso]

Eén respondent (van allochtone afkomst) stelt dat jongere broertjes en zusjes respect moeten hebben voor hun oudere broer, en geeft aan dat fysiek geweld gerechtvaardigd is indien dit niet het geval is. Het motief voor geweld ligt hier in het feit dat men niet het respect krijgt dat men meent te verdienen en dat deze aantasting van het zelfrespect rechtgezet moet worden met geweld.⁸³

G7: *Ja. Ik ben de oudste thuis, dus ik mag vaak kiezen wat ik doe. Dus zij moet luisteren naar mij.*

ONB: *Als zij niet luisteren, wat dan?*

G7: *Dan krijgt ze een lap, want zij moet luisteren. Zij moet respect hebben voor de oudere broer.*

[♂, jonger 16 jaar, bso]

Verbaal geweld binnen een vriendschapsrelatie, zoals roddelen en liegen, wordt door meisjes beschouwd als een krachtige katalysator voor fysiek geweld. Hieruit kan geconcludeerd worden dat meisjes veel belang hechten aan vriendschapsrelaties, maar dat roddelen, uitsluiten en liegen ook vaak eigen is aan deze relaties, wat aanleiding kan geven tot het gebruik van geweld. Deze bevindingen liggen in lijn met deze van Burmann et al.,⁸⁴ die stellen dat de meeste conflicten tussen meisjes ontstaan binnen deze intieme vriendschapsrelaties.

G4: *(...) leugens lokt dit (geweld) uit. We hebben dat hier voorgehad en toen is het erger en erger geworden. Dus bij mij hoort dat bij geweld. (...)*

I: *Wat was er juist gebeurd?*

G4: *Zij had van alles gezegd tegen ons. (...) Dat was dan een heel goede vriendin geworden. Maar na een tijd kwam het uit dat het allemaal leugens waren.*

G4: *Mijn leerkracht zat er bij, en zij waren maar aan het schelden en het schelden. Ik was het zo beu dat ik altijd de schuld kreeg: ik had schorsingen achter de rug, ik had straf achter de rug. Ik was dat zo beu. Dat moest stoppen.*

[♀, 16 jaar of ouder, dbso]

Het verbaal geweld, dat zich uit in pesten, ruzie maken, roddelen, liegen, enzovoort, is volgens veel jongeren vaak de voorbode van direct lichamelijk geweld. De overgang van woorden, zoals Achterhuis⁸⁵ stelt, naar slaan of schoppen is soms snel gemaakt. Lang volgehouden verbaal geweld kan sluipenderwijs overgaan in lichamelijk geweld. Zelfs een gewone woordenwisseling kan volgens de jongeren zo escaleren dat er fysiek

geweld gebruikt wordt. De stap van verbaal naar fysiek geweld is volgens hen echter niet steeds gemakkelijk te voorspellen.

- G3: *Ik vind verbaal meer pesten, maar pesten is wel een aanleiding tot geweld. Als het veel te ver gaat. Je kunt even iets zeggen, maar als dat dagen of weken blijft duren, dan is het voor de persoon in één keer 'bam', he.*

[♂, 16 jaar of ouder, aso]

De voorspelling van een geweldsuitbarsting kan, volgens Roy, vergeleken worden met een meteorologische voorspelling van onweer: “*Dát het gaat onweren laat zich goed voorspellen, maar waar en wanneer de bliksem zal inslaan is onmogelijk precies aan te geven*”.⁸⁶

Naast een confrontatie naar aanleiding van een verbale provocatie, kan een fysieke aanraking ook als een provocatie beschouwd worden. In het onderstaande fragment vertelt een jongere hoe zijn vriend een aanval als een fysieke provocatie beschouwde en hierop antwoordde met geweld.

- G5: *Ze hebben mijn vriend eens 'gehappyslapped', maar hij was daar niet happy mee. We waren aan het wandelen en een kerel die voorbij wandelde, nam hem vast en gaf hem een slag in zijn gezicht. Het was zijn dag al niet, dus mijn vriend vloog daar gewoon op, een paar stampen gegeven, en toen zijn we verder gegaan. Ik vond dat zijn goed recht. Dit kon een frats zijn, maar dan slaag je nog niemand voor de leut.*

[♂, student]

Ook verbale en fysieke provocaties aan het adres van dierbare personen blijven voor de meeste jongeren, voornamelijk jongens, niet zonder gevolg. Het meest genoemde door de respondenten is de belediging van de moeder. Een jongen van vijftien jaar vertelde hoe hij (tweemaal) zijn moeder verdedigde door fysiek geweld te gebruiken.

- G1: *(...) Er was een neger. (...) Die begon ineens te roepen: "Gij racist, racist!". Die heeft mijn ma geduwd en ik heb hem op zijn neus geslagen. (...) Ik denk dat iedereen zijn moeder wel gaat verdedigen.*
- G1: *Mijn ma is juist geopereerd aan kanker, want zij heeft kanker gehad. Er was een jongen en die zei: "Uw moeder is een vieze kankerpatiënt". (...) Die jongen zijn neus was gebroken, anders gesprongen in zijn ogen en zes tanden uit. Hij heeft de schuld op hem genomen, omdat hij wist dat kanker nogal gevoelig ligt bij mij.*

[♂, jonger 16 jaar, bso]

Ook jongens die geen ervaring hebben met fysiek geweld, of zelfs tegen geweld zijn, geven aan dat ze wel in staat zouden zijn fysiek geweld te gebruiken om dierbare per-

sonen, zoals familie en vrienden, te beschermen. Ze geven aan dat dit “iets natuurlijk is”; “iets dat dicht bij jou staat, dat wil je beschermen” [♂, student].

- G5: *Ja, als ze zoiets over mijn moeder zeggen. Ik zou er direct op afgaan.*
 G7: *En als ze dat dan elke dag zeggen, dan begin je er wel op te slagen.*
 G2: *Ik vind dat woorden bij woorden moeten blijven.*
 G5: *Er zijn wel grenzen, maar als ze mijn ouders of mijn dierbaarsten aantasten, gaat het wel te ver.*
 [♂, 16 jaar of ouder, bso]

- G3: *Ik ken een vriendin en die is 19 of 20 en (...) dat vriendje sloeg haar ook af en toe. En nu vrijt hij met mijn nicht. Als ik er ooit achter kom dat hij een vinger uitsteekt naar mijn nicht, dan zal hij er niet goed van zijn. Ik ben tegen geweld, maar op dat moment weet die kerel niet wat er gebeurt. Dan ben ik mijn eigen niet meer.*
 [♂, student]

Jongens geven bovendien aan dat zij in staat zijn fysiek geweld te plegen als hun vrienden fysiek worden aangevallen. Als deze jongeren menen dat anderen zich negatief uitlaten over hun vrienden, kunnen zij dit als een ernstige provocatie beschouwen, en vinden ze het vervolgens gerechtvaardigd deze situatie recht te zetten door geweld te gebruiken.

- G4: *Wij gingen plassen (...) en ik kwam terug binnen en toen had ik een bloed-neus.*
 G7: *Ze waren toen aan het vechten en waarschijnlijk hadden zij de L. voor iemand anders gezien en ja, toen kwam de vergelding natuurlijk ook. Er kan iets misgaan, dat op iemand anders bedoeld was, maar dan escaleert het want dan gaat die jongen die dat gedaan heeft ook iets voorkrijgen, he. (...) Kameraadschap, zeker!*
 [♂, werkend]
- G5: *Ik lok die dingen niet uit. Maar als ik binnen sta te feesten en ik zie een vriend naar buiten lopen, omdat de ‘johnny’s’ daar zijn, en die beginnen te ‘batten’, dan heb ik de intentie om mee te vechten. Vechten om de eer. Achteraf bekeken heel fout, maar op dat moment wil ik mijn vrienden helpen.*
 [♂, student]

Enkele respondenten geven bovendien aan dat er jongeren zijn die geweld gebruiken als iemand, in de perceptie van jongeren, dreigt aan andermans lief te komen. Door Davis & de Haan⁸⁷ wordt dit ook als een ernstige provocatie beschouwd door mannen.

- G8: *Meestal gebeurt dit als een jongen aan uw meisje zit. Dan is het wel een beetje normaal dat je u verdedigt. Dan zeg je toch: “Sorry, die is van mij”. Ik heb dat*

ook meegemaakt. Ze waren mijn vriendin aan het lastigvallen. En die jongen stond daar te kijken. En toen begonnen ze te vechten. Die jongen heeft in het ziekenhuis gelegen, want die kon niet veel doen omdat die andere met een groep waren.

[♀, 16 jaar of ouder, bso]

G1: *Dat heeft mijn vader gehad. Hij is één keer in zijn leven geslagen, omdat hij fout naar een meisje keek van een jongen die hij helemaal niet kende. (...) Die jongen had een boksbeugel aan en mijn vader zijn hele lip lag open.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

Het motief om met geweld te antwoorden op een provocatie ligt volgens de literatuur in het feit dat jongeren diep beledigd zijn of zich niet serieus genomen voelen omdat zij niet het respect krijgen dat zij menen te verdienen.⁸⁸ Deze aantasting van het zelfrespect moet dan met geweld rechtgezet worden. Een provocatie biedt dan een soort rechtvaardiging voor de mogelijkheid dat een confrontatie gewelddadig wordt, met name 'dat ze erom vragen'. Een studente merkt op dat ze wel begrijpt dat iemand fysiek geweld gebruikt als hij of zij geprovoceerd wordt, maar dat dit niet mag gelden als een rechtvaardiging.

G1: *Ik vind het wel een verschil tussen iets begrijpen en iets rechtvaardigen. Ik snap ook wel als je hard geprovoceerd wordt en uitgedaagd wordt... Als je dan slaagt, begrijp ik het wel, maar dan vind ik het wel niet gerechtvaardigd.*

[♀, student]

Daarnaast verwijzen Davis & de Haan⁸⁹ naar de mannelijkheid die aan de grondslag ligt om al dan niet te reageren met fysiek geweld. Volgens hen voelen mannen zich gedwongen om hun houding tegenover geweldgebruik te articuleren en te benadrukken dat zij, indien nodig, bereid en in staat zijn fysiek geweld te gebruiken. Geweld wordt dan geassocieerd met mannelijkheid, met de sociale verwachtingen die aan het doen en laten van mannen worden gesteld. Ook uit onze gesprekken kunnen we afleiden dat het geïmmiteerde ego van jongens vooral in vriendengroepen gestalte krijgt. In gezelschap van leeftijdsgenoten proberen jongens hun mannelijkheid te affirmeren door stoer te zijn. Jongens en jonge mannen zijn gesocialiseerd in een cultuur waar 'boys don't cry' en waar bepaalde vormen van geweld sociaal gerechtvaardigd lijken voor mannen.⁹⁰ Maar we moeten hier mogelijk ook rekening houden met een methode-effect, meer bepaald dat jongens zich tijdens de focusgroepen 'stoerder' willen voordoen dan ze zijn, met name tegenover een vrouwelijke interviewster. Bovendien zien jongeren het vaak als logisch, onvermijdelijk en volkomen terecht om een confrontatie aan te gaan. Hierboven citeerden we een respondent die niet direct een probleem

zag in het participeren aan een gevecht dat door vrienden werd uitgelokt. Achteraf ziet hij in dat het fout is, maar op dat moment overheerst de neiging om zijn vrienden te helpen alles. Nog een andere respondent voelde zich gedwongen en genoodzaakt om de persoon die zijn moeder beledigd had als ‘vieze kankerpatiënt’ een lesje te leren. Emoties nemen op zo’n moment de bovenhand.

I: *Hoe voelde je je toen op dat moment?*

G1: *Ik weet niet goed. Kwaad. Niet echt kwaad, maar razend meer. Ook al lag hij op de grond, gewoon blijven kloppen en stampen. Maakt niet uit of hij daar al halfgroggy lag.*

[♂, jonger 16 jaar, bso]

Uit de gesprekken blijkt tevens dat jongens het gevoel hebben dat ze zich moeten rechtvaardigen als ze niet gevochten hebben. Ze willen op die manier benadrukken dat er geen sprake was van lafheid. In lijn met Davis & de Haan⁹¹ kunnen we hier ook concluderen dat jongens en jonge mannen hun mannelijkheid willen aantonen door hun positie als morele winnaar te benadrukken, ook al hebben ze hiervoor geen geweld moeten gebruiken.

G5: *(...) En ik zag die aankomen met een troep van dertig, veertig (...). En die zagen mij, en die zijn gewoon teruggetrokken. Gewoon omdat zij mij zagen en zagen dat er nog volk rond mij stond. Enkel die ene van de speelplaats stond er nog. Ik zei: “Geef het op”. Toen ging hij weg. Ik weet niet, is dat misschien omdat ik een imposant figuur ben. En ik heb er geen geweld voor moeten gebruiken.*

[♂, student]

6.2.2.5 De ‘zin’ van geweld

Uit de bovenstaande fragmenten blijkt dat sommige jongeren het vanzelfsprekend vinden dat zij in bepaalde situaties fysiek geweld moeten gebruiken. Dit brengt ons terug bij het debat over de ‘zin’ en betekenis van geweld voor jongeren.

❑ ‘Praten’ als tegenhanger van geweld

Sommige respondenten stellen expliciet dat alle geweld zinloos is. Meer bepaald zien zij niet meteen wat het nut of de zin is van (fysiek) geweld, als je het ook met praten kunt oplossen. Praten is in dat opzicht de tegenhanger van geweld.⁹²

G6: *Ja, als ik aan geweld denk, denk ik aan zinloos. Waarom moet je per se altijd geweld kunnen gebruiken? Je kunt dat toch ook uitpraten. Oké, dat klinkt stom, maar ik praat liever dan iemand direct aan de haren te trekken en te zeggen, “jij bent een bitch”. Ik vind praten veel beter dan vechten.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

De respondenten stellen bovendien dat ‘woorden’ harder kunnen kwetsen dan ‘da-den’. Ook volgens Achterhuis⁹³ blijkt taal soms heviger en langduriger wonden te kunnen slaan dan een ‘harde tik’, ook al blijft de schade voor de buitenwereld onzichtbaar. Volgens jongeren kunnen de psychische gevolgen van verbaal geweld echter vaak even ernstig of zelfs ernstiger zijn dan die van lichamelijk geweld. De jongeren uit ons onderzoek geven aan dat verbale vormen van geweld zeker niet onderschat mogen worden.

G6: *Ik vind dat je met woorden veel verder komt dan met vechten. Stel dat ik J. een mep geef in haar gezicht. Na een week is dat genezen. Maar als ik zeg tegen J., “je bent een bitch”, dan gaat zij zich dat aantrekken. Je kunt harder kwetsen met woorden en dat blijft langer hangen. Je ziet constant in de spiegel: een blauw oog zie je maar een week, maar dat gevoel ‘ik ben een bitch’ blijft langer.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

G5: *Er is altijd wel veel aandacht als mensen een pak slaag krijgen, maar als er mensen worden uitgescholden, moeten zij dit maar slikken en verdergaan. Ik vind dit zeker niet correct. (...) Meisjes pesten elkaar niet door elkaar te slagen, maar dat brengt ook schade bij hen toe. Ik vind dat dit veel te weinig in de aandacht komt.*

[♀, werkend]

□ De verklaring voor ‘zinloos’ geweld

Bepaalde types geweldsmisdrijven worden door jongeren als zinloos geweld beschouwd. Zij verwijzen naar geruchtmakende cases zoals Kim De Gelder, Hans Van Themsche, Bart Bonroy en Joe Van Holsbeeck. In het algemeen verstaan zij onder zinloos geweld een vorm van fysiek geweld waarbij het opzettelijk verwonden of doden van iemand centraal staat. Het geweld kenmerkt zich door zijn incidentele aard, en ook door de willekeurige wijze waarop de dader het slachtoffer kiest. Volgens sommige jongeren is er geen oorzaak verbonden aan dit soort geweldgebruik.

G8: *Ik denk dat je altijd wel een betere oplossing dan geweld kunt vinden. Dus in die zin vind ik alle geweld wel zinloos. Maar ik denk wel dat er momenten zijn dat geweld zinlozer is dan andere momenten. Bijvoorbeeld iemand om niks een boks geven, dat is echt wel zinloos geweld, terwijl als je het echt uit woede doet, dan kan ik het al beter begrijpen.*

[♀, student]

Enkele studenten merken op dat aan alle geweld wel een zingeving, oorzaak, of motief vastzit, en dat zinloos geweld in dat opzicht dus niet bestaat. Deze uitspraak – dat geweld steeds ‘verklaard’ kan worden – ligt in lijn met wat Schinkel⁹⁴ (2005) vaststelt.

Ook al lijkt het op het eerste gezicht ‘nutteloos’ en ‘zinloos’, geweld kan in principe steeds verklaard worden door externe of interne factoren.

- G3: *Ik denk dat er altijd een aanleiding is. Ik denk dat ofwel alle geweld zinloos is ofwel geen enkel geweld, niks qua geweld zinloos is. Ergens heeft dat allemaal geen nut, want meestal haalt dit toch niets uit, maar het is altijd in functie van iets. Dus in dit opzicht heeft het altijd wel zin. Ook al slaag je voor niks, er zal altijd wel iets in u zeggen dat je iemand wil slaan.*

[♀, student]

Uit de gesprekken komt naar voren dat jongeren soms geweld plegen omwille van de intrinsieke waarde van het geweld. Meer bepaald kunnen jongeren ook geweld plegen omwille van de ‘kick van het geweld’. Schinkel⁹⁵ noemt dit ‘autotelisch geweld’, of ‘geweld om het geweld zelf’. Veel jongeren uit ons onderzoek geven aan dat geweld ook als plezierig ervaren kan worden door plegers. Het moment van de daad kan volgens hen voor de daders gewoon ‘leuk’ zijn. Zo kan het motief voor diefstal bijvoorbeeld, naast geldelijk gewin, een door de dader nagestreefde adrenalinerush zijn. Uit de gesprekken blijkt dat vandalisme door veel jongeren als plezierig wordt ervaren. Dit kan gaan van het stukmaken van computers tot het breken van vensters. “*Dan wegllopen en hopen dat de flikken komen. Dat is lachen*” [♂, jonger 16 jaar, bso].

- G3: *(...) dat was een groot appartementsgebouw. Mijn broer is ook daarop beginnen gooien. Al wat ik deed, was vragen: “Mag dat?”. “Ja”, zei hij. “Ok, enjoy”. (gelach) Ik bedoel, dat is anders. Daar woonde ook niemand. Ja, misschien een dakloze of zo.*

[♀, student]

- G5: *Voor de leut gewoon. Als je TL-lampen op de grond gooit, geeft dat een gigantische knal. Op de (jeugdbeweging) deden we dat wel eens. Dat is puur amusementsfactor op dat moment. Je denkt daar niet bij na dat dit vandalisme is.*

[♂, student]

Volgens de respondenten zou het motief van de dader(s) van happy slapping veeleer in het plezier en het uitoefenen van macht over het slachtoffer liggen. Het filmpje dat vervolgens op internet gezet wordt, geeft opnieuw een kick aan de plegers; winnen is immers alleen leuk als anderen ook weten dat je hebt gewonnen.

- G10: *Ik heb dit in het station eens gezien. Marokkanen hadden oude mensen, gewoon om te lachen, van de trap geduwd. Die deden dat voor de lol, voor te lachen. Dit is ook gefilmd geweest.*

[♀, 16 jaar of ouder, bso]

Het filmen van geweld kan ‘leuk’ zijn volgens de jongeren. Een jongen [jonger 16 jaar, bso] vertelt hoe zijn buurman een gevecht gefilmd heeft, “gewoon voor de kick”. Bovendien geeft een andere jongere aan dat het wel leuk is om zulke filmpjes te zien en dat hij zelf ook al eens een gevecht gefilmd heeft. Jongeren percipiëren zulke situaties als een typische genotsituatie voor de daders. Zoals Lambeir⁹⁶ suggereert, trekt geweld ons in bepaalde mate aan en is er bij iedereen een zekere ‘passie’ te bespeuren voor ‘agressie’.

G8: *Bij mij is dit ook gebeurd. Er waren meisjes aan het vechten en ik heb dat gefilmd. Ik had dat op Youtube gezet. (...)*

I: *Waarom heb je dit gefilmd?*

G8: *Ik film alles.*

G14: *Dat was cool om te zien.*

G8: *Voor de kick.*

G10: *Dat is fijn om te zien.*

[♂, jonger 16 jaar, bso]

Sommige jongeren geven aan dat er mensen zijn die het geweld bewust opzoeken. Volgens deze respondenten zoeken groepjes jongeren op fuiven of festivals dan de confrontatie op, omdat ze willen vechten. Deze daders gebruiken volgens de jongeren meer geweld dan strikt noodzakelijk en genieten van het feit dat het slachtoffer kwetsbaar en onmachtig is in deze situatie.

G4: *Er zijn ook gasten die wachten tot iemand een misstap doet, en er dan met twintig man opvliegen. Die gaan gewoon naar een feestje om iemand te slagen, en dan vertrekken ze terug, naar een ander feestje of zo.*

[♂, student]

G3: *Zij vechten ook om te vechten. Er zit vaak geen reden achter. We waren op (festival). Dat was vier of drie tegen één. Hij (slachtoffer) lag al op de grond en zij bleven maar stampen. Blijven shotten en blijven doen ...*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

Jongeren geven – naast wat Schinkel ‘autotelisch geweld’ noemt – nog uiteenlopende motieven voor geweld, die we kunnen indelen volgens functionele verklaringen⁹⁷: instrumenteel geweld, expressief geweld, symbolisch geweld en ritueel geweld. De jongeren zijn van mening dat bepaalde delicten worden gepleegd om een doel te bereiken. Alle jongeren waren het erover eens dat het plegen van een diefstal voornamelijk gericht was op het verwerven van geld of andere bruikbare dingen (instrumenteel geweld).

G8: *Die mensen zijn waarschijnlijk uit op geld. En de bomma's hebben geld.*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

Sommige jongeren geven aan dat er telkens emoties zijn bij de betrokkenen die leiden tot het gebruik van geweld, zoals woede, haat, jaloezie en frustratie (expressief geweld). Volgens hen ligt er altijd een emotie aan de basis van het ontstaan van geweld.

G5: *Je gaat niet vechten voor je plezier. Maar dat is echt als je kwaad bent, uit ruzie echt.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

Soms wordt vandalisme gepleegd uit wraak, of uit protest tegen bepaalde personen of instanties (symbolisch geweld). Twee respondenten stellen dat jongeren geweld gebruiken om een signaal of boodschap over te brengen vanuit een politieke motivatie of om een maatschappelijk probleem onder de aandacht te brengen.

G3: *Ja, als dat huis nu van iemand is, bijvoorbeeld van een politieke partij, dan is dit nog wel gemotiveerd.*

[♀, student]

G1: *Soms zijn het ook mensen die het niet eens zijn met de wetten. Gewoon om aandacht te krijgen, gaan jongeren dan zoiets doen omdat ze denken dat niemand luistert naar hen.*

G6: *Ik denk dat er dan juist niemand gaat luisteren.*

G1: *Maar de jongeren denken van wel, hè. Al die branden enzovoort komen daarvoor.*

[♀, jonger 16 jaar, aso]

Eén respondent verwijst naar het Marokkaanse meisje uit Antwerpen dat in 2009 om het leven is gekomen tijdens een 'zuiveringsritueel' op vraag van haar ouders. Het meisje werd aan een ritueel onderworpen omdat ze lesbisch was, en de ouders dachten dat hun dochter bezeten was door kwade geesten of duivels. Deze casus kan gezien worden als een mix van religieus en ritueel geweld.

G7: *Dat is in het nieuws geweest. Ouders dachten dat hun kind bezeten was. Zij bel-den dan iemand op om de duivel te verdrijven. Er werden dan vreselijke dingen gedaan, en als laatste werd er kokend water over het kind gedaan.*

I: *Waarom zouden ze zoiets doen?*

G7: *Om de duivel te verdrijven uit haar lichaam. Ze zijn zo gelovig.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

6.2.2.6 Risicofactoren en oorzaken van geweld

Aan de respondenten werd bij elke situatie gevraagd wat de mogelijke oorzaken ervan zouden kunnen zijn. De meerderheid van de jongeren gaven mogelijke motieven van

geweld aan die, in tegenstelling tot de algemene verklaringen voor (gewelds)criminaliteit, meer inzicht geven in de processen die in concrete gevallen leiden tot (fysiek) geweld. De redenen en oorzaken van geweld die jongeren aanbrengen lopen sterk uiteen. Een respondent vat de oorzaken als volgt samen: *“Macht vanuit onmacht. Ik denk dat agressie heel dikwijls vanuit onmacht komt”* [♀, werkend]. Er werden, behalve oorzaken, ook kenmerken aan daders en slachtoffers verbonden. Eerder in dit boek werd een inventaris gemaakt van de risicofactoren (en beschermende factoren) van geweld op basis van wetenschappelijke studies. Ook jongeren hebben allerlei opvattingen over welke factoren, kenmerken en gedragingen van daders aanleiding geven tot geweldsituaties. We maken hier gebruik van dezelfde indeling in groepen van risicofactoren die we eerder in dit boek hebben gehanteerd, namelijk risicofactoren op individueel niveau, risicofactoren op gezinsniveau, risicofactoren op het niveau van de school en peers, risicofactoren op maatschappelijk-cultureel vlak, en risicofactoren in de maatschappelijke reactie.

□ *Individuele factoren*

Jongeren geven enkele sociodemografische factoren aan als risico voor het gebruik van geweld. Deze zijn: jongens, jongeren of jonge leeftijd, en etnische afkomst. Dat wordt echter genuanceerd door enkele jongeren, die stellen dat ook vrouwen, ouderen en autochtonen geweld plegen.

G7: *In alle categorieën komt geweld voor. (...) Hier in het café kan er ook ambras beginnen. Dat kan tussen twee oude venten, tussen een jonge en een oude vent, tussen vrouwen zelfs.*

G5: *Daar hangt geen leeftijd op.*

G7: *(...) en geslacht ook niet, denk ik.*

[♂, werkend]

ONB: *Als je één Marokkaan slaagt, komt hij met al zijn vriendjes terug. Uiteindelijk is iedereen aan het vechten. Die geven niet op.*

G7: *Dat is een vooroordeel. Dat moeten toch niet altijd Marokkanen zijn?*

ONB: *Ja, nee, maar het is een voorbeeld.*

G7: *Voor hetzelfde geld ziet hij eruit als een Marokkaan, maar die wel in België is geboren en in België is opgevoed.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

Bovendien speelt ook het uiterlijk van de personen een rol in de opvattingen van de jongeren, zoals de kledij en de haartooi. Naar aanleiding van foto 2 (een gevecht tussen twee mannen) schrijven jongeren een aantal persoonskenmerken toe aan de personages, die in verband gebracht kunnen worden met het dader- en slachtoffer-schap. Ook in het onderzoek van Vandenberk et al.⁹⁸ gaven de respondenten deze kenmerken aan de personages op de foto. Het betrof voornamelijk de kledij van de mannen. Meer bepaald werd de man met de leren vest en het ‘piekjeshaar’ voorgesteld

als ‘dader’, ‘dief’, ‘overvaller’. De jongeren omschreven de man in kostuum en met de bril als ‘zakenman’, ‘deftig gekleed’, ‘sjiek’, ‘rijk’, ‘hogere klasse’.

G3: *Ik denk dat de meneer in pak overvallen wordt.*

I: *Waarom denk je dat?*

G3: *Omdat ... Die meneer ziet er zo deftig gekleed uit en die andere is zo met een lederen vestje.*

[♀, jonger 16 jaar, aso]

De jongeren die deze stereotyperingen aanbrengen, nuanceren deze tegelijkertijd ook, met name dat men niet enkel op basis van het uiterlijk een beeld kan vormen van wie als dader of slachtoffer aangewezen kan worden.

G8: *Ik weet niet. Dat valt te zien. Afhankelijk van het karakter. Het is niet dat je zo'n kleren aan hebt, dat je gaat vechten, hè. (...) Je zou kunnen denken dat het zo'n mensen zijn, (...) maar het kan ook anders zijn, hè.*

G1: *Het kan ook zijn dat de man met zijn bril gewoon in zijn pak gaat vechten.*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

Het karakter of de persoonlijkheid van de dader speelt volgens de respondenten bij het gebruik van geweld vaak een meer prominente rol dan het uiterlijk en kan in dat opzicht en volgens de jongeren als een risicofactor gezien worden. Het gebruik van geweld, en dan voornamelijk seksueel geweld, wordt dan verklaard op basis van persoonlijke eigenschappen. De jongeren in de focusgroepen kijken wat dit betreft ook naar de rol die de opvoeding hierbij speelt.

G4: *Stel dat Pieter (vignet 3) er niet goed in is om die subtile hints aan te pakken. Stel dat het in zijn eigen wereldje wel zo is. Ik weet niet, ik denk dat je dit moeilijk kunt vermijden. Ik denk dat dit vast zit in de menselijke aard. Als het op seksualiteit aankomt, ook heel vaak hun eigen ...*

G6: *Motor willen volgen. (...)*

G4: *Kun je die mensen er uit halen? Ik denk dit niet.*

G2: *Ik denk meer dat het door de situatie en de opvoeding komt, dan door de genen.*

G8: *Ik denk nu niet dat er in de opvoeding gezegd wordt dat aanranding goed is.*

G2: *Nee, maar dat is misschien geen opvoeding of een gebrek aan opvoeding.*

[♀, student]

Ook stoornissen of ziektebeelden krijgen bij de respondenten een plaats in de beeldvorming omtrent geweld, en dan met name wanneer het gaat om mishandeling en verkrachting. Veel jongeren zeggen dat ‘normale’ mensen dit niet doen. Volgens hen moet je echt *“niet goed bij je hoofd zijn”* [♂, jonger 16 jaar, aso], *“psychisch, mentaal gestoord”* [♀, jonger 16 jaar, aso], *“zot”* [♂, werkend] of *“ziek”* [♀, werkend] zijn vooraleer je in staat bent tot zoiets.

- G2: *Normale mensen doen zo iets niet.*
 G1: *Je moet daar gestoord voor zijn.*
 I: *Wat versta je onder normale mensen?*
 G1: *Die... Zoals wij (lach).*
 G2: *Ik kan me niet inbeelden dat ik een vrouw zo zou toetakelen.*
 [♂, 16 jaar of ouder, bso]

Geweld vloeit volgens sommige respondenten voort uit frustratie. Voor spanningen en frustraties is een uitlaatklep nodig, en sommige mensen kunnen hun gevoelens niet uiten. Dat kan vervolgens blokkerend werken en zal het gevoel van frustratie alleen maar verergeren, wat kan leiden tot woede-uitbarstingen en fysiek geweld. Bij deze mensen is, volgens de respondenten, geweld de enige mogelijke uitweg.

- G8: *Er zijn ook mensen die mishandelen, en die zich ook schuldig voelen over wat ze deden. Dat ze gewoon op dat moment de controle verliezen, dus dat zij niet om kunnen met frustraties, zodat dit telkens terug gebeurt.*
 [♀, student]

Als mogelijke frustratiebronnen geven de jongeren: werkloosheid, uitzichtloze situatie, armoede en relatieproblemen. De oudere jongeren geven aan dat het belangrijk is dat deze personen op een positieve manier leren omgaan met frustraties en spanningen.

- G9: *Therapie of zo. Zo'n conflicten ontstaan meestal omdat je niet over conflicten kunt praten, omdat je als enige uitweg geweld ziet, slagen en verwondingen.*
 [♀, student]

Ook een lage intelligentie is volgens enkele respondenten een risicofactor die de kans op het gebruik van geweld verhoogt. Een hoge intelligentie kan daarentegen, volgens Hawkins,⁹⁹ als een beschermende eigenschap gezien worden.

- G5: *Of dat het kinderen zijn die niet beter weten. (...), die zijn dan verstandelijk gehandicapt, die van die klusjes moeten uitvoeren. Die stoken ze dan op en die weten dan ook niet dat ze iets slechts doen. Dat is heel erg. Zij geraken dan in de problemen, terwijl hun iets begaafdere vrienden niet gepakt worden door de politie. Dus ik denk dan ook niet dat dit hun schuld is. Zij voeren het wel uit, maar ik denk zeker dat dit niet hun idee is.*
 [♀, werkend]

Het gebrek aan respect en discipline werd ook als mogelijke oorzaak van geweld genoemd door de oudere jongeren. Volgens jongeren uit deze leeftijdsgroep hebben 'jongeren van tegenwoordig' minder discipline dan vroeger. Het gebrek aan discipline zou mede voortkomen uit de gewijzigde maatschappelijke tendensen.

- I: *Hebben jongeren van tegenwoordig minder discipline?*
 ONB: *Ja, ik denk het wel.*
 I: *Wat kan daar de reden voor zijn?*
 G6: *Beide ouders werken meestal. Weinig tijd voor een fatsoenlijke opvoeding.*
 G3: *Er is ook veel meer nu. Vroeger kon je lezen of schaken met jouw broer. Nu is iedereen veel vrijer. Er is gewoon veel meer.*

[♀, student]

Enkele respondenten, opnieuw uit de oudere leeftijdsgroep, zijn er voorstander van om jongeren meer discipline aan te leren door de legerplicht weer in te voeren.

- G2: *Ik vind het leger. Laat die mensen maar ondervinden wat gezag is en wat niet. Want zulke mensen, die dit doen, kennen geen gezag. Als je niets kunt kiezen, moet je er blijven. (...) Als je een drilsergeant hebt, die mannen gaan luisteren, za!*

[♂, werkend]

Tot slot wordt alcohol het vaakst in verband gebracht met geweldgebruik, zowel verbaal als non-verbaal. Volgens de respondenten vergroot alcohol het risico op agressief en gewelddadig gedrag, vooral als er steeds meer gedronken wordt. Ook druggebruik wordt veelvuldig genoemd door jongeren als verklaring voor verschillende geweldsvormen. Alcohol- en druggebruik faciliteren volgens jongeren het uiten van agressie en geweld. Het gebruik van alcohol en drugs neemt bepaalde remmingen weg, en geeft vaak moed om impulsen te volgen. Het zijn volgens jongeren belangrijke risicofactoren op het vlak van geweld, vooral in het uitgaansleven. Anderzijds hangen alcohol en drugs ook samen met verschillende andere katalysatoren van geweld, zoals grote massa's mensen, lawaaiërige omgevingen, en individuele persoonskenmerken (bijvoorbeeld gedragsstoornissen).

- G4: *Bijna elke donderdag voor (café). Er is iemand die een duw gekregen heeft, en zijn pint is dan omgeduwd op de rug van een andere. Die is dan zat en draait zich om, boem baf, en hij slaagt op hem.*

[♀, student]

□ Gezinsfactoren

De opvoeding heeft, volgens jongeren, een belangrijke invloed op het mogelijk ontstaan van geweld, waarbij culturele aspecten een rol spelen. De rol van de ouders op het ontstaan van geweld bij kinderen mag volgens jongeren niet uit het oog worden verloren. Volgens sommige jongeren ligt een gebrek aan opvoeding of geen opvoeding aan de basis van het geweldgebruik bij jongeren.

- G8: *Ook het gebrek aan deftige ondersteuning. Stel nu voor dat ouders fulltime werken. Ik begrijp dit, want dit is ook nodig tegenwoordig. Maar ik vind dat die ondersteuning, die je anders wel zou krijgen, dat je dat wel ergens moet com-*

penseren. Als dit niet gaat, omdat je je dit niet kunt veroorloven. Dat zou een sportclub of zo kunnen zijn. Dan valt dat deel ondersteuning weg. En volgens mij heeft dit wel invloed op het feit hoe iemand zich gedraagt, op de discipline.

[♀, student]

Eén respondent verwijst naar culturele waarden en normen omtrent de opvoeding.

G3: *Ja, maar er zijn culturen of maatschappijen waar helemaal niet zo... Dit is nu een jongen bij een meisje. Dus om dat te veralgemenen. Waar jongens wel vinden dat zij wel het recht hebben om te doen met vrouwen wat zij willen.*

[♀, student]

Sommige jongeren geven aan dat naarmate kinderen en jongeren opgroeien met geweld, zij geweld ook als 'normaal' en vanzelfsprekend zullen beschouwen, en als methode gaan hanteren binnen hun toekomstige relaties. Een gebrek aan ouderlijke controle en problemen bij ouders, zoals een alcohol- of drugverslaving, werkloosheid, of verwaarlozing hebben impact op de ontwikkeling van het kind. Het kind neemt dit normen- en waardepatroon over, wat kan leiden tot geweldgebruik. Ook in de literatuur¹⁰⁰ wordt aangekaart dat kinderen die door hun ouders mishandeld worden een groter risico lopen om gewelddadig gedrag te stellen.

G2: *Misschien is hij zelf zo opgevoed, dat hij zelf geslagen werd door zijn ouders. Dat het normaal is ...*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

Ook andere, vroegere traumatische ervaringen bij jongeren hebben volgens respondenten een invloed op het ontstaan van geweld.

G6: *Nee, ik denk sommigen ook omdat ze zich niet goed kunnen verdedigen. Zo, die gaan dat gebruiken om... gewoon om hun dingen te hebben. Dat ze niet altijd gepest blijven worden.*

[♀, 16 jaar of ouder, dbso]

Daarnaast zijn er volgens de jongeren ook plegers die thuis niet in een gewelddadige situatie opgroeien of opgegroeid zijn en toch gewelddadig gedrag ontwikkelen, onder andere door verwennerij en geen (of weinig) ouderlijke controle. Deze bevindingen liggen in lijn met wat Hawkins¹⁰¹ vaststelt, meer bepaald dat een beperkt ouderlijk toezicht en een verminderde controle door de ouders de ontwikkeling van gewelddadig gedrag bij kinderen en jongeren kan versterken.

ONB: *Ik denk dat dit dikwijls jongeren zijn waarvan de ouders niet weten waar zij zitten. Gasten die daar alle dagen zitten en alleen thuis komen om te eten, slapen en wassen.*

G5: *Liever kwijt dan rijk.*

[♂, student]

G7: *Als zij haar zin niet krijgt (...), begint ze te wenen en is ze boos en begint ze te slagen. Dan doet ze het zonder dat ze het mag. Uiteindelijk krijgt ze haar zin, en dan is ze blij. Dit is waarschijnlijk zo ook bij Jo (vignet 1) gebeurd. Want als dit altijd zo is, ga je dit ook doen als je volwassen bent. Als je bijvoorbeeld altijd uw zin kreeg, en je verliest een wedstrijd, dan ga je heel boos zijn en alles doen om te overtuigen dat jij de wedstrijd gewonnen hebt. Als je niet altijd je zin krijgt, en je verliest een wedstrijd, dan zeg je: "Oh, het maakt niet uit. Het is maar een wedstrijd".*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

□ *Factoren binnen de school- en peercontext*

Voor de ontwikkeling van het zelfgevoel is aandacht en waardering voor elk kind belangrijk. Deze erkenning en waardering wordt meestal en in eerste instantie gewaarborgd in het gezin, maar op latere leeftijd verwerft ook de peergroup een centrale positie in dit verhaal. Volgens de respondenten hechten jongeren veel belang aan de erkenning van leeftijdsgenoten, en zijn er veel jongeren die willen opvallen, of er op de een of andere manier boven uit willen uitsteken. Ze geven aan dat 'stoer doen', 'interessant doen', 'bij vrienden aanzien krijgen', 'aandacht trekken', 'opvallen', 'indruk maken' en 'zich bewijzen' belangrijke elementen zijn voor jongeren.

G4: *Om aan heel de wereld te laten zien dat je durft vechten.*

G6: *Stoer doen en aandacht trekken. "Kijk, ik heb dat gedaan".*

G1: *Iemand zijn... in de wereld...*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

De invloed van vrienden heeft volgens jongeren een niet te onderschatten invloed op het gebruik van geweld. Jongeren denken dat de invloed van vrienden ook op andere vlakken een impact heeft op het gedrag van een persoon.

G6: *Ik denk, als je slechte vrienden hebt, je zelf ook een slechte persoon bent.*

G7: *Je wordt beïnvloed door jouw vrienden.*

G6: *Ja, je wordt beïnvloed. Als je nu allemaal rondloopt met meisjes die ... met korte rokjes ...*

ONB: *Sletten.*

G6: *Ja, sletten dus. Als je dan daar aankomt met een dikke trui, dat je dan niet bij het groepje hoort. En als je beïnvloed wordt door nerds, ga je goede punten halen.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

G7: *En je gaat ook uw gedrag aan anderen aanpassen. Als je nu vrienden hebt, die op een zaterdag graag rondhangen en mensen graag op stang jagen, en misschien wel stelen. En je zegt telkens "nee" en dan zeggen die: "Schijter, doe dat toch". En dan ga je dat doen. Misschien vind je dat dan leuk, en dan blijf je dat doen.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

Verschillende jongeren geven aan dat het niet evident is om onder de sociale druk van peers uit te komen. Ze kunnen zelf moeilijk inschatten hoe ze hiermee zouden omgaan in een bepaalde situatie. Sommige jongeren denken, bijvoorbeeld naar aanleiding van vignet 4 (vandalisme), dat ze zouden meedoen onder invloed van hun vrienden.

I: *Wat zou jij doen als je een vriend was van Jan en Elien?*

G10: *Ik zou meedoen. Want als je niet meedoet zeggen ze...*

G7: *Je bent een watje, je durft niks, je hebt geen lef.*

G10: *En dat is dan niet leuk. Sommigen doen gewoon mee. Ik zou ... Ik weet niet ... Hangt af...*

[♂, jonger 16 jaar, bso]

Uit de literatuur blijkt dat de richting van het verband tussen delinquent gedrag en delinquente peers moeilijk aan te geven is.¹⁰² Ook de respondenten geven aan dat jongeren mogelijk op zoek gaan naar gemeenschappelijke vrienden. Het is dus denkbaar dat jongeren net door hun eigen delinquente gedrag in contact komen met delinquente peers, en niet andersom.

G3: *Maar je zoekt sowieso vrienden die iets gemeenschappelijk hebben (...) Je ziet dat zelf op voorhand al. Als je weet dat die zo zijn, zou ik er niet mee omgaan en die negeren.*

G9: *Als dat zo is, wil je wel bewust zo worden.*

G7: *Als je echt zelfzeker bent van u eigen, je voelt je goed in jouw vel, je voelt je goed om wie je bent en je wilt voor geen geld van de wereld iemand anders zijn, dan kan niemand u aan het wankelen brengen. Maar als je iemand bent die nog niet gevonden hebt wie je bent, als je daar dan tussen zit, denk ik dat je iemand kan worden dat je in het begin niet wou.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

❑ *Maatschappelijk-culturele factoren*

Jongeren geven ook een betekenis aan de 'klassieke' risicofactoren op buurtniveau.¹⁰³ Meer bepaald stellen zij vast dat (fysiek) geweld zich voornamelijk manifesteert in grote steden. Jongeren zijn van mening dat geweld vooral voorkomt in de achtergestelde buurten. Structurele en culturele buurtkenmerken zoals armoede, verloedering, de grote mobiliteit, verschillende culturen, en een dichte bevolkingsgraad zijn volgens

hen risicofactoren die tot geweld kunnen leiden. Daarnaast worden groepsgeweld en bendevoering onder jongeren door de respondenten ook in verband gebracht met grootsteden.

- G1: *In de grootsteden heb je verschillende leefmilieus, denk ik. Je hebt bijvoorbeeld een milieu van mensen die op café zitten en bier drinken. (...) Ja, en in een dorpje heb je dit niet. Dat is een kleine gemeenschap van allemaal verschillende mensen die overeenkomen. En daar heb je minder geweld, denk ik.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

- G6: *Ze overvallen mensen om direct veel te hebben. Allemaal kort bijeen wonen, overvallen. Gewoon een beetje rondhangen in de dag. Ja, boel zoeken en voor problemen zorgen. En meestal in groep dan nog.*

- G1: *In een grote stad zullen ze je nog minder vlug vinden, dan in een kleine stad zoals hier. In Antwerpen en zo kun je dat, je overal een beetje gaan verstoppen.*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

❑ *Maatschappelijke reactie*

De rol van de media met betrekking tot geweld kwam ter sprake tijdens enkele focusgroepen. De berichtgeving over geweld in de media zou, volgens jongeren, een negatief effect hebben en met name de kans op kopieergedrag van geweldsincidenten vergroten.

- G3: *Iedereen gaat dit kopiëren en nadoen. Dan gaan ze dat zelf op Youtube zetten en dan zijn ze ook cool, denken ze. Dat is zoals op tv. Je ziet iets in de film en dan proberen ze dit na te doen.*

[♂, jonger 16 jaar, aso]

De oudere leeftijdsgroep ziet vooral dat de media jongeren blootstellen aan te veel geweld via televisie, computerspelen, enzovoort. Volgens deze groep is het spelen van computerspellen een belangrijk onderdeel geworden van de mediawereld van de jeugd. Bovendien is er ook veel belangstelling voor geweld via de media, volgens hen. Deze toename in het aanbod van geweld via de media heeft volgens deze respondenten een invloed op het gebruik ervan. Zelf hebben deze jongeren ervaren wat de kortetermijneffecten zijn van het spelen van een gewelddadig computerspel. *“Dat geluid en met dat geweer. Ik heb dat maar vijf minuten gespeeld, want ik werd daar helemaal zot van”* [♀, werkend].

- G1: *Volgens mij is het ook, als je dat even gespeeld hebt, en je komt dan op de baan... Ik heb dat nu al, zonder die computerspellerjes...*

- G2: *100 punten ... (gelach)*
 G1: *... als ik die raak! Ja, dat is.*
 G3: *Ja, als je dan gespeeld hebt, en je komt dan de baan op.*
 G1: *Ja, dan kom je echt op straat. Volgens mij zit je dan helemaal vol met adrenaline. "Die moet ik hebben!"*
 [♀, werkend]

Het verband tussen het spelen van een gewelddadig spel en het vertonen van vijandige neigingen achteraf kan verklaard worden vanuit de 'arousal'-theorie. Na het spelen worden personen zo opgewonden dat ze kort nadien bepaalde situaties op een minder rustige manier gaan inschatten.¹⁰⁴ De hoeveelheid tijd die men doorbrengt met het spelen en het realisme van het mediageweld in films en games heeft volgens de respondenten een belangrijk effect op het gebruik van geweld.

- G3: *Ja, een oude vrouw omver rijden is toch erger dan een monster doodschieten, denk ik dan.*
 G4: *Dan is het ook duidelijker dat het een spel is. In sommige spelletjes ben je een ventje dat anderen moet doodschieten. Dat is anders dan ...*
 G5: *Pacman.*
 [♀, werkend]

In de literatuur is er al veel geschreven over de rol van de media in het gebruik van geweld door jongeren, maar de invloed van de media blijft tot op heden onduidelijk.¹⁰⁵ Ook door de respondenten wordt de rechtstreekse invloed van mediageweld op het gebruik van geweld genuanceerd. Zij stellen dat de persoonlijkheid en de omgeving, meer bepaald de opvoedingssituatie en de vrijetijdsbesteding, hierin ook een belangrijke rol spelen. Geweld is dan meer een boodschap die wordt overgebracht, die wel of niet een invloed kan uitoefenen op het gedrag van jongeren.

- G5: *Ik denk ook het tegengewicht dat je hieraan kunt geven. Op mijn werk zie ik heel veel jongeren die niets anders doen dan gamen, omdat zij niets anders te doen hebben. De meisjes op de (jeugdbeweging) hier bijvoorbeeld hebben nog veel andere dingen te doen. Die zitten niet van 's morgens tot 's avonds achter hun computer te gamen.*
 [♀, werkend]

Een andere, door de respondenten aangehaalde, mogelijke factor die de ontwikkeling van geweld bij jongeren versterkt, is het gevoel van straffeloosheid. Volgens de respondenten laat het gevolg van het delict te lang op zich wachten, waardoor bij jongeren het idee groeit dat er straffeloosheid heerst. Ook de jongeren beseffen dat jeugdrechters kampen met het probleem dat ze niet altijd een vrije plaats vinden voor een jongere die criminele feiten heeft gepleegd. De pakkans moet volgens de respondenten

vergroot worden. Elke veroordeling zou volgens hen een gevolg moeten krijgen, ook kleinere straffen, zoals vandalisme.

G1: *Vroeger was alles zo veel strenger. Toen kreeg je direct de doodstraf of zo. Nu zijn mensen meer op hun eigen en zijn de straffen minder erg. Ik denk dat ze dan zoiets sneller gaan doen, omdat ze zichzelf de baas vinden.*

[♀, jonger 16 jaar, aso]

G5: *Je kunt ze vaak ook niet te pakken krijgen, de daders. Op tien keer dat die iets doen, zullen die misschien een keer worden opgepakt. Een nachtje cel, en de volgende dag kunnen ze een volgend slachtoffer maken. Dan is het voor deze mannen niet de moeite waard om te stoppen.*

[♂, student]

6.2.2.7 Maatregelen tegen geweld

Naast oorzaken van geweld en kenmerken van daders, werd er ook naar mogelijke remedies tegen geweld gepeild bij de jongeren. Voor jongeren bleek het niet eenvoudig om hier een antwoord op te geven. Door hun leeftijd en ervaring konden de respondenten uit de oudste leeftijdsgroep (18-25 jaar) meer relevante actoren in de maatschappij bedenken die een rol kunnen opnemen bij de bestrijding van geweld. Uit de verschillende antwoorden van de jongeren blijkt dat geweld op alle niveaus maatregelen vereist. Er moeten met andere woorden maatregelen genomen worden, zowel op preventief als op curatief niveau. Bovendien vraagt de bestrijding van geweld, volgens jongeren, ook de nodige psychosociale vaardigheden van een individu.

□ *Preventieve maatregelen*

Bij de vraag op welke manier preventief opgetreden kan worden bij gewelddadig gedrag, werden verschillende suggesties aangereikt door de jongeren. We kunnen grofweg een onderscheid maken tussen persoonsgerichte of individuele preventie-maatregelen, en structurele preventiemaatregelen.¹⁰⁶ Persoonsgerichte preventie wil voorkomen dat een persoon (verder) in de problemen komt. Deze maatregelen zijn dus gericht op individuele daders en slachtoffers. Deze maatregelen hebben als doel de mentaliteit van de betrokkenen te beïnvloeden, en beogen aldus een attitudevorming. Structurele preventiemaatregelen worden ingezet in de conditionerende omgeving, en men werkt op een systematische manier aan de context of omgeving waarin de betrokkenen (met elkaar) leven en omgaan. Binnen deze maatregelen worden dus ook de niet-persoonsgebonden factoren bekeken en aangepakt. In wat volgt worden achtereenvolgens de structurele en persoonsgerichte maatregelen beschreven die jongeren aanhaalden ter preventie van delinquentie in het algemeen en geweld in het bijzonder.

Jongeren geven verschillende structurele preventiemaatregelen aan die volgens hen geweld en delinquentie helpen te voorkomen. Tijdens een focusgroep met meisjes kwam ter sprake dat er het voorbije schooljaar veel diefstal had plaatsgevonden op de school. Bij de vraag wat de school hieraan kan doen, antwoordt een jongere:

G3: *Camera's. Wij betalen hen geld. Zij moeten dan maar zien hoe ze dat betalen.*
[♀, jonger 16 jaar, bso]

Andere structurele maatregelen die jongeren voorstellen om diefstal in de school tegen te gaan zijn *“betere bewaking door leerkrachten”* [♀, jonger 16 jaar, bso] en *“het afsluiten van lokalen”* [♀, 16 jaar of ouder, dbso]. Respondenten verwijzen ook naar andere structurele preventiemaatregelen die in publieke en semipublieke plaatsen genomen worden. Volgens enkele jongeren kan je slachtofferschap van diefstal, en meer bepaald handtassendiefstal, voorkomen door je tas goed vast te houden en weinig geld op zak te hebben.

G3: *Ja, op festivals heb je bijvoorbeeld: “Gauwdieven aan het werk”. Of aan het station: “Laat niets waardevols achter in de auto”. Je moet zien dat je altijd alles bij je houdt, en niets naast u laten staan. Je kunt alleen maar zeggen dat je alles goed moet bijhouden.*
[♂, student]

Bij de oudere jongeren kwam het geweld op fuiven ter sprake en de rol van de security. Algemeen luidt het dat er maatregelen genomen kunnen worden door de organisatie om geweld op fuiven te vermijden, maar hierdoor wordt het probleem volgens jongeren niet aangepakt, maar verplaatst.

G9: *Gewoon uithangen: “Baddereers buiten”.*
G7: *Een lijst, hè.*
G5: *Daar kan je niet aan doen. Als mensen willen vechten, dan vechten ze. Als er binnen security staat, gaan ze honderd meter verder aan de kerk staan. En als de politie dan daar is, is het gevecht al lang gedaan.*
[♂, student]

G3: *Dat vind ik ook wel goed, want anders staan zij op den duur met twintig of dertig man te vechten. Nu worden die gewoon buiten gegooid.*

I: *Dus jullie vinden het wel goed dat er security is?*

ALLEN: *Ja.*

G6: *Dan zet je ze buiten, maar dan beginnen ze buiten opnieuw.*

G2: *Ja, het wordt dan verplaatst.*

[♀, werkend]

Een andere veelgenoemde structurele maatregel is het inzetten van meer politie in risicogebieden. Over de rol van de politie in de preventie van jeugdcriminaliteit in het algemeen en geweld in het bijzonder zijn de meningen van de jongeren eerder verdeeld. Ze menen dat meer politie inzetten wel een effect heeft, maar er zal volgens hen wel altijd een onbewaakt moment zijn. *“Je kunt nooit overal politie inzetten”* [♀, student].

G3: *Geen klacht indienen is ook geen oplossing, want dan ga je doen dat er niets is. Het voordeel is wel, als dat park niet bewaakt wordt en dat gebeurt enkele keren na elkaar, gaan ze daar wel volk zetten. En daarvoor zou ik wel klacht tegen onbekenden indienen, omdat de volgende dan misschien wel beter af is. Meestal is dit in dezelfde regio, dus zet daar op die plaats extra volk.*

[♂, student]

G1: *Ik heb dat nu gemerkt. Hier in (stad) is dit dikwijls dat ze vuilzakken omver stampen en dat alles dan op straat ligt. Gisteravond liepen er in mijn straat af en toe politiemensen voorbij en het was heel de avond rustig. Heel raar, maar het helpt toch.*

[♀, student]

Sommige respondenten merken op dat het preventieve karakter van structurele maatregelen niet constructief is. Volgens hen beperken structurele maatregelen de vrije ruimte van burgers. Bovendien stellen zij vast dat meer en meer het slachtoffer verantwoordelijk gesteld wordt. De maatschappij is volgens hen zo geëvolueerd dat het slachtoffer mede verantwoordelijk gesteld wordt voor het misdrijf.

G4: *Ik vind het ook erg dat het zo geëvolueerd is dat het slachtoffer altijd wordt aangesproken, zo van: “Goh, ja, ze had maar niet alleen naar huis moeten fietsen”. Ik vind dat de dader het gewoon maar niet had moeten doen.*

[♀, werkend]

Deze respondenten expliciteren dat er gewerkt moet worden met de potentiële daders zelf, en geven voorrang aan persoonsgerichte maatregelen, eerder dan aan structurele maatregelen.

G2: *Maar dat is een oplossing als het al te laat is. Dat is zoals iemand in de gevangenis steken. Dat is ook een oplossing, maar er moet op voorhand iets zijn door daarmee te praten of hem op andere ideeën te brengen.*

[♀, student]

Jongeren geven verschillende voorbeelden die binnen de persoonsgerichte preventie-maatregelen geplaatst kunnen worden. Naar aanleiding van foto 1 (fysiek geweld tegen een kind) kwam de intergenerationele cyclus van geweld binnen gezinnen ter sprake.

Volgens jongeren lopen kinderen die het slachtoffer waren van geweld een groter risico om later in hun volwassen leven in hetzelfde gedrag te vervallen. Om die reden is er volgens deze jongeren een breed draagvlak voor preventie nodig via een vroegtijdige gerichte ondersteuning. Het verder uitbouwen van opvoedingsondersteuning draagt op die manier bij tot de preventie van ernstige opvoedingsproblemen die later in het toekomstige gezin van het mishandelde kind zouden kunnen voorvallen.

G3: *Dit meisje op de foto, zij zou vanaf nu moeten opgevolgd worden tot haar kinderen groot zijn.*

G5: *Dat vind ik ook een probleem: de kinderen van de kinderen van de kinderen ...*

G3: *Dat is dikwijls het probleem, omdat zij niet anders kennen en weten. Zij weten niet hoe je wel oplossingen kunt zoeken voor je problemen en zo. Je moet ze dat leren wat ze eigenlijk nooit geleerd hebben.*

[♀, werkend]

Volgens deze respondenten is het niet eenvoudig om preventief te werken met zulke gezinnen. Zij stellen dat er toch enige vrijwillige medewerking moet zijn vooraleer een hulpverleningsinstantie kan ingrijpen. Een respondent die op het OCMW gewerkt heeft, verduidelijkt het zo:

G4: *In eerste instantie moeten zij zichzelf aanmelden: "Help, ik ben een moeder in nood en ik kan niet voor mijn kind zorgen". Als zij dit niet doen, dan wordt er niets gedaan. Dan gaan er jaren overheen, tot er effectief iets gebeurt zoals dit (foto 1), zodanig dat er wel kan opgetreden worden door het parket of de jeugdrechtbank.*

[♀, werkend]

Jongeren geven, naar aanleiding van vignet 1 (siblinggeweld), aan dat ouders reeds in de kindertijd een preventieve rol kunnen spelen in de ontwikkeling van fysiek geweld bij het kind.

G3: *Als dit één van de eerste keren is dat dit gebeurt, dan kan je dit niet vermijden. Als die al 18 jaar zijn, en die blijven dat nog doen, dan had je dit wel kunnen vermijden, denk ik.*

I: *Hoe dat?*

G3: *Je probeert die aan te leren dat het niet oké is om elkaar te slagen. Het kan onmogelijk de bedoeling zijn om jouw eigen broer of zus te slagen.*

G8: *Als je daar altijd ruzie om maakt, om programma's, dan maak je daar duidelijke afspraken over als dit dikwijls gebeurt.*

[♀, student]

Eerder werd door de jongeren de rol van de media met betrekking tot het geweldgebruik beschreven. Een respondent vindt het belangrijk dat ook hieraan preventief wordt gewerkt. Meer bepaald suggereert deze respondent dat men het geweld in de

media niet mag verbieden of vermijden, maar dat jongeren er juist mee moeten leren omgaan. Dat kan gebeuren door jongeren te informeren over het geweld en de inhoud van het geweld te kaderen.

G5: *Ik ben eens met iemand naar Karate Kid gaan zien. Hij heeft daar een hele tijd in de cinema luidop "Hiha, ..." geroepen. (gelach) Hij verstond het ook niet goed. Maar als je een beetje duiding geeft: "Het gaat over karate, over respect", dan helpt dit wel, denk ik. Die jongen heeft een mentale handicap, dus hij keek daar anders naar. Als je de film gewoon ziet, zie je gewoon vechten, hè. Ik denk dat dit helpt, ook bij het nieuws bijvoorbeeld.*

[♀, werkend]

Ook de school speelt hier volgens jongeren een belangrijke rol in. Meer bepaald moeten scholen jongeren wijzen op de risico's van het internet. Volgens de respondenten hebben kinderen en jongeren vooral begeleiding nodig rond het anonieme aspect van het internet, want achter een toffe knul van vijftien jaar of een lieve meid kan net zo goed een man van vijftig jaar schuilgaan met minder fraaie bedoelingen.

G3: *Zoals op school (...). Die krijgen elk jaar informatie van de politie. Die leerlingen begrijpen dat ook gewoon niet. De politie had eens een namenlijst gevraagd en typte een naam in op Netlog. En hij liet dat profiel van die leerling zien op groot scherm. De leerling riep toen uit de zaal: "Hey, dat is wel mijn profiel. Daar mag jij niet op". De politie zei toen: "Maja, iedereen kan daar op". Die begrijpen dat gewoon niet. Thuis kan iedereen daar op klikken, maar voor een zaal van 200 man vond die leerling dat niet kunnen. Hoeveel mensen zitten er wel niet op internet. De leerling wist niet dat iedereen dat kon zien.*

I: *Daar moet de school meer rond werken?*

G6: *Ja, dat moet duidelijk gemaakt worden, wat zoiets allemaal teweeg kan brengen. Die beseffen dat allemaal niet. 13- en 14-jarigen chatten maar, maar wie weet met wie ze aan het chatten zijn.*

[♀, werkend]

Volgens de jongeren wordt er veel geweld gepleegd uit verveling. Om verveling tegen te gaan, zijn er volgens hen voldoende andere activiteiten waar jongeren aan kunnen deelnemen. De jongeren geven volgende organisaties waar jongeren terecht kunnen: jeugdadviscentra (JAC), jeugthuizen, jeugdbewegingen, sportclubs, gratis activiteiten vanuit de gemeente of stad, vrijwilligerswerk. Het probleem ligt volgens de jongeren ook hier weer in het bereiken van deze doelgroep. Jongeren moeten aangemoedigd worden om aan zulke activiteiten deel te nemen, want uit zichzelf doen ze het niet.

G1: *Je kunt dat toch moeilijk nagaan voor iedereen.*

G7: *Ja, en als je iets organiseert, dan weet je nog niet dat Robbe daar naar toe gaat.*

G1: *Want er bestaan al veel evenementen.*

[♀, student]

□ Curatieve maatregelen

Als meest genoemde maatregel tegen geweld wordt door de respondenten het ingrijpen van de politie genoemd. Net zoals deze preventief kan optreden tegen het gebruik van geweld, zou de politie in staat moeten zijn om in te grijpen tijdens of na een geweldsituatie. Enkele jongeren zijn van mening dat de politie de verkeerde prioriteiten stelt.

G4: *Vorige keer was er ook zo'n gevecht. (...) De politie was gewoon vijf meter verder. Die zijn gewoon niet uit de auto gekomen. Zij waren aan het kijken en zijn verder gegaan.*

G1: *De flikken hebben schrik. Op de pleintjes durven zij ook niet komen. Op het skateplein zitten ze soms met lege flessen in elkaars gezicht te 'peren'. De flikken staan dan aan de kant te kijken tot het wat rustiger wordt. En als het rustiger wordt dan komen ze misschien eens kijken of er geen mensen liggen.*

[♂, jonger 16 jaar, bso]

G8: *De politie stelt tegenwoordig ook de verkeerde prioriteiten. Als de school begint, pakken ze gewoon de fietsers aan omdat hun licht niet werkt. Maar op fuiven wachten ze tot het vechten gedaan is en dan gaan ze erheen. Waar is dan dat veilig gevoel met de politie op straat? Ze doen niets.*

[♂, student]

Veel jongeren geven daarentegen wel aan dat ze de politie zouden verwittigen indien zij het slachtoffer zouden worden van geweld. In het volgende citaat wordt een voorbeeld gegeven van een jongere die aangeeft de politie te verwittigen als hij het slachtoffer zou zijn van steaming.

G2: *Je kunt dan naar de politie gaan.*

I: *Jij zou naar de politie gaan?*

G2: *Ja, ik zou het niet te moeilijk maken. Als ze er echt gevaarlijk uitzien en ze bereid zijn te steken, dan zou ik mijn gsm afgeven en hopen dat ze weggaan. Achteraf zou ik direct naar de politie gaan, voor bijvoorbeeld foto's of zo.*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

Jongeren noemen verschillende maatregelen voor slachtoffers van geweld, op een continuüm dat varieert van informele ondersteuning door familie en vrienden tot formele ondersteuning door professionals. Naar aanleiding van foto 1 (fysiek geweld tegen een kind) werden door de jongeren verschillende maatregelen aangereikt, voor zowel het slachtoffer als de dader. Het slachtoffer kan volgens de jongeren eerst hulp zoeken bij familie en vrienden. Daarnaast bestaan er volgens hen verschillende hulplijnen en hulpverleningsinstanties waar slachtoffers van intrafamiliaal geweld terecht kunnen. De volgende maatregelen werden opgesomd door de jongeren: 'JAC', 'opvangcentra',

‘jeugdinstelling’, ‘vluchthuis’, ‘centrum kindermishandeling’, ‘slachtofferhulp’, ‘Kind en Gezin’, ‘kinderen- en jongerentelefoon’. Ook de school heeft hier een belangrijke functie volgens jongeren. Volgens een vrouwelijke student speelt de school een belangrijke signalisatirol bij huiselijk geweld. Daarnaast kunnen kinderen en jongeren ook terecht bij het CLB voor hulp. *“Ze kan dat dan vertellen, want ze is bang om tegen haar ouders de waarheid te vertellen. Het CLB kan haar dan verder helpen”* [♂, jonger 16 jaar, bso]. Naast het signaleren van problemen kan een school ook expliciet ingrijpen bij een bestaand probleem.

ONB: *Ja, ik ken iemand die dat heeft gedaan (...) Dat waren twee jongens en die werden weggehaald door de politie en de kinderbescherming bij hun moeder. Zij werden verwaarloosd. Zij hebben hen toen naar de vader (...) gebracht, maar die werden daar seksueel misbruikt (...) De directeur van hun vorige school heeft toen alles gedaan om hen daar terug te krijgen. De school begeleidde die moeder daar ook. (...) Die kinderen konden nergens heen, tot zij bij de leerkracht terecht kwamen, die hen tijdelijk opving.*

[♀, 16 jaar of ouder, aso]

Naast maatregelen voor slachtoffers werden ook mogelijke maatregelen en gevolgen voor jonge daders genoemd. De meningen van jongeren hierover zijn verdeeld. Sommigen zijn eerder punitief ingesteld en pro harde straffen voor jongeren die ernstige geweldsmisdrijven hebben gepleegd, zoals steaming en happy slapping. Het ingrijpen van de (jeugd)rechter is hier volgens hen aan de orde. Anderen geven aan dat straffen geen efficiënte oplossing is, en zijn eerder voorstander van begeleidende activiteiten voor jongeren.

G3: *Ja. Als dat jongeren zijn, gewoon zwaarder straffen. Het is niet dat het jongeren zijn jonger dan 18, dat zij niet kunnen nadenken. Ik vind dat stom.*

I: *Ze zouden volgens u een zwaardere straf moeten krijgen?*

G3: *Ja. Zeker voor zo’n zaken. “Oh, zijn kop staat me niet aan, ik slaag hem bij elkaar.” Dat is geen reden om te slaan. Berecht ze als volwassenen.*

[♂, student]

G2: *Niet straffen, maar meer in groep zetten met mensen die er meer van weten. En dan een gesprek hebben.*

[♂, 16 jaar of ouder, bso]

Voor daders van seksueel misbruik geven jongeren verschillende maatregelen aan, die gaan van psychiatrische begeleiding tot hard straffen en castreren.

G3: *Als de verkrachter psychisch ziek is, zullen die jaren gevangenis ook niets uithalen, hè. (...)*

G6: *Als het van mij afhangt, mogen ze gewoon zijn piemel afsnijden. (gelach)*

G5: *De piemel afsnijden is nogal ver, maar je kunt ook mensen chemisch castreren. Zorgen dat ze geen libido meer hebben en zorgen dat ze er geen zin meer in hebben. Zorgen dat ze het niet meer kunnen gebruiken.*

[♀, werkend]

G3: *Die mannen bij andere gevangenen zetten. Dan zijn ze eraan.*

G4: *Dat verdienen ze ook. Mensen die dit meegemaakt hebben, zijn ook getekend voor het leven, hè!*

[♂, werkend]

Ook werkstraffen worden door jongeren genoemd als mogelijke straf voor een jongere, afhankelijk van de ernst van het delict. Respondenten geven de volgende voordelen van een werkstraf boven een traditionele straf. Vooreerst geven de jongeren aan dat in de werkstraf het herstellen van de aangerichte schade centraal staat en dat de jongeren zich op die manier nuttig maken voor de samenleving die zij door hun handelen schade hebben toegebracht. Bovendien zijn ze van mening dat de jongeren iets minder snel opnieuw de fout in zullen gaan na een werkstraf dan na een gevangenisstraf.

G3: *Werkstraf is pas nuttig als je geconfronteerd wordt via uw werkstraf met wat je fout gedaan hebt. Bijvoorbeeld graffitispuiters die hun graffiti moeten opkuisen. Ik kan aannemen dat dit voor hen pijn doet. Dan weet je pas dat je niet goed bezig bent. Als je iemand neersteekt, en je moet de stoep opkuisen, wat heeft deze werkstraf dan met die misdaad te maken? Je wordt dan niet geconfronteerd met uw fout dat problemen oplevert voor de rest van de maatschappij.*

[♂, student]

6.3 Conclusie

In dit hoofdstuk werd gerapporteerd over het belevingsonderzoek, waarbij het fenomeen 'geweld' werd bekeken vanuit de leefwereld van de jongeren. Uit de literatuur blijkt dat de visie op geweld verandert door gewijzigde maatschappelijke omstandigheden. In dat opzicht leek het nuttig om geweld bij jongeren in zijn alledaagsheid te benaderen, zodat het een meer omvattende realiteit weergeeft. Cijfers zijn belangrijk om het geweldsfenomeen te kaderen en inzicht te krijgen in de omvang en de prevalentie ervan, maar daarbij mag men niet uit het oog verliezen dat vooral belevingsaspecten van rechtstreeks betrokkenen – in dit geval jongeren – helpen om het fenomeen genuanceerd te kaderen en daadwerkelijk te begrijpen. Bovendien worden jongeren tegenwoordig, vaak onterecht, in verband gebracht met gewelddelicten en 'veroordeeld' voor de toename van geweld in onze samenleving.¹⁰⁷ Problemen door jongeren worden vaak uitvoerig belicht in de media, waardoor het probleem gecollectiviseerd wordt in plaats van geïndividualiseerd.

Verskillende onderzoekers, journalisten en politici trachten voor dit thema – ‘jongeren en geweld’ – allerlei verklaringen, oorzaken en oplossingen te formuleren. Het lijkt ons dan niet meer dan logisch dat jongeren ook zelf bij dit proces worden betrokken. Dit is wat met name in het kwalitatieve luik van dit onderzoek voorop stond: onderzoek naar de beleving, ervaring en het gebruik van geweld door en onder jongeren is een belangrijk aandachtspunt. In wat volgt worden aan de hand van een aantal vragen de belangrijkste conclusies van dit hoofdstuk overlopen.

1. Wat percipiëren Vlaamse jongeren als geweld?

Geweld is een complex begrip. Uit hoofdstuk 1 van dit boek werd duidelijk dat er in de wetenschappelijke literatuur geen overeenstemming bestaat over wat onder ‘geweld’ kan worden verstaan.¹⁰⁸ Hoewel iedereen dit concept intuïtief wel ‘begrijpt’, wordt het op verschillende manieren geïnterpreteerd en ingevuld. We hebben in de literatuurstudie verschillende typologieën van geweld beschreven, die elk op hun manier een invulling aan het begrip geweld geven. Uit de focusgroepen blijkt dat het ook voor jongeren niet evident is om een omvattende definitie van geweld te geven. Zij bekijken geweld vanuit verschillende perspectieven en invalshoeken en geweld wordt volgens hen op uiteenlopende manieren en in verschillende contexten gebruikt. De jongeren brengen, impliciet en expliciet, wel enkele criteria aan die de basis vormen om een bepaalde gebeurtenis of gedraging al dan niet als gewelddadig te beschouwen.

Voor veel jongeren gaat het bij geweld in de eerste plaats, en vaak ook uitsluitend, om fysieke acties tegen personen. Voor anderen overstijgt geweld het louter fysieke, en omvat het ook vormen van verbaal en psychisch geweld. Dit verbaal en psychisch geweld verbinden jongeren wel met fysiek geweld, waarbij het eerste de aanleiding kan zijn voor een fysieke afwikkeling van het geweld.¹⁰⁹ De rol van ‘taal’ wordt hier vermeld en benadrukt bij de betekenisgeving van geweld; enerzijds blijkt ‘taal’ het tegenovergestelde van geweld te zijn, anderzijds kan ‘taal’ of verbaal geweld ook een aanleiding zijn voor het gebruik van fysiek geweld. Deze dubbele betekenis van ‘taal’ bij de definiëring en conceptualisering van geweld komt ook nadrukkelijk terug in de perceptie van jongeren.

Naast fysieke en psychische vormen van geweld onderscheiden jongeren, net zoals Neihardt,¹¹⁰ structurele vormen van geweld, zoals armoede. Uit de verschillende vormen en invullingen van geweld die jongeren vermelden, kunnen we opmaken dat zij geweld vooral omschrijven in termen van pijn, schade toebrengen en kwetsen. Deze pijn kan materieel of immaterieel zijn en kan volgens jongeren toegebracht worden aan zowel personen (direct en indirect) als goederen.¹¹¹ De jongeren geven ook beschrijvingen van geweld die de nadruk leggen op het slachtoffer. Geweld omvat dan alle gedragingen of gebeurtenissen die het slachtoffer tegen zijn wil moet ondergaan,

waarbij de persoonlijke grens van het slachtoffer wordt overschreden. Er zijn ook jongeren die stellen dat de intentie van de dader de doorslag geeft om al dan niet te spreken over geweld. Hierbij is het volgens hen dan belangrijk om de intentie achter een handeling zichtbaar te maken. Verder is er volgens jongeren in een geweldsituatie altijd sprake van een machtsverhouding tussen dader en slachtoffer. Ook Patfoort¹¹² spreekt over een 'meerdere-mindere-positie' in een concrete geweldsituatie. Een opmerkelijke vaststelling is dat geweld door jongeren enkel in verband gebracht wordt met 'anderen' of 'de andere' (personen of goederen) en dat het door hen niet 'verruimd' wordt naar geweld dat een persoon zichzelf kan toebrengen (bijvoorbeeld zelfdoding).¹¹³ De term 'agressie' is, net zoals geweld, moeilijk onder woorden te brengen door jongeren. Enerzijds lijkt agressie vaak als synoniem te dienen voor geweld, anderzijds percipiëren jongeren het begrip enger en spreken ze over agressie als er een gewelddadige handeling gesteld wordt tegen een voorwerp, en niet tegen een persoon. Uit dit alles kunnen we concluderen dat jongeren het niet evident vinden om geweld af te bakenen, en dat het begrip in hun beleving en ervaring vaak uiteenlopende vormen en specificaties kan aannemen.

2. *Hoe ervaren Vlaamse jongeren geweld in hun leefwereld en wat is hun houding tegenover verschillende geweldsituaties?*

Een eerste vaststelling is dat jongeren een relatief klassiek normen- en waardepatroon hanteren bij hun beeldvorming over geweld. Zij stellen vast dat zwakkeren uit de maatschappij niet gevisieerd mogen worden en geven hier twee basisprincipes weer: 'kinderen en vrouwen sla je niet' en '(weerloze) ouderen viseren, dat doe je niet'. Bovendien lijkt de houding van jongeren ten aanzien van geweld in het algemeen afkeurend. Enkel vandalisme wordt over het algemeen milder, of toch wat minder afkeurend beoordeeld. Seksueel geweld en huiselijk geweld worden daarentegen door jongeren als zeer ernstig beschouwd; deze vormen van geweld worden unaniem verworpen. De intensiteit en de langdurigheid, met name op het emotionele vlak, worden door jongeren als 'verzwarende omstandigheden' beschouwd bij het bepalen van de ernst van deze vorm van geweld. Ook het gebruik van wapens wordt door jongeren verworpen. In de marge van dit debat wordt het gebruik van wapens, en geweld in het algemeen, bij de bevraagde jongeren ook meermaals, en op een relatief genuanceerde manier, in verband gebracht met allochtone jongeren. Hierbij wordt in de focusgroepen vermeld dat allochtone jongeren met problemen vaak extra aandacht krijgen in de media. Zo besteden de media volgens hen verhoudingsgewijs meer aandacht aan het geweld gepleegd door allochtonen dan door autochtonen. Ook extreme geweldsituaties krijgen volgens hen opvallend veel aandacht in de media. Zo verwijzen jongeren meermaals naar enkele gemediatiseerde zaken die zich de laatste tijd hebben voorgedaan in ons land: Joe Van Holsbeeck, Bart Bonroy, Hans Van Themsche en Kim De Gelder.

Uit de gesprekken blijkt dat jongeren in hun leven meermaals worden geconfronteerd met geweld: als slachtoffer, dader of getuige. Alhoewel jongeren over het algemeen vrij negatief staan tegenover het gebruik van geweld, beschouwen ze geweld in enkele bijzondere situaties net wel als een juist antwoord. Zo geven veel jongeren aan dat fysiek geweld gerechtvaardigd is om zichzelf te verdedigen. Zichzelf verdedigen wordt niet automatisch met geweld in verband gebracht of zo 'benoemd'; ze spreken wel van geweld als de reactie niet overeenstemt en buiten proportie is in vergelijking met het ervaren geweld. Ook het ondergaan van provocaties en beledigingen, zowel gericht op het eigen individu als ten aanzien van dierbare personen, is voor de jongeren, voornamelijk voor jongens, een aanleiding om fysiek geweld te gebruiken. Daarnaast percipiëren met name meisjes uit ons onderzoek verbaal geweld, roddelen en liegen als zeer ernstig, in die mate dat het voor hen een aanleiding kan zijn voor fysiek geweld. Het onderscheid tussen woorden en daden, en tussen psychisch, verbaal en fysiek geweld, wordt, alhoewel niet steeds eenduidig en consequent, op verschillende plaatsen verduidelijkt door jongeren. De ernst van verbaal en psychisch geweld mag, volgens de jongeren, niet onderschat worden en kan bij het slachtoffer zelfs meer schade aanrichten dan lichamelijk geweld.

Hieruit blijkt dat geweld in veel gevallen de uitkomst is van een ervaren provocatie en de daaruit voortvloeiende escalatie, waarbij zowel dader als slachtoffer een actieve rol spelen. Naast geweld dat ontstaat uit een ervaren fysieke of verbale provocatie, wordt er door jongeren ook geweld gepleegd omwille van de 'kick'. Vooral vandalisme wordt door jongeren als 'leuk' ervaren. Hierbij nuanceren jongeren dit vandalisme of deze vorm van geweld door te stellen dat de 'doelwitten' voornamelijk publieke eigendommen zijn. Dat het hier, aldus de jongeren, gaat om eigendom dat 'van niemand is', waardoor er geen schade aan 'anderen' toegebracht kan worden, faciliteert het geweld. Volgens Schinkel¹¹⁴ wordt het esthetische aspect van geweld – geweld plegen omdat men wil weten hoe het voelt en smaakt – wel eens vergeten als er naar een verklaring wordt gezocht voor het gebruik van fysiek geweld. Eerder hebben we al gewezen op het belang van deze intrinsieke factor van geweld. Uit de gesprekken met jongeren blijkt dat een dergelijke intrinsieke component inderdaad in zekere mate aanwezig is bij het al dan niet plegen van geweld.

3. *Wat denken Vlaamse jongeren over de oorzaken van en remedies tegen het gebruik van geweld?*

Er is al heel wat onderzoek verricht naar wat gewelddadig gedrag bij jongeren stuurt. Dankzij de literatuur beschikken we over allerlei inzichten met betrekking tot de invloed van peers, het gezin, de school, de buurt, enzovoort. Wat zien jongeren als mogelijke oorzaken van geweld? Zijn deze 'lekeninzichten' met betrekking tot de oorzaken en invloeden van geweld dezelfde als wat op basis van de wetenschappelijke

literatuur naar voren wordt geschoven? De verschillende vormen van geweldpleging worden door jongeren op verschillende manieren verklaard en belicht, maar zijn grotendeels terug te voeren tot dezelfde factoren. De risicofactoren die jongeren formuleren, vertonen met andere woorden een zekere parallel met de 'klassieke' kenmerken die in de literatuur worden beschreven. Als mogelijke individuele factoren die leiden tot een verhoogde kans op geweld vermelden jongeren: jongen zijn, een jonge leeftijd hebben, allochtoon zijn, uiterlijk, persoonlijkheid, stoornissen, frustratie, een lage intelligentie, een gebrek aan discipline en alcohol- en druggebruik. In het verlengde hiervan zou men kunnen stellen dat het beeld van jongeren met betrekking tot de daders en slachtoffers van geweld ook in zekere mate overeenstemt met het maatschappijbeeld van de 'ideal victims' en 'usual suspects'. Zo worden enkele (persoons) kenmerken beschreven die zij als typisch voor een 'slachtoffer' en als typisch voor een 'dader' identificeren. Echter, hierbij worden door de jongeren ook een aantal factoren en invloeden expliciet genuanceerd, met name met betrekking tot sociodemografische en louter 'uiterlijke' kenmerken. Zo stellen jongeren dat vrouwen, autochtonen, ouderen en 'mannen in kostuum' evengoed geweld kunnen plegen.

Behalve individuele factoren geven jongeren ook kenmerken van het gezin aan die het risico op de ontwikkeling van geweld verhogen. De opvoeding heeft volgens hen een belangrijke invloed op het ontstaan van geweld. De ouders worden hier door jongeren centraal geplaatst. Meer in het bijzonder geven jongeren aan dat een gebrek aan ouderlijke controle, verwennerij, problemen bij ouders en mishandeling door ouders, de ontwikkeling van gewelddadig gedrag kunnen versterken. In de literatuur komen deze kenmerken ook vaak terug als belangrijke risicofactoren van geweld. Daarnaast wordt de invloed van vrienden door jongeren als een belangrijke motivatie voor het plegen van geweld aangegeven. 'Stoer doen', 'erbij horen', en 'aanzien krijgen van vrienden' dragen jongeren hoog in het vaandel. Vooral voor jongeren die zich in de adolescentieperiode bevinden, is de peergroup de belangrijkste bron van socialisatie.

Geweld wordt door jongeren ook vaak in verband gebracht met een grootstedelijke context. De 'klassieke' buurtfactoren die in de literatuur beschreven staan, worden ook door jongeren als risicofactoren genoemd, namelijk: armoede, verloederingsgraad, de grote mobiliteit, verschillende culturen en de dichte bevolkingsgraad. Ook de maatschappelijke reactie heeft, volgens onze respondenten, een invloed op geweld. Daarbij hebben ze het onder meer over de media en een heersend gevoel van straffeloosheid. Het toenemende geweld in de populaire cultuur en de prominente aandacht voor geweld in de (nieuws)media heeft volgens jongeren een invloed op het gebruik van geweld, al durven ze niet meteen te spreken van een rechtstreekse invloed: individuele en contextfactoren spelen hier een intermedierende rol. Daarnaast zijn jongeren van mening dat er onder bepaalde jongeren een algemeen gevoel van straffeloosheid heerst dat een invloed heeft op het al dan niet plegen van geweld.

Naast oorzaken van geweld werd er ook naar mogelijke remedies tegen geweld gepeild bij jongeren. Jongeren noemen diverse maatregelen tegen geweld, gaande van eerder preventieve tot curatieve interventies. Hierbij lijken ze ook aandacht te hebben voor zowel een welzijnsgerichte als probleemgerichte aanpak. Als welzijnsgerichte maatregelen, dat wil zeggen preventiemaatregelen gericht op het welzijn van potentiële daders of slachtoffers, wijzen ze op de nood aan een vroegtijdige ondersteuning van slachtoffers van huiselijk geweld, mediaopvoeding binnen de onderwijscontext en het aanbieden van alternatieve activiteiten. De oudere jongeren uit ons onderzoek zijn van mening dat zulke maatregelen effectiever zijn dan de zogenoemde probleemgerichte maatregelen, die zich richten op reeds bestaande problemen. Jongeren geven hier als voorbeelden het plaatsen van camera's in scholen, meer toezicht op scholen en het sluiten van schoollokalen. Een door de jongeren veelgenoemde preventiemaatregel is de inzet van meer politie. Zij menen dat dit in bepaalde risicogebieden een ontradend effect heeft op geweld en criminaliteit, net zoals security op fuiven het aantal vechtpartijen kan verminderen. Jongeren oordelen wel dat het effectieve probleem daarmee nog niet noodzakelijk verholpen is, maar zich ook gewoon kan verplaatsen; er wordt dan buiten in plaats van in de fuifzaal gevochten. Tot slot noemden jongeren ook enkele curatieve maatregelen tegen geweld. Deze zijn: politie, hulplijnen en hulpverleningsorganisaties, begeleiding van daders, gevangenisstraf en werkstraf.

HOOFDSTUK 7. ALGEMEEN BESLUIT

Het thema ‘geweld’ is vandaag de dag meer dan ooit actueel: geweld ‘verkoopt’, het fascineert en schrikt af, het voedt de publieke opinie en het politieke debat. Maar het is ook een realiteit waar nagenoeg iedereen wel eens mee wordt geconfronteerd. Literatuur en onderzoek rond dit thema ontbreken niet, maar wat geweld nu precies inhoudt en hoe het beschreven kan worden, is in meerdere opzichten niet meteen duidelijk. Vanuit verschillende hoeken wordt het begrip ‘geweld’ benaderd en gedefinieerd, en het thema ‘jongeren en geweld’ wordt vaak geproblematiseerd, maar daarbij blijven de perceptie en de beleving van jongeren zelf vaak opvallend buiten beschouwing.

Criminaliteit, onveiligheid en geweld zijn onderwerpen die verontrusting wekken. De mening dat geweld de laatste jaren is toegenomen en dat meer burgers ermee worden geconfronteerd, lijkt vaak *common sense*, maar is zelden gestoeld op een genuanceerde en wetenschappelijk onderbouwde analyse. Politici en beleidsmakers trachten – als antwoord op deze maatschappelijke bezorgdheid – programma’s en initiatieven te ontwikkelen en implementeren die ons naar een geweldloze samenleving moeten brengen. Ook bij dit debat wordt de mening en perceptie van jongeren zelf niet of onvoldoende betrokken. Het is mede op basis van deze observaties dat er nood was aan een meer diepgaande en genuanceerde analyse van het thema ‘jongerengeweld’. Meer bepaald hebben we met dit onderzoek een bijdrage geleverd aan een meer genuanceerde kijk op ‘geweld’ in het algemeen, en het thema ‘jongeren en geweld’ in het bijzonder, door naast de cijfers en literatuur, expliciet en doelbewust ruimte te laten voor de opvattingen en meningen van jongeren over ‘geweld’.

Een eerste opzet van dit boek was een overzicht te bieden van de literatuur waarin de belangrijkste theorieën met betrekking tot gewelddelicten bij jongeren besproken worden. Er werd een basiskader rond het thema ‘jongerengeweld’ gegeven en de belangrijkste theoretische visies op geweld werden geïnventariseerd. Een tweede doelstelling bestond erin relevante nationale en internationale studies met betrekking tot geweld bij jongeren te beschrijven, met de bedoeling dit fenomeen te kaderen

en op basis van beschikbare data de belangrijkste bevindingen weer te geven. In het vierde hoofdstuk werd een inventaris opgesteld van de kwantitatieve studies die in dit domein werden uitgevoerd de afgelopen tien jaar. De derde intentie was om aan de hand van empirisch materiaal meer inzicht te geven in de aard en omvang van geweld bij jongeren. In hoofdstuk 5 werden nieuwe kwantitatieve analyses uitgevoerd naar de aard en omvang van geweld bij Vlaamse jongeren aan de hand van twee bestaande datasets: de JOP-monitor en de Veiligheidsmonitor. In hoofdstuk 6 van dit boek stond de stem van de jongeren centraal, en werden jongeren expliciet bij het debat betrokken: hoe kijken zij zelf tegen geweld aan en welke oorzaken en oplossingen stellen zij vanuit hun eigen perceptie en ervaring voor? In wat volgt, trekken we tot slot een aantal algemene conclusies uit de verschillende hoofdstukken van dit boek.

Of het geweld toeneemt, valt niet onmiddellijk te zeggen. Ons onderzoek biedt wat dat betreft geen uitsluitsel. Wat wel kan worden gezegd, is dat cijfergegevens en wetenschappelijke inzichten vaak niet in verhouding blijken te staan tot de aandacht die het thema ‘geniet’ in de media, de publieke opinie en het politieke debat. Wel laat ons kwalitatief onderzoek zien dat jongeren moeiteloos een relatief recente ervaring met geweld, hetzij als dader, slachtoffer, of omstander, kunnen beschrijven.

Uit de literatuur en uit onze kwantitatieve bevindingen aan de hand van de JOP-monitor komt naar voren dat in hoofdzaak jongens zich engageren in geweldgerelateerde feiten. Uitgezet per leeftijd doet er zich een piek voor rond de leeftijd van 16-17 jaar voor fysiek geweld; voor wapendracht ligt deze leeftijdspiek op een wat latere leeftijd. Deze bevinding ligt in lijn met vorige studies.¹ Uit de secundaire analyses blijken er geen significante verschillen te zijn in de prevalentie van geweld bij de jongeren tussen 2005 en 2008. De JOP-monitor werd slechts tweemaal afgenomen, en bovendien op een relatief korte periode. Een derde meting is bijgevolg noodzakelijk om op een wetenschappelijk verantwoorde wijze trends en evoluties na te gaan. In dat opzicht benadrukken we het belang van longitudinaal jeugdcriminologisch onderzoek om trends in delinquentie en geweld bij jongeren te kunnen identificeren. Opvallend is verder dat de geweldfeiten in meer dan de helft van de gevallen – althans volgens de jongeren uit het onderzoek – nooit ontdekt werden (door de politie of anderen).² Hieruit kan met andere woorden worden geconcludeerd dat er met betrekking tot gewelddelicten sprake is van een groot ‘dark number’ in de officiële registratiegegevens.

Uit onze verklarende analyses blijkt dat voornamelijk factoren op het niveau van het gezin en de school- en peercontext in staat zijn om daderschap van geweld bij jongeren te voorspellen. Wat betreft de gezinsvariabelen is enkel de relatie met de moeder een voorspellende variabele: een slechtere relatie met de moeder hangt samen met een hogere kans op gewelddadig gedrag. Opvallend is dat de mate van controle door de ouders niet significant blijkt. Op basis van de literatuur is dat – in tegenstelling tot

onze resultaten – wel een sterke voorspeller voor gewelddadig gedrag. Zoals in het literatuurgedeelte aan bod kwam, kennen verschillende theorieën een cruciale plaats toe aan de peergroup. Onze bevindingen bevestigen dat: jongeren die frequent uitgaan en samenkomen met vrienden hebben een grotere kans om betrokken te raken bij gewelddadige acties. Daarnaast is op te merken dat het sterke effect van de peergroup en de vrijetijdsvariabelen op het gebruik van geweld deels te wijten kan zijn aan het feit dat er in onze analyses geen opdeling gemaakt werd tussen ‘adolescent-limited’ en ‘persistent’ delinquentie, maar dat deze samen werden genomen. Uit de literatuur blijkt dat de grootste groep jongeren die geweldfeiten plegen dat sporadisch doet en dat dit te wijten is aan ‘typisch’ jongerengedrag en experimenteergedrag (in dit geval leeftijdsgebonden delinquentie). Om deze reden is het mogelijk dat, wanneer enkel de meer ernstige plegers worden bevraagd, andere variabelen belangrijker worden bij de verklaring van jongerengeweld. Uit onze analyses kunnen we aldus niet concluderen dat uitgaan en de druk van peers onmiddellijke voorspellers zijn van ernstig, persistent gewelddadig gedrag.

De kwantitatieve bevindingen resulteerden in een reeks verbanden en risicofactoren. Bijkomend kwalitatief onderzoek leent zich er uitstekend toe om de gevonden verbanden en risicofactoren inhoudelijk te duiden en te verklaren. De elementen die jongeren zelf formuleren, vertonen een zekere parallel met de ‘klassieke’ risicofactoren die in de literatuur worden beschreven en die in ons kwantitatief onderzoek gedeeltelijk werden bevestigd. Zo stellen de meeste jongeren vast dat het voornamelijk jongens zijn die geweld plegen. Bovendien zijn zij van mening dat hoe jonger men is, hoe groter de kans op geweld is. Deze individuele variabelen worden in de literatuur ook in verband gebracht met het gebruik van geweld. Wat betreft de gezinsvariabelen heeft de opvoeding volgens jongeren een belangrijke invloed op het al dan niet ontstaan van geweld. De invloed van peers, die in de literatuur nadrukkelijk als belangrijke factor voor geweld naar voren wordt geschoven, wordt ook door jongeren als belangrijk omschreven. Zij geven bijvoorbeeld aan dat het niet evident is om onder de sociale druk van peers uit te komen en zich, tegengesteld aan de omgeving, niet te engageren in bepaalde vormen van geweld of criminaliteit. Ook de rol van de media kwam aan bod. De ‘nieuwe’ media spelen volgens jongeren uit de oudste leeftijdsgroep een voorname rol bij het ontstaan van geweld. Volgens hen moet dat evenwel niet noodzakelijk, laat staan uitsluitend negatief benaderd worden, door bijvoorbeeld het geweld in films en games te bannen, maar kan het eerder leiden tot kansen en mogelijkheden tot preventie. Meer bepaald moeten jongeren gewezen worden op de kansen én gevaren van ‘nieuwe’ media. Ook mediaopvoeding binnen het onderwijs leert kinderen en jongeren kritisch te kijken naar het virtuele geweld in films en andere media. In dat opzicht zou het ongetwijfeld een goede zaak zijn dat concrete preventieprojecten ook zouden gebruikmaken van deze ‘nieuwe’ media.

Verder blijkt uit onze kwalitatieve bevindingen dat jongeren zelf zeer uitlopende betekenissen en invullingen geven aan het begrip 'geweld', gaande van fysiek en emotioneel geweld tot geweld tegen personen en goederen. Fysiek geweld primeert in de perceptie van jongeren. Deze bevinding ligt in lijn met de literatuur.³ Meisjes zijn daarentegen geneigd om – naast fysiek geweld – ook verbaal geweld zoals pesten en seksueel getinte opmerkingen als geweld te beschouwen.⁴ In de meeste gevallen benadrukken de jongeren de rol van de 'dader' en het 'slachtoffer' om al dan niet te spreken over geweld. Ze verwijzen met anderen woorden naar geweld vanuit de intentie van de dader – 'slecht' – of de interpretatie van (de intentie van die dader door) het slachtoffer. In dat opzicht koppelen jongeren de intentie van de dader in zekere zin los van de ervaring van het slachtoffer. De subjectieve ervaring van geweld is met andere woorden niet noodzakelijk verbonden met de bedoelingen van de dader, maar wel met de interpretatie van het slachtoffer van de situatie. Dat kan verklaren waarom jongeren conflicten tussen broers en/of zussen 'onschuldig' vinden. Zij stellen vast dat dit een voorbeeld is van een alledaags conflict met niet al te grote gevolgen voor het 'slachtoffer'. Jongeren benadrukken daarentegen het belang en de ernst van geweld, en de gevolgen ervan, met name indien het geweld een langdurig en intensief karakter heeft. Geweld laat niet enkel fysieke, maar ook emotionele sporen na bij personen die er rechtstreeks of onrechtstreeks waren bij betrokken. De ernst en de impact van psychologisch geweld mag volgens jongeren niet onderschat worden; ook zij zien deze vormen van geweld als moeilijk op te sporen, en de gevolgen bij het slachtoffer als al te vaak onderschat.

Ook al staan jongeren in veel gevallen duidelijk negatief tegenover het gebruik van geweld, toch vinden ze in sommige gevallen en situaties dat geweld net wel het juiste antwoord is. Uit de literatuur⁵ en uit onze bevindingen blijkt dat vooral jongens geweld vaker als aanvaardbaar percipiëren. Zo geven veel jongeren aan dat geweld gerechtvaardigd is om zichzelf te verdedigen. Ook een ervaren provocatie en beledigingen aan het adres van dierbare personen, meer bepaald familie en vrienden, kan voor jongens een aanleiding zijn om fysiek geweld te gebruiken. Volgens Davis & de Haan⁶ voelen jongens zich sneller bedreigd in hun mannelijkheid, waardoor zij eerder geneigd zijn geweld te gebruiken om dit te herstellen. Op basis van de literatuur⁷ stellen we eveneens vast dat de meerderheid van de jongeren geweld overweegt om zichzelf te beschermen bij fysieke bedreigingen, of om dierbaren te beschermen. 'Taal' wordt hier centraal gesteld. Meer bepaald geven jongeren aan dat 'taal' of verbaal geweld een krachtige katalysator voor fysiek geweld kan zijn. Uit ons onderzoek blijkt tevens dat er binnen het geweld zelf een oorzaak gezocht kan worden. 'Geweld' heeft volgens jongeren namelijk verschillende motieven, gaande van een louter functioneel doel tot 'geweld om het geweld zelf', of om de 'kick van het geweld'. Zo vindt een deel van de jongeren vandalisme soms plezierig en wordt het niet noodzakelijk afgekeurd.

Er zijn relatief weinig studies die het slachtofferschap van geweld centraal stellen, in vergelijking met het vele onderzoek dat terug te vinden is over geweldplegers. Jongeren worden ook slachtoffer van geweld. De bevindingen van de Veiligheidsmonitor tonen dat er sinds 1998 een vrij stabiele evolutie zichtbaar is in het slachtofferschap van jongeren. Jongeren blijken, zowel op basis van onze kwantitatieve analyses als de literatuurstudie,⁸ het vaakst slachtoffer te worden van bedreiging. Uit de Veiligheidsmonitor blijkt tevens dat het vooral 18- tot 21-jarigen zijn die het slachtoffer worden van geweld en dat mannen significant vaker het slachtoffer worden van 'lichamelijk geweld' en 'bedreiging met lichamelijk geweld' dan vrouwen. Ook de (inter)nationale literatuur laat zien dat voornamelijk mannen het slachtoffer worden van (bedreiging met) fysiek geweld. Vrouwen worden daarentegen vaker het slachtoffer van seksuele delicten, zoals lastiggevallen worden om seksuele redenen. Verder zijn, zo bleek uit de analyses op de JOP-monitor, een uitgaansgericht vrijetijdspatroon en een laag zelf-waardegevoel voorspellers voor het slachtofferschap van geweld. Een vergelijking met eerdere bevindingen is moeilijk, aangezien onderzoek naar risicofactoren van slachtofferschap bij jongeren – zeker in vergelijking met ouderschap – bijna onbestaande is. Naast het objectieve slachtofferschap werd ook de subjectieve component van onveiligheid bij jongeren onderzocht. Hieruit blijkt dat voor alle bevraagde leeftijden meisjes zich onveiliger voelen dan jongens. Ook in onze kwalitatieve bevindingen blijken meisjes een grotere angst voor criminaliteit te hebben dan mannen. Zeker wanneer er een potentieel risico op slachtofferschap is, zijn meisjes op hun hoede door bijvoorbeeld deze plaatsen te vermijden of er niet alleen te fietsen. De literatuur verklaart dit genderverschil door de hoge fysieke en sociale kwetsbaarheid bij meisjes en vrouwen en stelt dat de angst voor criminaliteit bij hen sterker is wanneer een persoonsgerelateerd delict waarschijnlijk lijkt.⁹

Uit de bovenstaande bevindingen blijkt dat jongeren niet alleen als dader, maar ook relatief vaak als slachtoffer betrokken zijn bij gewelddelicten. In zekere zin zou men kunnen stellen dat dit ons confronteert met een vrij dominant maatschappelijk beeld waarbij jongeren eerder worden gezien als 'usual suspects' en dragers van een zeker risico, dan dat ze zelf risico lopen. Dit stereotiepe beeld wordt grotendeels in stand gehouden in een complexe carroussel waarbij de media, het politieke debat en de publieke opinie de hoofdrolspelers zijn. Ook ons onderzoek identificeert een opvallende homogeniteit tussen dader- en slachtofferschap bij jongeren. In de literatuur werd deze bevinding meermaals aangeduid.¹⁰ Naast een indirecte samenhang tussen dader- en slachtofferschap, hebben jongeren die geweld plegen ook een grotere kans om het slachtoffer te worden van geweld dan jongeren die geen geweld plegen. Hierbij formuleren we twee belangrijke opmerkingen. Ten eerste is de publieke aandacht (zowel politiek-maatschappelijk als wetenschappelijk) te eenzijdig gericht op het 'daderschap' van jongeren. We doen er goed aan jongeren als slachtoffers meer aandacht te geven.

Ten tweede moeten ‘daderschap’ en ‘slachtofferschap’ in toekomstig onderzoek ook verder in relatie tot elkaar worden gezien en geanalyseerd. Op deze manier kan de complexiteit en onderlinge relatie van beide fenomenen onderzocht worden, waarbij onderliggende en achterliggende factoren aan het licht kunnen worden gebracht. *“Dit impliceert een meer complexe benadering, die weliswaar recht zou doen aan de complexiteit van het betreffende fenomeen”*.¹¹

Tot slot valt op te merken dat er binnen het huidige discours over geweld een patroon ontstaat waarbij men vrij snel vervalt in een ‘wij-zij-denken’. Meer bepaald proberen we volgens Schinkel¹² het ‘geweld’, en het zogenaamde ‘zinloze’ geweld, te exterioriseren als een aspect dat ‘niet van ons’ is. ‘Klassieke’ benaderingen zoeken in dat opzicht naar externe factoren ter verklaring van het geweld. Het geweld zelf, het intrinsieke aspect van geweld, blijft buiten beschouwing, en kijken we liever niet in de ogen. Onderzoekers zijn, aldus Schinkel, blind voor het geweld op zich. Wat overblijft, het esthetische aspect van geweld, zou dan beschouwd kunnen worden als de meest pijnlijke en verwerpelijke oorzaak ervan: *“een geweld omwille van zichzelf, zonder moraal, extrinsieke betekenis, maar louter destructief”*.¹³ Volgens Schinkel ligt hier de verklaring waarom dit aspect van geweld vermeden wordt in het criminologisch onderzoek: er heerst een angst voor het geweld in zijn puurste vorm. We hebben echter inzicht nodig in het intrinsieke karakter van geweld om het geweldsfenomeen daadwerkelijk en volledig te doorgronden.

Geweld, en bij uitbreiding jongerengeweld, is een sociaal construct waarvoor geen objectieve of eenduidige definities kunnen worden geformuleerd. Door geweld als een sociaal construct te beschouwen, worden de gedragingen die onder deze noemer vallen, sterk afhankelijk van de sociale en culturele context waarin ze zich afspelen. In tegenstelling tot wat de publieke opinie en het politieke debat misschien laten uitschijnen, zijn jongeren niet te herleiden tot passieve onderwerpen van socialisering, maar maken ze actief deel uit van onze samenleving. Dat wil niet zeggen dat hun visie en mening per definitie navolging verdient, maar het impliceert wel dat het belangrijk is om die au sérieux te nemen in de dialoog tussen het beleid en zijn ‘cliënteel’.¹⁴ Onderzoek dat gericht is op de wijze waarop jongeren geweld beleven, welke feiten zij als geweld ervaren, welke factoren van invloed zijn op het aanvoelen of iets al dan niet als geweld wordt beschouwd, en wat zij zien als de belangrijkste oorzaken ervan en de beste remedies ertegen, lijkt op basis hiervan een belangrijke meerwaarde te kunnen bieden.

Bijlage 1. Beschrijving van de gebruikte variabelen in de JOP-monitor

Tabel 1. Gemiddelde scores en frequentieverdelingen van de opgenomen variabelen in de JOP-monitor.

Variabelen	Gemiddelde (%)	SD
Leeftijd (14-25 jaar)	19	3,1
Geslacht (% man)	(50,6)	/
Onderwijsvorm/opleidingsniveau		
aso	(51,5)	/
tso	(29,3)	/
bso	(19,2)	/
Verstedelijkingsgraad (% stedelijke buurt)	(19,8)	/
Welvaartsindicator	-,0032	1,02
Responsiviteit moeder (0-100)	69,8	20,8
Responsiviteit vader (0-100)	51,3	25,1
Opvolging door ouders (0-100)	61,5	22,3
Gezinssituatie (% gescheiden ouders)	(24,3)	/
Uitgaansgericht vrijetijdspatroon (0-100)		
Digitaal vrijetijdspatroon (0-100)		
Schools succes (% meermaals gebist)	(4,0)	/
Schoolbeleving (0-100)	71,8	15,5
Relatie met leerkrachten (0-100)	67,1	15,3
Daderschap eigendomsdelict(en) (% dader)	(25,8)	/
Zelfwaardegevoel (0-100)	74	14

Bijlage 2. Focusgroepmethode

Focusgroepen kunnen gezien worden als groepsinterviews. De focusgroepmethode “*enables a group of individuals to share their views in a nonthreatening environment, with the goal of learning about the factors that dictate a particular action or attitude*”.¹ Op een gestructureerde manier wordt op korte tijd veel informatie verzameld bij een groep respondenten. Het grote voordeel van focusgroepen is de groepsdynamiek die ontstaat.² In interactie met elkaar worden aanvullingen of contrastervaringen aangebracht en meningen gevormd. De interactie tussen de deelnemers staat centraal bij het verkrijgen van informatie over het betreffende onderwerp.³ Focusgroepen laten de respondenten participatief deelnemen, waardoor de inbreng van de onderzoeker beperkt blijft. Een ander voordeel van focusgroepen is dat er gebruikgemaakt kan worden van activerende werkvormen, iets wat jongeren aanspreekt en in individuele interviews moeilijker haalbaar is. Hoewel focusgroepen vaak (te pas en te onpas) gebruikt worden, is het geen eenvoudig te hanteren methode. Het is een fabeltje dat focusgroepen een snellere en eenvoudigere manier zijn om data te verzamelen dan individuele interviews. Wilkinson⁴ benadrukt bovendien dat deelnemers aan focusgroepen in samenspel met anderen betekenissen construeren. Zij vindt focusgroepen daardoor buitengewoon geschikt om gevoelige thema's bespreekbaar te maken en om te onderzoeken hoe betekenisgeving in sociale contexten tot stand komt. In zekere zin laat zich hier ook een parallel trekken met het thema 'geweld'.

1. Fasen van de methode

In wat volgt bespreken we de verschillende fasen van een focusgroepmethode geschikt voor jongeren: van de voorbereiding van de focusgroep, over de uitvoering ervan, tot het analyseren van de verkregen data.

✓ Voorbereiding

Idealiter bestaat een focusgroep uit zes tot twaalf personen, zodat alle deelnemers maximaal kunnen participeren.⁵ Met kinderen en jongeren wordt het best met kleinere groepen gewerkt: minimum vijf tot maximum acht deelnemers.⁶ Als algemene vuistregel wordt gehanteerd dat er twee tot vijf sessies moeten worden georganiseerd om een goed beeld te kunnen krijgen van het te onderzoeken onderwerp,⁷ of tot saturatie of verzadiging bereikt is.⁸ Er zijn ook auteurs die stellen dat meer dan vijf focusgroepen noodzakelijk zijn. Het aantal groepen zal echter afhangen van de functie van de focusgroep binnen het onderzoek. De duur van een sessie varieert gewoonlijk

van één tot twee uur.⁹ Voor kinderen en jongeren is het niet aangeraden de focusgroep langer dan twee uur te laten duren.¹⁰ Een van de bedreigingen van focusgroepen is het probleem van uitvallers. Om hieraan tegemoet te komen, suggereert Morgan¹¹ om ten minste 20% van het totale aantal deelnemers extra te rekruteren.

De groepssamenstelling kan op verschillende manieren gebeuren, afhankelijk van het doel en de aard van het onderzoek.¹² Er kan enerzijds gebruikgemaakt worden van een 'non-purposefull sample', waarbij geen selectie gebeurt, en anderzijds kan de onderzoeker een doelgericht staal van personen selecteren (purposive sample), bijvoorbeeld vrouwelijke slachtoffers van geweld. In een doelgerichte steekproef worden alle relevante aspecten afgelijnd, maar binnen de vooropgestelde criteria blijft er nog voldoende variatie over om het thema werkelijk te exploreren. Daarnaast combineert men het best personen met een gelijkaardige achtergrond qua kennis en ervaringen. Een open gesprek komt sneller op gang wanneer de deelnemers zich in elkaar herkennen. Tegelijkertijd met het homogeniseren van groepen is een proces van diversifiëren belangrijk wanneer men groepen wil vergelijken. Bepaalde kenmerken vergelijken kan het best bij groepen die onderling zo veel mogelijk verschillen.

De focusgroepmethode heeft niet de bedoeling resultaten op te leveren die representatief zijn voor de populatie waaruit de deelnemers zijn geworven.¹³ Er kan wel een onderscheid gemaakt worden tussen een opzet die de vergelijking van groepen mogelijk maakt ('segmentatie sampling') en een opzet die dat in beginsel niet toelaat ('convenience sampling'). Bij 'segmentatie sampling' gaat het om een selectie waarbij door de onderzoeker bewust wordt gevarieerd tussen de focusgroepen en tegelijkertijd de verschillen binnen de groepen zo klein mogelijk worden gehouden. Het grote voordeel hiervan is dat de resultaten van de verschillende groepen met elkaar vergeleken kunnen worden. Een tweede voordeel van 'segmentatie sampling' is dat de deelnemers binnen dezelfde groep voldoende affiniteit met elkaar hebben om een vruchtbare discussie op gang te kunnen brengen.¹⁴ Bij segmentatie zal het aantal focusgroepen hoger liggen omdat per kenmerk dat onderzocht wordt het verzadigingspunt bereikt moet worden.¹⁵ Bij 'convenience sampling' wordt de samenstelling van de focusgroepen ingegeven door praktische mogelijkheden, waardoor onderlinge vergelijking niet mogelijk is.

Deelnemers kunnen op verschillende manieren worden gerekruteerd: via bestaande lijsten, sleutelfiguren binnen organisaties of een sneeuwbalsteekproef.¹⁶ Powell & Single¹⁷ stellen dat er een tijdspanne van tien tot veertien dagen in acht genomen moet worden tussen het moment van de uitnodiging en het plaatsvinden van de betreffende sessie. Dit kan via een brief of telefonisch. Daarnaast adviseren zij een neutrale locatie voor de uitvoering van de sessies, waar een open discussie kan ontstaan zonder gestoord te kunnen worden. Bij het werken met 'bestaande' groepen, zoals klasgroe-

pen en sportclubs, is dit een logische en praktische oplossing; deelnemers voelen zich namelijk veiliger binnen een bekende groep en in een voor hun bekende omgeving.

✓ Uitvoering

Naast de aanwezigheid van de deelnemers zijn ook een goede moderator en een zorgvuldig opgestelde vragenlijst belangrijk voor het uitvoeren van de focusgroepen. De moderator leidt de groepsdiscussie in goede banen en zorgt ervoor dat elke deelnemer gehoord kan worden, vraagt door, waakt over de tijd en de aangesneden onderwerpen, enzovoort. De figuur van de moderator is erg belangrijk voor het goede verloop van de focusgroepen, en moet een omgeving creëren waarin de deelnemers zich vrij voelen om met elkaar te spreken. Een open en flexibele houding van de onderzoeker is dus cruciaal om een natuurlijke participatie van de deelnemers te verkrijgen.¹⁸ De moderator kan dit realiseren door zichzelf voor te stellen in het begin van een sessie en de deelnemers in de gelegenheid te stellen met elkaar kennis te maken. Afhankelijk van het doel en de aard van het onderzoek, kan de moderator een meer actieve of passieve rol hebben. Indien de onderzoekers op voorhand thema's hebben vastgesteld, zal een meer directieve opstelling van hen worden verwacht dan wanneer dat niet het geval is en zij geheel blanco aan een sessie beginnen.

Naast een moderator wordt er bij voorkeur een tweede onderzoeker aangewezen als notulist. Zeker bij onderzoek over gevoelige onderwerpen en bij onderzoek met jongeren zijn twee onderzoekers een noodzaak.¹⁹ De notulist kan de taak van de moderator voor een deel verlichten en beschikt over een extra paar oren en ogen om de groepsdiscussie te observeren. Immers, ook non-verbale communicatie van de deelnemers is een belangrijke bron om de betekenis van geweld te achterhalen. Lachen, bijvoorbeeld, komt veel voor in focusgroepen die gevoelige onderwerpen aanbrengen, zoals geweld en onveiligheid.²⁰

Het is erg belangrijk een goed gestructureerde topiclijst te gebruiken, waarin alle te behandelen onderwerpen en doelstellingen van het gesprek worden opgesomd. Op deze manier kan het verloop van het gesprek goed gestuurd worden door de moderator, en is het risico dat sommige deelnemers het gesprek 'overnemen' veel kleiner.²¹ Het soort vragen dat gesteld wordt, hangt af van het thema dat besproken wordt en van de informatie die een focusgroep moet opleveren. Morgan²² stelt dat het aantal te behandelen onderwerpen in een focusgroep van 90 minuten kan variëren van twee tot vijf. De vragen moeten in ieder geval open zijn zodat verschillende antwoorden geformuleerd kunnen worden door de deelnemers. Bij het bespreken van gevoelige onderwerpen wordt het best gestart met de minder gevoelige vragen.²³ Een 'warming-up' bij deze onderwerpen is noodzakelijk om de deelnemers op hun gemak te stellen. Verder moet er ruimte gelaten worden om thema's aan bod te laten

komen die niet vooraf waren voorzien, maar die door de deelnemers zelf worden aangehaald.

✓ Data-analyse

In onderzoek met kinderen en jongeren in het bijzonder, ligt de keuze van de data en de wijze waarop deze geïnterpreteerd worden in handen van de volwassen onderzoeker.²⁴ Tijdens het verwerken van de data moet daar rekening mee gehouden worden. *“As ‘grown-ups’, we are limited by our tendency to process their talk through our own view of the world”.*²⁵

De data-analyse is het onderdeel van de focusgroepmethode waarover de meeste verdeeldheid bestaat. Tot op heden bestaat er geen algemeen kader dat alle kwalitatieve analysetechnieken voor focusgroepen omvat.

Onwuegbuzie, Dickinson, Leech & Zoran²⁶ onderscheiden vier manieren waarop een data-analyse kan gebeuren. De ‘transcript-based analysis’ is de meest tijdrovende manier om gegevens te analyseren. Deze analyse bevat de transcriptie van videobanden en/of geluidsbanden, die volgens Krueger²⁷ kunnen resulteren in vijftig tot zeventig pagina’s tekst per sessie. Deze ruwe gegevens kunnen vervolgens verder worden geanalyseerd door de moderator en notulist. Hierin worden algemeen drie fases onderscheiden.²⁸ Tijdens de eerste fase, het open coderen, worden alle gegevens die tot dan toe zijn verzameld, zeer zorgvuldig gelezen en in fragmenten ingedeeld. De relevante fragmenten worden gelabeld en onderling vergeleken. De tweede fase bestaat uit het axiaal coderen. Tijdens deze fase worden de codes gegroepeerd in categorieën en wordt de betekenis van deze categorieën achterhaald. Waar mogelijk worden ze omschreven en met voorbeelden geïllustreerd. De derde en laatste fase van coderen is selectief coderen. In deze fase ligt de nadruk op integratie en het leggen van verbanden tussen de categorieën.

Een andere vorm voor het analyseren van gegevens van een focusgroep is de ‘tape-based analysis’, waarin de onderzoeker eerst luistert naar de opname van de focusgroep en vervolgens zelf een verkorte versie ervan creëert. Deze transcriptie is meestal veel korter dan de transcriptie van de ‘transcript-based analysis’. Wel heeft deze analyse het voordeel dat de onderzoeker zich kan richten op de onderzoeksvraag en alleen die transcripties selecteert die helpen bij het beantwoorden van de vooropgestelde onderzoeksvraag.

‘Note-bases analysis’ omvat een analyse van nota’s van de focusgroep, een samenvatting en de eventuele opmerkingen van de moderator en/of notulist. De geluids- of video-opnamen worden hier enkel gebruikt om de notities van de onderzoeker(s) te controleren. Verder kunnen de opnamen op een later tijdstip geraadpleegd worden om meer informatie te achterhalen.

De ‘memory-based analysis’ tot slot is de minst strikte methode. De moderator presenteert hierbij zijn/haar resultaten, die gebaseerd zijn op herinneringen, aan verschillende stakeholders.

Samenvattend kan gesteld worden dat de data-analyse in de meeste gevallen bestaat uit twee fasen: (1) transcriptie van de data naar ‘ruwe’ thema’s en (2) de nadere specificatie en categorisatie van de thema’s die in de eerste fase werden geïdentificeerd.²⁹

✓ Aanbod van actieve werkvormen

Om de feiten en beleving van een bepaald fenomeen te achterhalen, moet de onderzoeker de respondenten zelf aan het woord laten zonder hen benoemingen voor te leggen. Dat kan door te werken met activerende technieken,³⁰ eerder dan een klasieke vragenlijst te gebruiken. Op deze manier worden deelnemers aangesproken en gemotiveerd om aan het gesprek deel te nemen. Het werken met actieve werkvormen garandeert een maximale participatie van deelnemers en maakt een gevoelig onderwerp toegankelijk, in het bijzonder bij jongeren. Het werken met geschreven situaties en fotomateriaal is een goede manier om jongeren op hun gemak te stellen en hen te motiveren.³¹

Vignetten worden binnen verschillende disciplines gebruikt om sociale onderwerpen en problemen te bestuderen. Er bestaat echter zeer weinig literatuur over het gebruik van vignetten binnen sociaalwetenschappelijk onderzoek en in het bijzonder binnen kwalitatief onderzoek met kinderen en jongeren.³² Volgens Hazel³³ zijn vignetten *“concrete examples of people and their behaviours on which participants can offer comment or opinion. The researcher can then facilitate a discussion around the opinions expressed, or particular terms used in the participants’ comments”*. De geschreven vignetten worden het meest gebruikt in sociaalwetenschappelijk onderzoek,³⁴ maar zij kunnen ook gepresenteerd worden via film, kunst, foto’s, enzovoort. Het gebruik van vignetten wordt voornamelijk toegepast in onderzoek dat gevoelige onderwerpen, zoals ‘dating violence’,³⁵ onderzoekt.³⁶

Vignetten worden vaak gebruikt om culturele normen en waarden af te leiden uit de houding van de respondenten, en om de beleving van een specifieke situatie te ontdekken, om zo het ethisch kader en de morele overtuiging van de respondenten te leren kennen. Om de beleving van respondenten zo reëel mogelijk te onderzoeken, kan het best gebruikgemaakt worden van meerdere vignetten, die bovendien verschillende variabelen bevatten, zoals leeftijd, geslacht en etniciteit. De vragen die bij een vignet worden gesteld zijn natuurlijk afhankelijk van het doel van het onderzoek, maar algemeen wordt aan de deelnemers gevraagd hoe zij zouden reageren in de omschreven situatie, wat zij zouden doen en hoe zij over de situatie denken. Vignetten moeten daarnaast ingebed zijn in een context die voor respondenten voldoende herkenbaar

is. Barter & Renold³⁷ stellen dat deze context vaag genoeg omschreven of afgebeeld moet zijn, zodat deelnemers gestimuleerd worden om aanvullende factoren te noemen die invloed hebben op de betekenis die zij aan de situatie geven. Vignetten worden dikwijls toegepast in combinatie met andere onderzoeksmethoden zoals individuele interviews en observatietechnieken. Binnen focusgroepen worden zij voornamelijk gebruikt om de discussie op gang te brengen.³⁸

Een van de meest besproken beperkingen bij het gebruik van vignetten is de afstand tussen de situatie en de (sociale) realiteit: hoe personen denken dat ze zouden reageren in een bepaalde situatie, geeft niet noodzakelijk aan dat zij zich in deze situatie ook daadwerkelijk zo zouden gedragen. Andere auteurs stellen dat vignetten wel een meerwaarde bieden als zij gebruikt worden in onderzoek dat tot doel heeft enkele aspecten van de sociale realiteit te onderzoeken. Finch³⁹ stelt dat niet het resultaat (of het gedrag) dat onderwerp is van onderzoek, maar wel het proces van betekenisgeving en beleving gebruikt wordt om tot gedrag te komen. Processen in de sociale wereld zijn complex en veelvuldig en het gebruik van vignetten biedt de onderzoeker de mogelijkheid deze complexiteit te beheersen en bepaalde aspecten van een maatschappelijk vraagstuk of probleem af te bakenen en dieper te verkennen.⁴⁰ Een andere beperking is dat deelnemers mogelijk sociaal wenselijke antwoorden geven.⁴¹ Om aan deze beperking tegemoet te komen, bevragen sommige studies eerst hoe de persoon in de geschetste situatie zich gedraagt en hoe hij of zij zich zou voelen, en daarna hoe de deelnemer zelf zou reageren.

2. Onderzoeksmethode voor gegevensverzameling

✓ De samenstelling van de steekproef

❑ *Selectie*

De opzet van het onderzoek was om veertien focusgroepen te houden, met gemiddeld zes tot acht jongeren per groep. De concrete invulling van de focusgroepen werd gevoed door de bevindingen uit het theoretische en kwantitatieve luik.

Omdat het onze bedoeling was een ruime waaier aan betekenissen te achterhalen, moest de onderzoeksgroep zeer divers samengesteld zijn. In het boek werd er al op gewezen dat verschillen in geslacht, leeftijd en onderwijsvorm belangrijke kenmerken zijn die gepaard kunnen gaan met andere opvattingen en meningen over geweld. Als kenmerken hebben we behouden:

- geslacht: jongens en meisjes;
- leeftijd: 12 tot 15 jaar, 16 tot 18 jaar, 19 tot 25 jaar;

- onderwijsvorm: aso/(tso) en (d)bso;
- beroepsstatus: student en niet-student;
- behaald diploma: geen/secundair onderwijs en hoger onderwijs.

De bedoeling van deze selectie is, gelet op het exploratieve karakter van de studie, niet zozeer om representatieve groepen te creëren, maar om zo homogeen mogelijke groepen te selecteren, waardoor een bepaalde groep heel gedetailleerd beschreven kan worden.

De opdeling per leeftijd is noodzakelijk omdat we met ‘jongeren’ verwijzen naar een erg heterogene groep van jongeren tussen 12 en 25 jaar. Er bestaan grote verschillen binnen deze groep wat betreft hun leefomgeving, maar eveneens wat betreft de methoden om hen te bereiken. We hebben de jongeren opgesplitst in drie leeftijdscategorieën om een zo adequaat mogelijke dataverzameling toe te laten: 12-15-jarigen, 16-18-jarigen en 19-25-jarigen. De reden voor deze keuze is meervoudig: eerst en vooral wordt er in de groep van 16-tot 18-jarigen het vaakst delinquentie gepleegd die ‘adolescentiegebonden’ is (cf. supra). Het gaat hier voornamelijk over vormen van lichte delinquentie die eenmalig voorkomen, zoals meedoen aan een vechtpartij, druggebruik en spijbelen. Onderzoek rond geweld focust zich voornamelijk op jongeren in de adolescentieperiode. Wij hanteren een ruimere leeftijdsgrens door ook jongeren jonger dan 16 jaar (12-15 jaar) en ouder dan 18 jaar (19-25 jaar) bij het onderzoek te betrekken.

Binnen de leeftijdscategorieën 12-15 jaar en 16-18 jaar werden acht – met twee extra⁴² – focusgroepen afgenomen, waarbij opgesplitst werd per geslacht en onderwijsvorm. Geslacht blijkt immers een belangrijke variabele te zijn voor de houding van jongeren ten aanzien van geweld, evenals voor het dader- en slachtofferschap. Uit onderzoek blijkt tevens dat focusgroepen met kinderen en jongeren, enerzijds enkel met meisjes, anderzijds enkel met jongens, rustiger en vertrouwelijker verlopen dan gemengde groepen.⁴³ De jongsten voelen zich veiliger bij anderen van hetzelfde geslacht en zijn meer open, en oudere jongeren zijn sneller afgeleid in het bijzijn van het andere geslacht.⁴⁴ Er worden aldus per leeftijdscategorie twee groepen geselecteerd met meisjes en twee groepen met jongens. Verder werden de groepen opgesplitst naargelang onderwijsvorm: één focusgroep met jongens en één met meisjes uit een aso- (en tso-) richting, en één focusgroep met jongens en één met meisjes uit een (d)bso-richting. Uit onderzoek blijkt dat behalve de leeftijd en het geslacht ook de onderwijsvorm een belangrijke variabele is; jongeren uit het (d)bso komen het meest in aanraking met geweld, jongeren uit het tso in mindere mate, en jongeren uit het aso en kso in nog mindere mate.⁴⁵

Binnen de leeftijdsgroep van 19 tot 25 jaar werden vier focusgroepen gehouden, die opgedeeld werden naargelang geslacht en beroepsstatus (student en niet-student). Er werden twee focusgroepen gehouden met studenten en twee met werkende jongeren.

Oorspronkelijk was het de bedoeling om vier focusgroepen bij werkende jongeren te organiseren, opgesplitst naargelang geslacht en behaald diploma (geen/secundair onderwijs en hoger onderwijs). Twee van de vier groepen zijn vanwege tijdsgebrek niet kunnen doorgaan.

❑ *Benadering*

Een van de problemen van focusgroepen is het risico op uitvallers. Omdat de dataverzameling staat of valt met de aanwezigheid van een voldoende grote groep en omdat last-minute afzeggingen veel tijd kosten werd er, waar mogelijk, gewerkt met bestaande groepen. Voor de organisatie van de focusgroepen met jongeren van 12 tot 18 jaar werd samengewerkt met scholen, uitgezonderd twee groepen die georganiseerd werden in een jeugdbeweging. Voor de organisatie van de focusgroepen met studenten werden de studenten persoonlijk aangesproken door onderzoekers in cafetaria's van hogescholen en studentenrestaurants. Deze groepen komen op bepaalde tijdstippen samen, waardoor het eenvoudiger is om hen samen te krijgen dan wanneer een groep wordt samengesteld op basis van toevallig geselecteerde individuen. De verwachting was ook dat dergelijke groepen een veiligere omgeving zijn om een gesprek op gang te brengen en dat deze groepen meer homogeen samengesteld zijn. De focusgroepen met werkende jongeren werden samengesteld via netwerking met collega's, vrienden en familieleden.

Jongeren kunnen moeilijk rechtstreeks worden gecontacteerd, dus hebben we de hulp ingeroepen van sleutelfiguren binnen een organisatie (behalve voor de groepen met studenten en werkenden) die direct toegang hebben tot de jongeren en die zicht hebben op de kenmerken van de jongeren. Hood, Kelley & Mayall⁴⁶ stellen dat het voor onderzoekers moeilijk is kinderen en jongeren rechtstreeks te benaderen en tonen aan dat sleutelfiguren, voornamelijk binnen een institutionele organisatie zoals een school, de vrijwillige deelname van jongeren kan ondermijnen. We hebben dit trachten te minimaliseren door bij de school het absolute belang van vrijwillige deelname van jongeren centraal te stellen.

Omdat er niet gevarieerd werd naargelang verstedelijkingsgraad, werden op voorhand Vlaamse steden en dorpen gekozen waar jongeren werden bevraagd. De verschillende focusgroepen werden over vier centrumsteden en twee gemeenten in Vlaanderen.

Om de 12- tot 18-jarigen te bereiken, hebben we in maart 2010 brieven verstuurd naar de directie van 32 secundaire scholen in de vooropgestelde regio's, met een vraag tot deelname. Aangezien scholen zich engageren voor de deelname aan het onderzoek, is het belangrijk dat de ouders eerst op de hoogte werden gebracht van het project, om negatieve reacties te vermijden wanneer ouders later zouden ontdekken dat hun kind

heeft deelgenomen aan het onderzoek.⁴⁷ In dat opzicht hebben we een folder ontwikkeld waarin het onderzoek werd voorgesteld en de doelstelling ervan werd aangekaart. Twee groepen van 12- tot 18-jarigen werden benaderd via de hoofdleiding van een jeugdbeweging.

Naast jongeren uit het secundair onderwijs hebben we ook toenadering gezocht tot studenten (18-25 jaar). Net zoals bij de 12- tot 18-jarigen werd bij deze groep een onderscheid gemaakt per geslacht. Ook hier werden de focusgroepen willekeurig over twee steden verdeeld: de focusgroepen werden gehouden in twee studentensteden, wat de benadering van de studenten vergemakkelijkte. Er werd getracht een zo heterogeen mogelijke groep studenten te selecteren. Hiervoor werd gezocht op plaatsen waar studenten van verschillende leeftijden en opleidingen samenkomen, zoals studentenrestaurants en -cafetaria's. De werkende jongeren werden benaderd via informele netwerking. De twee focusgroepen bestonden uit vriendengroepen, waarbij het mogelijk was deze op een voor hen bekende plaats te organiseren: één gesprek heeft plaatsgevonden in een lokaal van de jeugdbeweging, en één gesprek in een stamcafé van de jongeren.

Alle jongeren kregen als incentive een filmticket per post opgestuurd met een begeleidende brief erbij.

✓ De gerealiseerde steekproef

De onderzoeksgroep werd bekomen via professionele kanalen en netwerking. In totaal hebben 106 jongeren deelgenomen aan de focusgroepen. De steekproef bestond uit 50 jongens (47,2%) en 56 meisjes (52,8%). De verdeling van de jongeren per leeftijd is terug te vinden in tabel 2. Hieruit blijkt dat de meeste jongeren in de steekproef de leeftijd hadden van 14 en 15 jaar (respectievelijk 19,8% en 18,9%).

Het aantal jongeren dat in België is geboren, bedraagt 96 (90,6%). Er zijn tien jongeren (9,4%) die ofwel zelf geboren zijn in het buitenland of van wie de ouders geboren zijn in het buitenland. Van deze tien jongeren zijn er drie in het buitenland geboren. Van de overige zeven jongeren is één of zijn beide ouder(s) geboren in het buitenland. Van het totale aantal jongeren was 88,7% (N = 94) schoolgaand en 11,3% (N = 12) niet-schoolgaand. Van de schoolgaande jongeren zaten 18 jongeren in het hoger onderwijs, en 76 jongeren in het secundair onderwijs. Van de niet-schoolgaande jongeren behaalden zeven jongeren een diploma secundair onderwijs, en vijf jongeren behaalden een diploma hoger onderwijs (bachelor en/of master). Twee jongeren waren op dat moment werkloos. In tabel 3 wordt voor de schoolgaande jongeren een verdeling per onderwijsvorm gegeven.

Tabel 2. Verdeling van respondenten per leeftijd.

	12 jaar	13 jaar	14 jaar	15 jaar	16 jaar	17 jaar	18 jaar	19 jaar	20 jaar	21 jaar	22 jaar	23 jaar	24 jaar
N	1	8	21	20	8	11	7	4	10	5	5	3	3
%	0,9	7,5	19,8	18,9	7,5	10,4	6,6	3,8	9,4	4,7	4,7	2,8	2,8

Tabel 3. Verdeling van respondenten per onderwijsvorm.

	N	%
aso	31	33
tso	176	1,1
bso	38	40,4
dbso	6	6,4
hoger onderwijs	18	19,1

✓ Onderzoeksmateriaal

Het onderzoeksmateriaal bestaat uit twee onderdelen: (1) het aanbod van geschreven vignetten en (2) het aanbod van fotomateriaal.

□ Vignetten

Er werden vier vignetten opgesteld die kort een verhaal weergeven waarin jongeren een vorm van geweld zouden kunnen herkennen. In de beschrijvingen komt het woord 'geweld' niet voor. Er waren verhalen met de volgende inhoud: (1) sibling-geweld, (2) steaming (een groepje jongeren dat rond andere jongeren gaat staan en hen vernedert, bedreigt en daarvoor geld of andere persoonlijke bezittingen eist), (3) ongewenst seksueel gedrag, en (4) vandalisme.

- (1) An en Jo zijn broer en zus. Zij zitten samen televisie te kijken. Jo wil naar de voetbalmatch kijken, maar An reageert niet. Jo trekt aan de haren van An. An geeft haar broer een slag in zijn gezicht. (siblinggeweld)
- (2) Bert loopt langs een groepje van drie jongeren. Eén van de drie jongeren (Robbe) loopt naar Bert en zegt: "Geef je gsm eens". Bert wil zijn gsm niet afgeven. Robbe heeft een mes op zak. (steaming)
- (3) Liesbeth is klaar om naar huis te fietsen van de cinema. Ze komt Pieter tegen. Liesbeth kent Pieter van de sportclub. Liesbeth zegt dat ze gaat vertrekken. Op dat moment neemt Pieter Liesbeth vast en begint haar te kussen. Liesbeth wil dit niet. (ongewenst seksueel gedrag)

- (4) Een groepje van vijf jongeren komt van het jeugdhuis en wandelt naar huis. Jan en Elien gooien stenen tegen de ruiten van een huis. Zij denken dat er niemand woont. De rest van de jongeren doet niets. (vandalisme)

❑ Fotomateriaal

Naast het aanbod van vignetten werd er ook gebruikgemaakt van visueel materiaal. Vier foto's werden gebruikt om beschrijvingen te genereren die de jongeren zelf gebruiken. De foto's geven de volgende geweldsituaties weer: (1) fysiek geweld tegen een kind, (2) gevecht tussen twee mannen,⁴⁸ (3) happy slapping (het slaan van bekenden of vreemden, dat wordt gefilmd om vervolgens op internet te plaatsen) en (4) diefstal van een oude vrouw.

Diefstal

Gevecht tussen twee mannen

Happy slapping

Fysiek geweld tegen een kind

✓ Topiclijst

Het was de bedoeling om na te gaan hoe jongeren zelf geweld percipiëren en ervaren, en hoe ze dat gedrag legitimeren. Verder werd nagegaan wat de attitude is van de jongeren ten aanzien van de verschillende vormen van geweld. Ten slotte werd onderzocht wat jongeren denken over de oorzaken van en remedies tegen het gebruik

van geweld. Bij het opstellen van de topiclijst werd rekening gehouden met een aantal factoren,⁴⁹ namelijk de cognitieve competenties van de deelnemers, hun communicatievaardigheden, de mogelijke invloed van peers en het onderwerp 'geweld' dat als bedreigend ervaren kan worden door de deelnemers. De cognitieve competenties van jongeren (en dan voornamelijk de 12-18-jarigen) blijken aanzienlijk te verschillen van het cognitief vermogen van volwassenen.⁵⁰

Er werd eerst aan alle jongeren gevraagd om in één woord of in meerdere woorden neer te schrijven wat volgens hen geweld is. Daarna werd bij elke deelnemer nagegaan waarom hij of zij dat woord heeft opgeschreven. Aan de overige deelnemers werd vervolgens hun mening hierover gevraagd. Het tweede deel van het gesprek bestond uit de vignetten en foto's. Elke jongere kreeg vier geschreven situaties en vier foto's van reële situaties. In de omschrijvingen werd het woord 'geweld' niet gebruikt, aangezien de jongeren aan de hand van hun eigen leefwereld deze situaties moeten beschrijven. Bij elke situatie werd aan de jongeren gevraagd te vertellen wat er gebeurt. Vanuit de concrete situaties kon het gesprek opengetrokken worden naar meer abstracte en moeilijkere thema's. Bij de ontwikkeling van de vignetten en het kiezen van foto's werd expliciet vanuit een *meervoudige contextuele benadering* vertrokken.⁵¹ Eerder dan te focussen op de beleving van geweld in één specifieke context of sfeer, is het cruciaal om de verschillende sferen waarin jongeren hun tijd doorbrengen en met elkaar en met anderen in interactie treden, mee op te nemen. Wil men geweld begrijpen binnen de dagelijkse en culturele context waarin het plaatsvindt, dan is een dergelijke benadering noodzakelijk. Aan de hand van elke situatie werd een reeks vragen gesteld, waarin de facetten aan bod kwamen die niet in de specifieke situaties zelf konden worden opgenomen. De reactie van de deelnemers op elk vignet en elke foto werd verder verkend, door hen ruimte te geven om de specifieke context en gedragingen te herdefiniëren op basis van hun eigen ervaringen en die van anderen binnen de groep. Er werd eerst aan de jongeren gevraagd wat er gebeurt en hoe het karakter (of de karakters) zich voelt (voelen) en gedraagt (gedragen). Daarna werd aan de deelnemers gevraagd hoe zij zich zouden voelen en gedragen in een dergelijke situatie en waarom. Verder werd nagegaan hoe jongeren de dader en het slachtoffer van de situatie definiëren, en op welke tijdstippen en plaatsen volgens hen de gegeven situatie vaak voorkomt. Tot slot werd bij elke situatie aan de jongeren gevraagd welke de oorzaken van en remedies tegen het gedrag of de gebeurtenis kunnen zijn. Het derde en laatste deel van het gesprek handelde over geweld in het algemeen. Hier werd aan de hand van de verschillende vignetten en foto's nagegaan wat de jongeren precies als geweld zien. Eerst werd hen gevraagd om de verschillende vignetten en foto's te ordenen op een rangschikkingsschaal (A = minst geweld, H = meest geweld). De deelnemers kregen eerst de tijd om dit individueel te doen. Daarna werden de antwoorden in groep besproken en bediscussieerd.

Elke focusgroep werd afgerond met een korte samenvatting, en de deelnemers kregen nog de mogelijkheid aanvullingen of opmerkingen te formuleren. Aan elke deelnemer werd gevraagd om anoniem een evaluatieformulier in te vullen over het verloop van het gesprek. Die konden de deelnemers in een doos deponeren. Daarnaast kregen ze nog de mogelijkheid om iets neer te schrijven wat ze nog wilden vertellen, maar liever vertrouwelijk hielden. Dit konden ze vervolgens ook deponeren in een (andere) doos. Deze methode wordt de 'secret box' genoemd.⁵²

✓ Het verloop van de afname

Het onderzoek werd tussen april en augustus 2010 uitgevoerd bij 106 jongeren tussen 12 en 25 jaar. Omdat we werkten met jongeren, was het van belang de onderzoekstechnieken aan te passen aan de jongeren en niet te verwachten dat jongeren zich wel aan de technieken zouden aanpassen. Bij onderzoek met jongeren over een gevoelig onderwerp zoals geweld, is het noodzakelijk om te werken met twee onderzoekers om op moeilijke momenten ondersteuning te bieden aan de jongeren en de groep. De duur van de focusgroepen varieerde van anderhalf tot twee uur. De jongeren werden uitgenodigd om naar elkaar te luisteren en op elkaars antwoorden in te gaan. Aan het begin van het gesprek werd de nadruk gelegd op de vrijwillige deelname van de jongeren en het vertrouwelijke en anonieme karakter van het gesprek. Tijdens het gesprek werd dit enkele keren herhaald. Daarnaast werd benadrukt dat er geen goede en foute antwoorden zijn. Aangezien veel gesprekken georganiseerd werden binnen de school, kunnen jongeren immers de druk voelen om 'juiste' antwoorden te geven. De school is een plek voor jongeren om te leren, maar deze setting wordt georganiseerd en gecontroleerd door volwassenen (leerkrachten, directieleden, enzovoort), waardoor ze het onderzoek als een schooltaak kunnen ervaren. In één school ervoeren we dat er aan de jongeren geen toestemming werd gevraagd om deel te nemen aan het gesprek.

De gesprekken werden gevoerd aan de hand van een uitgebreid gespreksschema. We begonnen de focusgroepen met een persoonlijke voorstelronde. Als onderzoekers gaven we daarbij het voorbeeld en stelden we onszelf niet alleen als onderzoeker voor, maar gingen we ook in op onze leeftijd, woonplaats, enzovoort. De deelnemers volgden dit voorbeeld vaak. Daarnaast werd in de gesprekken met vignetten en foto's gewerkt om reacties uit te lokken bij de respondenten over concrete gevallen van geweld. Er werd voor deze open aanpak gekozen omdat het gaat om de beleving van geweld door de jongeren zelf. Er moest voorkomen worden dat de onderzoekers sturend zouden optreden. Het eerste vignet werd telkens door de onderzoekster voorgelezen, aangezien de kans bestond dat er jongeren bij waren die niet zo vlot kunnen lezen. Daarna kregen de deelnemers nog de kans om de situatie door te nemen. Voor de volgende situaties werd steeds de vraag gesteld of iemand bereid was voor te lezen.

Na het lezen van een situatie werden er enkele vragen gesteld zoals: wat gebeurt er hier? Is er een dader/slachtoffer? Zijn er andere betrokkenen? Is dit geweld? Wat kan de oorzaak zijn? Enzovoort.

De focusgroepen met de jongeren werden zo veel mogelijk 'op locatie' afgenomen, bijvoorbeeld bij de jeugdbeweging, in een klaslokaal of een café. De jongeren zijn vertrouwd met die locaties en voelen zich vrijer om te spreken. De jongeren zijn bovendien onder elkaar, waardoor ze zich op hun gemak voelen. Als onderzoekers hebben we de indruk dat de resultaten van de groepsgesprekken niet alleen rijk maar ook betrouwbaar zijn, mede omdat ze in de vertrouwde omgeving van de respondenten werden gehouden.

Eerder werd vermeld dat focusgroepen met jongeren het best niet meer dan acht deelnemers bedragen. Echter, twee focusgroepen werden gehouden met elf jongeren. Deze grote groep maakte het voor de moderator moeilijker om niet af te wijken van het thema. Verder was het niet eenvoudig alle respondenten aan het woord te laten en was het gesprek meestal beperkt tussen een drie- à viertal jongeren.

De notulist fungeerde als observator. Er werd rekening gehouden met de volgende factoren. Ten eerste speelt de invloed van peers voor jongeren een grote rol. Jongeren zijn erg gevoelig voor het gedrag van hun leeftijdsgenoten; hun acceptatie is aldus erg belangrijk. Daarom werd in de focusgroepen de groepsdynamiek binnen elk groepsgesprek geobserveerd om eventuele negatieve (en positieve) invloeden te ontdekken. Intimidatie binnen de groep kan de medewerking van bepaalde respondenten beperken.⁵³ De observatieverslagen werden gebruikt als aanvullend materiaal bij de analyse.

3. **Topiclijst**

✓ Introductie en voorstelling (5 minuten)

(Vragen om plaats te nemen en naamkaartjes uitdelen)

Goedemorgen (middag, avond) en welkom allemaal. Aan het begin van dit groepsgesprek wil ik eerst mijzelf voorstellen en kort iets vertellen over het onderzoek. Mijn naam is Evi Verdonck. Ik ben 25 jaar en ik werk aan het Leuvens Instituut voor Criminologie van de Katholieke Universiteit Leuven aan een onderzoek rond jongeren en geweld. Het onderzoek wordt gevoerd in opdracht van het Vlaams Vredesinstituut en houdt in dat we met verschillende groepen jongens en meisjes tussen 12 en 25 jaar praten over wat volgens hen geweld is. Vandaag willen wij hierover ook met jullie praten. Het gesprek zal ongeveer anderhalf uur tot twee uur duren. (Na één uur lassen we een korte pauze van

tien minuten in, waar jullie ook een drankje krijgen.) Ik wil jullie nog laten weten dat wij dit gesprek opnemen. Dit doen wij zodat wij later alles wat jullie verteld hebben goed kunnen uitwerken en analyseren. Deze informatie zal vertrouwelijk verwerkt worden in de rapportage, dus zonder namen. Er zijn geen goede of foute antwoorden. Het is jullie mening die ik wil horen, dus alle antwoorden zijn waardevol. Het is niet erg als je niet onmiddellijk kunt antwoorden of als je iets niet direct geformuleerd krijgt zoals je wil. Als iets mij niet duidelijk is, zal ik het je wel vragen. Hebben jullie op dit moment nog vragen? Zo niet, dan wil ik vragen om jullie gsm's af te zetten, zodat we ongestoord kunnen discussiëren.

Voor jullie ligt een klein vragenlijstje dat je mag invullen. Je kunt aan de hand van deze vragenlijst jezelf voorstellen. Je mag natuurlijk ook andere dingen over jezelf vertellen. Mijn collega, die tussen jullie in zit en die vandaag aantekeningen maakt van het gesprek, zal zich ook nog kort voorstellen. Collega, mag ik jou als eerste vragen om jezelf voor te stellen?

✓ Vrije associatie (15 minuten)

Nu we elkaar allemaal een beetje kennen, wil ik met jullie naar het eerste deel gaan van dit gesprek. Jullie hebben allemaal een blad voor je liggen. Schrijf op dat blad in één woord of meerdere woorden neer wat 'geweld' volgens jou betekent. Wat denk je dat geweld is?

Daarna polsen we bij elke deelnemer waarom hij/zij dat woord geschreven heeft. Aan de overige deelnemers wordt hun mening gevraagd.

✓ Vignetten en foto's (60 minuten)

Ik heb hier enkele aanduidingen van dingen die kunnen gebeuren. We gaan vier situaties bekijken. De eerste situatie is (ik lees voor). Lees situatie 1 nog eens rustig door. Daarna ga ik er enkele vragen over stellen.

- Vignet 1: siblinggeweld
- Vignet 2: steaming
- Vignet 3: ongewenst seksueel gedrag
- Vignet 4: vandalisme

Ik heb hier ook enkele foto's die ik jullie wil laten zien.

- Foto 1: fysiek geweld tegen een kind
- Foto 2: gevecht tussen twee mannen
- Foto 3: happy slapping
- Foto 4: diefstal van een oude vrouw

Situatiebeschrijving (bij vignetten en foto's)

- Wat gebeurt er?
- Welke naam zou je daaraan geven? Hoe kan je dat zien? Waarom?
- Is er een dader?
- Wie is de dader? Hoe kan je dat zien?
- Wat doet dader?
- Waarom denk je dat de dader dit doet? (oorzaak)
- Hoe gedraagt de dader zich?
- Hoe zou de dader zich voelen?
- Is er een slachtoffer?
- Wie is het slachtoffer? Hoe kan je dit zien?
- Wat doet slachtoffer?
- Waarom zou het slachtoffer dit doen? (oorzaak)
- Hoe gedraagt het slachtoffer zich?
- Hoe denk je dat het slachtoffer zich voelt?
- Wat denk je dat het slachtoffer zal doen?
- Zijn er nog andere personen behalve de dader en/of het slachtoffer?
- Wat doen zij?
- Waarom zouden zij dit doen?
- Wanneer gebeurt het? Wanneer doet zich dat voor? Waar gebeurt het?

Eigen reactie

- Hebben jullie dit al eens meegemaakt?
- Wat deed je toen?
- Hoe voelde je je toen?
- Wat zou jij doen in zo'n situatie?
- Hoe zou jij reageren? Heeft deze reactie zin?

Remedies

- Hoe kan je een dergelijke situatie voorkomen/bestrijden, denk je, zodat dit niet meer gebeurt?
- Wat kunnen anderen doen om deze situatie te voorkomen/bestrijden?

✓ Rangschikking situaties 'minst geweld' naar 'meest geweld' (15 minuten)

- Vragen om de verschillende vignetten en foto's te ordenen van 1 (minst gewelddadig) tot 8 (meest gewelddadig) + kort de reden aangeven.
- (Afhankelijk van de tijd volgende vragen stellen.)
- Als we de situaties die we daarnet besproken hebben, bekijken, welke passen volgens jullie dan bij het onderwerp 'geweld'? Waarom is dat zo?
- Kunnen jullie in eigen woorden een definitie geven van geweld?

- Is elk geweld hetzelfde?
- Welke vormen van geweld zijn er?
- Wat zijn volgens jullie vormen van licht geweld? Waarom?
- Wat zijn volgens jullie vormen van ernstig geweld? Waarom?
- Waarvan hangt dit af?
- Denk je dat geweld altijd negatief en slecht is? Leg uit.
- ...

✓ Afronding (5 minuten)

- Korte samenvatting van wat tijdens het gesprek aan bod is gekomen.
- Vragen van feedback: Zijn jullie het eens met de samenvatting? Hebben jullie nog aanvullingen? Wil iemand nog iets opmerken, vragen of aanvullen?

Dan wil ik jullie graag bedanken voor jullie deelname.

Ik wil je nog vragen enkele zaken in te vullen. Jullie krijgen een evaluatieformulier waarop jullie kunnen aangeven hoe je het gesprek vond. Verder krijgen jullie nog een leeg blad waar jullie nog iets kunnen opschrijven dat je liever voor jezelf houdt. Wij zullen deze doos pas leegmaken als alle groepsgesprekken afgenomen zijn. Jullie kunnen dus vertrouwelijk iets in de doos steken. Dit moet niet, maar het mag. Wie niets willen zeggen, mag het blad leeg in de doos steken. Tot slot wil ik jullie vragen om ook in te vullen op welke manier jullie op de hoogte gehouden willen worden van de resultaten van het onderzoek. Dit blad kan je afgeven aan mij of mijn collega.

EINDNOTEN

INLEIDING

1. Pleysier, S., Cops, D., Verdonck, E. & Put, J. (2010). Jongeren en geweld. Gewelddadige jeugd of usual suspects? *Tijdschrift voor Klinische Psychologie*, 40:4, p. 248.
2. Weijers, I. (2008). De adolescent. In I. Weijers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 38). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
3. Pleysier, S., Cops, D., Verdonck, E. & Put, J. (2010). Jongeren en geweld. Gewelddadige jeugd of usual suspects? *Tijdschrift voor Klinische Psychologie*, 40:4, p. 248.
4. Weijers, I. (2008). De adolescent. In I. Weijers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers; Eliaerts, C. (Red.) (2006). *Ernstige jeugddelinquentie: mythe of realiteit*. Brussel: VUBpress.

HOOFDSTUK 1

1. Spierenburg, P. (2000). Jeugdgeweld in historisch perspectief. *Justitiële verkenningen*, 26:1, p. 9-20.
2. Christiaens, J. (1999). *De geboorte van de jeugddelinquent*. Brussel: VUBpress, p. 19-20.
3. De kinderrechtenwet van 1912 werd herzien door de toename van jeugddelinquentie en vooral door de stijging van het aantal ontzettingen. De wet van 1965 betreffende de jeugdbescherming wilde zich meer oproepen als verdediger van de rechten van het kind. Met de wetten van 15 mei en 13 juni 2006 werd de jeugdbescherming recentelijk hervormd. De wet op de jeugdbescherming heet voortaan 'wet betreffende de jeugdbescherming, het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd en het herstel van de door dit feit veroorzaakte schade'.
4. Brown, S. (2005). *Understanding youth and crime. Listening to youth?* Buckingham: Open University Press, p. 11-16.
5. Althoff, M. (2005). Het beeld van de jeugd als criminaliteits- en veiligheidsprobleem. Een discours-theoretische verklaring. *Pedagogiek*, 25, p. 270.
6. Spierenburg, P. (2000). Jeugdgeweld in historisch perspectief. *Justitiële verkenningen*, 26:1, p. 12.
7. Spierenburg, P. (2000). Jeugdgeweld in historisch perspectief. *Justitiële verkenningen*, 26:1, p. 15.
8. Althoff, M. (2005). Het beeld van de jeugd als criminaliteits- en veiligheidsprobleem. Een discours-theoretische verklaring. *Pedagogiek*, 25, p. 270-71.
9. Nagels, C. (2005). Jongeren en geweld: een ogenschijnlijke parlementaire evidentie? *Panopticon*, 1, p. 53.

10. Inwerkingtreding 2 september 1990.
11. Walgrave, L. (Red.) (1996). *Confronterende jongeren*. Leuven: Universitaire Pers, p. 12.
12. Van Welzenis, I. (2003). *Jeugddelinquentie. Wat verstaan we eronder? Waar komt het vandaan en wat doen we eraan?* Mechelen: Kluwer, p. 9.
13. Weijers, I. (2008). De adolescent. In I. Weijers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 75). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
14. Deklerck, J., m.m.v. Verdonck, E. (2010). *De preventiepiramide. Preventie van probleemgedrag in het onderwijs*. Acco: Leuven, p. 29.
15. Archibald, A.B., Graber, J.A. & Brooks-Gunn, J. (2006). Pubertal processes and physiological growth in adolescence. In G.R. Adams & M.D. Berzonsky (Eds.), *Blackwell handbook of adolescence* (p. 24-47). London: Wiley.
16. De Wit, J., Slot, W. & Van Aken, M. (Red.) (2004). *Psychologie van de adolescentie: basisboek*. Baarn: HB uitgevers.
17. Van Welzenis, I. (2003). *Jeugddelinquentie. Wat verstaan we eronder? Waar komt het vandaan en wat doen we eraan?* Mechelen: Kluwer, p. 11; Peeters, J. (2004). *Moelijke adolescenten* (2e dr.). Leuven: Garant, p. 13.
18. Van Welzenis, I. (2003). *Jeugddelinquentie. Wat verstaan we eronder? Waar komt het vandaan en wat doen we eraan?* Mechelen: Kluwer, p. 12-13.
19. Warr, M. (1993). Age, peers, and delinquency. *Criminology*, 31:1, p. 17-40; Warr, M. (2002). *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Van Welzenis, I. (2003). *Jeugddelinquentie. Wat verstaan we eronder? Waar komt het vandaan en wat doen we eraan?* Mechelen: Kluwer, p. 14.
21. Bauman, Z. (2006). *Liquid fear*. Cambridge: Polity Press; Hajer, M. (2005). Naar een nieuwe dramaturgie van veiligheid. In H. Boutellier et al. (Red.), *Leven in de risicosamenleving* (p. 34-42). Amsterdam: Salmoné.
22. Deklerck, J., m.m.v. Verdonck, E. (2010). *De preventiepiramide. Preventie van probleemgedrag in het onderwijs*. Acco: Leuven, p. 30.
23. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 253-282). Leuven: Universitaire Pers.
24. Weijers, I. & Eliaerts, C. (2008). Jeugdcriminaliteit: wetenschappers over een brandend vraagstuk. In I. Weijers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 20). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
25. Stanko, E.A. (2003). Conceptualising the meanings of violence. In E.A. Stanko (Ed.), *The meanings of violence* (p. 3). London: Routledge.
26. BS 9 juni 1867.
27. Neihardt, F. (1986). Gewalt. Soziale Bedeutungen und sozialwissenschaftliche Bestimmungen des Begriffs. In V. Krey & F. Neihardt (Eds.), *Was ist Gewalt? Auseinandersetzungen mit einem Begriff* (p. 109-147). Wiesbaden: BKA-Forschungsreihe.
28. Boeykens, D. (2009). 'Emoties en geweld', een filosofische kijk. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (Red.), *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden. Actualiteit, geschiedenis en toekomst* (p. 77). Alphen aan den Rijn: Kluwer.
29. Patfoort, P. (1995). *Uprooting violence, building nonviolence: from nonviolent upbringing to a non-violent society*. Freeport: Cobblesmith.

30. Hoogerwerf, A. (1996). *Geweld in Nederland*. Assen: Van Gorcum, p. 56.
31. Boeykens, D. (2009). 'Emoties en geweld', een filosofische kijk. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (Red.), *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden. Actualiteit, geschiedenis en toekomst* (p. 77). Alphen aan den Rijn: Kluwer.
32. Cuyvers, G. (Red.) (1997). *Een caleidoscoop van geweld. Opstellen over de beleving van geweld*. Leuven: Acco, p. 11-12.
33. Boeykens, D. (2009). 'Emoties en geweld', een filosofische kijk. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (Red.), *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden. Actualiteit, geschiedenis en toekomst* (p. 76). Alphen aan den Rijn: Kluwer.
34. Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco, p. 82.
35. Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco, p. 5.
36. Brolet, C. (2009). *Jong geweld. Een onderzoek naar de omstandigheden en drijfveren van geweldfeiten bij minderjarigen*. Niet gepubliceerd doctoraat. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Recht en Criminologie, p. 26.
37. Lambeir, B. (2007). The truth is out there. Het spel tussen passie en agressie. In S. Pleysier & B. Wydooghe (Red.), *Game over. Over game- en filmgeweld, over angst en onzekerheid* (p. 28). Antwerpen: Garant.
38. Deherdt, S. & Van Welzenis, I. (1999). *Onderzoek naar het fenomeen steaming*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie.
- Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco, p. 81.
39. Groenen, A. (2006). *Stalking: risicofactoren voor fysiek geweld*. Antwerpen: Maklu, p. 86.
40. De Haan, W.J.M. (2008). Violence as an essentially contested concept. In S. Body-Gendrot & P. Spierenburg (Eds.), *Violence in Europe: historical and contemporary perspectives* (p. 38). New York: Springer.
41. Levi, M. & Maquire, M. (2002). Violent crime. In M. Maquire, R. Morgan & R. Steiner (Eds.), *The Oxford Handbook of Criminology* (3th ed.) (p. 796). Oxford: Oxford University Press.
42. Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco, p. 78.
43. Hoogerwerf, A. (1996). *Geweld in Nederland*. Assen: Van Gorcum, p. 4.
44. In hoofdstuk 6 wordt de beleving van geweld door jongeren zelf bestudeerd. De afbakening van geweld in fysiek geweld geldt hier dus niet, aangezien de jongeren zelf aan het woord gelaten worden over wat zij als geweld percipiëren.
45. Nagels, C. (2005). Jongeren en geweld: een ogenschijnlijke parlementaire evidentie? *Panopticon*, 1, p. 52-53.
46. Spierenburg, P. (2000). Jeugdgeweld in historisch perspectief. *Justitiële verkenningen*, 26:1, p. 17.
47. Beck, U. (1992). *Risk society: towards a new modernity*. New Delhi: Sage.
48. Boomkens spreekt in dat opzicht over een 'geborgenheidsmachine', zijnde een combinatie van praktijken die "(...) ter compensatie van de teloorgang van traditionele sociale en culturele verbanden zorg dragen voor de beveiliging en bewaking van ons alledaagse bestaan" (zie Boomkens, R. (1998). *De angstmachine, over geweld in film, literatuur en popmuziek*. Amsterdam: De Balie, p. 47). Maar de werking van deze geborgenheidsmachine wordt gecompenseerd door de 'angstmachine van onze (collectieve) verbeelding'. Deze laatste is de bevestiging van "het algemene beeld van een cultuur die juist dankzij de hoge graad van geborgenheid en ervaringsloosheid die haar eigen is, een extreme fascinatie voor geweld tentoonspreidt. Het is een fascinatie die wordt vertaald in een behoefte aan kicks, aan extreme belevenissen die het gebrek aan reële confrontaties met geweld, aan reële ervaringen met geweld, moet compenseren" (zie Boomkens, R. (1998). *De angstmachine, over geweld*

- in film, literatuur en popmuziek*. Amsterdam: De Balie, p. 105). Beide tendensen, angstmachine en geborgenheidsmachine, maken deel uit van een nieuwe publieke code, een nieuw organisatieprincipe voor onze laatmoderne werkelijkheid, door Boomkens – in navolging van Davis (zie Davis, M. (1999). *Ecology of fear: Los Angeles and the imagination of disaster*. New York: Vintage) – samengevat als de ‘ecologie van de angst’.
49. Pleysier, S., Cops, D., Verdonck, E. & Put, J. (2010). Jongeren en geweld. Gewelddadige jeugd of usual suspects? *Tijdschrift voor Klinische Psychologie*, 40:4, p. 253.
 50. Ewald, F. (2002). The return of Descartes’s malicious demon: an outline of a philosophy of precaution. In T. Baker & J. Simon (Eds.), *Embracing Risk: the Changing Culture of Insurance and Responsibility* (p. 273-302). Chicago: University of Chicago Press.
 51. Crawford, A. (2009). Governing through anti-social behaviour. Regulatory challenges to criminal justice. *British Journal of Criminology*, 49, p. 819.
 52. Pleysier, S. (2008). ‘Integrale veiligheid’ als dogma? Grenzen aan het heersende veiligheidsdiscours. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 7:1, p. 34-46.
 53. Pleysier, S. (2008). ‘Integrale veiligheid’ als dogma? Grenzen aan het heersende veiligheidsdiscours. *Tijdschrift voor Veiligheid*, 7:1, p. 34-46.
 54. Van den Bunt, H. & Van Swaeningen, R. (2004). Van criminaliteitsbestrijding naar angstmanagement. In E.R. Muller (Red.), *Veiligheid. Studies over inhoud, organisatie en maatregelen* (p. 673). Alphen aan den Rijn: Kluwer.
 55. Crawford, A. (2009). Governing through anti-social behaviour. Regulatory challenges to criminal justice. *British Journal of Criminology*, 49, p. 810-831; Crawford, A. (2009). Criminalizing sociability through anti-social behaviour legislation: dispersal powers, young people and the police. *Youth Justice*, 9:1, p. 5-26.
 56. Crawford, A. (2009). Criminalizing sociability through anti-social behaviour legislation: dispersal powers, young people and the police. *Youth Justice*, 9:1, p. 22-23.
 57. Crawford, A. (2009). Criminalizing sociability through anti-social behaviour legislation: dispersal powers, young people and the police. *Youth Justice*, 9:1, p. 5-26; McAra, L. & Mcvie, S. (2005). The usual suspects? Street life, young people and the police. *Criminology and Criminal Justice*, 5:1, p. 5-36.
 58. Schuyt, K. (2003). Jeugd, criminaliteit en geweld. Naar een disciplinair programma van onderzoek. In K. Schuyt & G. van den Brink (Red.), *Publiek geweld* (p. 83). Amsterdam: University Press.
 59. Schinkel, W. (2008). Contexts of anxiety: the moral panic over ‘senseless violence’ in the Netherlands. *Current Sociology*, 56, p. 739.
 60. Schinkel, W. (2008). Contexts of anxiety: the moral panic over ‘senseless violence’ in the Netherlands. *Current Sociology*, 56, p. 741, 744.

HOOFDSTUK 2

1. Voor een volledig overzicht van de bestaande theorieën die (jeugd)criminaliteit verklaren, verwijzen we naar Marsh, I. (Ed.) (2008). *Theories of crime*. London: Routledge, en in het bijzonder voor geweld naar Zhan, M.A., Brownstein, H.H. & Jackson, S.L. (Eds.) (2004). *Violence: from theory to research*. Cincinnati, OH: Lexis-Nexis Anderson Publishing.
2. Walsh, A. (2002). *Biosocial Criminology. Challenging Environmentalism’s Supremacy*. New York: Nova Science Publishers.
3. Kruk, M.R. & De Kloet, R. (2005). Genen, Glucocorticoïden en geweld. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47:2, p. 136.

4. Caspi, A., et al. (2002). Role of genotype in the cycle of violence in maltreated children. *Science*, 297, p. 851-854.
5. Sergeant, J.A. & De Vente, W. (2001). Neuropsychologische factoren bij gewelddadig gedrag. In R. Loeber, N.W. Slot & J.A. Sergeant (Red.), *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies* (p. 171-183). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
6. Sutherland, E.H. (1947). *Principles of criminology*. Philadelphia: Lippincott.
7. Sutherland, E.H., Cressey, D.R. & Luckenbill, D.F. (1992). *Principles of criminology* (11th ed.). New York: General Hall.
8. Burgess, R.L. & Akers, R.L. (1966). A differential association reinforcement theory of criminal behavior. *Social Problems*, 14, p. 128-147.
9. Farrington, D.P. (2003). Developmental and life-course criminology: key theoretical and empirical issues – the 2002 Sutherland Award Address. *Criminology*, 41:2, p. 221-255.
10. Bruinsma, G.J.N. & Weerman, F.M. (2007). Vernieuwingen in de verklarende jeugdcriminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:3, p. 292.
11. Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and lifecourse-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, p. 674-701.
12. Moffitt, T.E., et al. (2002). Males on the life-course-persistent and adolescence-limited pathways: follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology*, 14, p. 179-180.
13. Loeber, R., Farrington, D.P. & Waschbusch, D.A. (1998). Serious and violent juvenile offenders. In R. Loeber & D.P. Farrington (Eds.), *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions* (p. 13-29). Thousand Oaks: Sage.
14. Moffitt, T.E. (1993). Adolescence-limited and lifecourse-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, p. 674-701.
15. Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of Columbia Press.
16. Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of Columbia Press; Hirschi, T. (2004). Self-control and crime. In R.F. Baumeister & K.D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation. Research, theory and applications* (p. 537-552). New York: The Guilford Press.
17. Gottfredson, M.R. & Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press; Hirschi, T. (2004). Self-control and crime. In R.F. Baumeister & K.D. Vohs (Eds.), *Handbook of self-regulation. Research, theory and applications* (p. 537-552). New York: The Guilford Press.
18. Baumeister, R.F. (1997). *Evil. Inside human violence and cruelty*. New York: W.H. Freeman and Co.
19. Shaw, C. & McKay, H. (1969). *Juvenile delinquency and urban areas. A study of rates of delinquency in relation to differential characteristics of local communities in American Cities* (2th ed.). Chicago: University of Chicago Press.
20. Pauwels, L. (2007). *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de sociale desorganisatietheorie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
21. Merton, R.K. (1968). *Social theory and social structure. Enlarged edition*, New York: the Free Press; Muncie, J. (2004). *Youth and crime*. London: Sage Publications; Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30, 47-87.
22. Cohen, A.K. (1966). The delinquency subculture. In R. Giallombardo (Ed.), *Juvenile delinquency. A book of readings* (p. 103-118). New York: John Wiley and Sons.
23. Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2002). Een integratie van theorieën over persisterende delinquentie: maatschappelijke kwetsbaarheid. In P. Goris & L. Walgrave (Red.), *Van kattenkwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie* (p. 44-59). Leuven: Garant.

24. Cohen, L.E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: a routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:4, p. 588-608.
25. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middeleengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker, p. 15.
26. Van Swaaningen, R. (1997). *Critical criminology. Visions from Europe*. London: Sage Publications.
27. Zie bijvoorbeeld Becker, H. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
28. Muncie, J. (2004). *Youth and crime*. London: Sage Publications.
29. de Haan, W.J.M. (2010). Theorie en methode. Over nut en noodzaak van een kwalitatieve en interpretatieve benadering voor het begrijpen en verklaren van geweld. In M. Althoff & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 41-53). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
30. Bruinsma, G.J.N. & Weerman, F.M. (2007). Vernieuwingen in de verklarende jeugdcriminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:3, p. 291-305.
31. Bruinsma, G.J.N. & Weerman, F.M. (2007). Vernieuwingen in de verklarende jeugdcriminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:3, p. 292-295.
32. Bruinsma, G.J.N. & Weerman, F.M. (2007). Vernieuwingen in de verklarende jeugdcriminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:3, p. 295-298.
33. Warr, M. (1993). Age, peers, and delinquency. *Criminology*, 31:1, p. 17-40; Warr, M. (2002). *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*. Cambridge: Cambridge University Press.
34. Osgood, D.W. & Anderson, A.L. (2005). Unstructured socializing and rates of delinquency. *Criminology*, 42:3, p. 519-549.
35. Bruinsma, G.J.N. & Weerman, F.M. (2007). Vernieuwingen in de verklarende jeugdcriminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:3, p. 299-301.
36. Wikström, P.O. (2004). Crime as alternative. Towards a cross-level Situational Action Theory of crime causation. In J. McCord (Ed.), *Beyond empiricism: institutions and intentions in the study of crime. Advances in criminological theory 13* (p. 1-37). New Brunswick: Transaction; Wikström, P.O. (2005). The social origins of pathways in crime, towards a developmental ecological action theory of crime involvement and its change. In D.P. Farrington (Ed.), *Testing integrated developmental/life course theories of offending. Advances in theoretical criminology* (p. 211-245). New Brunswick: Transaction; Wikström, P.O. (2007). In search of causes and explanations of crime. In R.D. King & E. Wincup (Eds.), *Doing research on crime and justice* (p. 117-140). Oxford: Oxford University Press.
37. de Haan, W.J.M. (2010). Theorie en methode. Over nut en noodzaak van een kwalitatieve en interpretatieve benadering voor het begrijpen en verklaren van geweld. In M. Althoff & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 41-53). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
38. Levi, M. & Maquire, M. (2002). Violent crime. In M. Maquire, R. Morgan & R. Steiner (Eds.), *The Oxford Handbook of Criminology* (3th ed.) (p. 26-57). Oxford: Oxford University Press.
39. Van den Brink, G. & Schuyt, K. (2003). Van kwaad tot erger. Wordt het geweld nu ook gedemocratiseerd? In K. Schuyt & G. van den Brink (Red.), *Publiek geweld* (p. 11). Amsterdam: University Press.
40. de Haan, W.J.M. (2010, in press). Making sense of 'senseless violence'. In H. Strang, S. Karstedt & I. Loader (Eds.), *Emotions, Crime and Justice*, <http://www.rug.nl/staff/w.j.m.de.haan/>

- Making_sense.pdf, Geconsulteerd op 28 september 2010; de Haan, W.J.M. (2010). Motieven en redengevingen voor gewelddadig gedrag. In M. Althoff & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 95-108). Den Haag: Boom Juridische uitgevers; de Haan, W.J.M. (2003). Motieven bij plegers van geweld op straat. In K. Schuyt & G. van den Brink (Red.), *Publiek geweld* (p.36). Amsterdam: University Press.
41. Baumeister, R.F. (1997). *Evil. Inside human violence and cruelty*. New York: W.H. Freeman and Co.
 42. Schoenmakers, Y.M.M. (2006). *De betekenis van geweld in verkrachtingen en seksuele moorden. Een literatuurverkenning*. Niet gepubliceerd doctoraat. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam, Faculteit der Rechtsgeleerdheid.
 43. Schinkel, W. (2004). The will to violence. *Theoretical Criminology*, 8:1, p. 5-31; Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Niet gepubliceerd doctoraat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen; De Jong, M.J. & Schinkel, W. (2005). De verleiding van geweld. *Sociologie*, 1:3, p. 229-258.
 44. Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Niet gepubliceerd doctoraat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen, p. 241.
 45. Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Niet gepubliceerd doctoraat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen; De Jong, M.J. & Schinkel, W. (2005). De verleiding van geweld. *Sociologie*, 1:3, p. 229-258.
 46. "Een veroordeelde vertelde hem over hoe fijn het voelde een mes van 25 centimeter in iemands buik te steken. Hoe machtig hij zich voelde toen hij het gezicht van het slachtoffer zag betrekken." (Uit *Quest* 09/2006, p. 10, http://www.floorgarst.nl/media/zin_in_geweld.pdf, Geconsulteerd op 16 juni 2010).
 47. De Jong, M.J. & Schinkel, W. (2005). De verleiding van geweld. *Sociologie*, 1:3, p. 229-258.
 48. Pleysier, S. & Wydooghe, B. (2007). Dansen op de vulkaan. Over geweld in films en games. In S. Pleysier & B. Wydooghe (Red.), *Game over. Over game- en filmgeweld, over angst en onzekerheid* (p.15-22). Antwerpen: Garant.
 49. De Jong, M.J. & Schinkel, W. (2005). De verleiding van geweld. *Sociologie*, 1:3, p. 245.
 50. De Jong, M.J. & Schinkel, W. (2005). De verleiding van geweld. *Sociologie*, 1:3, p. 255.
 51. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
 52. de Haan, W.J.M. & De Bie, E.F.A.E. (1999). *Jeugd en geweld: een interdisciplinair perspectief*. Den Haag: WODC.
 53. Hawkins, J.D. (1995). Controlling crime before it happens: risk-focused prevention. *National Institute of Justice Journal*, 229, p. 10-18.
 54. Baldry, A.C. & Farrington, D.P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 10, p. 17-31.
 55. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
 56. Doreleijers, Th.A.H. (1996). ADHD en delinquentie, *Proces*, 11-12, p. 210-214.
 57. Raad Voor Maatschappelijke Ontwikkeling (1998). *Verantwoordelijkheid en perspectief. Geweld in relatie tot waarden en normen, Advies 6*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
 58. Goldstein, P.J. (1985). The drugs/violence nexus: a tripartite conceptual framework. *Journal of Drug Issues*, 15, p. 493-506.
 59. Korf, D.J., Benschop, A. & Rots, G. (2005). Geweld, alcohol en drugs bij jeugdige gedetineerden en school drop-outs. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47:3, p. 239.

60. Loeber, T., Farrington, D.P. (Eds.) (1998). *Serious and violent juvenile offenders: risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks: Sage; Loeber, T. & Farrington, D.P. (Eds.) (2001). *Child delinquents: development, intervention and service needs*. Thousand Oaks: Sage.
61. Hendriks, J. & Van Roozendaal, B.J. (2000). Geweld en gezin, *Justitiële verkenningen*, 26:1, p. 81-88.
62. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
63. Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*, Berkeley: University of Columbia Press.
64. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
65. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
66. Zie bijvoorbeeld Hawkins, J.D. (1995). Controlling crime before it happens: risk-focused prevention. *National Institute of Justice Journal*, 229, p. 10-18.
67. Decovic, M. & Prinzie, P. (2008). De rol van het gezin in de ontwikkeling van antisociaal gedrag. In I. Weyers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 143-161). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
68. Zie bijvoorbeeld Hawkins, J.D. (1995). Controlling crime before it happens: risk-focused prevention. *National Institute of Justice Journal*, 229, p. 10-18.
69. Decovic, M. & Prinzie, P. (2008). De rol van het gezin in de ontwikkeling van antisociaal gedrag. In I. Weyers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 143-161). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
70. Hawkins, J.D. (1995). Controlling crime before it happens: risk-focused prevention. *National Institute of Justice Journal*, 229, p. 10-18.
71. Steinberg, L. (2001). We know some things: parent-adolescent relationships in retrospect and prospect, *Journal of Research on Adolescent*, 11, p. 1-9.
72. Sternberg, K.J., et al. (2006). Type of violence, age, and gender differences in the effects of family violence on children's behaviour problems: a mega-analysis. *Developmental Review*, 26, p. 89-112.
73. Ferwerda, H.B., Jacobs, J.P. & Beke, B.M.W.A. (1996). *Signalen voor toekomstig crimineel onderzoek. Een onderzoek naar de signaalwaarde van kinderdelinquentie en probleemgedrag op basis van casestudies van ernstig criminele jongeren*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Stafbureau Informatie, Voorlichting en Publiciteit Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering.
74. Decovic, M. & Buist, K.L. (2005). Multiple perspectives within the family relationship patterns. *Journal of Family Issues*, 26, p. 467-490.
75. Decovic, M. & Prinzie, P. (2008). De rol van het gezin in de ontwikkeling van antisociaal gedrag. In I. Weyers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 143-161). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
76. Bradley, R.H. & Corwyn, R.F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, 53, p. 371-399.
77. Loeber, R., Slot, N.W. & Sergeant, J.A. (Red.) (2001). *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
78. Van der Ploeg, J.D. & Scholte, E.M. (1993). Agressieve jeugdigen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 32, p. 566-574.
79. Hawkins, J.D., et al. (1998). A review of predictors of youth violence. In R. Loeber & D.P. Farrington (Eds.), *Serious & violent juvenile offenders* (p. 106-146). Thousand Oaks: Sage.

80. Vettenburg, N., Walgrave, L. (2002). Een integratie van theorieën over persisterende delinquentie: maatschappelijke kwetsbaarheid. In P. Goris & L. Walgrave (Red.), *Van kattenkwaad en erger. Actuele thema's uit de jeugdcriminologie* (p. 44-59). Leuven: Garant; de Haan, W.J.M. & De Bie, E.F.A.E. (1999). *Jeugd en geweld: een interdisciplinair perspectief*. Den Haag: WODC.
81. Gottfredson, D. (2001). *Schools and delinquency*. Cambridge: Cambridge University Press.
82. Weerman, F.M. (1998). *Het belang van bindingen. De bindingstheorie als verklaring van verschillen en veranderingen in delinquent gedrag*. Groningen: Universiteit Groningen; Giordano, P.C., Cernkovich, S.A. & Holland, D.D. (2003). Changes in friendship relations over the life course: implications for desistance from crime. *Criminology*, 41, p. 293-327.
83. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
84. Ferwerda, H.B., Jacobs, J.P. & Beke, B.M.W.A. (1996). *Signalen voor toekomstig crimineel onderzoek. Een onderzoek naar de signaalwaarde van kinderdelinquentie en probleemgedrag op basis van casestudies van ernstig criminele jongeren*. Den Haag: Ministerie van Justitie, Stafbureau Informatie, Voorlichting en Publiciteit Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering.
85. Warr, M. (1993). Age, peers, and delinquency. *Criminology*, 31:1, p. 17-40; Warr, M. (2002). *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*. Cambridge: Cambridge University Press.
86. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
87. Pauwels, L. (2008). Geweld in groepsverband bij Antwerpse jongeren. De bijdrage van schoolcontext en levensstijl. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50:1, p. 3-16.
88. Wikström, P.O. & Butterworth, D.A. (2006). *Adolescent crime. Individual differences and lifestyles*. Cullompton: Willan Publishing.
89. Rutter, M., Giller, H. & Hagell, A. (1998). *Antisocial behavior by young people*. Cambridge: Cambridge University Press.
90. Völker, B., Baerveldt, C. & Driessen, F. (2008). Vriendschap en criminaliteit bij jongeren. In I. Weyers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 209-221). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
91. Bruinsma, G.J.N. & Weerman, F.M. (2007). Vernieuwingen in de verklarende jeugdcriminologie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 49:3, p. 297.
92. Bruinsma & Weerman hebben het dan onder andere over structurele equatiemodellen om de causale richting tussen bepaalde verbanden te ontrafelen. Om de relatie tussen leeftijdsgenoten en jeugddelinquentie te bestuderen, wordt in longitudinale en grootschalige surveys sinds kort ook vaak gebruikgemaakt van sociale netwerkmethoden. In deze studies worden de onderlinge relaties binnen een groep jongeren in kaart gebracht en kan direct worden vastgesteld hoe delinquent iemands vrienden zijn.
93. Zie bijvoorbeeld Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making. Pathways and turning point through life*. Cambridge: Harvard University Press; Rutter, M., Giller, H. & Hagell, A. (1998). *Antisocial behavior by young people*. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Van den Brink, G. & Schuyt, K. (2003). Van kwaad tot erger. Wordt het geweld nu ook gedemocratiseerd? In K. Schuyt & Van den Brink, G. (Red.), *Publiek geweld* (p. 7-17). Amsterdam: University Press.
95. Bursik, R.J. & Grasmick, H.G. (1993). *Neighborhoods and crime*. New York: Lexington Books; Morenoff, J.D., Sampson, R.J. & Raudenbush, S.W. (2001). Neighborhood inequality, collective efficacy, and the spatial dynamics of urban violence. *Criminology*, 39:3, p. 517-560.

96. Rutter, M., Giller, H. & Hagell, A. (1998). *Antisocial behavior by young people*. Cambridge: Cambridge University Press; de Haan, W.J.M. & De Bie, E.F.A.E. (1999). *Jeugd en geweld: een interdisciplinair perspectief*. Den Haag: WODC; Wikström, P.O. & Loeber, R. (2000). Do disadvantaged neighborhoods cause well-adjusted children to become adolescent delinquents? *Criminology*, 38:4, p. 1109-1142.
97. Vercaigne, C., et al. (2000). *Verstedelijking, sociale uitsluiting van jongeren en straatcriminaliteit*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoeksgroep Jeugd-criminologie/Instituut voor Sociale en Economische Geografie.
98. Pauwels, L. (2007). *Buurtinvloeden en jeugddelinquentie. Een toets van de sociale desorganisatietheorie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
99. In meerdere van dit soort buurtstudies wordt een belangrijk pijnpunt bij dit soort analyses aangeraakt: de sociale context die men in multilevelstudies gebruikt wordt vaker ingegeven door pragmatische overwegingen (niveau waarop data beschikbaar zijn) dan daadwerkelijk op theoretische grond bepaald (zie Verlet, D., Callens, M. & Pleysier, S. (2009). De Vlaming en zijn (on)veiligheidsgevoelens: ongelijk verdeeld en verspreid? In J. Pickery (Ed.), *Vlaanderen Gepeild!* SVR-Studie 2009/2 (p. 241-272). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering).
100. Pleysier, S. & Wydooghe, B. (2007). Dansen op de vulkaan. Over geweld in films en games. In S. Pleysier & B. Wydooghe (Red.), *Game over. Over game- en filmgeweld, over angst en onzekerheid* (p. 15-22). Antwerpen: Garant.
101. Lembrechts, L. (2006). Op zoek naar de grenzen van newsmaking criminology. Een kritische toepassing op het onveiligheidsgevoel. *Panopticon*, 6, p. 27-44.
102. Brants, C.H. & Brants, K.L.K. (1991). *De sociale constructie van fraude*. Arnhem: Gouda Quint.
103. Kutchinsky, B. (1979). Law, crime and legal attitude: new advances in scandinavian research on knowledge and opinions about law. In S.A. Mednick & S. Shoham (Eds.), *New paths in criminology*. Lexington: Heath and Co.
104. Smith, D.J. (2006). *Social inclusion and early desistance from crime. Number 12*. Edinburgh: Edinburgh Study of Youth Transition and Crime, University of Edinburgh, Centre for Law and Society.
105. Crawford, A. (2009). Criminalizing sociability through anti-social behaviour legislation: dispersal powers, young people and the police. *Youth Justice*, 9:1, p. 5-26; McAra, L. & Mcvie, S. (2005). The usual suspects? Street life, young people and the police. *Criminology and Criminal Justice*, 5:1, p. 5-36.
106. Van der Laan, P. (2004). *Weerspanning en delinquentie. Een toetsing van Shermans defiance-theorie als algemene verklaring voor de averechtse werking van sanctioneren*. Nijmegen: Wolf Legan Publishers.
107. Nuytens, A. & Brolet, C. (2008). De sociaaleconomische context van jeugdcriminaliteit. In I. Weyers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 127-142). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

HOOFDSTUK 3

1. Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
2. Voor een uitgebreide analyse van de theorieën over slachtofferschap wordt verwezen naar Fatah, E. (1991). *Understanding criminal victimization*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc; Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom

- Juridische uitgevers; Walklate, S. (2007). *Imagining the victim of crime*. Maidenhead: Open University Press.
3. Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 4. Hindelang, M.J., Gottfredson, M.R. & Garofalo, J. (1978). *Victims of personal crime: an empirical foundation for a theory of personal victimization*. Cambridge: Ballinger.
 5. Cohen, L.E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: a routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:4, p. 588-608.
 6. Zie bijvoorbeeld Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 7. Sampson, R.J. & Lauritsen, J.L. (1990). Deviant lifestyles, proximity to crime and the offender-victim link in personal violence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27, p. 110-139; Wittebrood, K. & Nieuwbeerta, P. (1999). Wages of sin? The link between offending, lifestyle and violent victimization. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7, p. 63-80; Wittebrood, K. & Van Wilsem, J. (2008). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (p. 205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers; Reep, C. & Oudhof, K. (2009). Wie kwaad doet, kwaad ontmoet? Over de samenhang van slachtofferschap en ouderschap. *Tijdschrift voor Criminologie*, 51:3, p. 228-245.
 8. Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 9. Smith, D.J. & Ecob, R. (2007). An investigation into causal links between victimization and offending in adolescents. *British Journal of Sociology*, 58:4, p. 633-659.
 10. Sampson, R.J. & Lauritsen, J.L. (1990). Deviant lifestyles, proximity to crime and the offender-victim link in personal violence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27, p. 110-139; Fattah, E. (1991). *Understanding criminal victimization*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc.
 11. Pauwels, L. (2008). Geweld in groepsverband bij Antwerpse jongeren. De bijdrage van schoolcontext en levensstijl. *Tijdschrift voor Criminologie*, 50:1, p. 3-16; Sampson, R.J. & Lauritsen, J.L. (1990). Deviant lifestyles, proximity to crime and the offender-victim link in personal violence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 27, p. 110-139.
 12. Wittebrood, K. & Van Wilsem, J. (2008). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (p. 205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 13. Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 14. Ewald, U. (2000). Criminal victimisation and social adaptation in modernity: fear of crime and risk perception in the new Germany. In T. Hope & R. Sparks (Eds.), *Crime, Risk and Insecurity: Law and Order in Everyday Life and Political Discourse* (p. 166-199). London: Routledge.
 15. Pleysier, S. (2009). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Niet gepubliceerd doctoraat. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven Instituut voor Criminologie.
 16. Ferraro, K. & LaGrange, R. (1988). Are older people afraid of crime? *Journal of Aging Studies*, 2:3, p. 277-287.
 17. Pantazis, C. (2000). Fear of crime, vulnerability and poverty. Evidence from the British Crime Survey. *British Journal of Criminology*, 40, p. 414-436.

18. Greve, W. (1998). Fear of crime among the elderly: foresight, not fright. *International Review of Victimology*, 5, p. 277-309.
19. Oppelaar, J. & Wittebrood, K. (2006). *Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht*. Den Haag: SCP; Ferraro, K. & LaGrange, R. (1988). Are older people afraid of crime? *Journal of Aging Studies*, 2:3, p. 277-287.
20. Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (p. 77-103). Leuven: Acco; Roché, S. (2003). *Fear of crime among young people*. Paper presented at the ISTAT meeting, 3-5 december 2003, Rome; De Groof, S. (2008). And my mama said... The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys. *Youth and Society*, 39:3, p. 267-293.
21. Zani, B., Cicognanu, E. & Albanesi, C. (2001). Adolescents' sense of community and feeling of unsafety in the urban environment. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 11, p. 475-489.
22. Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (p. 77-103). Leuven: Acco; De Groof, S. (2008). And my mama said... The (relative) parental influence on fear of crime among adolescent girls and boys. *Youth and Society*, 39:3, p. 267-293; Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, p. 310-316.
23. Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, pp. 310-316.
24. Roché, S. (2003). *Fear of crime among young people*. Paper presented at the ISTAT meeting, 3-5 december 2003, Rome; Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (p. 77-103). Leuven: Acco; Lane, J. (2006). Exploring fear of general and gang crimes among juveniles on probation. The impacts of delinquent behaviors. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4:1, p. 34-54.
25. Dallago, L., et al. (2009). Adolescent place attachment, social capital and perceived safety: a comparison of 13 countries. *American Journal of Community Psychology*, 44, p. 148-160.
26. Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (p. 77-103). Leuven: Acco; May, D. & Dunaway, R. (2000). Predictors of fear of criminal victimization at school among adolescents. *Sociological Spectrum*, 20, p. 149-168; May, D. (2001). The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime. *Sociological Spectrum*, 21, p. 141-174; Roché, S. (2003). *Fear of crime among young people*. Paper presented at the ISTAT meeting, 3-5 december 2003, Rome.
27. Cops, D. (2010). Onveiligheidsgevoelens en punitieve attitudes bij Vlaamse jongeren. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (p. 239-259). Leuven: Acco.
28. Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (p. 77-103). Leuven: Acco; Cops, D. (2010). Socialising into fear. The impact of socialising institutions on fear of crime among young people. *Young. Nordic Journal of Youth Research*, 18:4, 385-402.

29. Jacobs, D., & Rea, A. (2007). Brussels youth: between diversity and adversity. Survey of secondary school students in downtown Brussels. *Brussels Studies*, 8, p. 1-16.
30. Prezza, M. & Pacilli, M. (2007). Current fear of crime, sense of community and loneliness in Italian adolescents: the role of autonomous mobility and play during childhood. *Journal of Community Psychology*, 35:2, p. 151-170.

HOOFDSTUK 4

1. Weijers, I. & Eliaerts, C. (2008). Jeugdcriminaliteit: wetenschappers over een brandend vraagstuk. In I. Weijers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p.13-22). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
2. Kruissink, M. & Essers, A.A.M. (2004). *Zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit in de periode 1990-2001*. Den Haag: WODC.
3. Ponsaers, P. & Pauwels, L. (2003). De onderzoekbaarheid van jeugddelinquentie. Over de self-report-methode. In T. Balthazar, J. Christiaens & M. Cools (Red.), *Update in de criminologie. Jongeren en criminaliteit*. Mechelen: Kluwer, p. 45-69.
4. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC.
5. Meijers, R. (1995). Jongeren en geweldscriminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 2, p. 153-165.
6. Weijers, I. & Eliaerts, C. (2008). Jeugdcriminaliteit: wetenschappers over een brandend vraagstuk. In I. Weijers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p.13-22). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
7. Wittebrood, K. & Nieuwbeerta, P. (2006). Een kwart eeuw stijging in geregistreerde criminaliteit: vooral meer registratie, nauwelijks meer criminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie*, 48:3, p. 227-242.
8. Weijers, I. & Eliaerts, C. (2008). Jeugdcriminaliteit: wetenschappers over een brandend vraagstuk. In I. Weijers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie: achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p.13-22). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
9. Van Welzenis, I. (2003). *Jeugddelinquentie. Wat verstaan we eronder? Waar komt het vandaan en wat doen we eraan?* Mechelen: Kluwer.
10. Junger-Tas, J. & Haen Marshall, I. (1999). The self-report methodology in crime research: strengths and weakness. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice, Volume 25* (p. 291-367). Chicago: University of Chicago Press.
11. Van Kerckvoorde, J. (1995). *Een maat voor het kwaad?* Leuven: Universitaire Pers.
12. Van Welzenis, I. (2003). *Jeugddelinquentie. Wat verstaan we eronder? Waar komt het vandaan en wat doen we eraan?* Mechelen: Kluwer.
13. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker; Junger-Tas, J. & Haen Marshall, I. (1999). The self-report methodology in crime research: strengths and weakness. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice, Volume 25* (p. 291-367). Chicago: University of Chicago Press.
14. Junger-Tas, J. & Haen Marshall, I. (1999). The self-report methodology in crime research: strengths and weakness. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice, Volume 25* (p. 291-367). Chicago: University of Chicago Press.
15. Junger-Tas, J. & Haen Marshall, I. (1999). The self-report methodology in crime research: strengths and weakness. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice, Volume 25* (p. 291-367). Chicago:

- University of Chicago Press; Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC, p. 41.
16. Junger-Tas, J. & Haen Marshall, I. (1999). The self-report methodology in crime research: strengths and weakness. In M. Tonry (Ed.), *Crime and Justice, Volume 25* (p. 291-367). Chicago: University of Chicago Press.
 17. Van Kerckvoorde, J. (1995). *Een maat voor het kwaad?* Leuven: Universitaire Pers; Walgrave, L. (Red.) (1996). *Confronterende jongeren*. Leuven: Universitaire Pers.
 18. Samengevat komt het er op neer dat respondenten kunnen liegen, vergeten, ontkennen, overdrijven, selectief antwoorden en delicten verkeerd in de tijd plaatsen.
 19. Bol, M.W., et al. (1998). *Jong en gewelddadig. Ontwikkeling en achtergronden van de geweldscriminaliteit onder jongeren*. Den Haag: WODC; Pauwels, L. & Pleysier, S. (2009). Self-report studies in Belgium and the Netherlands. In R. Zauberman (Ed.), *Self-reported crime and deviance studies in Europe. Current state of knowledge and review of use* (p. 51-76). Brussel: VUBpress; Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2010). Criminaliteit en onveiligheid bevraagd. Evoluties, methodologische knelpunten en uitdagingen bij de victim survey. In L. Pauwels et al. (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek* (p. 9-26). Antwerpen: Maklu-Uitgevers.
 20. Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2010). Criminaliteit en onveiligheid bevraagd. Evoluties, methodologische knelpunten en uitdagingen bij de victim survey. In L. Pauwels et al. (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek* (p. 9-26). Antwerpen: Maklu-Uitgevers.
 21. Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 22. Pauwels, L. & Pleysier, S. (2009). Self-report studies in Belgium and the Netherlands. In R. Zauberman (Ed.), *Self-reported crime and deviance studies in Europe. Current state of knowledge and review of use* (p. 51-76). Brussel: VUBpress; Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2010). Criminaliteit en onveiligheid bevraagd. Evoluties, methodologische knelpunten en uitdagingen bij de victim survey. In L. Pauwels et al. (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek* (p. 9-26). Antwerpen: Maklu-Uitgevers.
 23. Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 24. Vanneste, C., Goedseels, E. & Detry I. (2008). *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analyseresultaten vanuit verschillende invalshoeken*. Gent: Academia Press.
 25. Vanneste, C., Goedseels, E. & Detry I. (2008). *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analyseresultaten vanuit verschillende invalshoeken*. Gent: Academia Press.
 26. Vanneste, C., Goedseels, E. & Detry I. (2008). *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analyseresultaten vanuit verschillende invalshoeken*. Gent: Academia Press.
 27. Vettenburg, N., Deklerck, J. & Siongers, J. (Red.) (2010). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2*. Leuven: Acco; Vettenburg, N., Elchardus, M. & Walgrave, L. (Red.) (2007). *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1*. Leuven: LannooCampus.
 28. Detry, I. & Goedseels, E. (2008). De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten. Analyse van de gegevens met betrekking tot de instroom voor het jaar 2005. In C. Vanneste, E. Goedseels & I. Detry (Red.), *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analyseresultaten vanuit verschillende invalshoeken* (p. 21-62). Gent: Academia Press.
 29. Pauwels, L. & Pleysier, S. (2009). Self-report studies in Belgium and the Netherlands. In R. Zauberman, (Ed.), *Self-reported crime and deviance studies in Europe. Current state of knowledge and review of use* (p. 51-76). Brussel: VUBpress.

30. Van Kerckvoorde, J. (1995). *Een maat voor het kwaad?* Leuven: Universitaire Pers; Ponsaers, P. & Pauwels, L. (2003). De onderzoekbaarheid van jeugddelinquentie. Over de self-report-methode. In T. Balthazar, J. Christiaens & M. Cools (Red.), *Update in de criminologie. Jongeren en criminaliteit* (p. 45-69). Mechelen: Kluwer.
31. Vanneste, C., Goedseels, E. & Detry I. (2008). *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analysesresultaten vanuit verschillende invalshoeken*. Gent: Academia Press.
32. Brolet, C. (2009). *Jong geweld. Een onderzoek naar de omstandigheden en drijfveren van geweldfeiten bij minderjarigen*. Niet gepubliceerd doctoraat. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Faculteit Recht en Criminologie.
33. Vijf misdrijfcategorieën werden bestudeerd: 'vrijwillige slagen en verwondingen' (art. 398-401 SW), 'aanranding van de eerbaarheid' (art. 372-374 SW), 'verkrachting' (art. 375 SW), 'opzettelijke doodslag' (art. 393 SW) en 'moord' (art. 394 SW). Bij de levensdelicten en de verkrachtingen werden ook de pogingen tot deze misdrijven in het onderzoek opgenomen.
34. Er wordt één dossier per minderjarige opgesteld en niet één dossier per feit. Om deze reden kunnen dezelfde feiten met meerdere daders in verschillende dossiers terugkomen en is 908 een overschatting van het reële aantal afzonderlijke feiten in het onderzoek.
35. Goedseels, E., Detry, I. & Vanneste, C. (2007). *Analyse van de instroom om de jeugdparketten voor het jaar 2005*. <http://nicc.fgov.be/index.aspx?SGREF=3008>, Geconsulteerd 20 november 2009; Vanneste, C., Goedseels, E. & Detry I. (2008). *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analysesresultaten vanuit verschillende invalshoeken*. Gent: Academia Press.
36. Detry, I. & Goedseels, E. (2008). De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten. Analyse van de gegevens met betrekking tot de instroom voor het jaar 2005. In C. Vanneste, E. Goedseels & I. Detry (Red.), *De "nieuwe" statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analysesresultaten vanuit verschillende invalshoeken* (p. 21-62). Gent: Academia Press.
37. Vercaigne, C., et al. (2000). *Verstedelijking, sociale uitsluiting van jongeren en straatcriminaliteit*. Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie/Instituut voor Sociale en Economische Geografie.
38. Groenen, A. & Van Welzenis, I. (1999). *Onderzoek naar het fenomeen steaming*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie; Vercaigne, C. & Van Welzenis, I. (2000). *Onderzoek naar het fenomeen steaming. Eindrapport*. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Onderzoeksgroep Jeugdcriminologie.
39. Vanneste, C. (2001). Een onderzoek over de beslissingen genomen door de parketmagistraten en de jeugdrechters. *Tijdschrift voor Jeugdrecht & Kinderrechten*, 5, p. 193-202.
40. Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
41. Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, p. 255.
42. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 253-282). Leuven: Universitaire Pers.
43. Vettenburg, N., Gavray, C. & Born, M. (2010). Chapter 3. Belgium. In J. Junger-Tas (Ed.), *Juvenile delinquency in Europe and beyond: results of the second International self-report delinquency study* (p. 29-46). New York: Springer.

44. De Witte, H., Hooge J. & Walgrave, L. (Red.) (2000). *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst*. Leuven: Universitaire Pers.
45. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 253-282). Leuven: Universitaire Pers.
46. Vraagstelling: *Wapendracht*: ‘... een wapen gedragen, zakmes niet inbegrepen?’ *Slagen met verwondingen*: ‘... iemand zodanig in elkaar geslagen dat hij/zij verwondingen opliep?’
47. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 258). Leuven: Universitaire Pers.
48. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 259). Leuven: Universitaire Pers.
49. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 260). Leuven: Universitaire Pers.
50. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 263). Leuven: Universitaire Pers.
51. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 264). Leuven: Universitaire Pers.
52. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 253-282). Leuven: Universitaire Pers.
53. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 266-267). Leuven: Universitaire Pers.
54. Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR, p. 277.
55. Vettenburg, N., Gavray, C. & Born, M. (2010). Chapter 3. Belgium. In J. Junger-Tas (Ed.), *Juvenile delinquency in Europe and beyond: results of the second International self-report delinquency study* (p. 29-46). New York: Springer.
56. Voor meer informatie en cijfermateriaal wordt verwezen naar het onderzoeksrapport ‘Opstellen vragenlijst kindermishandeling aan de hand van kwalitatief onderzoek naar minderjarigen’ (Van de Walle & Lauwers) dat gevoerd werd in de periode oktober 2009 tot mei 2010 in opdracht van het Kinderrechtencommissariaat.
57. Jaarverslag Kind en Gezin 2009 (2010). http://www.kindengezin.be/Images/JV%202009%20Kind%20en%20Gezin_tcm149-71762.pdf. Geconsulteerd op 7 juli 2010.
58. Jaarverslag Kind en Gezin 2009 (2010). http://www.kindengezin.be/Images/JV%202009%20Kind%20en%20Gezin_tcm149-71762.pdf. Geconsulteerd op 7 juli 2010, p. 50.
59. Walgrave, L. (2008). Statistieken met betrekking tot jeugddelinquentie. In C. Vanneste, E. Goedseels & I. Detry (Red.), *De “nieuwe” statistiek van de jeugdparketten: een belichting van de eerste analyseresultaten vanuit verschillende invalshoeken* (p. 106-107). Gent: Academia Press.

60. Beke, B. & Kleiman, W. (1993). *De harde kern in beeld; jongeren en geweldscriminaliteit*. Utrecht: SWP; Op de Beeck, H. & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (p. 283-310). Leuven: Acco.
61. Wittebrood, K. & Van Wilsem, J. (2008). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (p. 205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
62. Bol, M.W. (2002). *Jeugdcriminaliteit over de grens. Een literatuurstudie naar ontwikkeling, wetgeving, beleid, effectieve preventie en aanpak (ten aanzien) van jeugdcriminaliteit buiten Nederland*. Den Haag: WODC.
63. Smit, P.R. (2009). Nederland in internationaal perspectief. In S.N. Kalidien & A.T.J. Eggen (Red.), *Criminaliteit en Rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen* (p. 261-282). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
64. Het European Sourcebook bevat criminaliteits- en rechtshandavingsstatistieken van een veertigtal Europese landen met gegevens over alle schakels in de justitiële keten: slachtoffergegevens, politionele registraties, vervolgingen, berechtingen en stafuitvoeringen.
65. Aebi, M.F., et al. (2010). *European sourcebook of crime and criminal justice statistics (fourth edition)*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
66. Smit, P.R. (2009). Nederland in internationaal perspectief. In S.N. Kalidien & A.T.J. Eggen (Red.), *Criminaliteit en Rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen* (p. 596-598). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
67. Junger-Tas, J., et al. (Eds.) (2010). *Juvenile delinquency in Europe and beyond: results of the second international self report delinquency study*. New York: Springer.
68. De vraagstelling in de ISRD 2 is als volgt. *Slagen en verwondingen*: 'Did you ever intentionally beat up someone, or hurt him with a stick or knife, so bad that he had to see a doctor?' *Beroving/overval*: 'Did you ever threaten somebody with a weapon or to beat them up, just to get money or other things from them?' *Diefstal met geweld*: 'Did you ever snatch a purse, bag, or something else from a person?'
69. Aebi, M.F., et al. (2010). *European sourcebook of crime and criminal justice statistics (fourth edition)*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers, p. 336.
70. Enzmann, D., et al. (2010). Selfreported youth delinquency in Europe and beyond: first results of the second international self-report delinquency study in the context of police and victimisation data. *European Journal of Criminology*, 7:2, p. 159-183.
71. Van Dijk, J.J.M., Van Kesteren, J.N. & Smit, P. (2008). *Criminal Victimisation in International Perspective, Key findings from the 2004-2005 ICVS and EU ICS*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
72. In de ICVS worden door middel van een gestandaardiseerde vragenlijst definitieverschillen en verschillen in statistische keuzes zo veel mogelijk geneutraliseerd. Het probleem van de verschillende rechtssystemen weegt hier minder zwaar omdat het gaat om een slachtofferenquête waarbij geen sprake is van een justitiële reactie. Hierbij moet opgemerkt worden dat de steekproeftrekking wel aanzienlijk verschilt, waardoor vergelijkingen opnieuw bemoeilijkt worden.
73. *Slagen/bedreiging*: 'Apart from the incidents just covered, have you over the past five years been personally attacked or threatened by someone in a way that really frightened you, either at home or elsewhere, such as in a pub, in the street, at school, on public transport, on the beach, or at your workplace?' *Beroving/overval*: 'Over the past five years has anyone stolen something from

- you by using force or threatening you, or did anybody try to steal something from you by using force or threatening force?' *Seksuele delicten*: 'First, a rather personal question. People sometimes grab, touch or assault others for sexual reasons in a really offensive way. This can happen either at home, or elsewhere, for instance in a pub, the street, at school, on public transport, in cinemas, on the beach, or at one's workplace. Over the past five years, has anyone done this to you? Please take your time to think about this.'
74. De officiële registratie van delinquentie in Nederland wordt uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Deze bevat van alle misdrijven, die door aangifte of opsporing ter kennis van de politie zijn gekomen, het aantal verdachten dat voor deze misdrijven is gehoord. Het CBS registreert op basis van geregistreerde politiegegevens en maakt hierbij onder meer gebruik van het Herkenningsdienstsysteem (HKS) van de regionale politiediensten. Het HKS wordt door de politie gebruikt voor operationele doeleinden, en bevat een aangiftendeel en een verdachtendeel. (zie Bijleveld, C.C.J.H. (2005). *Methoden en technieken van onderzoek in de criminologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers).
 75. Kalidien, S.N. & Eggen, A.J.T. (Red.) (2009). *Criminaliteit en rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 76. Een gehoorde verdachte in de Politiestatistiek is een persoon van wie de politie een redelijk vermoeden heeft dat hij een strafbaar feit heeft begaan, en die op grond daarvan is gehoord.
 77. Goudriaan, H. & Eggen, A.T.J. (2009). Verdachten van criminaliteit. In S.N. Kalidien & A.T.J. Eggen (Red.), *Criminaliteit en Rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen* (p. 101-136). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 78. Goudriaan, H. & Eggen, A.T.J. (2009). Verdachten van criminaliteit. In S.N. Kalidien & A.T.J. Eggen (Red.), *Criminaliteit en Rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen* (p. 101-136). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 79. Delicten waarvan geen verdachte bekend is of waarvan geen aangifte is gedaan, komen niet voor in de registraties. De cijfers over het aantal verdachten zijn dus lager dan die vermeld door het CBS, beschreven in de vorige paragraaf, die betrekking hebben op het aantal gehoorde verdachten.
 80. Goudriaan, H. & Eggen, A.T.J. (2009). Verdachten van criminaliteit. In S.N. Kalidien & A.T.J. Eggen (Red.), *Criminaliteit en Rechtshandhaving 2008. Ontwikkelingen en samenhangen* (p. 101-136). Den Haag: Boom Juridische uitgevers; Van der Laan, A.M., et al. (2010). *Trends in de geregistreerde jeugdcriminaliteit onder 12- tot en met 24-jarigen in de periode 1996-2007*. Den Haag: WODC.
 81. Van der Laan, A.M., et al. (2010). *Trends in de geregistreerde jeugdcriminaliteit onder 12- tot en met 24-jarigen in de periode 1996-2007*. Den Haag: WODC.
 82. Zeijl, E., et al. (2003). *Rapportage Jeugd 2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
 83. Het NSO is een zelfrapportageonderzoek onder jongeren van 12 tot 18 jaar in het reguliere voortgezet onderwijs. Doel van het project is het in kaart brengen van gedrag, gezondheid, opvattingen en ideeën over financiën, leefwijze en toekomst van de huidige generatie jongeren. Een van de onderdelen van het NSO is het delinquent gedrag van jongeren.
 84. Wittebrood, K. (2003). Preventieve en strafrechtelijke interventies ter voorkoming van jeugdcriminaliteit. In E. Zeijl et al. (Red.), *Rapportage Jeugd 2002* (p. 197-216). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
 85. Het POLS heeft als doel doorlopend hoogwaardige en coherente gegevens over de leefsituatie van de Nederlandse bevolking in particuliere huishoudens te verzamelen. Het POLS is gestart in 1997 en bevraagt verschillende onderwerpen betreffende de leefsituatie, zoals gezondheid, arbeidsomstandigheden, maatschappelijke participatie en wonen.

86. CBS, *Permanent onderzoek leefsituatie* (2005). <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/B3BC273E-D153-4037-96C4-D6EAFE18F9D1/0/2005polstoelichtingversie210306.pdf>, Geconsulteerd op 6 januari 2010.
87. De MZJ is een periodiek onderzoek dat sinds 1987 vrijwel steeds om de twee of drie jaar wordt uitgevoerd, de laatste keer in 2005. Doel van de MZJ is inzicht te krijgen in de omvang en de frequentie van zelfgerapporteerd delinquent gedrag van 10- tot 17-jarigen, en trends te signaleren in zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit in de periode 1996-2005. De monitor werd in de eerste drie maanden van 2005 uitgevoerd bij een representatieve groep van 1460 jongeren.
88. Van der Laan, A.M. & Blom, M. (2006). *WODC-monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit – Meting 2005*. Den Haag: WODC.
89. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker.
90. De IVM is een landelijk en jaarlijks terugkerend bevolkingsonderzoek, waarin zaken als leefbaarheid van de woonbuurt, beleving van de buurtproblemen, onveiligheidsgevoelens, ervaringen met veel voorkomende criminaliteit, het oordeel van de bevolking over het optreden van de politie en preventiegedrag worden onderzocht. De IVM is opgebouwd rondom een gestandaardiseerde vragenlijst met verplichte en facultatieve vragenblokken. Bovendien biedt de vragenlijst de mogelijkheid om naast onderwerpen van landelijk belang ook lokale onderzoeksvragen op te nemen. Hierdoor is de vragenlijst zowel geschikt voor onderzoek op landelijk/regionaal niveau als op regionaal/lokaal niveau.
91. CBS, *Jaarrapport 2009 Landelijke Jeugdmonitor* (2009). <http://jeugdmonitor.cbs.nl/NR/rdonlyres/0ED259EB-3584-41B4-922B-1CEC6476F410/0/2009g93pub.pdf>, Geconsulteerd op 6 januari 2010.
92. Voor de in deze rapportage genoemde delicten is het Wetboek van Strafrecht in Nederland bepalend: verkrachting (artikel 242), feitelijke aanranding der eerbaarheid (artikel 246), overige seksuele misdrijven (artikel 243 t.e.m. 245, 247 t.e.m. 249, 250, 251bis), bedreiging (artikel 251), misdrijven tegen het leven (artikel 287 t.e.m. 291), mishandeling (artikel 300 t.e.m. 306), dood en lichamelijk letsel door schuld (artikel 307 t.e.m. 309), diefstal met geweld (artikel 312), afpersing (artikel 317).
93. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker.

HOOFDSTUK 5

1. Het Jeugdonderzoeksplatform werd opgericht in 2003 op initiatief van de toenmalige Vlaamse minister van Jeugd en is een interdisciplinaire en interuniversitaire samenwerking tussen drie onderzoeksgroepen van drie verschillende universiteiten. Voor de Universiteit Gent is dit de vakgroep sociale agogiek, voor de Vrije Universiteit Brussel de vakgroep TOR (departement sociologie) en voor de Katholieke Universiteit Leuven maakt de onderzoekslijn jeugd en preventie van het Leuvens Instituut voor Criminologie hiervan deel uit. Het JOP vormt bovendien de pijler 'Jeugd' van het Steunpunt Cultuur, Jeugd en Sport van de Vlaamse overheid.
2. Voor meer praktische en technische informatie over de steekproeftrekking, de representativiteit e.d., verwijzen we naar de technische verslagen van beide onderzoeken die te raadplegen zijn op de website van het JOP (<http://www.jeugdonderzoeksplatform.be>).
3. Voor een meer algemeen overzicht en bespreking van de bevindingen omtrent delinquentie verwijzen we voor de JOP-monitor 1 naar Burssens, D. (2007). Onder, op en over de schreef. Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (p.217-248). Leuven: LannooCampus; en

- voor JOP-monitor 2 naar Op de Beeck, H. & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (p. 283-310). Leuven: Acco.
4. Zie bijvoorbeeld Van den Bogaerde, E. & Van den Steen, I. (2005). *Veiligheidsmonitor 2004. Analyse van de federale enquête*. Brussel: Federale Politie, Algemene Directie Operationele Ondersteuning, Directie van de nationale gegevensbank, Dienst Beleidsgegevens.
 5. Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2010). Criminaliteit en onveiligheid bevraagd. Evoluties, methodologische knelpunten en uitdagingen bij de victim survey. In L. Pauwels et al. (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek* (p. 9-26). Antwerpen: Maklu-Uitgevers; Pleysier, S. (2010). Tussen evaluatiedrift en cijferfobie. Over pseudo-wetenschap en deugdelijke veiligheidsdiagnostiek. *Panopticon*, 3, p. 58-71.
 6. Zie bijvoorbeeld Pleysier, S., Vervaeke, G. & Goethals, J. (2010). Criminaliteit en onveiligheid bevraagd. Evoluties, methodologische knelpunten en uitdagingen bij de victim survey. In L. Pauwels et al. (Red.), *Criminografische ontwikkelingen: van (victim)-survey tot penitentiaire statistiek* (p. 9-26). Antwerpen: Maklu-Uitgevers; Pauwels, L. & Pleysier, S. (2009). Self-report studies in Belgium and the Netherlands. In R. Zauberman (Ed.), *Self-reported crime and deviance studies in Europe. Current state of knowledge and review of use* (p. 51-76). Brussel: VUBpress; Pleysier, S. (2010). Tussen evaluatiedrift en cijferfobie. Over pseudo-wetenschap en deugdelijke veiligheidsdiagnostiek. *Panopticon*, 3, 58-71.
 7. Gelet op deze dubbele selectie is de effectieve steekproefomvang voor 1998 N=668, voor 2000 N=582, voor 2002 N=507, voor 2004 N=2973, voor 2006 N=2841 en voor 2008 N=2398.
 8. Het mag duidelijk zijn dat de concrete verwoording bij deze items een impact op de resultaten zal hebben. In het eerste geval wordt expliciet verwezen naar fysiek geweld met verwondingen als gevolg; in het tweede geval wordt het dragen van een zakmes expliciet uitgesloten. Mochten deze nuances niet mee opgenomen zijn, zouden de resultaten heel anders (kunnen) uitvallen. Bij een vergelijking met de bevindingen uit andere studies is het bijgevolg geen overbodige luxe om de exacte bewoordingen van de vraagstelling te bekijken.
 9. Het dragen van wapens in het openbaar is niet per definitie een illegaal feit, maar om een aantal redenen kunnen we veronderstellen dat het alleszins een schijn van illegaliteit heeft. Zo stond dit item in een langere lijst waarin de verschillende delicten bevraagd werden. Bovendien geeft het gebruik van het begrip 'wapen' een specifieke connotatie aan een bepaald voorwerp en wijst het op een intentie van de persoon om dat specifieke voorwerp op een bepaalde wijze te gebruiken. Dat laatste wordt overigens bevestigd in eerder onderzoek: het dragen van een wapen blijkt een zeer belangrijke voorspeller te zijn van daderschap van een persoonsdelict (zie Wittebrood, K. & van Wilsem, J. (2008), Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, daderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (p. 205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 10. Omgerekend komt het erop neer dat van alle respondenten die aangeven minstens één keer een wapen bij zich te hebben gedragen, ongeveer twee derde zegt dit meer dan drie keer te hebben gedaan.
 11. Ook het feit dat er geen significant verschil gevonden wordt tussen beide afnames is met andere woorden geen onomstotelijk bewijs dat er 'in realiteit' geen stijging zou zijn.
 12. Belknap, J. & Holsinger, K. (2006). The gendered nature of risk factors for delinquency. *Feminist Criminology*, 1:1, p. 48-71.
 13. Een belangrijke nuance die hierbij wel gemaakt moet worden, is dat dit uiteraard ook weer enkel gebaseerd is op de zelfrapportage door de jongeren. We hebben er dus geen zicht op in welke mate deze bevindingen volledig overeenstemmen met de werkelijkheid.

14. Alhoewel ook deze cijfers uiteraard met de nodige voorzichtigheid moeten worden benaderd, sluiten ze niettemin aan bij de eerder geformuleerde vaststelling dat politiestatistieken veel meer een weergave zijn van de activiteiten en prioriteiten van de politionele diensten, dan dat ze een betrouwbare weergave zouden vormen van de werkelijke omvang van de criminaliteit in de samenleving. Een andere opmerking hierbij is dat wanneer de registratiegraad van eigendomsgerelateerde delicten (vandalisme en diefstal) bekeken wordt, blijkt dat deze feiten nog veel minder ontdekt en geregistreerd worden. Het 'dark number' hiervan ligt dus nog hoger. Zie Op de Beeck, H. & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (p. 283-310). Leuven: Acco.
15. Fattah, E. (1991). *Understanding criminal victimization*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc.; Walklate, S. (2007). *Imagining the victim of crime*. Maidenhead: Open University Press.
16. De X^2 -test is een statistische test die toelaat de (on)afhankelijkheid tussen twee variabelen na te gaan. Hoe groter de waarde van de X^2 , hoe sterker beide variabelen gerelateerd zijn.
17. De odds ratio is de uitdrukking van de kansverhouding, in dit geval de verhouding tussen de kans dat een jongen het betreffende delict pleegde en de kans dat een meisje dit deed. Wanneer dit cijfer tussen 0 en 1 ligt, is de kans dat een meisje het delict pleegde groter dan de kans dat een jongen dit deed; een getal groter dan 1 impliceert het omgekeerde en wijst op een sterkere gelijkens tussen de twee properties).
18. Cohen, L.E. & Felson, M. (1979). Social change and crime rate trends: a routine activity approach. *American Sociological Review*, 44:4, p. 588-608.
19. Fattah, E. (1991). *Understanding criminal victimization*. Ontario: Prentice-Hall Canada Inc.
20. Wittebrood, K. & Van Wilsem, J. (2008). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (p. 205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers; Wittebrood, K. (2007). *Slachtoffers van criminaliteit. Een inleiding in de victimologie*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
21. Deze schaal bestaat uit de volgende items: 'het is vandaag te onveilig kinderen alleen op straat te laten', 'uit angst dat mij iets overkomt durf ik 's avonds niet meer alleen op straat te komen', 's avonds moet je op straat extra voorzichtig zijn', 'de laatste jaren zijn de straten onveiliger geworden', 'de politie is niet meer in staat om ons te beschermen tegen criminelen', 'uit angst om overvallen te worden, durf ik niet in bepaalde wijken te komen', 'in deze tijd is een alarmsysteem geen overbodige luxe', 's avonds en 's nachts durf ik niet alleen thuis te blijven'.
22. Meer informatie over de gemiddelde scores en frequentieverdelingen van de gebruikte achtergrondvariabelen is te vinden in bijlage 1.
23. Respondenten kregen een lijst met zes zaken voorgelegd waarbij ze moesten aangeven of hun gezin zich die zaken al dan niet kon veroorloven. Via een principale componentenanalyse werd vervolgens een welvaartsindicator gecreëerd, waarbij een hogere score een hoger welvaartsniveau betekent.
24. Om privacyredenen is in deze studie niet naar de postcode gevraagd van de respondenten. Bijgevolg is een proxy variabele gecreëerd om toch in de mate van het mogelijke de verstedelijkingsgraad van de woonbuurt te bevragen. Respondenten kregen een lijst van acht antwoordmogelijkheden voorgelegd waarbij ze moesten aanduiden welke omschrijving het beste paste bij hun woonbuurt. Antwoordmogelijkheden gingen van 'een landelijke of bosrijke omgeving met hoogstens enkele huizen' tot 'een stedelijk gebied met meer kantoren, groothandels, bedrijven of andere gebouwen dan woningen'. Deze variabele werd vervolgens gehercodeerd tot een dummy variabele, met enerzijds 'landelijke buurt' en anderzijds een 'stedelijke buurt'. Voor meer informatie over de exacte

- vraagstelling en oorspronkelijke antwoordcategorieën verwijzen we naar het technisch rapport dat te raadplegen is op de website van het JOP (<http://www.jeugdonderzoekplatform.be>).
25. Het kan eventueel verwonderlijk lijken dat zowel de gezinssituatie als meermaals een jaar overgedaan hebben niet significant zijn, ondanks odds ratios die relatief sterk van 1 afwijken. Een verklaring hiervoor ligt naar alle waarschijnlijkheid in het feit dat de absolute aantallen in de verschillende cellen van deze variabelen te klein zijn om het kritische significantieniveau te bereiken.
 26. Ook in het traditionele victimologische onderzoek is de kennis met betrekking tot de beïnvloedende variabelen eerder beperkt tot de sociodemografische variabelen (geslacht, leeftijd, etniciteit, enzovoort). De dominantie van grootschalige slachtofferenquêtes – waarin slachtofferschap weliswaar ruim bevraagd wordt, maar de lijst met mogelijke onafhankelijke variabelen beperkt is – als primaire bron van data is hier waarschijnlijk niet vreemd aan. Zie Pauwels, L. & Pleysier, S. (2009). Self-report studies in Belgium and the Netherlands. In R. Zauberman (Ed.), *Self-reported crime and deviance studies in Europe. Current state of knowledge and review of use* (p. 51-76). Brussel: VUBpress.
 27. Wittebrood, K. & Van Wilsem, J. (2008). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (p. 205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
 28. Dit impliceert dat ook factoren die zich situeren op het vierde (maatschappelijk-culturele factoren) en het vijfde (maatschappelijke reactie) niveau niet mee getoetst werden. Deze factoren zijn echter zeer moeilijk empirisch te meten en in verband te brengen met delinquent gedrag zelf, omdat ze veeleer fungeren als een algemeen en fundamenteel klimaat waarin de andere factoren hun rol spelen.

HOOFDSTUK 6

1. Schinkel, W. (2004). The will to violence. *Theoretical Criminology*, 8:1, p. 23.
2. Stephen, D.E. & Squires, P.A. (2003). Adults don't realize how sheltered they are: a contribution to the debate on youth transitions from some voices on the margins. *Journal of Youth Studies*, 6:2, p. 161.
3. Zimmerman, M., et al. (2004). Guns, gangs, and gossip. An analysis of student essays on youth violence. *Journal of Early Adolescence*, 24:4, p. 385-411; Barter, C. & Renold, E. (2000). 'I wanna tell you a story': exploring the application of vignettes in qualitative research with children and young people. *International Journal of Social Research Methodology*, 3:4, p. 307-323.
4. Funk, J.B., et al. (1999). The attitudes towards violence scale: a measure for adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 14, p. 1123-1136.
5. Roberts, J.V. & Hough, M. (Eds.) (2002). *Changing attitudes to punishment. Public opinion, crime and justice*. Portland: Willan Publishing.
6. Verhulst, J., et al. (2007). *Vrede in Vlaanderen. Opinions en engagements van Vlamingen inzake vrede en geweld*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut, p. 13-14.
7. Zie bijvoorbeeld Wittebrood, K. & Van Wilsem, J. (2008). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen* (p. 205-214). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
8. Funk, J.B., et al. (1999). The attitudes towards violence scale: a measure for adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 14, p. 1123-1136.
9. Loeber, R. & Hay, D. (1997). Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. *Annual Review of Psychology*, 48, p. 371-410.

10. Guerra, N.G. & Slaby, R.G. (1990). Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: 2. Intervention. *Developmental Psychology*, 26, p. 269-277; Tolan, P.H., Guerra, N.G. & Kendall, P.C. (1995). A developmental-ecological perspective on antisocial behaviour in children and adolescents: toward a unified risk and intervention framework. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, p. 579-584.
11. Bruynooghe, S., Noelanders, S. & Opdebeek, S. (1998). *Geweld ondervinden, gebruiken en voorkomen*. Diepenbeek: Limburgs Universitair Centrum.
12. Van San, M. (1997). Schaamte, schande en gezichtsverlies. Hoe Curaçaose moeders aankijken tegen het delinquente gedrag van hun zonen. *Amsterdam Sociologisch Tijdschrift*, 24, 3-4, p. 493.
13. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker.
14. Shapiro, J. (2000). *Attitudes towards guns and violence questionnaire manual*. Los Angeles: Western Psychological Services.
15. Spierings, F., Hughes, N. & Beirens, H. (2005). Violence and value orientations as under researched combination. Paper presented at the Oslo Childhoods Conference, juli 2005, Oslo, <http://www.citypedagogue.org/wp-content/uploads/2007/04/oslo-paper-violence-and-value-orientations.pdf>, Geconsulteerd op 17 april 2010.
16. Burman, M., Brown, J. & Batchelor, S. (2003). Girls and the meanings of violence. In E.A. Stanko (Ed.), *The meanings of violence* (p. 71-89). London: Routledge.
17. Burman, M., Brown, J. & Batchelor, S. (2003). Girls and the meanings of violence. In E.A. Stanko (Ed.), *The meanings of violence* (p. 71-89). London: Routledge.
18. Witte, T. & Spierings, F.C.P.P. (2006). Jongeren over geweld in Antwerpen en Rotterdam. In A. Notten (Red.), *Een omgekeerd generatieconflict? De jeugd verdient de toekomst* (p. 101-110). Apeldoorn: Garant; Verzelen, W. (2006). Sterotypes jongeren en geweld. *Alert*, 32:4, p. 62-71; Goossens, L. & Verzelen, W. (2006). Jongeren en geweld in Antwerpen. Leeronderzoek van master-studenten Universiteit Antwerpen. In R. Boonen (Red.), *GEWELDig* (p. 36-44). Antwerpen: Garant.
19. Verzelen, W. (2006). Sterotypes jongeren en geweld. *Alert*, 32:4, p. 64.
20. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker.
21. Vettenburg, N. (2010). *Hoe staan jongeren tegenover geweld. Achterliggende factoren van attitudes ten aanzien van geweld*. Paper gepresenteerd op VVC studienamiddag, 14 oktober 2010, Gent.
22. De houding van de jongeren ten opzichte van geweld is nagegaan aan de hand van een schriftelijke vragenlijst. De jongeren moesten aangeven in hoeverre zij het eens waren met vijf uitspraken op een vierpuntenschaal van 'helemaal mee eens' tot 'helemaal mee oneens': "een beetje geweld hoort gewoon bij de lol" (Nederland) of "een beetje geweld hoort gewoon bij zich amuseren" (België), "je moet geweld gebruiken om respect te krijgen", "als iemand mij aanvalt, sla ik terug", "zonder geweld zou alles veel saaier zijn", "het is volkomen normaal dat jongens zichzelf willen bewijzen door met anderen te vechten".
23. Guerra, N.G. et al. (1995). Stressful events and individual beliefs as correlates of economic disadvantage and aggression among urban children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, p. 518-528.
24. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker; Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 77-94). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
25. Verzelen, W. (2006). Sterotypes jongeren en geweld. *Alert*, 32:4, p. 65.

26. Quinn, G.P., et al. (2007). Adolescent perceptions of violence: formative research findings from a social marketing campaign to reduce violence among middle school youth. *Public Health*, 121, p. 357-366.
27. Batchelor, S., Burman, M. & Brown, J. (2001). Discussing violence: let's hear it from the girls. *Probation Journal*, 48:2, p. 125-134.
28. Batchelor, S., Burman, M. & Brown, J. (2001). Discussing violence: let's hear it from the girls. *Probation Journal*, 48:2, p. 125-134.
29. Verhulst, J., et al. (2007). *Vrede in Vlaanderen. Opinions en engagements van Vlamingen inzake vrede en geweld*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut. p. 62.
30. Tisdall, E.K.M. (2003). The rising tide of female violence? Researching girls' own understandings and experiences of violent behaviour. In R.M. Lee & E.A. Stanko (Eds.), *Researching violence* (p.146). London: Routledge.
31. Burman, M., Brown, J. & Batchelor, S. (2003). Girls and the meanings of violence. In E.A. Stanko (Ed.), *The meanings of violence* (p. 71-89). London: Routledge.
32. Batchelor, S., Burman, M. & Brown, J. (2001). Discussing violence: let's hear it from the girls. *Probation Journal*, 48:2, p. 125-134.
33. LaGrange, R.L. & Ferraro, K.F. (1989). Assessing age and gender. Differences in perceived risk and fear of crime. *Criminology*, 27:4, p. 707.
34. Pleysier, S. (2009). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Niet gepubliceerd doctoraat. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven Instituut voor Criminologie.
35. Ferraro, K.F. (1996). Women's fear of victimization: shadow of sexual assault? *Social Forces*, 75:2, p. 667-690; Madriz, E.I. (1997). Images of criminals and victims: a study on women's fear and social control. *Gender and Society*, 11:3, p. 342-356; Hale, C. (1996). Fear of crime: a review of the literature. *International Review of Victimology*, 3:3, p. 211-233.
36. Pleysier, S. (2009). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Niet gepubliceerd doctoraat. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven Instituut voor Criminologie.
37. Ferraro, K.F. (1996). Women's fear of victimization: shadow of sexual assault? *Social Forces*, 75:2, p. 669.
38. Ferraro, K.F. (1996). Women's fear of victimization: shadow of sexual assault? *Social Forces*, 75:2, p. 686.
39. Hardyns, W., Pleysier, S. & Pauwels, L. (2010). Oorzaken van het mijden van onveilige situaties bij mannen en vrouwen. Een contextuele analyse op basis van de 'collective efficacy'-theorie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52:4, p. 374-394; Cops, D. & Pleysier, S. (2011). 'Doing gender' in fear of crime: the impact of gender identity on reported levels of fear of crime in adolescents and young adults. *British Journal of Criminology*, 51:1, p. 58-74.
40. Burman, M., Brown, J. & Batchelor, S. (2003). Girls and the meanings of violence. In E.A. Stanko (Ed.), *The meanings of violence* (p. 82-83). London: Routledge.
41. Pleysier, S. (2009). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Niet gepubliceerd doctoraat. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven Instituut voor Criminologie.
42. Smith, W.R. & Torstensson, M. (1997). Gender differences in risk perception and neutralizing fear of crime. Toward resolving the paradox's. *British Journal of Criminology*, 37:4, 608-634.
43. Verhulst, J., et al. (2007). *Vrede in Vlaanderen. Opinions en engagements van Vlamingen inzake vrede en geweld*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.

44. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelegebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker; Verzelen, W. (2006). Sterotypes jongeren en geweld. *Alert*, 32:4, p. 62-71; Goossens, L. & Verzelen, W. (2006). Jongeren en geweld in Antwerpen. Leeronderzoek van master-studenten Universiteit Antwerpen. In R. Boonen (Red.), *GEWELDig* (p. 36-44). Antwerpen: Garant.
45. Quinn, G.P., et al. (2007). Adolescent perceptions of violence: formative research findings from a social marketing campaign to reduce violence among middle school youth. *Public Health*, 121, p. 357-366; Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 77-94). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
46. Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 77-94). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
47. Verzelen, W. (2006). Sterotypes jongeren en geweld. *Alert*, 32:4, p. 62-71; Goossens, L. & Verzelen, W. (2006). Jongeren en geweld in Antwerpen. Leeronderzoek van master-studenten Universiteit Antwerpen. In R. Boonen (Red.), *GEWELDig* (p. 36-44). Antwerpen: Garant.
48. de Haan, W.J.M. (2003). Motieven bij plegers van geweld op straat. In K. Schuyt & G. van den Brink (Red.), *Publiek geweld* (p. 35-52). Amsterdam: University Press.
49. Foblets, M.C., Djait, B. & Pieters, K. (Red.) (2004). *Allochtone jeugddelinquentie. Getuigenissen van autochtonen en allochtonen*. Leuven: Acco.
50. Foblets, M.C., Djait, B. & Pieters, K. (Red.) (2004). *Allochtone jeugddelinquentie. Getuigenissen van autochtonen en allochtonen*. Leuven: Acco; Shapiro, J. (2000). *Attitudes towards guns and violence questionnaire manual*. Los Angeles: Western Psychological Services.
51. Quinn, G.P., et al. (2007). Adolescent perceptions of violence: formative research findings from a social marketing campaign to reduce violence among middle school youth. *Public Health*, 121, p. 357-366.
52. Foblets, M.C., Djait, B. & Pieters, K. (Red.) (2004). *Allochtone jeugddelinquentie. Getuigenissen van autochtonen en allochtonen*. Leuven: Acco; Shapiro, J. (2000). *Attitudes towards guns and violence questionnaire manual*. Los Angeles: Western Psychological Services.
53. Foblets, M.C., Djait, B. & Pieters, K. (Red.) (2004). *Allochtone jeugddelinquentie. Getuigenissen van autochtonen en allochtonen*. Leuven: Acco; Shapiro, J. (2000). *Attitudes towards guns and violence questionnaire manual*. Los Angeles: Western Psychological Services.
54. Quinn, G.P., et al. (2007). Adolescent perceptions of violence: formative research findings from a social marketing campaign to reduce violence among middle school youth. *Public Health*, 121, p. 357-366.
55. Slovak, K., Carlson, K. & Helm, L. (2007). The influence of family violence on youth attitudes. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 24:1, p. 77-99.
56. Sternberg, K.J., et al. (2006). Type of violence, age, and gender differences in the effects of family violence on children's behaviour problems: a mega-analysis. *Developmental Review*, 26, p. 89-112.
57. de Haan, W.J.M., Van der Laan, A.M. & Nijboer, J.A. (2000). Eigenrichting en jeugdgeweld. *Tijdschrift voor Criminologie*, 43:4, p. 361-372; de Haan, W.J.M. & Nijboer, J.A. (2005). Youth violence and self help. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 13:1, p. 75-88.
58. Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Niet gepubliceerd doctoraat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen.
59. De Jong, M.J. & Schinkel, W. (2005). De verleiding van geweld. *Sociologie*, 1:3, p. 246.

60. Qvortrup, J. (1994). Childhood matters: an introduction. In J. Quortrup et al. (Eds.), *Childhood matters: Social theory, practice and politics* (p. 1-24). Aldershot: Avebury Press.
61. Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco: Leuven, p. 323.
62. Punch, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, 9:3, p. 321-341.
63. Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
64. Er werden twee focusgroepen extra afgenomen bij jongeren uit het secundair onderwijs, die fungeerden als proefgroepen.
65. Zie bijvoorbeeld Op de Beeck, H. & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (p. 283-310). Leuven: Acco; Burssens, D. (2007). Onder, op en over de schreef. Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 1* (p.217-248). Leuven: LannooCampus.
66. Oorspronkelijk was het de bedoeling om vier focusgroepen bij werkende jongeren te organiseren, opgesplitst per geslacht en behaald diploma (geen/secundair onderwijs en hoger onderwijs). Twee van de vier groepen zijn door tijdsgebrek niet kunnen doorgaan.
67. 'Steaming' is een geweldsituatie waarbij een groepje jongeren rond een andere jongere staat en hem vernedert, bedreigt en daarvoor geld of andere persoonlijke bezittingen eist.
68. Deze foto is overgenomen van het onderzoek van Vandenberk, A. et al. (2003). *Geweld in het meervoud. Een kwalitatieve en kwantitatieve benadering van de betekenissen rond geweldsvormen in België*. Limburgs Universitair Centrum, SEIN i.s.m. Université Catholique de Louvain, SPRI.
69. 'Happy slapping' het slaan van bekenden of vreemden, dat wordt gefilmd om vervolgens op het internet te plaatsen.
70. Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
71. Na elke uitspraak van een jongere worden naast het respondentennummer (genummerd volgens het aantal deelnemers per focusgroep), ook het geslacht en de onderwijsvorm of beroepsstatus (student of werkend) vermeld, en in voorkomend geval wordt de leeftijd weergegeven (bij respondenten jonger dan achttien jaar). Sommige uitspraken konden niet geassocieerd worden met een bepaalde persoon en worden aangegeven met respondentennummer 'ONB', bijvoorbeeld omdat de stem van de betreffende jongere niet herkend werd op de audio-opname.
72. Hoogerwerf, A. (1996). *Geweld in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
73. Boeykens, D. (2009). 'Emoties en geweld', een filosofische kijk. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (Red.), *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden. Actualiteit, geschiedenis en toekomst* (p. 75-94). Alphen aan den Rijn: Kluwer.
74. De vignetten en foto's die aan de jongeren werden voorgelegd, zijn terug te vinden in bijlage 3.
75. Groenen, A. (2006). *Stalking: risicofactoren voor fysiek geweld*. Antwerpen: Maklu.
76. Patfoort, P. (1995). *Uprooting violence, building nonviolence: from nonviolent upbringing to a non-violent society*. Freeport: Cobblesmith.
77. Dijkstra, J.K. & Miedema, S. (2010). Geweld in het publieke domein: ongewoon of onvermijdelijk. In M. Althoff & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 55-74). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
78. Boeykens, D. (2009). 'Emoties en geweld', een filosofische kijk. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (Red.), *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden. Actualiteit, geschiedenis en toekomst* (p. 75-94). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

79. Vandenberk, A. et al. (2003). *Geweld in het meervoud. Een kwalitatieve en kwantitatieve benadering van de betekenissen rond geweldvormen in België*. Limburgs Universitair Centrum, SEIN i.s.m. Université Catholique de Louvain, SPRI, p. 87.
80. Cops, D. (2009). Onveiligheidsgevoelens van jongeren onderzocht. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren binnenstebuiten. Thema's uit het jongerenleven onderzocht* (p. 77-103). Leuven: Acco; May, D. (2001). The effect of fear of sexual victimization on adolescent fear of crime, *Sociological Spectrum*, 21, p. 141-174; May, D. & Dunaway, R. (2000). Predictors of fear of criminal victimization at school among adolescents. *Sociological Spectrum*, 20, p. 149-168; Roché, S. (2003). *Fear of crime among young people*. Paper presented at the ISTAT meeting, 3-5 december 2003, Rome.
81. Pleysier, S. (2009). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Niet gepubliceerd doctoraat. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven Instituut voor Criminologie; Goodey, J. (1997). Boys don't cry. Masculinities, fear of crime and fearlessness. *British Journal of Criminology*, 37:3, p. 401-418.
82. Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 83). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
83. de Haan, W.J.M. (2010, in press). Making sense of 'senseless violence'. In H. Strang, S. Karstedt & I. Loader (Eds.), *Emotions, Crime and Justice*. http://www.rug.nl/staff/w.j.m.de.haan/Making_sense.pdf, Geconsulteerd op 28 september 2010; Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers; de Haan, W.J.M. (2003). Motieven bij plegers van geweld op straat. In K. Schuyt & G. van den Brink (Red.), *Publiek geweld*. Amsterdam: University Press.
84. Burman, M., Brown, J. & Batchelor, S. (2003). Girls and the meanings of violence. In E.A. Stanko (Ed.), *The meanings of violence* (p. 71-89). London: Routledge.
85. Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco.
86. de Haan, W.J.M. (2003). Motieven bij plegers van geweld op straat. In K. Schuyt & G. van den Brink (Red.), *Publiek geweld* (p. 36). Amsterdam: University Press.
87. Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
88. Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
89. Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 77). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
90. Pleysier, S. (2009). *Angst voor criminaliteit onderzocht. De brede schemerzone tussen alledaagse realiteit en irrationeel fantoom*. Niet gepubliceerd doctoraat. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, Leuven Instituut voor Criminologie.
91. Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
92. Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco.

93. Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco, p. 74.
94. Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Niet gepubliceerd doctoraat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen.
95. Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Niet gepubliceerd doctoraat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen.
96. Lambeir, B. (2007). The truth is out there. Het spel tussen passie en agressie. In S. Pleysier & B. Wydooghe (Red.), *Game over. Over game- en filmgeweld, over angst en onzekerheid* (p. 28). Antwerpen: Garant.
97. Hoogerwerf, A. (1996). *Geweld in Nederland*. Assen: Van Gorcum, p. 23.
98. Vandenberk, A. et al. (2003). *Geweld in het meervoud. Een kwalitatieve en kwantitatieve benadering van de betekenissen rond geweldvormen in België*. Limburgs Universitair Centrum, SEIN i.s.m. Université Catholique de Louvain, SPRI, p. 62.
99. Hawkins, J.D. (1995). Controlling crime before it happens: risk-focused prevention. *National Institute of Justice Journal*, 229, p. 10-18.
100. Sternberg, K.J., et al. (2006). Type of violence, age, and gender differences in the effects of family violence on children's behaviour problems: a mega-analysis. *Developmental Review*, 26, p. 89-112.
101. Hawkins, J.D. (1995). Controlling crime before it happens: risk-focused prevention. *National Institute of Justice Journal*, 229, p. 10-18.
102. Völker, B., Baerveldt, C. & Driessen, F. (2008). Vriendschap en criminaliteit bij jongeren. In I. Weyers & C. Eliaerts (Red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit* (p. 209-221). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
103. Zie bijvoorbeeld Sampson, R.J. & Laub, J.H. (1993). *Crime in the making. Pathways and turning point through life*. Cambridge: Harvard University Press.
104. Malliet, S. (2007). Een virtueel venster op de realiteit. Over game-effecten op kennis en attitude, de rol van spelbetrokkenheid en geobserveerd realisme. In S. Pleysier & B. Wydooghe (Red.), *Game over. Over game- en filmgeweld, over angst en onzekerheid* (p. 81). Antwerpen: Garant.
105. Pleysier, S. & Wydooghe, B. (2007). Dansen op de vulkaan. Over geweld in films en games. In S. Pleysier & B. Wydooghe (Red.), *Game over. Over game- en filmgeweld, over angst en onzekerheid* (p. 15-22). Antwerpen: Garant.
106. De Cauter, F. (1990). *Methodiek van de preventieve projectwerking*. Leuven: Acco; Deklerck, J. m.m.v. Verdonck, E. (2010). *De preventiepiramide. Preventie van probleemgedrag in het onderwijs*. Acco: Leuven.
107. Pleysier, S., Cops, D., Verdonck, E. & Put, J. (2010). Jongeren en geweld. Gewelddadige jeugd of usual suspects? *Tijdschrift voor Klinische Psychologie*, 40:4, p. 248-258.
108. Stanko, E.A. (2003). Conceptualising the meanings of violence. In E.A. Stanko (Ed.), *The meanings of violence* (p. 3). London: Routledge.
109. Achterhuis, H. (2008). *Met alle geweld. Een filosofische zoektocht*. Amersfoort: Wilco, p. 86.
110. Neihardt, F. (1986). Gewalt. Soziale Bedeutungen und sozialwissenschaftliche Bestimmungen des Begriffs. In V. Krey & F. Neihardt (Eds.), *Was ist Gewalt? Auseinandersetzungen mit einem Begriff* (p. 109-147). Wiesbaden: BKA-Forschungsreihe.
111. Hoogerwerf, A. (1996). *Geweld in Nederland*. Assen: Van Gorcum; Boeykens, D. (2009). 'Emoties en geweld', een filosofische kijk. In T.I. Oei & M.S. Groenhuijsen (Red.), *Forensische psychiatrie en haar grensgebieden. Actualiteit, geschiedenis en toekomst* (p. 75-94). Alphen aan den Rijn: Kluwer.

112. Patfoort, P. (1995). *Uprooting violence, building nonviolence: from nonviolent upbringing to a non-violent society*. Freeport: Cobblesmith.
113. Cuyvers, G. (Red.) (1997). *Een caleidoscoop van geweld. Opstellen over de beleving van geweld*. Leuven: Acco.
114. Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Niet gepubliceerd doctoraat. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Sociale Wetenschappen.

HOOFDSTUK 7

1. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 253-282). Leuven: Universitaire Pers.
2. Goedseels, E., Vettenburg, N. & Walgrave, L. (2000). Delinquentie. In H. De Witte, J. Hooge & L. Walgrave (Red.), *Jongeren in Vlaanderen: gemeten en geteld. 12- tot 18-jarigen over hun leefwereld en toekomst* (p. 253-282). Leuven: Universitaire Pers.
3. Quinn, G.P., et al. (2007). Adolescent perceptions of violence: formative research findings from a social marketing campaign to reduce violence among middle school youth. *Public Health*, 121, p. 357-366; Batchelor, S., Burman, M. & Brown, J. (2001). Discussing violence: let's hear it from the girls. *Probation Journal*, 48:2, p. 125-134.
4. Verhulst, J., et al. (2007). *Vrede in Vlaanderen. Opinions en engagements van Vlamingen inzake vrede en geweld*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut, p. 62.
5. Junger-Tas, J., Skeketee, M. & Moll, M. (2008). *Achtergronden van jeugddelinquentie en middelengebruik*. Utrecht: Verwey-Jonker; Vettenburg, N. (2010). *Hoe staan jongeren tegenover geweld. Achterliggende factoren van attitudes ten aanzien van geweld*. Paper gepresenteerd op VVC studienamiddag, 14 oktober 2010, Gent.
6. Davis, K. & de Haan, W.J.M. (2010). Vechtverhalen. Geweld in de (re)constructie van mannelijkheid. In M. Althoff, & J. Nijboer (Red.), *Zoeklicht op geweld. Sociale conflicten in het publieke domein* (p. 77-94). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
7. Verhulst, J., et al. (2007). *Vrede in Vlaanderen. Opinions en engagements van Vlamingen inzake vrede en geweld*. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
8. Smits, W. (2004). *Maatschappelijke participatie van jongeren. Bewegen in de sociale, vrijetijds- en culturele ruimte*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.
9. Ferraro, K.F. (1996). Women's fear of victimization: shadow of sexual assault? *Social Forces*, 75:2, p. 686; Hardyns, W., Pleysier, S. & Pauwels, L. (2010). Oorzaken van het mijden van onveilige situaties bij mannen en vrouwen. Een contextuele analyse op basis van de 'collective efficacy'-theorie. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52:4, p. 374-394; Cops, D. & Pleysier, S. (2011). 'Doing gender' in fear of crime: the impact of gender identity on reported levels of fear of crime in adolescents and young adults. *British Journal of Criminology*, 51:1, p. 58-74.
10. Wittebrood, K. & Van Wilsem, J. (2008). Jongeren en geweld. De relatie tussen slachtofferschap, ouderschap en leefstijl. In W. Bruinsma, R. Huisman & R. van Swaaningen (Red.), *Basisteksten in de criminologie I: aard, omvang en verklaringen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers, p. 205-214. ; Op de Beeck, H. & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2*, Leuven: Acco, p. 283-310.

11. Op de Beeck, H. & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vettenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2*, Leuven: Acco, p. 307
12. Schinkel, W. (2004). The will to violence. *Theoretical Criminology*, 8:1, p. 5-31.
13. Schinkel, W. (2004). The will to violence. *Theoretical Criminology*, 8:1, p. 16.
14. Walgrave, L., & Vettenburg, N. (2006). Blinde vlekken in het beeld. In N. Vettenburg, M. Elchardus & L. Walgrave (Red.), *Jongeren van nu en straks. Overzicht en synthese van recent jeugd-onderzoek in Vlaanderen* (p. 327-342). Leuven: LannooCampus.

BIJLAGEN

1. Greenbaum, T. (2000). *Moderating focus groups. A practical guide for group facilitation*. Thousand Oaks: Sage, p. 6.
2. Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco: Leuven, p. 136.
3. Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research* (2e ed.). Thousand Oaks: Sage.
4. Wilkinson, S. (1998). Focusgroup in health research: exploring the meanings of health and illness. *Journal of Health Psychology*, 3, p. 329-348.
5. Kennedy, C. Kools, S. & Krueger, R. (2001). Methodological considerations in children's focus groups. *Nursing Research*, 50:3, p. 184-187.
6. Greenbaum, T. (2000). *Moderating focus groups. A practical guide for group facilitation*. Thousand Oaks: Sage.
7. Fern, E.F. (2001). *Advanced focus group research*. Thousand Oaks: Sage.
8. Saturatie of verzadiging betekent dat onderzoekers mogen stoppen met hun dataverzameling wanneer ze bij de analyse van de nieuw geselecteerde gevallen geen nieuwe informatie meer verkrijgen over de voor hen relevante onderwerpen.
9. Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research* (2e ed.). Thousand Oaks: Sage.
10. Hoppe, M.J., et al. (1995). Using focus groups to discuss sensitive topics with children. *Evaluation Review*, 19, p. 102-114.
11. Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research* (2e ed.). Thousand Oaks: Sage.
12. Mortelmans, D. (2009). Het kwalitatief onderzoeksdesign. In T. Decorte & D. Zaitch (Red.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (p. 73-117). Leuven: Acco.
13. Hoppe, M.J., et al. (1995). Using focus groups to discuss sensitive topics with children. *Evaluation Review*, 19, p. 102-114.
14. Mortelmans, D. (2009). Het kwalitatief onderzoeksdesign. In T. Decorte & D. Zaitch (Red.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (p. 112). Leuven: Acco.
15. Vander Laenen, F. (2009). Focusgroepen. In T. Decorte & D. Zaitch (Red.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (p. 230-256). Leuven: Acco.
16. Met de sneeuwbalmethode probeert de onderzoeker via de eerste participanten namen te krijgen van andere potentiële respondenten die hij vervolgens kan benaderen.
17. Powell, R.A. & Single, H.M. (1996). Focus groups. *International Journal of Quality in Health Care*, 8:5, p. 501.
18. Vander Laenen, F. (2009). Focusgroepen. In T. Decorte & D. Zaitch (Red.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (p. 230-256). Leuven: Acco.
19. Curtis, K., et al. (2004). 'How come I don't get asked no questions?' Researching 'hard to reach' children and teenagers. *Child and Family Social Work*, 9:2, p. 167-175.

20. Moran, L.J., et al. (2003). Safety talk, violence and laughter: methodological reflections on focus groups in violence research. In R.M. Lee & E.A. Stanko (Eds.), *Researching violence: essays on methodology and measurement* (p. 107-126). London: Routledge.
21. Vander Laenen, F. (2009). Focusgroepen. In T. Decorte & D. Zaitch (Red.), *Kwalitatieve methoden en technieken in de criminologie* (p. 230-256). Leuven: Acco.
22. Morgan, D.L. (1997). *Focus groups as qualitative research* (2e ed.). Thousand Oaks: Sage.
23. Hoppe, M.J., et al. (1995). Using focus groups to discuss sensitive topics with children. *Evaluation Review*, 19, p. 102-114.
24. Punch, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, 9:3, p. 321-341.
25. Fine, G.A. & Sandstrom, K.L. (1988). *Knowing children: participant observation with minors. Qualitative Research Methods, Series 15*. London: Sage, p. 9.
26. Onwuegbuzie, A.J., et al. (2009). A qualitative framework for collecting and analyzing data in focus group research. *International Journal of Qualitative Methods*. <http://ejournals.library.ualberta.ca/index.php/IJQM/article/viewFile/4554/5593>, Geconsulteerd op 15 januari 2010.
27. Krueger, R. (1994). *Focus groups: a practical guide for applied research* (2e ed.). Thousand Oaks: Sage.
28. Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage.
29. Powell, R.A. & Single, H.M. (1996). Focus groups. *International Journal of Quality in Health Care*, 8:5, p. 499-504.
30. Mortelmans, D. (2007). *Handboek kwalitatieve onderzoeksmethoden*. Acco: Leuven, p. 323.
31. Punch, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, 9:3, p. 321-341.
32. Barter, C. & Renold, E. (2000). 'I wanna tell you a story': exploring the application of vignettes in qualitative research with children and young people. *International Journal of Social Research Methodology*, 3:4, p. 307-323.
33. Hazel, N. (1995). *Elicitation techniques with young people. Social Research Update, Issue 12*, p. 2 <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU12.html>, Geconsulteerd op 12 februari 2010.
34. Hughes, R. (1998). Considering the vignette technique and its application to a study of drug injecting and HIV risk and safer behaviour. *Sociology of Health & Illness*, 20:3, p. 381-400.
35. Zie bijvoorbeeld Carlson, B.E. (1996). Dating violence: student beliefs about consequences. *Journal of Interpersonal Violence*, 11, p. 3-18.
36. Lee, R. (1993). *Doing research on sensitive topics*. London: Sage.
37. Barter, C. & Renold, E. (2000). 'I wanna tell you a story': exploring the application of vignettes in qualitative research with children and young people. *International Journal of Social Research Methodology*, 3:4, p. 307-323.
38. Hazel, N. (1995). *Elicitation techniques with young people. Social Research Update, Issue 12*, p. 2 <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU12.html>, Geconsulteerd op 12 februari 2010.
39. Finch, J. (1989). *Family obligations and social change*. Cambridge: Polity.
40. Barter, C. & Renold, E. (2000). 'I wanna tell you a story': exploring the application of vignettes in qualitative research with children and young people. *International Journal of Social Research Methodology*, 3:4, p. 307-323.
41. Hughes, R. (1998). Considering the vignette technique and its application to a study of drug injecting and HIV risk and safer behaviour. *Sociology of Health & Illness*, 20:3, p. 381-400.

42. Er werden twee focusgroepen extra afgenomen bij jongeren uit het secundair onderwijs, die fungeerden als proefgroepen.
43. Pösö, T., Honkatukia, P. & Nyqvist, L. (2008). Focus groups and the study of violence. *Qualitative Research*, 8:1, p. 73-89.
44. Hoppe, M.J., et al. (1995). Using focus groups to discuss sensitive topics with children. *Evaluation Review*, 19, p. 102-114.
45. Zie bijvoorbeeld Op de Beeck, H. & Cops, D. (2010). Jongeren en delinquentie. In N. Vetenburg, J. Deklerck & J. Siongers (Red.), *Jongeren in cijfers en letters. Bevindingen uit de JOP-monitor 2* (p. 241-264). Leuven: Acco.
46. Hood, S., Kelley, P. & Mayall, B. (1996). Children as research subjects: a risky enterprise. *Children and Society*, 10:2, p. 117-128.
47. Heath, S., et al. (Eds.) (2009). *Researching young people's lives*. London: Sage.
48. Deze foto is overgenomen van Vandenberk, A. et al. (2003). *Geweld in het meervoud. Een kwalitatieve en kwantitatieve benadering van de betekenissen rond geweldvormen in België*. Limburgs Universitair Centrum, SEIN i.s.m. Université Catholique de Louvain, SPRI.
49. Horner, S.D. (2000). Focus on research methods. Using focus group methods with middle school children. *Research in Nursing & Health*, 23, p. 510-517.
50. Dixon, S.D. & Stein, M.T. (2000). *Encounters with children*. St. Louis: Mosby.
51. Irwin, K. (2004). The violence of adolescent life. Experiencing and managing everyday threats. *Youth and Society*, 35:4, p. 452-479.
52. Punch, S. (2002). Research with children: the same or different from research with adults? *Childhood*, 9:3, p. 321-341.
53. Hennessy, E. & Heary, C. (2010). Exploring children's views through focus groups. In S. Greene & D. Hogan (Eds.), *Researching children's experience* (p. 236-252). Thousand Oaks: Sage.